

proust

470

proust
swann

★ ★

(în căutarea timpului pierdut II)

„Biblioteca pentru toți» începe, cu volumele de față, publicarea primei traduceri integrale românești a marelui ciclu proustian. Însemnătatea acestei inițiative nu mai are nevoie de sublinieri, fiindcă romanul *În căutarea timpului pierdut* a devenit azi, după ce a revoluționat epica secolului nostru, o operă clasică fundamentală, asemuită cu *Comedia umană* a lui Balzac...

În căutarea timpului pierdut e o operă misterioasă. Ea posedă, ca toate creațiile de geniu, o simplitate aparentă, reală, dar înșelătoare. Impresia falsă e că putem spune ușor ce reprezintă și ce urmărește a ne comunica...

În realitate avem de a face cu o construcție monumentală a cărei arhitectură savantă și complicată, odată descoperită, uluiește prin îndrăzneala concepției. Ca o catedrală gotică, pare la început o îngrămădire haotică de pilaștri și turnuri, de arcade și nervuri împletite, de dantelării sculptate cu o fantastică migală, o adevărată pădure de piatră avîntată spre cer. Apoi începi treptat să deslușești peste tot o tulburătoare ordine simbolică, o structură interioară riguroasă gândită pînă în cel mai mic amănunt.»

OID CROHMĂLNICEANU

proust

Vol. I–IV Lei 20

-editura pentru literatura-

marcel proust

swann

★★

(În căutarea timpului pierdut, II)

TRADUCERE DE
RADU CIOCULESCU

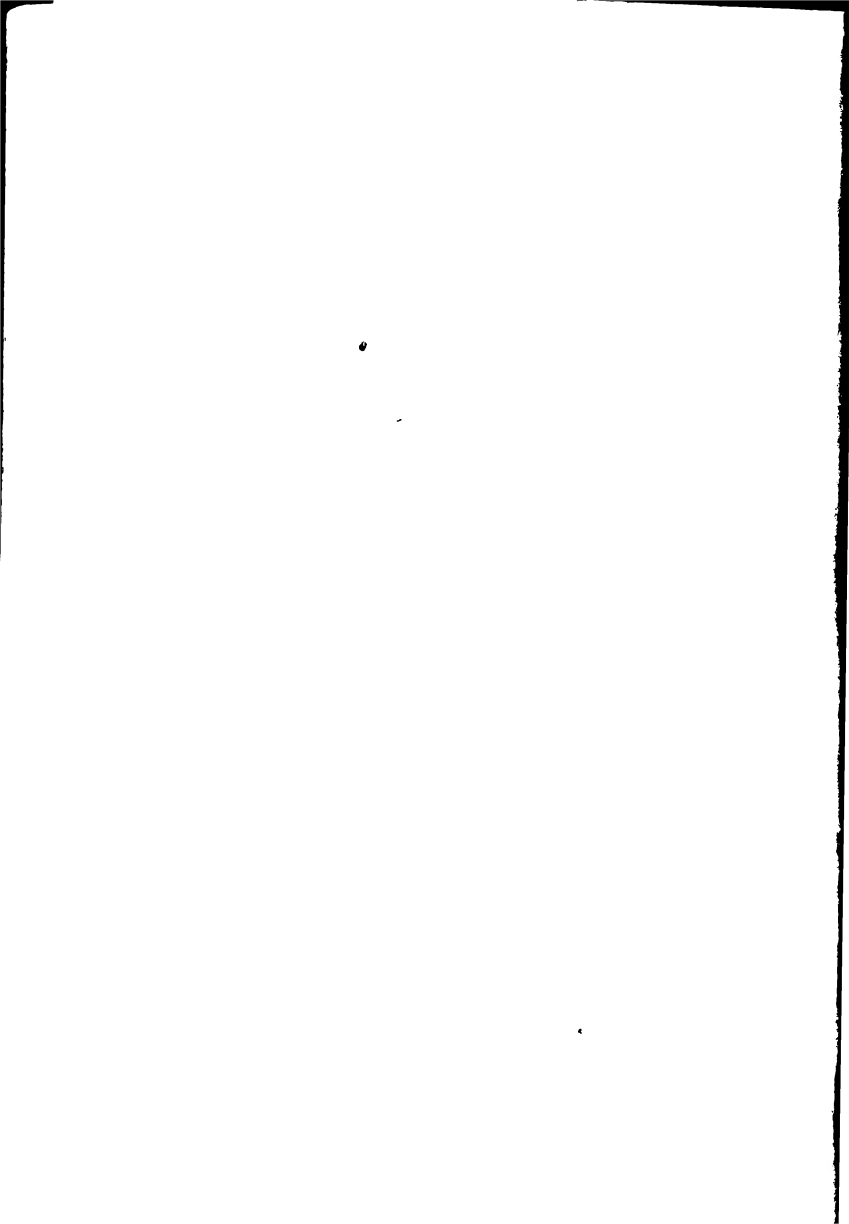
1968

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

100-100000

PARTEA A DOUA

O dragoste a lui Śwann

Ca să faci parte din „micul nucleu“, din „micul grup“, din „micul clan“ al soților Verdurin, o condiție era suficientă dar și necesară : trebuia să aderai tacit la un crez care cuprindea un articol, potrivit căruia tânărul pianist, protejat anul acesta de doamna Verdurin și despre care se spunea : „N-ar trebui îngăduit să-l cînti atît de bine pe Wagner !“, „înfunda“ în același timp pe Planté și Rubinstein, iar doctorul Cottard era un diagnostician mai bun ca Potain. Orice „recrut nou“, pe care soții Verdurin nu-l puteau convinge că serile celor care nu-i frecventau erau plicticoase ca ploaia, se vedea numai deocînd exclus. Femeile fiind în această privință mai îndărătnice ca bărbații cînd era vorba să renunțe la orice curiozitate mondenă și la dorința de a se informa personal asupra agrementelor oferite de alte saloane, iar Verdurinii simțind, pe de altă parte, că acest spirit cercetător și acest demon al deșertăciunii putea, prin contagiune, să ajungă fatal ortodoxiei bisericeții, fuseseră siliți să respingă succesiv pe toți „credincioșii“ de sex feminin.

Cu excepția tinerei soții a doctorului, aproape că se mărginiseră anul acesta (deși doamna Verdurin era virtuoasă și dintr-o respectabilă familie bur-

gheză, foarte bogată și cu totul necunoscută cu care, puțin câte puțin, încetase dinadins orice legături), la doamna de Crécy, o demimondenă, căreia doamna Verdurin i se adresa pe numele ei de botez, Odette, spunînd că este un „îngerăș“, și la mătușa pianistului care trebuie să fi fost portăreasă ; femeii care nu cunoșteau lumea bună și care, în naivitatea lor, credeau lesne că principesa de Sagan și ducesa de Guermantes erau obligate să plătească niște nenorociți, ca să aibă lume la mesele lor, că dacă le-ai fi oferit să fie invitate la aceste două cucoane mari, fosta portăreasă și cocota ar fi refuzat cu dispreț.

Verdurinii nu invitau la cină : aveai „tacîmul pus“ la ei. Seara nu era program. Tînărul pianist cînta, dar numai dacă „avea chef“, căci nu forțau pe nimeni, vorba domnului Verdurin : „Totul pentru prieteni, vivat camarazii !“ Dacă pianistul voia să cînte cavalcada din Walkyria sau preludiul din *Tristan*, doamna Verdurin protesta, dar nu fiindcă i-ar fi displicut această muzică ci, dimpotrivă, pentru că o impresiona prea mult.

— Ce, vreți să mă apuce migrena ? Știți prea bine că așa se întîmplă, ori de cîte ori cîntă bucată asta. Știu ce mă așteaptă ! Miine, cînd o să vreau să mă scol, salutare, nu mai e nimeni !

Dacă pianistul nu cînta, se discuta, și unul din prieteni, de cele mai multe ori pictorul lor favorit de atunci, „scăpa“, cum spunea domnul Verdurin, „o enormă glumă piperată care-i făcea pe toți să izbucnească în hohote“, mai ales pe doamna Verdurin, căreia, — atît de mult se obișnuise să ia la propriu expresiile figurate ale emoțiilor pe care le încerca, — doctorul Cottard (un tînăr debutant în acea epocă) fusese nevoit o dată să-i așeze la loc falca pe care și-o luxase de atîta rîs.

Fracul era interzis, pentru că erau între „camarazi” și nu voiau să semene cu „plicticoșii” de care se fereau ca de ciumă și care nu erau invitați decît la seratele mari, ce aveau loc cît mai rar cu putință, și numai dacă, grație lor, puteau să-l amuze pe pictor sau să-l facă cunoscut pe muzicant. Restul timpului, se mulțumeau să joace șarade, să cîneze în haina de rigoare, dar între ei, fără să introducă vreun străin în micul lor „nucleu”.

Dar pe măsură ce „camarazii” luaseră mai mult loc în viața doamnei Verdurin, prietenii ei erau reținuți departe de ea din pricina plicticoșilor, a osîndiților, după cum mama unuia, profesiunea altuia, casa de la țară sau boala unui al treilea îi împiedica uneori să fie liberi. Dacă doctorul Cottard se credea obligat să plece, cînd se scula de la masă, ca să viziteze un bolnav :

— Cine știe, îi spunea doamna Verdurin, poate că i-ar prii mai bine dacă nu l-ați deranja astă seară ; va petrece o noapte bună și fără dumneavoastră ; mîine dimineață vă veți duce devreme și-l veți găsi vindecat.

Încă de la începutul lunii decembrie, era bolnavă la ideea că credincioșii ar „părăsi-o” de Crăciun și de Anul Nou. Mătușa pianistului pretindea nepotului ei să cîneze în ziua aceea în familie, la mama lui :

— Credeți că mama dumneavoastră ar muri, exclamă cu asprime doamna Verdurin, dacă n-o să cînați cu ea de Anul Nou, ca în provincie ?

Îngrijorarea ei se trezea din nou în săptămîna mare :

— Dumneavoastră, doctore, un savant, o minte ageră, desigur că veniți de Vinerea Mare ca și în altă zi ? îi spunea ea lui Cottard în primul an, cu un ton sigur, ca și cum nu s-ar fi putut îndoii de răs-

puns. Dar tremura în așteptarea răspunsului, căci dacă doctorul n-ar fi venit, risca să fie singură.

— Voi veni de Vinerea Mare... să-mi iau rămas-bun, căci vom petrece sărbătorile Paștilor în Auvergne.

— În Auvergne ? Ca să vă mănince puricii și pă-duchii ? Să vă fie de bine !

Și după o clipă de tăcere :

— Dacă cel puțin ne-ați fi spus dinainte, am fi încercat să organizăm ceva și să călătorim împreună, în condiții confortabile.

De asemenea, dacă un „credincios“ avea un prieten, sau o „obișnuită“, un flirt care ar fi în stare să-l facă să-i „lașeze“ din când în când, Verdurinii, care nu se înspăimîntau că o femeie are un amant, cu condiția să-l aducă la ei, să-l iubească prin ei, și să nu li-l prefere, spuneau : „Foarte bine ! Aduceți-l aici pe prietenul dumneavoastră.“ Și acesta era pus la încercare, ca să se convingă dacă era în stare să n-aibă secrete pentru doamna Verdurin și să fie agreeat în „micul clan“. În caz contrariu, credinciosul care-l prezentase era luat la o parte și i se făcea serviciul să fie învrăjbit cu prietenul său sau cu amanta lui. Altminteri, cel „nou“ devenea la rîndul său un credincios. De aceea, cînd demi-mondena povesti anul acesta domnului Verdurin că făcuse cunoștința unui bărbat fermecător, domnul Swann, și dădu să înțeleagă că acesta ar fi fericit să fie primit la ei, domnul Verdurin transmise pe loc cererea soției sale. (N-avea niciodată vreo părere, decît ce spunea soția lui, al cărei rol deosebit era de a executa, cu mari mijloace de ingeniozitate, dorințele lui și acelea ale credincioșilor.)

— Doamna de Crécy vrea să-ți solicite ceva. Ar dori să-ți prezinte un prieten al ei, domnul Swann. Ce părere ai ?

— Se poate oare refuza ceva unei mici perfecțiuni ca doamna de Crécy ? Taci, nu ți se cere părerea, ți-am spus că ești o perfecție.

— Dacă țineți neapărat, răspunse Odette pe un ton afectat, și adăugă : știți prea bine că nu sînt *fishing for compliments*¹.

— Atunci adu-l aici, dacă e agreabil.

Firește, „micul nucleu“ n-avea nici o legătură cu societatea pe care o frecventa Swann, și niște mondeni autentici ar fi găsit că nu merită osteneala să ocupe în societate o situație excepțională ca a lui, pentru ca să fii prezentat Verdurinilor. Dar lui Swann îi plăceau atît de mult femeile, încît din ziua în care cunoscuse aproape toate femeile din aristocrație și nu mai avea nimic de învățat de la ele, nu mai ținuse la acele acte de naturalizare, care erau aproape niște titluri de noblețe, pe care i le acordase foburgul Saint-Germain, decît ca la o valoare de schimb, ca la o scrisoare de credit lipsită de preț în ea însăși, dar care-i îngăduia să-și improvizeze o situație în cutare colțisor de provincie sau în cutare mediu obscur din Paris, în care fata gentilomului de la țară sau a grefierului i s-ar fi părut frumoasă. Căci dorința sau dragostea îi dădeau atunci un sentiment de vanitate de care era acum scutit în deprinderea vieții (deși el îl călăuzise spre cariera mondenă, în care-și risipise darurile minții în plăceri ușuratică și-și pusese la contribuție erudiția în materie de artă, dînd sfaturi doamnelor din societate, cînd era vorba să-și cumpere tablouri și să-și mobileze casele), și care-l îm-

¹ Cea care stîrnește complimentele (engl.).

boldea să strălucească în ochii unei necunoscute de care se îndrăgostise, cu o eleganță pe care singur numele de Swann n-o implica. Manifesta această dorință mai ales dacă necunoscuta era de condiție umilă. Căci, după cum un bărbat inteligent nu se va teme că va părea prost altui bărbat inteligent, un bărbat elegant nu se va teme că eleganța sa va fi nesocotită de un mare senior, ci de un mitocan. Trei sferturi din spiritul cheltuit și din minciunile risipite din vanitate de când lumea, de oameni pe care de altminteri aceste exerciții nu făceau decât să-i înjosească, au fost făcute pentru inferiori. Și Swann, care era simplu și neglijent cu o ducesă, tremura să nu fie disprețuit, poza, când era în fața unei cameriste.

Nu era ca atîția alții care, din lene sau dintr-un sentiment resemnat al obligației pe care o creează grandoarea socială de-a rămîne ancorat la un anumit țărm, se abțin de la plăcerile pe care realitatea ei le oferă în afară de poziția mondenă în care trăiesc izolați pînă la moarte, mulțumindu-se, în lipsă de mai bine, prin a sfîrși să numească plăceri, o dată ce-au ajuns să se obișnuiască cu ele, petrecerile mediocre sau plictiselile suportabile pe care realitatea le cuprinde. Swann nu se străduia să găsească frumoase femeile cu care-și petrecea timpul, ci să-și petreacă timpul cu femei pe care le găsisese mai întîii frumoase. Și acestea erau adesea femei de o frumusețe destul de vulgară, deoarece calitățile fizice pe care le căuta fără să-și dea seama erau în desăvîrșită opoziție cu acelea care-l făceau să admire femeile sculptate sau pictate de meșterii pe care-i prefera. Adîncimea, melancolia expresiei îi înghețau simțurile pe care, dimpotrivă, era în stare să i le trezească o carne sănătoasă, îmbelșugată și trandafirie.

Dacă întâlnea în călătoriile sale o familie cu care ar fi fost mai elegant să nu încerce să facă cunoștință, dar în care o femeie împodobită cu un farmec pe care nu-l cunoscuse încă i se înfățișa ochilor, faptul de-a face pe „înțepatul“ și de a-și înșela dorința pe care ea i-o trezise, de-a înlocui cu altă plăcere, plăcerea pe care ar fi putut-o cunoaște cu ea, scriind uneia din fostele lui iubite să vină după el, ar fi părut o abdicare atât de lașă în fața vieții, o renunțare atât de stupidă la o fericire nouă, ca și cum s-ar fi surghiunit în odaia lui și ar fi privit vederi din Paris, în loc să viziteze regiunea. Nu se închidea în edificiul relațiilor sale, dar făcuse din aceasta un cort demontabil, ca acelea pe care exploratorii le iau cu ei, ca să-l poată întinde în apropiere, cu cheltuială nouă, oriunde îi plăcuse o femeie. Și ar fi dat pe nimic lucrul netransportabil sau care nu s-ar fi putut schimba cu o plăcere nouă, oricât de vrednic de invidie ar fi părut altora. De câte ori nu-și pierduse Swann dintr-o dată creditul la vreo ducesă, credit datorit dorinței acesteia acumulate ani de-a rîndul de a-i fi agreabilă fără să fi găsit ocazia, solicitîndu-i printr-o telegramă indiscretă o recomandatie telegrafică care să-l pună numaidecît în legătură cu unul din intendenții ei a cărui fiică o observase la țară, așa cum un flămînd ar schimba un diamant pe o bucată de pîine ! Iar mai tîrziu, întîmplarea îl amuza, căci ascundea în el oarecare bătărănie, răscumpărată cu gingășii rare. Apoi, făcea parte din acea categorie de oameni inteligenți care au trăit în trîndăvie și caută o consolare și poate chiar o scuză în idea că această trîndăvie oferă inteligenței lor obiecte tot atât de demne de interes, ca arta sau studiul, că „viața“ cuprinde situații mai interesante, mai romanțioase decît toate romanele. Cel

puțin așa susținea și-i convingea cu ușurință și pe prietenii săi cei mai subțiri din lumea bună, anume pe baronul de Charlus, pe care se amuza să-l învelească cu povestirea aventurilor sale picante, fie că întâlneau în tren o femeie pe care în urmă o luase la el acasă și descoperise că era sora unui suveran în mâinile căruia se încâlceau în momentul de față toate itele politicii europene, cu care era astfel ținut în curent într-un chip foarte agreabil, fie că, prin jocul complex al împrejurărilor, conclavul avea să aleagă dacă va putea sau nu să ajungă amantul unei bucătărese.

De altminteri Swann nu silea cu atîta cinism numai falanga strălucită a văduvelor nobile și virtuozelor, a generalilor, a academicienilor cu care întreținea legături strînse, să-i slujească de mijloci-tori în dragoste. Toți prietenii săi erau obișnuiți să primească din cînd în cînd scrisori din parte-i, în care le solicita cu dibăcie de diplomat un cuvînt de recomandare sau de introducere care, stăruind de-a lungul amorurilor succesive și al pretextelor diferite, scotea mai bine în relief decît ar fi vădit neîndeminările, un caracter permanent și scopuri identice. Mai tîrziu, cînd am început să mă interesez de caracterul său, din pricina asemănărilor pe care le oferea, în cu totul alte laturi, cu caracterul meu, am rugat, în repetate rînduri, pe ai mei să-mi povestească, cum pe timpul cînd îi scria bunicului meu (care nu mi-era încă bunic, căci dragostea mare a lui Swann, care a întrerupt mult timp aceste practici, a început în epoca nașterii mele), acesta, recunoscînd pe plic scrisul prietenului său, exclama : „Iată Swann care o să ceară ceva : păzează !” Și, fie din cauza neîncrederii, fie din pricina sentimentului inconștient și diabolic care ne îndeamnă să oferim un lucru celui ce nu rîvnește la

el, bunicii mei opuneau un refuz categoric solicitărilor celor mai lesne de satisfăcut pe care li le adresa, de plidă să fie prezentat unei tinere care cina în toate duminicile la noi, și ori de câte ori Swann le aducea vorba de ea, erau obligați să simuleze că n-o mai văd, câtă vreme, în cursul săptămînii se întrebau pe cine ar mai putea invita împreună cu ea, și sfîrșeau adesea prin a nu găsi pe nimeni, în loc să facă semn aceluia care ar fi fost atât de fericit în cazul cînd ar fi fost invitat.

Uneori, cutare pereche prietenă a bunicilor mei care pînă atunci se plînsese că nu-l vedeau niciodată pe Swann, îi vestea cu satisfacție și poate cu oarecare dorință de-a le trezi invidia, că Swann devenise tot ce poate fi mai amabil cu ei, că nu se mai despărțea de ei. Bunicul nu voia să le tulbure plăcerea, dar o privea pe bunica fredonînd :

*„Quel est donc ce mystère
Je n'y puis rien comprendre.“¹*

sau : *„Vision fugitive...“²*

sau : *„Dans ces affaires
Le mieux est de ne rien voir.“³*

Dacă peste cîteva luni bunicul îl întreba pe recentul prieten al lui Swann : „Îl vedeți tot atît de des pe Swann ?“ figura interlocutorului se lungea : „Vă rog să nu-i mai rostiți numele în fața mea !“ „Credeam că erați atît de buni prieteni...“ Astfel, fusese cîteva luni intimul verilor bunicii, la

¹ Ce-o mai fi acest mister
Nu mai înțeleg nimic (fr.).

² Vedenie fugară (fr.).

³ În treburile astea

Mai bine să te faci că nu vezi nimic (fr.).

care cina aproape în fiecare seară. Dar încetă pe neașteptate să-i mai viziteze, fără să le fi dat de veste. Au crezut că e bolnav, și vara bunicii era cît pe-aci să trimită la el după vești, cînd găsi la bucătărie o scrisoare a lui, care se rătăcise din nebăgare de seamă în caietul de socoteli al bucătăresei. O înștiința pe această femeie că avea de gînd să plece din Paris, că nu mai putea să vină. Era amanta lui, și în clipa în care se hotărîse să rupă cu dînsa, găsise de cuviință să-i dea de veste numai ei.

Cînd, dimpotrivă, amanta lui din acel moment era o mondenă sau cel puțin o femeie a cărei origine prea umilă sau al cărei venit neregulat n-o împiedica să fie primită în lume, atunci, de dragul ei, începea să frecventeze lumea, dar numai în orbita deosebită în care se mișca ea sau în care ea îl tîrîse. „E inutil să ne bizuim pe Swann astă-seară, știi bine că azi e ziua în care americana lui se duce la Operă.“ Grație lui Swann, ea era invitată în saloanele îndeobște închise, al căror obișnuit era el, unde aveau loc cinele lui săptămînale, pokerul său ; în fiecare seară, după ce-și peria părul roșu, imprimînd-i o ușoară ondulație care-i tempera cu oarecare gingășie vioiciunea ochilor verzi, alegea o floare pentru butonieră și pleca să se întâlnească cu amanta lui la cină, la una sau alta din femeile din coteria lui ; și atunci gîndindu-se la admirația și la prietenia pe care i-o vor manifesta oamenii la modă, — la care avea mare trecere și pe care-i va regăsi acolo, — în fața femeii pe care o iubea, găsea din nou fermecătoare această viață mondenă de care se blazase, dar a cărei substanță, pătrunsă și colorată călduros de o flacără insinuantă care pîlpiia în ea, îi părea de preț și frumoasă, de cînd întrupase în ea o dragoste nouă.

Dar în timp ce fiecare din legăturile lui sau fiecare din aceste flirturi fusese realizarea mai mult sau mai puțin desăvârșită a unui vis făurit la vederea unui chip sau al unui trup pe care Swann, fără să se silească, le găsisse spontan fermecătoare, în schimb, când fu prezentat într-o zi la teatru Odettei de Crécy, de unul din prietenii săi de odinioară, care-i vorbise de ea ca de o femeie încântătoare cu care poate să ajungă la ceva, dar pe care i-o înfățișase mai dificilă decît era în realitate, ca să pară că-i făcuse o amabilitate și mai mare făcîndu-i cunoștință cu ea, îi apăruse lui Swann desigur nu lipsită de frumusețe, dar de un soi de frumusețe la care rămînea indiferent, care nu-i inspira nici o dorință, ba îi pricinuia chiar un fel de repulsie fizică, o femeie din acelea destul de obișnuite dar deosebite pentru fiecare și opuse tipului pe care-l cer simțurile noastre. Avea un profil prea pronunțat, pielea prea fină, pomelii feții ieșiți în afară, trăsăturile prea trase, ca să fi putut să-i placă. Ochii ei erau frumoși, dar atît de mari, încît se încovoiau sub propria lor masă, obosind restul obrazului, și-i dădeau totdeauna aerul că arată rău sau că este prost dispusă. Cîtva timp de la prezentarea care avusese loc la teatru, îi scrisese lui Swann, rugîndu-l să-i îngăduie să-i vadă colecțiile care o interesau atît de mult, „pe ea, o ignorantă, care aprecia lucrurile frumoase“, adăugînd că i se părea că-l va cunoaște mai bine, cînd îl va fi văzut în „home“¹-ul său, unde și-l închipuia „atît de confortabil, cu ceaiul și cu cărțile sale“, deși nu-i ascunsese surprinderea că locuiește în acest cartier, care trebuie să fie atît de trist și „atît de puțin

¹ Locuință (engl.).

*smart*¹ pentru el, care era atît de elegant“. Şi după ce el îi îngăduise să vină, ea îi mărturisise, la plecare, regretul că stătuse atît de puţin în această locuinţă în care fusese fericită să pătrundă, vorbindu-i de el ca şi cînd Swann ar fi fost pentru ea ceva mai mult decît celelalte fiinţe pe care le cunoştea şi statornicind parcă între ei un fel de trăsură de unire romanţioasă care-l făcuse să zîmbească. Dar la vîrsta oarecum a dezamăgirilor de care Swann se apropia, cînd ştii să te mulţumeşti să fii îndrăgostit pentru plăcerea de-a fi, fără să mai pretinzi reciprocitate, dacă apropierea inimilor nu mai este ca în prima tinereţe scopul la care dragostea tinde neapărat, în schimb rămîne legată de ea printr-o asociaţie de idei atît de puternică, încît poate să o cauzeze, dacă ea i se prezintă. Altădată visai să posezi inima unei femei de care erai îndrăgostit ; mai tîrziu, sentimentul că posezi inima unei femei e suficient ca să te îndrăgosteşti de ea. Cum în dragoste se caută mai ales o plăcere subiectivă, la vîrsta la care s-ar părea că înclinarea pentru frumuseţea unei femei ar trebui să fie cea mai mare, dragostea poate să se nască, — dragostea cea mai fizică, — fără să fi avut, la temeiul ei, o dorinţă prealabilă. La această epocă a vieţii noastre, am fost îndrăgostiţi de mai multe ori ; dragostea nu mai evoluează singură, după propriile-i legi necunoscute şi fatale, în faţa inimii noastre uimite şi pasive. Îi venim în ajutor, o falsificăm cu memoria, prin sugestie. Recunoscînd unul din simptomele ei, ne aducem aminte de altele, pe care le facem să renască. Deoarece îi cunoaştem cîntecul, săpat în întregime în noi, nu e nevoie ca o femeie să ne spună cum sună începutul, — plin de admi-

¹ Elegant (engl.).

rația pe care o inspiră frumusețea, — ca să-i găsim urmarea. Și, dacă ea începe de la mijloc, — acolo unde inimile se apropie, și unde se spune că vom trăi numai unul pentru altul, — sîntem destul de obișnuiți cu muzica aceasta, ca să o ajungem numaidecît pe parteneră la pasajul la care ne așteaptă.

Odette de Crécy se duse să-l vadă din nou pe Swann, apoi îl vizită mai des ; și, fără îndoială, fiecare vizită îi reînnoia decepția pe care o încerca de-a se găsi iarăși, în fața acestui chip ale cărui particularități le uitase între timp și pe care nu și-l amintise nici atît de expresiv, nici, cu toată tinerețea ei, atît de veștejit ; cînd Odette stătea de vorbă cu el, Swann regreta că marea ei frumusețe nu era de genul acelora pe care le-ar fi preferat spontan. De altminteri, trebuie să spunem că figura Odettei părea mai slabă și mai proeminentă, pentru că fruntea și partea de sus a obrazilor, aceea suprafață netedă și mai plană era acoperită de masa părului care se purta atunci, prelungit în „devants“, ridicat în „crepeuri“, răspîndit în șuvițe zbîrlite de-a lungul urechilor ; și era greu să admiri continuitatea trupului ei, admirabil format (din pricina modelor epocii, deși era una din parizienele care se îmbrăcau cel mai bine), deoarece corsajul, ieșind în afară ca pe un pîntece imaginar și terminîndu-se brusc printr-un vîrf, în timp ce pe dedesubt începea să se umfle balonul fustelor duble, dădea femeii aerul că e alcătuită din diferite piese prost îmbucate unele într-altele ; căci rujele, volanele, vesta urmau, cu toată independența, după fantezia desenului sau după consistența stofei lor, linia care le călăuzea spre noduri, spre crețurile cu dantele, spre jeurile perpendiculare, sau de-a lungul balenelor de la corset, dar nu se legau nicidecum de ființa vie care, potrivit arhitecturii acestor

zorzoane, se apropia sau se depărta mult de propria ei arhitectură, se găsea îndesată sau pierdută întrinsa.

După plecarea Odettei, Swann surîdea, gîndindu-se că ea îi spusese cît de lung o să-i pară timpul, pînă ce-i va îngădui să revină; își aducea aminte de aerul îngrijorat, sfios cu care-l rugase o dată să-i îngăduie să revină mai curînd și de privirile ei în acea clipă, pironite asupra-i într-o rugămintă sfioasă, care o făcea să fie emoționată sub buchetul de pansele artificiale prins în pălăria ei de pai rotundă și albă, cu panglici de catifea neagră. „Dar dumneavoastră, spusese ea, n-o să veniți să luați o dată ceaiul la mine?” Swann pretextase că avea lucrări în curs, un studiu — pe care în realitate îl părăsise de mulți ani — despre Vermeer van Delft¹. „Înțelegeți că o ființă firavă ca mine nu e în stare să facă nimic, alături de savanți ca dumneavoastră, îi răspunsese ea. Aș fi ca o broască în fața areopagului. Și totuși, mi-ar plăcea atît de mult să mă instruiesc, să știu, să fiu inițiată. Ce amuzant trebuie să fie să umbli după cărți vechi, să-ți vîri nasul în hîrtoage”, adăugase ea cu aerul mulțumit de sine, pe care îl adoptă o femeie elegantă ca să-și afirme bucuria de-a face, fără teamă de a se murdări, o treabă necurată, cum este gătitul, „punînd ea însăși mîna pe toate”.

— O să rideți de mine, n-am auzit niciodată vorbindu-se de acest pictor care vă împiedică să mă vedeți (voia să vorbească de Vermeer); e încă în viață? Operele lui pot fi văzute la Paris ca să fiu în stare să-mi reprezint ce vă place, ghicînd

¹ Vermeer van Delft sau Van der Meer (1632—1675), pictor olandez de mare prestigiu, creatorul unor peisaje și scene interioare foarte luminoase, considerat drept unul dintre marii colorişti ai Olandei.

oarecum ce se ascunde sub această frunte mare, care lucrează atît de mult, în acest cap pe care-l simt totdeauna gata să gîndească, şi să-mi spun : iată, e pe cale să gîndească la cutare lucru. Ce vis frumos, să fiu şi eu la curent cu lucrările dumneavoastră !

Swann se scuzase invocînd teama lui de prieteni noi, la care apelase din galanterie, teama de-a fi nenorocit.

— Vă temeţi de-o afecţiune ? Ce curios, eu care nu caut decît afecţiunea, care mi-aş da viaţa ca să găsesc una, spuse Odette cu o voce atît de firească, atît de convinsă, încît îl răscolise. Pe semne că aţi suferit din pricina unei femei. Şi credeţi că şi celelalte sînt la fel. N-a ştiut să vă înţeleagă ; sînteţi o fiinţă atît de deosebită ; tocmai ceea ce mi-a plăcut de la început la dumneavoastră, este că am simţit că nu sînteţi ca toată lumea.

— De altminteri şi dumneavoastră, îi spusese el, ştiu foarte bine ce sînt femeile, trebuie să aveţi o mulţime de treburi şi pe semne că sînteţi foarte ocupată.

— N-am niciodată nimic de făcut ! Sînt totdeauna liberă, şi voi fi totdeauna liberă pentru dumneavoastră. La orice oră din zi şi din noapte cînd v-ar fi comod să mă vedeţi, n-aveţi decît să trimiteţi după mine, voi fi prea fericită să vin în grabă. Mă veţi chema ? Ştiţi ce plăcut mi-ar fi să vă prezint doamnei Verdurin, la care mă duc în fiecare seară. Credeţi-mă ! Dacă ne-am regăsi la ea, aş crede că sînteţi puţinţel şi pentru mine acolo !

Şi, fără îndoială, aducîndu-şi astfel aminte de convorbirile lor, gîndindu-se astfel la ea cînd era singur, Swann făcea ca imaginea ei să joace măcar în reverii romantice, printre multe alte imagini de femei ; dar dacă, mulţumită unei împrejurări

oarecare (sau poate fără să fi fost datorită ei, împrejurarea care se înfățișează în clipa în care se declară o stare pînă atunci latentă putînd să nu fi influențat cu nimic asupra-i), imaginea Odettei de Crécy ar absorbi toate reveriile, dacă nu le-ar mai putea despărți din amintirea lui, atunci imperfecțiunea trupului ei n-ar mai prezenta nici o importanță, după cum n-ar mai fi prezentat nici o importanță faptul că ar fi fost mai mult sau mai puțin ca alt trup pe gustul său, deoarece devenind trupul aceleia pe care o iubea ar fi de acum înainte singurul în stare să-i pricinuiască bucurii și chinuri.

Spre deosebire de ceea ce nu s-ar putea spune de nici unul din prietenii lor actuali, bunicul meu cunoscuse familia Verdurin. Dar pierduse orice legătură cu acela pe care-l numea „tînărul Verdurin” și pe care, fără să mai intre în amănunte — deși păstrase multe milioane — îl considera în genere căzut în boemă și în pleavă. Într-o zi primind o scrisoare de la Swann care-l întreba dacă n-ar putea să-l pună în legătură cu soții Verdurin.

— Păzea! Păzea! exclamase bunicul, nu mă miră de loc, că aici trebuia să sfîrșească Swann. Frumos mediu! Mai întîi nu pot face ceea ce-mi cere, pentru că nu-l mai cunosc pe acest domn. Apoi rugămintea lui trebuie să ascundă o poveste cu o femeie, și nu mă amestec în asemenea treburi. Ce mai petrecanie ne așteaptă dacă Swann se înhăitează cu tinerii Verdurin!

În urma răspunsului negativ al bunicului meu Odette îl duse pe Swann la soții Verdurin.

În ziua în care Swann își făcuse aici debutul, Verdurinii avuseseră la cină pe doctorul și pe doamna Cottard, pe tînărul pianist și pe mătușa lui, și pe pictorul care era atunci în grația lor,

căroră li se adăugaseră în seara aceea și alți credincioși.

Doctorul Cottard nu știa niciodată sigur, cu ce ton să răspundă cuiva, dacă interlocutorul său voia să rîdă sau era serios. Și, adăuga la întîmplare tuturor expresiilor fizionomiei sale oferta unui surîs convențional și provizoriu, a cărui gingășie în așteptare îl va dezvinovăți de învinuirea că ar fi naiv, dacă cuvintele care i se adresaseră ar fi fost cumva poznașe. Dar ca să facă față ipotezei opuse, nu îndrăznea să-și afirme surîsul limpede pe față, și vedea cum îi flutură veșnic pe chip o nesiguranță în care citeai întrebarea pe care nu îndrăznea să o spună : „Spuneți asta serios ?“ Nu era mai sigur de felul cum trebuie să se poarte pe stradă și chiar îndeobște în viață, decît într-un salon, și-l vedea opunînd trecătorilor, trăsurilor, întîmplărilor, un surîs răutăcios, care-i ferea dinainte, atitudinea de orice nepotrivire, căci, dacă aceasta era nelalocul ei, dovedea că o știa prea bine și că o adoptase doar în glumă.

Totuși, doctorul nu pregeta de a se strădui să-și restrîngă cîmpul îndoielilor și să-și completeze cultura, în toate privințele în care o întrebare limpede i se părea îngăduită.

Astfel, la sfatul pe care o mamă prevăzătoare i-l dăduse cînd plecase din provincia în care se născuse, nu trecea niciodată cu vederea o locuție sau un nume propriu necunoscute, fără să încerce să se documenteze asupra lor.

Cînd era vorba de locuțiuni, nu se mai sătura de informații, căci, presupunîndu-le uneori un înțeles mai precis decît îl au aievea, el ar fi dorit să știe sensul exact al aceloră mai adeseori întrebuintate : frumusețea diavolului, sînge albastru, viață de om certat cu justiția, sfertul de oră al lui

Rabelais, a fi principele eleganței, a da depline puteri, să ajungi la sapă de lemn etc., și în ce anume cazuri putea să le întrebuițeze și el la rîndul său. În lipsa lor, plasa jocurile de cuvinte pe care le învățase. În ce privește numele noi de persoane, ce se rosteau în fața lui, se mulțumea doar să le repete pe un ton întrebător, pe care-l socotea suficient spre a primi explicațiile pe care n-ar avea aerul că le cere.

Cum era cu desăvîrșire lipsit de simțul critic pe care credea că-l exercită în toate chestiunile, era inutil să recurgi cu el la rafinamentul politetii, care constă în a afirma, fără să vrei să fii crezut, celui pe care-l obligi, că-i ești obligat, căci lua totul în sensul riguros al cuvintelor. Doamna Verdurin, oricît de oribilă ar fi fost în privința lui, deși continua să-l găsească foarte fin, sfîrșise prin a se plictisi văzînd că atunci cînd îl invita într-o lojă de avant-scenă ca să o vadă pe Sarah Bernhardt, și-i spunea ca să fie mai drăguță : „Doctore, sînteți prea amabil că ați venit, cu atît mai mult cu cît sînt sigură că ați văzut-o de multe ori pe Sarah Bernhardt, și sîntem și prea aproape de scenă“, doctorul Cottard, ce intrase în lojă cu un surîs care, ca să se precizeze sau să dispară, aștepta ca cineva autorizat să-l informeze asupra valorii spectacolului, îi răspundea :

— Într-adevăr, sîntem cu mult prea aproape, și Sarah Bernhardt începe să ne obosească. Dar mi-ați exprimat dorința să vin. Dorințele dumneavoastră sînt pentru mine ordine. Mă simt prea fericit că vă pot face acest mic serviciu. Ce n-aș da ca să vă fiu pe plac, sînteți atît de bună ! Și adăuga : Sarah Bernhardt e într-adevăr Vocea de Aur, nu-i așa ? Se'scrie adesea că joacă cu foc. E

o expresie ciudată, nu-i așa ? în nădejdea comentariilor care nu veneau de loc.

— Știi, spusese doamna Verdurin soțului ei, cred că apucăm pe un drum greșit când depreciam, din modestie, ceea ce oferim doctorului. E un savant care trăiește în afară de viața practică, nu cunoaște prin el însuși valoarea lucrurilor și se referă la ceea ce-i spunem noi despre ele.

— Nu îndrăzneam să ți-o spun, dar am băgat de seamă, răspunse domnul Verdurin. Și de Anul Nou următor, în loc să-i trimită doctorului Cottard un rubin de trei mii de franci spunându-i că e o nimica toată, domnul Verdurin cumpără de trei sute de franci o piatră reparată, lăsând să se înțeleagă că numai cu mare greutate se putea găsi un exemplar atît de frumos.

Cînd doamna Verdurin vestise că printre invitați vor avea în seara aceea pe domnul Swann : „Swann ?“ exclamase doctorul cu un accent brutalizat de surprindere, căci vestea cea mai neînsemnată îl găsea totdeauna mai nepregătit decît pe oricare altul, deși se credea veșnic pregătit pentru orice. Și văzînd că nu i se răspunde : „Swann ? Cine e ăsta, Swann ?“ urlă doctorul în culmea unei neliniști care se risipi îndată ce doamna Verdurin îi spuse :

— Prietenul de care ne vorbise Odette.

— Ah ! bine, bine, în regulă, răspunse doctorul liniștit. Iar pictorul se bucura de intrarea lui Swann în casa doamnei Verdurin, pentru că-l presupunea îndrăgostit de Odette și-i plăcea să favorizeze legăturile.

— Nimic nu mă amuză mai mult decît să mijlocesc căsătorii, spuse el la urechea doctorului Cottard, și am reușit multe, chiar între femei.

Spunînd Verdurinilor că Swann era foarte smart, Odette îi făcuse să se teamă ca nu cumva să fie vreun „plicticos“. Dimpotrivă, el le făcu o impresie excelentă, a cărei cauză indirectă era, fără să- i dea seama, faptul că frecventa societatea elegantă. Intr-adevăr, avea, chiar asupra bărbaţilor inteligenţi care nu ieşiseră niciodată în lume, una din superiorit ţile manifestate de aceia care o frecventaser  puţin, aceea de a nu o mai transfigura prin dorinţa sau prin groaza pe care ea o inspira închipuirii, de a o considera fără nici o importanţă. Amabilitatea lor, străină de orice snobism şi de teama de a părea prea amabili, ajung nd independentă, dob ndeşte acea uşurinţă, acea graţie în mişcări a oamenilor ale căror membre ml diate execută întocmai ceea ce vor, fără participarea indiscretă şi neîndemânatică a restului trupului. Simpla gimnastică elementară a omului de lume, întinz nd cu plăcere mina t n rului necunoscut care-i este prezentat şi inclinându-se cu rezervă în faţa unui ambasador căruia îi este prezentat, sf rşise prin a trece în chip inconştient în toată atitudinea socială a lui Swann care, faţă de oamenii dintr-un mediu inferior lui, cum erau soţii Verdurin şi prietenii lor, dovedea instinctiv un zel, se deda la concesii de la care, potrivit părerii lor, un plicticos s-ar fi abţinut. O singură clipă de răceală cu doctorul Cottard : v z ndu-l că clipea din ochi şi-i suridea cu un aer cu mai multe înţelesuri, înainte ca să- i fi vorbit încă (mimică pe care Cottard o numea „lăsaţi-l să se apropie“), Swann crezu că doctorul îl cunoştea fără îndoială şi se înt lnise cu el în vreun local intim de plăcere, deşi frecventa foarte puţin asemenea localuri, căci nu dusesese niciodată o viaţă de chefuri. Găsind aluzia de prost gust, mai ales în prezenţa Odettei,

care ar fi putut să-și facă o idee proastă despre el, afectă un aer glacial. Dar cînd află că doamna de lîngă el era doamna Cottard, se gîndi că un soț atît de tînăr n-ar fi încercat să facă vreo aluzie, în fața soției sale, la petreceri de acest soi ; și încetă să dea aerului grozav al doctorului semnificația de care se temea. Deoarece pictorul îl invită îndată să vină cu Odette în atelierul său, Swann îl găsi drăguț.

— Poate că veți fi mai favorizat ca mine, spuse doamna Verdurin, pe un ton care simula că este înțepat, și vi se va arăta portretul lui Cottard (pe care ea îl comandase pictorului). Băgați bine de seamă „domnule“ Biche, aminti ea pictorului, că-ruia i se spunea în urma unei glume consacrate : „domnule“, să-i redați privirea frumoasă, aerul fin, amuzant, al ochiului. Știți că vreau mai ales să am surîsul său, v-am cerut tocmai portretul surîsului său.

Și cum această expresie i se păru remarcabilă, o repetă cu vocea foarte tare, ca să fie sigură că a fost auzită de mai mulți invitați, și sub un pretext oarecare reuși chiar să-i apropie pe unii din ei. Swann ceru să facă cunoștință cu toată lumea, chiar cu un vechi prieten al Verdurinilor, Saniette, care, din pricina timidității, a simplității și a inimii lui bune, pierduse pretutindeni considerația pe care i-o asiguraseră știința lui de arhivist, marea lui avere și familia distinsă din care se trăgea. Cînd vorbea, avea în gură o biuguială adorabilă, pentru că simțea că ea trăda mai puțin un defect de limbă decît o însușire a sufletului, ca un rest al nevinovăției primei copilării pe care n-o pierduse niciodată. Toate consoanele pe care nu le putea rosti figurau ca tot atîtea asprimi de care era incapabil. Cerînd să-i fie prezentat Saniette, Swann îi făcu doamnei Verdurin impresia că răsturnase

rolurile (astfel încît, drept răspuns, doamna Verdurin spuse, stăruind asupra deosebirii :

— Domnule Swann, ați vrea să aveți bunătatea să-mi îngăduiți să vă prezint pe prietenul nostru Saniette), care stîrni în Saniette o simpatie aprinsă pe care de altminteri Verdurinii nu i-au dezwăluit-o niciodată lui Swann, căci Saniette îi plictisea intrucîtva și nu țineau să-i creeze prieteni. În schimb, Swann îi emoționează din cale-afară, crezînd că trebuie să-i solicite îndată să-i facă cunoștință și cu mătușa pianistului. Îmbrăcată în negru, ca de obicei, deoarece credea că în negru ești totdeauna bine și e tot ce poate fi mai distins, avea fața stacojie, ca totdeauna după-masă. Se înclină în fața lui Swann cu respect, dar se îndreptă cu maiestate. Cum era incultă și se temea să nu facă greșeli de franceză, avea o pronunție dinadins confuză, crezînd că dacă ar săvîrși o greșeală de limbă, ea ar fi atît de nedeslușită, încît nu s-ar putea deosebi cu certitudine, și astfel conversația ei nu era decît o răgușeală din care se iveau din cînd în cînd cuvinte rare, de care era sigură. Swann crezu că poate să-și bată puțin joc, vorbind despre ea cu domnul Verdurin care, dimpotrivă, se supără.

— E o femeie atît de bună, răspunse el. Recunosc că nu e uluitoare ; dar vă asigur că e plăcută cînd stai de vorbă numai cu ea.

— Nu mă îndoiesc, se grăbi să încuviințeze Swann. Voiam să spun că nu mi s-a părut „eminentă“, adăugă el desprinzînd acest adjectiv și în fond, e mai degrabă un compliment !

— Vedeți, spuse domnul Verdurin, o să vă mirați, dar scrie foarte agreabil. Nu l-ați auzit niciodată pe nepotul ei ? E minunat, nu-i așa, doctore ? Vreți să-l rog să ne cînte ceva, domnule Swann ?

— Va fi o fericire... dădea să răspundă Swann, cînd doctorul îl întrerupse cu un aer batjocoritor. Reținînd într-adevăr că emfaza, întrebuintarea formelor solemne în conversație erau învechite, îndată ce auzea un cuvînt grav, rostit cu seriozitate, așa cum fusese rostit cuvîntul „fericire“, credea că cel care-l pronunțase se arătase foarte banal. Și dacă, mai mult, acest cuvînt, oricît de curent ar fi fost de altminteri, figura din întîmplare în ceea ce el numea un vechi clișeu, doctorul presupunea că fraza începută era ridicolă și o încheia ironic prin locul comun de care parcă-și acuza interlocutorul că voise să-l plaseze, cînd acesta nici nu se gîndise vreodată la așa ceva.

— O fericire pentru Franța ! exclamă el răutăcios, ridicînd brațele cu emfază.

Domnul Verdurin nu putu să-și oprească rîsul.

— Ce s-a-ntîmplat că toată lumea rîde, după cît se pare melancolia, n-o să izbucnească în colțișorul dumneavoastră, exclamă doamna Verdurin. Dacă credeți că mă amuz, stînd singurică, parcă aș fi pedepsită... adăugă ea cu un ton înciudat, făcînd pe copilul.

Doamna Verdurin ședea pe un jilț suedez de brad lustruit, pe care i-l dăruise un violonist din aceea țară și pe care-l păstra, deși amintea forma unui scaun fără spetează și nu se potrivea cu mobilele ei frumoase și vechi, dar ținea să pună în evidență darurile pe care credincioșii aveau obiceiul să i le aducă din cînd în cînd, pentru ca donatorii să aibă plăcerea să le recunoască atunci cînd veneau la ea în vizită. De aceea se străduia să convingă lumea să se mărginească la flori și la bomboane, care cel puțin se consumă ; dar nu reușea totdeauna, și casa ei era o colecție de scaune, de perini, de pendule, de paravane, de barometre, de vase de porțelan, care se

îngrămădeau în mai multe exemplare, și un talmeș-balmeș de daruri de Anul Nou.

Din acest post înalt, lua parte cu însuflețire la conversația credincioșilor, și „glumele” lor o înve-seleau, dar de cînd cu accidentul la falcă, renun-țase la osteneala de-a pufni efectiv în ris și adop-tase o mimică convențională care fără oboseală și fără riscuri însemna că rîde pînă la lacrimi. La cel mai neînsemnat cuvînt rostit de un obișnuit împo-triva unui plecticos sau a unui vechi obișnuit arun-cat în rîndul plecticosilor, — și spre marea deznă-dejde a domnului Verdurin care avusese mult timp pretenția de-a fi tot atît de amabil ca și soția lui, dar care, rîzînd de-a binelea, ostenea iute și fusese distanțat și învins de șiretlicul acestei necurmăte și fictive ilarități, scotea un mic țipăt, închidea ochii de pasăre care începeau să fie învăluiți de o albeață și, pe neașteptate, ca și cum de abia ar fi avut timpul să ascundă un spectacol necuviincios sau să se ferească de un acces mortal, cufundîndu-și fața în mîinile care o acopereau și nu mai lă-sau să se vadă nimic din ea, avea aerul că se stră-duiește să înăbușească, să reprime un ris care ar fi făcut-o să leșine, dacă i s-ar fi lăsat în voie. Ast-fel, buimăcită de veselia credincioșilor, ametită de camaraderie, de trîncăneală și de aprobare, doamna Verdurin, cocoțată pe jețul ei, hohotea de amabilitate, ca o pasăre ale cărei zorzoane le-ai fi înmuiat în vin cald.

Între timp domnul Verdurin, după ce îl solici-tase pe Swann să-i dea voie să-și aprindă pipa („aici nu ne jenăm, sîntem între camarazi”), ruga pe tînărul artist să se așeze la pian.

— Ia vezi, nu-l mai necăji, n-a venit aici ca să fie chinuit, exclamă doamna Verdurin, nu, vreau să-l chinuiți !

— Dar de ce vrei să-l necăjească, spuse domnul Verdurin, poate că domnul Swann nu cunoaște sonata în fa diez pe care am descoperit-o, o să ne cînte aranjamentul pentru pian.

— Ah ! nu, nu, nu vreau să cînte sonata mea ! exclamă doamna Verdurin, n-am chef să mă trezesc din cauza plînsului cu un guturai, cu nevralgii faciale, ca data trecută ; mulțumesc pentru dar, nu vreau să reîncep ; știți că sînteți bine, se vede că n-ați stat în pat opt zile în șir !

Această mică scenă care se repeta ori de cîte ori pianistul se așeza la pian, provoca încîntarea prietenilor ca și cum ar fi fost inedită, ca o dovadă a originalității seducătoare a „patroanei“ și a sensibilității ei muzicale. Cei din apropierea ei făceau semn celor ce fumau sau jucau cărți mai departe, să se apropie, atrăgîndu-le atenția că se petrece ceva, și le spuneau, așa cum se procedează în Reichstag în momentele interesante : „Să auzim, să auzim“. A doua zi se exprimau regrete celor ce nu putuseră să vină, spunîndu-li-se că scena fusese mai amuzantă ca de obicei.

— Ne-am înțeles, spuse domnul Verdurin, nu va cînta decît andantele.

— Numai andantele, ce ușor îți vine, exclama doamna Verdurin. Tocmai andantele mă dă gata. Patronul e într-adevăr superb. Ca și cum ar spune despre a „Noua“ : nu vom asculta decît finalul, sau numai uvertura din „Maestri“.

Doctorul o îndemna totuși pe doamna Verdurin să-l lase pe pianist să cînte, nu din pricină că ar fi crezut că ea simulează tulburările pe care muzica i le pricinuia — în care recunoștea anumite stări neurastenice — dar din obiceiul multor medici de-a împlînzi severitatea prescripțiilor lor, în-dată ce este vorba, ceea ce li se pare mult mai im-

portant, de vreo reuniune mondenă la care sînt părtași și unde acela pe care-l sfătuiesc să uite măcar o dată de dispepsia sau de gripa lui, este unul din factorii esențiali.

— De data aceasta n-o să vă îmbolnăviți, o să vedeți, îi spuse el, căutînd să o sugestioneze cu privirea. Și dacă sînteți bolnavă, o să vă îngrijesc.

— Adevărat? răspunse doamna Verdurin, ca și cum, în nădejdea unei asemenea bunăvoinți, nu-i rămînea decît să capituleze. Poate că tot susținînd că s-ar îmbolnăvi, nu-și mai aducea aminte în unele momente că boala ei e o minciună și lua chiar un suflet de bolnav. Or, bolnavilor, obosiți din pricină că sînt îndeobște nevoiți să condiționeze raritatea acceselor de cumînțenia lor, le place să creadă că vor putea face nepedepsiți orice le place și orice le face rău de obicei, cu condiția să se dea pe mîinile unei ființe puternice care, fără ca ei să fie nevoiți să-și dea vreo osteneală, îi va pune pe picioare cu un cuvînt sau cu un hap.

Odette se așezase pe o canapea tapițată de lîngă pian.

— Știi, am locșorul meu, spuse ea doamnei Verdurin.

Aceasta, văzîndu-l pe Swann stînd pe un scaun, îl făcu să se scoale.

— Nu stați bine acolo, duceți-vă de vă așezați lîngă Odette, nu-i așa, Odette, că-i vei face loc domnului Swann?

— Ce *beauvais* minunat, spuse Swann, care, înainte de a se așeza, căuta să fie mai amabil.

— Ah! sînt mulțumită că-mi apreciați canapeaua, răspunse doamna Verdurin. Și vă previn că trebuie să renunțați îndată la gîndul de-a mai vedea vreuna atît de frumoasă. E cea mai frumoasă din cîte s-au făcut. Scăunașele de asemenea sînt o mi-

nune. Le veți examina îndată. Fiecare bronz corespunde ca atribut micului subiect al scaunului ; știți, veți avea cu ce să vă amuzați dacă vreți să priviți asta, vă făgăduiesc un moment plăcut. Dacă n-ar fi decît micile frize de pe margini, iată acolo vița aceea pe fondul roșu al ursului și al strugurilor. Ce desen ! Ce spuneți, cred că știau să deseneze ! Ce apetisantă e vița asta ! Soțul meu pretinde că nu-mi plac fructele pentru că mănînc mai puțin ca el. Nicidecum, sînt mai lacomă ca toți, dar nu simt nevoia să le mănînc, de vreme ce îmi desfată ochii. Ce aveți de rîdeți cu toții ? Întrebați-l pe doctor și o să vă spună că strugurii aștia mă scot afară. Alții fac cură cu apă de Fontainebleau, dar eu fac cura mea de beauvais. Domnule Swann, să nu plecați fără să fi pipăit bronzurile de pe speșteze. Ce spui cît este de gingașă patina ? Ba da, pipăiți-le bine, cu toată mîna !

— Ah ! dacă doamna Verdurin începe să mîngîie bronzurile, n-o șă mai auzim muzică astă seară, spuse pictorul.

— Vă rog să tăceți, sînteți un om răutăcios. În fond, spuse ea întorcîndu-se spre Swann, nouă femeilor ni se interzic lucruri mai puțin voluptuoase ca acestea. Nici o carne nu s-ar putea compara cu bronzurile. Cînd domnul Verdurin îmi făcea onoarea să fie gelos pe mine — haide, fii cel puțin politicos, să nu spui că n-ai fost niciodată...

— Dar nu spun absolut nimic. Vezi, doctore, te iau martor ; spus-am oare ceva ?

Swann pipăia bronzurile de politețe și nu îndrăzneă să înceteze numaidecît.

— Haideți, o să le mîngîiați mai tîrziu ; acum o să vă mîngîiem noi pe dumneavoastră, o să vă mîngîiem urechea ; cred că vă place ; iată tînărul care-și va lua însărcinarea asta.

După ce pianistul cîntă, Swann fu și mai amabil cu el decît cu ceilalți musafiri. Și iată pentru ce :

Anul trecut, auzise la o serată o bucată executată la pian și vioară. La început, gustase numai calitatea materială a sunetelor secretate de instrumente. Și încercase o mare plăcere cînd văzuse că de sub linia firavă, rezistentă, densă și directoare a viorii, masa partiturii de pian căuta deodată să se ridice într-un freamăt lichid, multiformă, indiviză, plană și întreciocnită ca agitația nălbie a valurilor pe care clarul de lună le vrăjește și le bemolează. Dar, la un moment dat, fără să fie în stare să deosebească, limpede un contur, să dea un nume plăcerii pe care o încerca, fermecat pe neașteptate, încercase să culeagă fraza sau armonia — nici el nu știa — care țîșnea și-i deschisese mai larg sufletul, după cum anumite miresme de trandafir care circulă în aerul umed al serii au însușirea să ne dilate nările. Poate tocmai din pricină că muzica îi era necunoscută, încercase o impresie atît de nedeslușită, una din impresiile care poate sînt totuși singurele impresii pur muzicale, fără întindere, pe de-a-ntregul originale, nereductibile la orice altă categorie de impresii. Asemenea impresie care durează o clipă este, ca să zicem așa, *sîne materia*. Fără îndoială, notele pe care le auzim atunci tind, potrivit înălțimii și cantității lor, să acopere în fața ochilor noștri suprafețe de dimensiuni variate, să descrie arabescuri, să ne dea senzații de lărgime, de subțirime, de stabilitate, de capriciu. Dar notele au dispărut înainte ca aceste senzații să se fi format îndeajuns în noi, ca să nu fie înecate de senzațiile pe care le trezesc notele următoare sau chiar simultane. Și această lipsă de precizie ar continua să învăluiască cu lichiditatea și „fuzibilul“ ei, motivele care, din cînd în cînd se ridică la suprafață

de abia perceptibile, ca să se afunde îndată și să dispară, cunoscute numai prin plăcerea deosebită pe care o trezesc, cu neputință de a fi descrise, amintite, numite, inefabile — dacă, asemenea unui lucrător care se căznește să dureze temelii trainice în mijlocul valurilor, memoria, fabricînd pentru noi niște reproduceri exacte ale acestor fraze fugare, nu ne-ar îngădui să le asemuim cu frazele care le succed, și să le deosebim de ele. Astfel, de abia încetase senzația de gingășie încercată de Swann și memoria lui îi și furniză pe loc transcrierea ei sumară și provizorie, dar pe care își aruncase ochii în timp ce bucata continua, astfel încît, cînd aceeași impresie reveni pe neașteptate, de data aceasta nu mai era insesizabilă. Swann își reprezenta întinderea ei, grupările simetrice, grafia, valoarea ei expresivă; avea în fața lui ceva care nu mai este muzică pură, ci desen, arhitectură, gîndire, și care-ți îngăduie să-ți aduci aminte de muzică. De data aceasta deosebise limpede o frază care se ridica pentru cîteva clipe deasupra undelor sonore. Ea îl îmbiase îndată la voluptăți deosebite, de care n-avusese niciodată habar înainte ca să o fi auzit, pe care simțea că nimic altceva nu putea să i le tălmăcească, și încercase pentru ea un fel de dragoste necunoscută.

Cu ritmul ei lent, ea îl mîna cînd ici, cînd colo, apoi aiurea către o fericire nobilă, de neînțeles și precisă. Și deodată, la punctul în care ajunsese și de unde Swann se pregătea să o urmeze, după o pauză de o clipă, își schimbă brusc direcția și, cu o mișcare nouă, mai repede, mărunță, melancolică și blindă, îl tira cu ea spre perspective necunoscute. Apoi dispăru. Swann dori cu pasiune să o revadă a treia oară. Și într-adevăr, ea apăru din nou, dar fără să-i vorbească mai limpede, pricinuindu-i

chiar o voluptate mai puțin adîncă. Cînd se întoarse acasă, îi simți lipsa, era ca omul în a cărui viață o trecătoare, pe care o zărise o clipă, introdusese imaginea unei frumuseți noi care dă o valoare mai mare propriei lui sensibilități fără să știe dacă va putea măcar s-o revadă vreodată pe aceea pe care o și iubește și despre care nu știe nimic, nici măcar numele.

Chiar această dragoste pentru o frază muzicală parcă era menită să trezească o clipă în Swann posibilitatea unui soi de reîntinerire. Renunțase de atîta timp să-și închine viața unui scop ideal mărginind-o la urmărirea satisfacțiilor de toate zilele, încît, fără să și-o fi spus formal, credea că asta nu se va mai schimba pînă la moarte; ba mai mult, simțind că în mintea lui nu mai sălășluiesc idei înalte, încetase să creadă în realitatea lor, dar fără să o poată nega cu desăvîrșire. De aceea, luase obiceiul să se refugieze în gînduri fără importanță, care-i îngăduiau să lase de o parte fondul lucrurilor. După cum se întreba, dacă n-ar face mai bine să nu se ducă în lume, dar în schimb știa cu siguranță că dacă acceptase o invitație, trebuia totuși să se ducă, și dacă pînă la urmă nu făcea vizita de rigoare trebuia să lase cartea de vizită, tot astfel în conversația lui se străduia să nu exprime niciodată cu căldură o părere intimă asupra lucrurilor, ci să dea doar unele amănunte materiale care aveau întrucîtva o valoare prin ele însele și-i îngăduiau să nu-și dea măsura. Era extrem de precis cînd era vorba de o rețetă de bucate, de data nașterii sau a morții unui pictor, de nomenclatura operelor lui. Uneori, totuși, se lăsa furat și emitea o părere asupra unei opere, asupra unui fel de-a înțelege viața, dar cuvintele lui aveau atunci un ton ironic, ca și cum n-ar adera în întregime la

cea ce spunea. Dar după cum unii oameni bolnavicioși constată un regres atît de mare în boala lor, regres datorit pe neașteptate regiunii în care s-au instalat, unui regim deosebit, uneori unei evoluții organice, spontane și tainice, încît încep să întrevadă puțința neașteptată de a duce, tîrziu de tot, o viață cu totul diferită, Swann găsea în sinea lui, în amintirea frazei pe care o auzise, în unele sonate pe care pusese să i se cînte, ca să vadă dacă n-ar descoperi-o în ele, prezența uneia din acele realități invizibile în care încetase să creadă și simțea iarăși dorința și cît pe-acîi puterea să le consacre viața, ca și cum muzica ar fi exercitat vreo influență electivă asupra uscăciunii morale de care suferea. Dar cum nu reușise să știe de cine era lucrarea pe care o auzise, nu putuse să și-o procure și sfîrșise prin a o uita. Fîrște că în timpul săptămîinii întîlnise cîteva persoane care fuseseră ca și el la acea serată și le întrebaseră; dar unii sosiseră după executarea programului muzical sau plecaseră înainte; alții erau totuși de față în timpul execuției, dar se duseseră să discute în alt salon, iar alții, care o ascultaseră, nu auziseră mai mult decît cei dintîi. Amfitrionii știau că e o lucrare nouă pe care artiștii angajați ceruseră să o cînte; aceștia plecaseră în turneu, iar Swann nu putu să afle mai mult. Avea mulți prieteni muzicieni, dar deși își aducea aminte de plăcerea deosebită și cu neputință de tîlmăcit pe care i-o pricinuise fraza, deși vedea în fața ochilor formele pe care ea le desena, era totuși incapabil să le-o cînte. Apoi încetă să se mai gîndească la ea.

De abia începuse tînărul pianist să cînte de cîteva minute la doamna Verdurin, cînd, pe neașteptate, după o notă acută ținută lung, vreo două măsuri, el văzu fraza aeriană și parfumată care-i

plăcea, apropiindu-se, irumpînd din sonoritatea prelungită și întinsă ca o perdea sonoră, ca să-și ascundă taina incubăției, și o recunoscă, secretă, vijiitoare și divizată. Era atît de deosebită, avea un farmec atît de individual și pe care nici un altul nu l-ar fi putut înlocui, încît i se păru că a întîlnit, într-un salon cunoscut, o persoană pe care o admirase pe stradă și deznădăjduise că ar mai regăsi-o vreodată. La sfîrșit, ea se depărtă, călăuzitoare, diligentă, printre ramificațiile parfumului ei, lăsînd pe fața lui Swann răsfrîngerea surîsului ei. Dar acum putea să întrebe de numele necunoscutei lui (i se spusese că era andantele din sonata pentru pian și vioară de Vinteuil), va putea s-o aibă ori de cîte ori va voi, încercînd să-i afle limbajul și taina.

Și cînd pianistul sfîrși, Swann se apropie de el să-i exprime recunoștința cu o vioiciune care-i plăcu mult doamnei Verdurin.

— Ce vrăjitor, nu-i așa? îi spusese ea lui Swann. Nu-i așa că-și înțelege destul de bine sonata, ticăloșelul ăsta? Nu știți că pianul putea să atingă asemenea culmi. E orice, numai pian nu, pe cuvîntul meu! Ori de cîte ori mă prinde, cred că aud o orchestră. E chiar mai frumos ca orchestra, mai complet.

Tînărul pianist se înclină și surîse, subliniind cuvintele ca și cum ar fi făcut un spirit:

— Sînteți foarte indulgentă cu mine, spusese el. Și în timp ce doamna Verdurin spunea soțului ei: „Haide, dă-i o oranjadă, o merită cu prisosință“, Swann povestea Odettei cum se îndrăgostise de această frază. Cînd doamna Verdurin rosti de departe: „Ei! mi se pare că ești pe cale să ascuți lucruri frumoase, Odette“, ea răspunse: „Da, foarte frumoase“, și Swann găsi simplitatea ei

fermecătoare. În același timp, cerea informații despre Vinteuil, despre opera lui, despre epoca din viață în care compusese această sonată, despre ce a putut să însemne pentru el acea frază, asta voia el mai ales să știe.

Dar toți cei ce-și făceau o profesiune din admirația pentru acest muzician (cînd Swann spusese că sonata lui era într-adevăr frumoasă, doamna Verdurin exclamase : „Cred și eu că e frumoasă ! Dar nimeni nu mărturisește că nu cunoaște sonata de Vinteuil, n-ai dreptul să n-o cunoști“, și pictorul adăugase : „Ah ! e într-adevăr o lucrare foarte mare, nu-i așa ? Nu e, dacă vrei, lucrul «scump» și «public», nu-i așa, dar face o impresie foarte puternică asupra artiștilor“), parcă nu-și pusese niciodată aceste întrebări, căci nu erau în stare să răspundă la ele.

Iar la una sau două din observațiile personale pe care Swann le făcu cu privire la fraza lui preferată :

— Ia te uită, e amuzant, nu băgasem niciodată de seamă ; vă mărturisesc că nu-mi place să fiu prea migăloasă și să mă pierd în lucruri de nimic ; aici nu ne pierdem timpul să tăiem firul în patru, nu e genul casei, răspunse doamna Verdurin, pe care doctorul Cottard o privea cu o admirație cu-cernică și un zel studios, jucîndu-se cu acel val de expresii dinainte fabricate. De altminteri, el și doamna Cottard, înzestrați cu un soi de bun-simț, ca unii oameni din popor, se fereau să-și dea vreo părere sau să simuleze admirație pentru o muzică despre care-și mărturiseau unul altuia, după ce se întorseseră acasă, că n-o înțeleg mai mult decît pictura „domnului Biche“. După cum publicul nu cunoaște din farmecul, din grația, din formele naturii,

decît ceea ce a cules din poncifele unei arte încet asimilate, iar un artist original începe prin a respinge asemenea poncife, domnul și doamna Cottard, reprezentînd în acest sens imaginea publicului, nu găseau nici în sonata lui Vinteuil, nici în portretele pictorului, ceea ce înțelegeau ei prin armonia muzicii și frumusețea picturii. Cînd pianistul cînta „sonata“, li se părea că agață, la întîmplare, pe pian niște note care nu legau realmente formele cu care erau obișnuiți, după cum li se părea că pictorul zvîrlea, la întîmplare, culori pe pînzele sale. Cînd puteau să recunoască o formă în aceste pînze, o găseau greoaie și vulgară (adică lipsită de eleganța școlii de pictură prin care vedeau, chiar pe stradă, ființele vii), și lipsită de adevăr, ca și cum domnul Biche n-ar fi știut cum era construit un umăr și că femeile n-au părul mov.

După ce credincioșii se împrăștiaseră, doctorul simți momentul binevenit și, în timp ce doamna Verdurin rostea un ultim cuvînt despre sonata lui Vinteuil, exclamă cu o hotărîre bruscă întocmai ca un înotător începător care se aruncă în apă ca să învețe, dar alege un moment în care nu-l vede prea multă lume.

— Atunci, e ceea ce un muzician se numește *di primo cartello*¹! strigă el cu o hotărîre subită.

Swann află doar că apariția recentă a sonatei lui Vinteuil produsese o mare impresie printre discipolii unei școli cu tendințe foarte înaintate, dar că era pe de-a-ntregul necunoscută marelui public.

— Cunosc pe cineva care se numește Vinteuil, spuse Swann, gîndindu-se la profesorul de pian al surorilor bunicii mele.

— Poate că e el, exclamă doamna Verdurin.

¹ De primă mînă (it.).

— Oh ! nu, răspunse Swann rîzînd. Dacă l-ați fi văzut numai două minute, n-ați mai pune întrebarea.

— Atunci a pune o întrebare înseamnă a o soluționa ? spuse doctorul.

— Ar putea să fie vreo rudă, urmă Swann, ar fi destul de trist, dar în sfîrșit un om de geniu poate fi vărul unui prostănac bătrîn. Dacă ar fi așa, mărturisesc că mi-aș impune orice chin, pentru ca bătrînul prostănac să mă prezinte autorului sonatei : înainte de toate chinul de a-l frecventa pe bătrînul prostănac, chin care trebuie să fie îngrozitor.

Pictorul știa că Vinteuil era actualmente foarte bolnav și că doctorul Potain se temea că nu-l va putea salva.

— Cum, exclamă doamna Verdurin, sînt încă oameni care se lasă îngrijiți de Potain ?

— Ah ! Doamnă Verdurin, spuse Cottard, cu un ton afectat, uitați că, vorbiți de un confrate, ar trebui să spun unul din maeștrii mei.

Pictorul auzise că Vinteuil era amenințat de alienație mintală. Și susținea că puteai să-ți dai seama de aceasta din anumite pasaje din sonata lui. Swann nu găsi această observație absurdă, dar ea îl tulbură ; căci lucrarea de muzică pură, neconținînd nici unul din raporturile logice a căror alterație în limbaj denunță nebunia, nebunia care se putea recunoaște într-o sonată, i se părea ceva tot atît de misterios ca nebunia unui cîine, a unui cal, care totuși se observă într-adevăr.

— Lăsați-mă în pace cu maeștrii dumneavoastră, sînteți doar de zece ori mai capabil ca el, răspunse doamna Verdurin doctorului Cottard, pe tonul cuiva care are curajul părerilor sale și ține cu viteză piept acelora de altă părere. Dumneavoastră cel puțin nu vă ucideți bolnavii !

— Dar, doamnă, e membru al Academiei, răspunse doctorul cu un aer ironic. Dacă un bolnav preferă să moară cu concursul unui principe al științei... E cu mult mai șic să poți spune : „Mă îngrijește Potain“.

— Ah ! e mai șic ? spuse doamna Verdurin. Așadar bolile au acum șicul lor ? Nu știam asta... Mă amuzați nespus, exclamă ea brusc, înfundându-și fața în mâini. Și proasta de mine care discutam serios fără să-mi dau seama că vă bateți joc de mine !

Iar domnul Verdurin, găsind că este oarecum obositor să rizi pentru atîta lucru, se mulțumi să tragă un fum din lulea, gîndind cu mîhnire că nu mai este în stare să-și întreacă soția pe tărîmul amabilității.

— Știi că prietenul dumitale ne place mult, spuse doamna Verdurin Odettei, în clipa în care-și lua rămas bun de la ea. E simplu, e fermecător ; dacă-vei fi în stare să ne prezinți totdeauna numai asemenea prieteni, poți să-i aduci.

Domnul Verdurin observă totuși că Swann n-o apreciasse pe mătușa pianistului.

— Omul ăsta nu s-a simțit tocmai în apele lui, răspunse doamna Verdurin, n-oi fi vrînd totuși să posede tonul casei încă din prima seară, ca de pildă Cottard, care face parte de mai mulți ani din micul nostru clan. Prima oară n-are a face, pînă ce prinde omul glas. Odette, ne-am înțeles că o să vină să ne întîlnească miine la Châtelet. Dacă te-ai duce să-l iei ?

— Nu se poate, nu vrea.

— Ah ! în sfîrșit, cum vrei. Numai să n-o chiu-lească în ultimul moment !

Spre marea surprindere a doamnei Verdurin, Swann nu chiuli niciodată. Se ducea să-i întîlnească oriunde, uneori în restaurantele periferice, pe care

nu le frecventau decît rareori, căci nu era încă sezonul acestora, mai des la teatru care-i plăcea mult doamnei Verdurin ; şi spunînd într-o zi la ea acasă, în faţa lui, că o invitaţie le-ar fi de mare folos pentru premiere, pentru seratele de gală, că i-a stîngherit foarte mult faptul că n-au avut una la înmormîntarea lui Gambetta, Swann, care nu vorbea niciodată de legăturile lui strălucite, ci numai de cele prost cotate pe care ar fi crezut că e puţin delicat să le ascundă, şi printre care adoptase în foburgul Saint-Germain obiceiul să-şi rînduiască relaţiile cu lumea oficială, răspunse :

— Vă făgăduiesc să mă ocup de acest lucru, veţi avea una la timp pentru reluarea lui *Danicheff*, tocmai prînzesc mîine cu prefectul poliţiei la Elysée.

— Cum asta, la Elysée ? exclamă doctorul Cottard cu o voce tunătoare.

— Da, la domnul Grévy, răspunse Swann, oarecum stîngherit de efectul produs de fraza lui.

Şi pictorul spusese doctorului în glumă :

— Şi vă apucă des ?

După ce primea lămuriri, Cottard spunea îndeobşte : „Ah ! bine, bine, în regulă“ şi nu vădea nici urmă de emoţie.

Dar de data aceasta, ultimele cuvinte ale lui Swann, în loc să-l potolească ca de obicei, îl miraseră la culme, căci nu se putea dumiri cum un om ca el, cu care cina, care n-avea funcţii oficiale, nici nu era o persoană ilustră, era în vizită cu capul statului.

— Cum asta, domnul Grévy ? Îl cunoaşteţi pe domnul Grévy ? îl întrebă Cottard pe Swann, cu aerul stupid şi neîncrezător al unui guard comunal pe care un necunoscut îl roagă să-l ducă la preşedintele republicii, şi care, înţelegînd astfel „cu

cine are de-a face“, cum spun ziarele, dă sărmanului dement asigurarea că va fi primit îndată și-l îndreaptă spre infirmeria specială a închisorii.

— Îl cunosc puțin, avem prieteni comuni (nu îndrăzneam să spună că era vorba de principele de Walles), de altminteri invită cu multă ușurință și vă asigur că aceste prânzuri n-au nimic amuzant, sînt de altfel foarte simple, nu sîntem niciodată mai mulți ca opt la masă, răspunse Swann, străduindu-se să șteargă strălucirea prea mare pe care relațiile lui cu președintele republicii ar fi putut s-o ia în ochii interlocutorului său.

Referindu-se la cuvintele lui Swann, Cottard adoptă îndată părerea că toată lumea știe că o invitație la domnul Grévy este un lucru foarte puțin căutat și cît se poate de banal. Ca atare, nu se mai minună că Swann sau altul frecventau Elysée-ul, și chiar îl compătimea oarecum că se duce la prânzuri despre care pînă și invitații spuneau că erau plicticoase.

— Ah ! bine, bine, în regulă, spuse el cu tonul unui vameș, neîncrezător la început, dar care, după explicațiile pe care i le dai, îți pune viza și te lasă să treci fără să-ți deschidă geamantanele.

— Ah ! Îmi închipui că aceste prânzuri nu trebuie să fie amuzante, aveți mare curaj că vă duceți acolo, spuse doamna Verdurin, căreia președintele republicii îi apărea ca un plicticos îndeosebi redutabil, pentru că dispunea de mijloacele de seducere și de constrîngere pe care dacă le-ar fi întrebuițat cu credincioșii ei, ar fi fost în stare să-i pună pe fugă. Se spune că e foarte surd și mănîncă cu degetele.

— Atunci nu trebuie să vă amuze prea mult să vă duceți acolo, spuse doctorul cu o nuanță de compătîmire ; și, aducîndu-și aminte de cifra de opt in-

vitați : „Sînt măcar prînzuri intime ?“ întrebă el brusc, mai degrabă cu un zel lingvistic decît cu o curiozitate de gură-cască.

Dar prestigiul de care se bucura în ochii săi președintele republicii sfîrși totuși prin a birui atît umilitatea lui Swann cît și reaua-voință a doamnei Verdurin și, la fiecare cină, Cottard întreba cu interes : „O să-l vedem astă seară pe domnul Swann ? Are relații personale cu domnul Grévy. Nu-i așa, e tocmai ceea ce se numește un gentleman ?“ Merse atît de departe, încît îi oferî o invitație la o expoziție dentară.

— Veți fi admis cu persoanele care vă vor însoți, dar intrarea cîinilor e interzisă. Înțelegeți, spun asta pentru că am avut prieteni care nu știau și care și-au mușcat degetele.

Iar domnul Verdurin observă efectul prost pe care-l produsese asupra soției sale descoperirea că Swann avea prietenii puternice, despre care nu vorbise niciodată.

Dacă nu se pusese la cale vreo petrecere în oraș, Swann regăsea micul nucleu la Verdurini, dar nu venea decît seara și nu accepta aproape niciodată să cîneze la ei, cu toate stăruințele Odettei.

— Aș putea să cinez chiar singură cu dumneavoastră, dacă ați prefera asta, îi spunea ea.

— Și doamna Verdurin ?

— Oh ! ar fi foarte simplu. N-aș avea decît să spun că rochia n-a fost gata, că trăsura a întîrziat. Găsești totdeauna mijlocul să te aranjezi.

— Sînteți drăguță.

Dar Swann își spunea că dacă îi arată Odettei (consimțind să o întîlnească numai după cină), că sînt plăceri pe care le prefera aceleia de a fi în tovărășia ei, înclinarea pe care ea o resimțea pentru

el n-ar cunoaște multă vreme sațiul. Pe de altă parte, preferînd peste măsură frumuseții Odettei frumusețea unei tinere lucrătoare, proaspătă și durdulie ca un trandafir, și de care se îndrăgostise, prefera să petreacă primele ore ale serii cu ea, sigur fiind că o va vedea pe Odette mai tîrziu. Pentru aceleași motive, nu accepta niciodată ca Odette să vină să-l ia ca să meargă împreună la Verdurini. Lucrătorea îl aștepta aproape de locuința lui, la un colț de stradă pe care vizitiul său, Rémi, îl cunoștea, lua loc în trăsură lîngă Swann, care o ținea în brațe pînă în clipa în care trăsura oprea în fața casei Verdurinilor. Cînd își făcea intrarea la ei, în timp ce doamna Verdurin, arătîndu-i trandafirii pe care el i-i trimisese de dimineată, îi spunea : „Am să vă ocărăsc“ și-i indica un loc lîngă Odette, pianistul cînta pentru el fraza lui Vinteuil care parcă era aria națională a dragostei lor. Motivul debuta cu triluri susținute ale viorii care se aud singure cîteva măsuri, ocupînd primul plan, apoi deodată parcă se dădeau la o parte, și mica frază apăsătoare, dansantă, pastorală, intercalată, episodică, aparținînd altei lumi, ca tablourile lui Pieter de Hooch, pe care cadrul îngust al unei uși întredeschise, din depărtare, le adîncește cu altă culoare, în catifelarea unei lumi interpuse. Ea se strecura în cute simple și nemuritoare, risipind ici și colo darurile grației ei, cu același suris inefabil, în care Swann credea însă că deosebește acum o dezamăgire, ca și cum ea ar fi cunoscut vanitatea acelei fericiri a cărei cale o arăta. În grația ei ușoară avea ceva desăvîrșit, ca desprinderea care urmează regretului. Dar puțin îi păsa, o privea mai puțin în ea însăși, — în ceea ce putea exprima pentru un muzician care, cînd o compusese, ignora

atît existența lui cît și a Odettei, și pentru toți cei ce o vor auzi în decursul veacurilor, — decît ca pe un zălog, o amintire a dragostei lui care-i unea, pentru că-i făcea, atît pe Verdurini cît și pe tînărul pianist, să se gîndească în același timp la Odette și la el ; astfel încît, la rugămintea Odettei care izvora dintr-un capriciu, renunțase la proiectul său ca un artist să-i cînte întreaga sonată, din care continua să cunoască numai acest pasaj. „Ce vă mai trebuie restul ? îi spusese ea. Asta e bucata noastră.“ Și cum suferea la gîndul că sonata nu-i cunoștea în clipa în care trecea atît de aproape și totuși la infinit și în timp ce li se adresa, mai-mai regreta că avea o semnificație, o frumusețe intrinsecă și fixă, străină lor, după cum în giuvaerurile dăruite sau chiar în scrisorile unei femei iubite, sîntem geloși pe scîlpirile gemei și pe cuvintele întrebuintate, pentru că nu sînt alcătuite numai din esența unei legături trecătoare și a unei ființe deosebite.

Adesea i se întîmpla să întîrzie atît de mult cu tînăra lucrătoare înainte de-a se duce la Verdurini, încît după ce pianistul cîntase fraza, Swann își dădea seama că în curînd va fi ora cînd Odette va pleca. O conducea pînă la poarta casei sale din *rue La Pérouse*, în dosul Arcului de Triumf. Și, poate tocmai ca să nu-i solicite toate favorurile, sacrifica plăcerea, mai puțin necesară pentru el, de a o vedea mai devreme, de a sosi o dată cu ea la Verdurini, exercițiului aceluși drept pe care ea i-l recunoștea, de-a pleca împreună, și căruia îi acorda mai mare preț, pentru că, grație acestuia, el avea impresia că nimeni n-o vedea, că nimeni nu se interpunea între ei, că nimeni n-o împiedica să fie tot cu el, după ce se despărțise de ea.

Astfel ea se întorcea acasă în trăsură lui Swann ; într-o seară, cum tocmai coborîse din trăsură și el îi spunea „pe mîine“, Odette culese în toată graba din grădinița din fața casei o ultimă crizantemă și i-o dădu înainte de plecare. Swann o ținu strînsă la gură în timp ce se înapoia acasă și, cînd floarea se ofili după cîteva zile, o închise cu multă grijă în biroul său.

Dar nu intra niciodată la Odette. Se dusesese doar de două ori, după-amiaza, să ia parte la acea operație capitală pentru ea : „de a lua ceaiul“. Izolarea și golul acelor străzi scurte (alcătuite aproape toate din case de stăpîn lipite unele de altele, a căror monotonie era frîntă pe neașteptate de vreo magherniță întunecoasă, mărturie istorică și rămășiță murdară din timpul în care aceste cartiere erau încă rău famate), zăpada rămasă în grădină și pe pomi, aspectul neîngrijit al anotimpului, vecinătatea naturii, dădeau un caracter și mai tainic căldurii florilor pe care le găsisese la intrare.

O scară dreaptă lăsa, la stînga, la parterul ridicat, dormitorul Odettei care dădea în dos, pe o străduță paralelă, și ducea la salon și la salonaș, printre pereți zugrăviți în culori închise și de pe care cădeau stofe orientale, fire de mătănii turcești și o lanternă mare japoneză atîrnată de o sfoară de mătase (dar care era luminată cu gaz, ca să nu-i lipsească pe vizitatori de ultimul confort al civilizației apusene). Salonul și salonașul erau precedate de un vestibul îngust, al cărui perete cadrilat cu un parmalic de grădină, dar aurit, avea de-a lungul său o ladă dreptunghiulară în care înfloreau, ca într-o seră, un rînd din acele crizanteme mari, încă rare în epoca aceea, dar totuși foarte deosebite de cele pe care horticultorii reușiseră mai tîrziu să le obțină. Swann era plictisit de moda care, încă

de anul trecut, se îndrepta spre ele, dar de data aceasta încercase o plăcere văzînd penumbra încăperii vărgată cu roz, portocaliu și alb, de razele mirositoare ale acestor stele efemere care se aprind în zilele cenușii. Odette îl primise în rochie de casă de mătase roz, cu gîtul și brațele goale. Îl așezase lîngă ea într-unul din numeroasele colțuri tainice pregătite în ungherele salonului, apărute de palmieri imenși în vase de China sau de paravane de care erau prinse fotografii, funde și evantaie. Îi spusese : „Nu stați confortabil, așteptați, o să vă instalez mai bine“ și, cu surîsul vanitos pe care i l-ar fi stîrnit vreo invenție deosebită, instalase sub capul și sub picioarele lui Swann, perini de mătase japoneză, pe care le frămînta ca și cum ar fi făcut risipă de aceste bogății a căror valoare ar fi lăsat-o nepăsătoare. Dar cînd feciorul veni să aducă, rînd pe rînd, numeroasele lămpi care mai toate ardeau, închise în vase de porțelan chinezesc, izolate sau împerecheate, așezate, pe mobile diferite ca pe niște altare și care, în amurgul aproape nocturn al acestui sfîrșit de după-amiază de iarnă, scosese din nou la iveală un asfințit mai trainic, mai roz și mai uman, — care poate făcea să viseze pe stradă vreun îndrăgostit ce se oprise în fața misterului prezenței pe care ferestrele aprinse îl dezvăluiau și-l ascundeau în același timp, — supraveghease cu strășnicie cu coada ochiului pe servitor, ca să vadă dacă le punea anume la locul lor obișnuit. Gîndea că dacă feciorul ar fi pus una singură acolo unde nu-i era locul, s-ar fi distrus efectul de ansamblu al salonului, iar portretul ei, așezat pe un șevalet oblic, drapat cu pluș, ar fi fost prost luminat. De aceea, urmărea cu înfrigurare mișcările acestui grosolan și îl dojeni aspru pentru că se apropiase prea mult de cele două jardiniere pe care le curăța chiar ea,

de teamă să nu se strice, și se duse să le privească de aproape, ca să vadă dacă nu cumva feciorul le zgîriase. Găsea că toate bibelourile ei chinezești au forme „amuzante“, ca și orhideele și mai ales cathleyele care împreună cu crizantemele erau florile ei favorite, pentru că aveau marele merit de a nu semăna cu niște flori, ci de a fi de mătase, de satin. „Asta parcă e tăiată din căptușeala mantoului meu“, îi spuse ea lui Swann arătându-i o orhidee, cu o nuanță de stimă pentru floarea aceasta atît de „sic“, pentru această soră elegantă și neprevăzută pe care i-o dădea natura, atît de îndepărtată de ea în scara viețuitoarelor și totuși rafinată. mai demnă să-i facă loc în salonul ei decît multe alte femei. Arătându-i rînd pe rînd, himere cu limbi de foc care împodobeau un vas sau erau brodate pe un paravan, corolele unui buchet de orhidee, un dromader de argint emailat cu ochii încrustați cu rubine, care se învecina, pe cămin, cu o broască de jad, se prefăcea, rînd pe rînd, că se teme de răutatea sau ride de caraghioslicul monștrilor, că roșește de necuviința florilor și simte o dorință neînfrîntă să sărute dromaderul sau broasca cărora le spunea : „dragii mei“. Și această prefăcătorie contrasta cu sinceritatea anumitor devoțiuni ale ei, îndeosebi către Notre-Dame du Laghet care o lecuisse odinioară — cînd locuia la Nice — de o boală mortală și în cinstea ei purta totdeauna o medalie de aur căreia îi atribuia o putere fără margini. Odette îi făcu lui Swann ceaiul „ei“ și-l întrebă : „Lămiie sau frișcă ?“ și cum el răspunse „frișcă“ ea îi spuse rîzînd : „Un pic !“ Și cum Swann găsea că ceaiul e bun : „Vedeți că știu ce vă place“. Într-adevăr, ceaiul acesta i se păruse lui Swann un lucru de preț ca și ei înseși, și dragostea are atîta nevoie să-și afle o îndreptățire, o garanție de du-

rată în plăceri care, dimpotrivă, în lipsa ei n-ar mai fi plăceri și încetează o dată cu ea, încît, cînd se despărțise de Odette, la ora șapte, ca să se întoarcă acasă să se îmbrace, tot timpul drumului pe care-l făcu în cupeul său, neputîndu-și stăpîni bucuria pe care i-o pricinuisse această după-amiază, își repeta : „Ar fi foarte plăcut să ai o astfel de femeiușcă la care poți găsi lucrul acesta atît de rar, un căai bun“. După o oră primi un bilet de la Odette și recunoscînd îndată acel scris mare în care afectarea unei asprimi britanice impunea o înfățișare de disciplină unor litere informe care poate ar fi talmăcit, unor ochi mai puțin preveniți, dezordine de idei, insuficiență în educație, lipsă de sinceritate și de voință. Swann își uitase port-țigaretul la Odette. „De ce nu v-ați uitat și inima, nu v-aș fi lăsat s-o luați înapoi“.

A doua vizită pe care i-o făcu avu poate mai multă însemnătate. Ducîndu-se la ea în ziua aceea, și-o înfățișa dinainte ca de fiecare dată cînd trebuia s-o vadă ; nevoia pe care o încerca de a-i găsi figura frumoasă, de a o mărgini numai la pomeții roz și fragezi, obrații care erau deseori galbeni, lipsiți de viață, uneori pigmentați cu mici puncte roșii, îl întrista, ca o dovadă că idealul este inaccesibil și fericirea mărunță. Swann îi aducea o gravură pe care ea dorea să o vadă. Odette era puțin suferindă ; îl primi în rochie de casă de crêpe de Chine mov, strîngînd peste piept ca un mantou o stofă bogat brodată. Cum sta în picioare, lîngă el, lăsînd să-i curgă de-a lungul obrazilor părul pe care-l despletise, îndoind un picior într-o ușoară atitudine de dans, ca să se poată apleca fără să ostenească spre gravura pe care o privea, înclinînd capul, cu ochii ei mari, atît de obosiți și posomorîți cînd ea nu se însuflețea, Swann fu surprins de ase-

mănarea ei cu figura Zephorei, fiica lui Jethro, dintr-o frescă a capelei Sixtine. Swann avusese totdeauna acel gust deosebit de a-i plăcea să regăsească în pictura măestrilor nu numai caracterele generale ale realității care ne înconjoară, dar ceea ce dimpotrivă, pare cel mai puțin susceptibil de generalizare, trăsăturile individuale ale fizionomiilor pe care le cunoaștem : astfel, regăsea în materia unui bust al dogelui Loredan de Antonio Rizzo ¹, pomeții ieșiți în afară, sprâncenele piezișe, în sfârșit asemănarea strigătoare cu vizitiul său Rémi ; sub culorile unui Ghirlandaio ², nasul domnului de Palancy ; într-un portret al lui Tintoretto ³, moalele obrazului invadat de împlîntarea primelor fire ale favoriților, nasul frînt, privirea pătrunzătoare, pleoapele congestionate ale doctorului du Boulbon. Poate că din pricină că avusese totdeauna o remușcare că-și mărginise viața la relațiuni mondene, la conversație, credea că marii artiști îl iertaseră cu indulgență, pentru că și ei au privit cu plăcere și au introdus asemenea fețe în opera lor, dîndu-le un certificat ciudat de realitate și de viață, de savoare modernă ; poate că se lăsase cîștigat în asemenea măsură de frivolitatea oamenilor de lume, încît simțea nevoia să găsească, într-o operă veche, acele aluzii anticipate și întineritoare la unele nume proprii de astăzi. Poate, dimpotrivă, păstrase în el atîta fire de artist, încît aceste caracteristici indi-

¹ Familie de patricieni din Veneția care a dat republicii mai mulți dogi între care se află și cel amintit de Proust.

² *Domenico di Tommaso Bigordi Ghirlandaio* (1449—1494), pictor italian care s-a remarcat prin frescele cu subiecte religioase, mai ales cele de la capela Santa Maria din Florența.

³ *Jacopo Robusti Tintoretto* (1518—1594), renumit pictor italian, care a produs neîntrecute efecte artistice din contrastul dintre umbră și lumină.

viduale să-i facă plăcere, prin faptul că luau o semnificație mai generală îndată ce le vedea dezrădăcinate, eliberate, în asemănarea unui portret mai vechi cu un original pe care nu-l înfățișa. Oricum ar fi și poate datorită împrejurării că belșugul de impresii pe care-l avea de cîtva timp și care-i venise totuși mai degrabă o dată cu dragostea lui pentru muzică, îi îmbogățise chiar gustul pentru pictură, plăcerea era mai adîncă și exercita probabil asupra lui Swann o influență traică, pe care o găsea în acea clipă în asemănarea Odettei cu Zephora aceluia Sandro di Mariano, căruia nu i se mai dă porecla populară de Botticelli, de cînd aceasta trezește, în locul operei autentice a pictorului, ideea banală și falsă care s-a vulgarizat despre ea. Swann nu mai prețui chipul Odettei după calitatea obrajilor ei sau după frăgezimea carnației pe care presupunea că ar trebui să le-o găsească atingîndu-i cu buzele, dacă ar îndrăzni vreodată să o sărute, ci ca un complex de linii subtile și frumoase pe care privirile sale le-au depănat, urmărind curba încolăcirii lor, unind cadența cefii cu părul îmbelșugat și cu flexiunea pleoapelor ca într-un portret al ei, în care tipul său devenea inteligibil și limpede.

O privea ; un fragment al frescei apărea în fața și în trupul ei, pe care de atunci căuta totdeauna să-l regăsească, fie că era în tovărășia Odettei, fie că se gîndea numai la ea, și deși ținea fără îndoială la capodopera florentină numai pentru că o regăsea în ea, totuși asemănarea aceasta îi conferea și ei o frumusețe, o făcea și mai de preț. Swann se învinuia că nesocotise valoarea unei făpturi pe care marele Sandro ar fi găsit-o adorabilă, și se felicita că plăcerea pe care o încerca văzînd-o pe Odette afla o îndreptățire în propria lui cultură estetică.

Își spuse că, asociind gîndul Odettei visurilor lui de fericire, nu se resemnase la un lucru chiar atît de imperfect cum își închipuise pînă acum, deoarece ea îi satisfăcea gusturile lui de artă cele mai rafinate. Uita că, din acest punct de vedere, Odette nu era o femeie cum ar fi dorit el, tocmai pentru că dorința lui fusese totdeauna îndreptată într-un sens opus gusturilor sale estetice. Cuvîntul „operă florentină“ îi făcu un mare serviciu lui Swann. Îi îngădui, ca un titlu, să proiecteze imaginea Odettei într-o lume de visuri, în care pînă acum ea nu avusesese acces și în care se impregna cu noblețe. Și în timp ce viziunea pur carnală pe care i-o dăduse această femeie, reînnoind mereu îndoielile lui asupra calității feței, a trupului ei, a întregii ei frumuseți, îi slăbea dragostea, îndoielile se risipiră, iar această dragoste prinse temei cînd avu la bază, în locul lor, datele unei estetice sigure ; fără a mai ține seama că sărutarea și posesiunea care păreau firești și mărunte dacă-i erau acordate de o carne trecută, i se păreau că trebuie să fie supranaturale și desfătătoare cînd încununau adorația unei piese de muzeu.

Și cînd era ispitit să regrete că, de cîteva luni, nu făcea altceva decît să o vadă pe Odette, își spunea că era cuminte să acorde mult din timpul său unei capodopere neprețuite, turnată din împlinire dintr-o substanță diferită și deosebit de savuroasă, într-un exemplar din cele mai rare pe care-l contempla, cînd cu umilința, cu spiritualitatea și dezinteresul unui artist, cînd cu orgoliul, egoismul și sensualitatea unui colecționar.

Swann așeză pe masa lui de lucru o reproducere a fiicei lui Jethro, ca și cum ar fi fost o fotografie a Odettei. Admira ochii mari, obrazul gingaș care lăsa să se ghicească imperfecțiunea pielii, cîr-

lionții minunați de-a lungul obrajilor obosiți, și adaptînd ceea ce găsea că e frumos pînă atunci, în chip estetic, la ideea unei femei vii, îl transforma în merite fizice pe care se felicita că le găsea întru-nite într-o ființă pe care ar putea-o poseda. Simpatia nelămurită ce ne mîină spre o capodoperă pe care o privim, acum, cînd cunoștea originalul carnal a fetei lui Jethro, devenea o dorință care, de acum înainte, lua locul, aceleia pe care trupul Odettei nu i-o inspirase la început. Cînd privise timp îndelungat tabloul lui Botticelli se gîndea la acel Botticelli al său pe care-l găsea încă și mai frumos și, apropiind de el fotografia Zephorei, credea că o strînge pe Odette la piept.

Și cu toate acestea, nu-și bătea capul să preîntîmpine numai oboseala Odettei, ci uneori chiar pe a sa proprie ; simțind că, de cînd Odette putea să-l vadă oricînd, parcă nu avea să-i spună mare lucru și se temea ca purtările ei oarecum insignifiante, monotone și parcă definitiv fixate, acum cînd erau împreună, nu cumva să ucidă în el nădejdea romantică a zilei în care ea ar vrea să-i mărturisească pasiunea, nădejdea aceasta îl făcuse să se îndrăgostească și să rămînă îndrăgostit. Și-i scria din senin o scrisoare plină de decepții și de minie prefăcută, pe care i-o trimitea înainte de cină, ca să împrășteze oarecum înfățișarea morală prea înțepenită a Odettei, de care se temea că se va plictisi. Știa că o va înspăimînta, că ea îi va răspunde și nădăjduia că, din împotrivirea pe care teama de a-l pierde o va impune sufletului ei, vor fișni cuvinte pe care Odette nu i le spusese încă niciodată ; și, într-adevăr — în acest chip obținuse scrisorile cele mai gingașe pe care ea i le scrisese pînă acum, printre care una pe care i-o trimisese la prînz, de la „Maison Dorée“ (în ziua cînd avuseseră loc ser-

bările Paris-Murcia organizate pentru inundații din Murcia), începea cu aceste cuvinte : „*Prietene, mîna îmi tremură atît de puternic, încît abia pot scrie*“, și pe care o păstrase în același sertar cu floarea uscată de crizantemă. Sau, dacă n-avusese timp să-i scrie, cînd Swann va sosi la Verdurini, îl va întîmpina grăbită și-i va spune : „Am să vă vorbesc“, și el va contempla cu curiozitate pe fața și în cuvintele ei, ceea ce Odette îi ascunsese pînă atunci din inima ei.

Era destul să se apropie de casa Verdurinilor și să zărească, luminate de lămpi, ferestrele mari ale căror obloane nu se închideau niciodată, ca să se înduioșeze gîndindu-se la ființa fermecătoare pe care o va vedea înflorind în lumina lor aurie. Uneori, umbrele invitațiilor se desprindeau subțiri și negre ca pe ecran în fața lămpilor, ca acele mici gravuri ce se intercalează, ici-colo, într-un abajur translucid, cînd celelalte foi sînt luminate din plin. Încea să deosebească silueta Odettei. Apoi, îndată ce sosea, fără să-și dea seama, ochii lui străluceau de atîta bucurie, încît domnul Verdurin spunea pictorului : „Cred că s-a aprins“. Și prezența Odettei adăuga într-adevăr pentru Swann acestei case un element pe care nu-l poseda nici una din acelea în care era primit : un soi de aparat sensibil, de rețea nervoasă care se ramifica în toate odăile și prilejuiau inimii lui excitații constante.

Astfel simpla funcționare a acelui organism social care era micul „clan“ îi mijlocea automat lui Swann întîlniri zilnice cu Odette și-i îngăduia să simuleze o indiferență de-a o vedea sau chiar o dorință să n-o mai vadă, care nu-i producea riscuri prea mari, căci deși îi scrisese în timpul zilei, va fi silit să se întîlnească scara cu ea și o va conduce acasă.

Odată însă, cînd îl plictisise ideea acestei inevitabile întoarceri în tovărășia ei, se dusesse pînă la Bois cu tînăra lucrătoare ca să întîrzie clipa în care avea să se ducă la Verdurin, și ajunse la ei atît de tîrziu, încît Odette plecase, crezînd că nu va mai veni. Văzînd că nu mai este în salon, Swann simți o suferință în inimă ; tremura fiind lipsit de o plăcere pe care o măsura întîia oară, căci pînă atunci avusese acea siguranță de-a o găsi oricînd voia, care ne stingherește sau chiar ne împiedică de-a băga de seamă intensitatea acestei plăceri.

— Ai văzut ce cap a făcut cînd a văzut că Odette nu era acolo ? spuse domnul Verdurin soției sale, cred că se poate spune că s-a prins în laț.

— Ce cap a făcut ? întrebă cu violență doctorul Cottard care, fiind dus un moment să vadă un bolnav, se reîntorcea să-și ia soția și nu știa despre ce era vorba.

— Cum, n-ați întîlnit în fața porții pe cel mai frumos Swann ?

— Nu. Domnul Swann a venit ?

— Oh ! Numai o clipă. Am avut un Swann foarte agitat, foarte nervos. Înțelegeți, Odette plecase.

— Vreți să spuneți că se are bine cu el, că au privit zorile împreună, spuse doctorul, experimentînd cu prudență înțelesul acestei expresii.

— Dar nu, nu e nimic și, între noi fie vorba, găsesc că Odette greșește și se poartă ca o toantă, ceea ce de altminteri și este.

— Ta, ta, ta, spuse domnul Verdurin, de unde știți că nu e nimic, doar nu ne-am dus să privim, nu-i așa ?

— Mi-ar fi spus mie, răspunse cu mîndrie doamna Verdurin. Știi doar că-mi povestește toate nimicurile ! Cum nu mai are pe nimeni acum,

î-am spus că ar trebui să se culce cu el. Pretinde că nu poate, că e adevărat că a avut mare capriciu pentru el, dar că e sfios cu ea, că asta o intimidează la rîndul ei, și apoi nu-l iubește în chipul acesta, că Swann e o ființă ideală, că se teme să nu pîngărească sentimentul ce-l nutrește pentru el, mai știu eu ce. Ar fi totuși tocmai ceea ce-i trebuie.

— Îmi vei îngădui să nu fiu de părerea ta, spuse domnul Verdurin, nu-l prea mistui eu pe Swann ; îl găsesc *poseur* ¹.

Doamna Verdurin se înțepeni, luă o expresie inertă ca și cum s-ar fi transformat într-o statuie, ficțiune care-i îngădui să se creadă că nu auzise acest cuvînt nesuferit de *poseur*, care avea aerul să implice că s-ar putea „poza” cu ei, că erai deci „mai mult ca ei.”

— În sfîrșit, dacă nu e nimic între ei, nu cred că ar fi din pricină că domnul o crede *virtuoasă*, spuse ironic domnul Verdurin. Și, la urma urmei, nu se poate spune nimic, căci are aerul că o crede inteligentă. Nu știu dacă ai auzit ce-i îndruga seara trecută despre sonata de Vinteuil ; țin la Odette din toată inima, dar, oricum, trebuie să fii mare nerod ca să-i faci teorii estetice.

— Vă rog să n-o vorbiți de rău pe Odette, spuse doamna Verdurin făcînd pe copilul. E fermecătoare.

— Dar asta n-o împiedică să fie fermecătoare ; n-o vorbim de rău, susținem că nu e nici virtuoasă, nici inteligentă. În fond, spuse domnul Verdurin pictorului, țineți atît de mult să fie virtuoasă ? Poate că ar fi mai puțin fermecătoare, cine știe ?

Swann fusese ajuns în prag de un *maître d'hôtel* care nu era de față în clipa în care sosise și fusese însărcinat de Odette să-i spună — dar tre-

¹ Un om care-și studiază ținuta și atitudinile.

cuse mai bine de o oră de atunci — în cazul cînd ar mai veni, că se va duce probabil să ia o ciocolată la Prévost înainte de-a se întoarce acasă. Swann se îndreptă spre Prévost, dar la fiecare pas trăsură lui era oprită de altele sau de pietoni care traversau, piedici odioase pe care ar fi fost fericit să le înlăture, dacă procesul-verbal al agentului nu l-ar fi întîrziat și mai mult decît trecerea pietonului. Își măsura timpul întrebuintat, adăuga cîteva secunde tuturor minutilor ca să fie sigur că nu le scurtase prea mult, ceea ce l-ar fi făcut să creadă că norocul de-a sosi destul de devreme și de-a o mai găsi pe Odette era mai mare decît în realitate. Și, la un moment dat, ca un înfrigurat care a dormit și ia cunoștință de absurditatea visurilor pe care le rumega fără să se deosebească limpede de ele, Swann observă deodată gîndurile strănii pe care le frămînta din clipa în care i se spusese, la Verdurini, că Odette plecase, ineditul durerii de inimă de care suferea, dar pe care o constată numai, ca și cum s-ar fi trezit. Ce ? Atîta agitație pentru că n-o va vedea decît mîine, ceea ce tocmai dorise acum o oră cînd se ducea la doamna Verdurin. Fu nevoit să constate că nu mai era același în trăsură care-l ducea la Prévost și că nu mai era singur, că o ființă nouă era aici cu el, aderentă, amalgamată cu el, de care poate n-ar mai putea scăpa, pe care era obligat să o cruțe, ca pe un stăpîn sau ca pe o boală. Și totuși, din clipa în care simțise că o ființă nouă i se adăugase, viața i se păruse mai interesantă. De abia mai îndrăznea să-și spună că întîlnirea posibilă la Prévost (a cărei așteptare pustia, dezgolea în asemenea măsură momentele care o precedau, încît nu mai găsea o singură idee, o singură amintire la adăpostul căreia să-și

fi putut odihni mintea), dacă ar fi avut loc, pe semne că ar fi fost ca celelalte, un lucru neînsemnat. Ca în toate serile, îndată ce ar fi cu Odette, aruncînd pe furîş spre faţa ei schimbătoare o privire pe care ar întoarce-o numaidecît, de teamă ca ea să nu zărească licărirea unei dorinţi şi să nu mai creadă în dezinteresarea lui, n-ar mai putea să se gîndească la ea, fiind prea ocupat să găsească pretexte care să-i îngăduie să nu se despartă îndată de ea, şi să se încredinţeze, fără să aibă aerul că ţine la acest lucru, că ar regăsi-o a doua zi la Verdurini : adică să prelungească momentan şi să reînnoiască încă pentru o zi decepţia şi chinul pe care i le pricinuia prezenţa zădărnica a acestei femei de care se apropia fără să îndrăznească să o strîngă în braţe.

Odette nu era la Prévost ; Swann vru să cerceteze toate restaurantele de pe bulevarde. Ca să cîştige timp, cînd intra într-unele, trimitea în altele pe vizitiul său Rémi (dogele Lorédan de Rizzo) pe care se ducea apoi să-l aştepte — el însuşi negăsind nimic — în locul pe care i-l arătase. Trăsura nu se întorcea şi Swann îşi înfăţişa momentul care se apropia, la fel cu acela în care Rémi i-ar spune : „doamna e acolo“, şi cu acela în care Rémi i-ar spune : „doamna nu e nicăieri“. Şi astfel vedea desfăşurîndu-se sfîrşitul serii, unul şi totuşi alternativ, precedat fie de întîlnirea cu Odette care-i va risipi neliniştea, fie de renunţarea forţată de-a o găsi în acea seară, de învoirea de-a se întoarce acasă fără să o fi văzut.

Vizitiul se întoarce, dar, în clipa în care se opri în faţa lui Swann, acesta nu-l întrebă : „Ai găsit-o pe doamna?“ ci : „Adu-mi aminte mîine să comand lemne, cred că provizia începe să fie pe isprăvite“. Poate îşi spunea că dacă Rémi ar fi

găsit-o pe Odette într-o cafenea unde îl aștepta, sfârșitul serii nefaste ar fi fost neutralizat de realizarea începută a sfârșitului serii norocoase și că nu era nevoie să se grăbească ca să atingă o fericire capturată și în loc sigur, care nu va mai scăpa. Dar și prin forța inerției; sufletul său era lipsit de mlădiere, după cum unele ființe au trupul puțin mlădios și care, în clipa când trebuie să se ferească de o izbitură, să îndepărteze o flacăară de pe haina lor, să săvârșească o mișcare grăbită, nu se prea zoresc, încep prin a rămîne o clipă în situația în care erau mai înainte, ca să-și găsească un punct de sprijin, un avînt. Și, fără îndoială, dacă vizitiul l-ar fi întrerupt, spunîndu-i : „Doamna e acolo“, ar fi răspuns : „Da ! într-adevăr, cursa cu care te însărcinasem, ia te uită, n-aș fi crezut“, și ar fi continuat să-i vorbească de provizia de lemne, ca să-și ascundă emoția pe care o încercase și să-și dea lui însuși răgazul să rupă cu neliniștea și să se lase copleșit de fericire.

Dar vizitiul se întoarce și-i spuse că n-o găsise nicăieri, și-și dete cu părerea ca slugă veche :

— Cred că domnului nu-i rămîne decît să se întoarcă acasă.

Dar indiferența pe care Swann o simula ușor cînd Rémi nu mai putea schimba cu nimic răspunsul pe care-l aducea, se risipi, văzîndu-l că încearcă să-l facă să renunțe la nădejdea lui și la căutarea ei :

— Nicidecum, exclamă el, trebuie s-o găsim ; e de cea mai mare însemnătate. S-ar supăra peste măsură, din pricina unei afaceri, și ar fi ofensată dacă nu m-ar vedea.

— Nu văd cum ar putea să se supere doamna, răspunse Rémi, de vreme ce a plecat fără să-l fi așteptat pe domnul, spunînd că se duce la Pré-vost unde nu era.

Luminile începeau de altminteri să se stingă peste tot. Pe sub copacii bulevardelor, într-un întineric tainic, rățăceau trecători din ce în ce mai rari, care abia mai puteau fi recunoscuți. Uneori Swann tresărea văzînd umbra unei femei care se apropia de el, șoptindu-i un cuvînt la ureche, rugîndu-l s-o ducă acasă. Atingea neliniștit, în treacăt, toate aceste trupuri necunoscute, ca și cum ar fi căutat-o pe Eurydice printre fantomele morților în regatul întinericului.

Acest mare suflu de agitație care trece uneori peste noi este de bună seamă unul din cele mai eficace din toate modurile în care se produce dragostea, din toți agenții de împrăștiere ai răului sfînt. Atunci sorții sînt aruncați și vom iubi ființa a cărei societate ne place în clipa aceea. Nici nu este măcar necesar să ne fi plăcut mai mult sau cel puțin atît cît altele, ci ca înclinarea noastră pentru ea să ajungă exclusivă. Și condiția aceasta este realizată cînd, — în clipa în care ne lipsește — în loc să căutăm plăcerile pe care agrementul ei ni le dă, s-a substituit în noi pe neașteptate o necesitate tulburătoare al cărei obiect e însăși ființa aceasta, o necesitate absurdă, pe care legile universului o fac cu neputință de satisfăcut și greu de vindecat — nevoia nesăbuită și dureroasă de-a o poseda.

Swann porunci să fie condus în ultimele restaurante ; era singura ipoteză a fericirii pe care o privise în față cu calm ; nu-și mai ascundea acum neliniștea, prețul pe care-l acorda acestei înțîlniri și, în caz de succes, făgădui vizitiului său o răsplată, ca și cînd inspirîndu-i dorința de a reuși care s-ar adăuga dorinței sale, ar fi putut face ca Odette, în cazul în care s-ar fi întors acasă să se culce, să fie totuși într-un restaurant de pe

bulevard. Swann se duse pînă la „Maison Dorée“, intră de două ori la Tortoni și, fără să fi dat nici aici de ea, tocmai ieșea de la „Café Anglais“ și se îndrepta cu pași mari, cu aerul rătăcit, spre trăsură care-l aștepta în colțul bulevardului des Italiens, cînd se lovi de cineva care mergea în sens contrar : era Odette ; ea îi explică mai tîrziu că, negăsind loc la Prévost, se dusesese să suzeze la „Maison Dorée“, într-un colțișor, unde el n-o descoperise, și acum se ducea spre trăsură.

Se aștepta atît de puțin să-l vadă, încît schiță un gest de groază. Swann nu alergase însă prin Paris crezînd că e cu puțință să o întîlnească, ci pentru că-i era prea cumplit să renunțe la ea. Dar bucuria aceasta pe care judecata lui nu încetase s-o considere irealizabilă în seara aceasta, i se părea acum cu atît mai reală ; căci nu colaborase la ea prin prevederea verosimilităților, ea îi rămînea exterioară ; nu era necesar să-l scoată din mintea lui ca să i-l furnizeze — căci adevărul emana din el însuși și el însuși se proiecta spre el — acel adevăr care radia gata să împrăștie ca un vis izolarea de care se temuse și pe care-și rezema, își odihnea, fără să gîndească, fericita lui reverie. Ca un călător care ajungînd pe timp frumos la malul Mediteranei, nesigur de existența meleagurilor pe care tocmai le părăsise, în loc să le arunce o ultimă privire, își lasă vederea orbită de razele pe care azurul luminos și rezistent al apelor le emite spre el.

Urcă, cu Odette, în trăsură ei și porunci trăsurii lui să-l urmeze.

Odette ținea în mînă un buchet de cathleya și, sub năframa ei de dantelă, Swann văzu că avea și în păr din aceleași orhidee prinse cu o egretă de pene de lebădă. Sub mantilă, avea o rochie bo-

gată de catifea neagră care, ridicată într-o parte, descoperea într-un triunghi larg partea de jos a fustei de fai alb și lăsa să se vadă o platcă tot de fai alb, în deschizătura corsajului decoltat, unde-și înfipsese alte cathleye. De abia îi trecuse spaima pe care Swann i-o pricinuisse, când un obstacol obligă calul să se abată din drum. Amândoi fură izbiți puternic, Odette scoase un țipăt și inima îi zvîcni tare, tăindu-i răsuflărea.

— Nu e nimic, îi spuse Swann, să nu vă fie teamă.

O ținea de umăr, o rezema de el ca s-o susțină ; apoi îi spuse :

— Mai cu seamă nu vorbiți, răspundeți-mi numai prin semne ca să nu vă pierdeți și mai mult răsuflarea. Nu v-ar stingheri dacă aș îndrepta florile corsajului care s-au deplasat din pricina izbiturii ? Mă tem că le veți pierde, aș vrea să le mai întăresc puțin.

Odette, care nu era obișnuită ca bărbații să facă atâtea mofturi cu ea, spuse surizînd :

— Nu, cîtuși de puțin, nu mă stingherește.

Dar Swann, intimidat de răspunsul ei, poate ca să aibă și aerul că fusese sincer recurgînd la acest pretext, sau începînd chiar să creadă că fusese sincer, exclamă :

— Oh ! nu, mai ales nu vorbiți, vă veți pierde iarăși răsuflarea, puteți foarte bine să-mi răspundeți prin gesturi, o să vă înțeleg bine. Fiți sinceră, nu vă stingheresc ? Vedeți, e puțin... cred că e polenul care s-a împrăștiat pe dumneavoastră, îmi îngăduiți să-l șterg cu mîna ? Nu vă scutur prea tare, nu sînt prea brutal ? Poate că vă gîdil puțin ? N-aș vrea totuși să ating catifeaua rochiei, ca să n-o mototolesc. Vedeți însă, era într-adevăr necesar să le fixez, altfel ar fi căzut ;

și astfel, dacă le prind eu însumi... Serios, nu sînt dezagreabil ? Chiar dacă le-aș mirosi ca să văd dacă într-adevăr n-au nici un miros ? N-am mai mirosit niciodată asemenea flori, îmi îngăduiți ? Spuneți drept !

Odette ridică ușor din umeri surizînd, ca și cum ar fi vrut să spună : „Ești nebun, vezi bine că-mi place“.

Swann ridică cealaltă mîină de-a lungul obrazului Odettei ; ea îl privi țintă, cu aerul galeș și grav pe care-l au femeile meșterului florentin cu care găsise că seamănă ; ochii ei, aduși spre marginea pleoapelor, strălucitori, largi ca și ochii lor, erau parcă gata să se desprindă ca două lacrimi. Încovoia gîtul, așa cum fac toate în scenele păgîne și în tablourile religioase. Și, într-o atitudine care-i era fără îndoială obișnuită, pe care o știa cuviincioasă în aceste clipe și pe care-și dădea toată silința să nu uite să o ia, parcă-și aduna toate puterile ca să-și rețină fața, ea și cum o forță nevăzută ar fi atras-o spre Swann. Swann i-o reținu un moment la oarecare depărtare, în mîinile lui, înainte ca Odette să o fi lăsat să cadă, parcă fără voia ei, pe buzele lui. Swann voise să lase gîndului său timpul să alerge, să recunoască visul pe care-l mîngiase de atîta timp și să asiste la realizarea lui ca o rudă pe care o chemi ca să se împărtășească din succesul unui copil pe care l-a iubit mult. Poate că Swann ațintea pe fața Odettei pe care n-o posedase și nici măcar n-o sărutase încă, pe care o vedea pentru ultima oară, aceea privire cu care, în ziua plecării, ai vrea să iei cu tine un peisaj de care te vei despărți pentru totdeauna.

Era însă atît de sfios cu ea, încît după ce sfîrșise prin a o posedea în acea seară, începînd prin

a-i rîndui cathleyele, fie de teamă de a o ofensa, fie de frică de-a părea retrospectiv că o mințise, fie lipsindu-i îndrăzneala de a formula o pretenție mai mare ca aceasta (pe care o putea reînnoi, deoarece n-o supărase pe Odette prima dată), în zilele următoare folosi același pretext. Dacă avea cathleye la corsaj, Swann spunea : „Ce nenorocire că astă-seară cathleyele nu trebuie potrivite, nu sînt deranjate ca în cealaltă seară ; mi se pare totuși că floarea asta nu prea stă drept. Pot să văd dacă nu cumva miroase mai tare ca celelalte ?” Sau, cînd Odette n-avea cathleye : „Oh ! astă seară nu sînt cathleye, nu e chip să mă dedau la micile mele aranjamente“. Astfel încît o bucată de timp rînduiala pe care o urmase în prima seară nu se schimbă, începînd prin a atinge pieptul Odettei cu degetele și buzele, și tot astfel începau de fiecare dată mîngîierile lui ; și, mult mai tîrziu, cînd potrivirea (sau simulacrul potrivirii) cathleyelor căzuse de mult în desuetudine, metafora „a face cathleye“, ajungînd un simplu cuvînt pe care-l întrebuițau fără să se gîndească, cînd voiau să desemneze actul posesiunii fizice — în care, de altminteri, nu posezi nimic — supraviețui în limbajul lor acestui fapt dat uitării, prin care-l comemora. Poate că acest fel deosebit de-a spune „a face dragoste“, nu avea exact același înțeles ca sinonimele lui. Oricît ne-ar fi blazat femeile, oricît ai considera că posesiunea celor mai deosebite e totdeauna aceeași și dinainte cunoscută, ea devine dimpotrivă o plăcere nouă, dacă e vorba de femei destul de dificile — sau crezute ca atare — și astfel sîntem nevoiți să o trezim din vreun episod neprevăzut al legăturilor noastre cu ele, așa cum fusese prima oară pentru Swann potrivirea cathleyelor. Nădăj-

duia, tremurînd, în seara aceea (dar, își spunea, dacă Odette ar fi fost victima șiretlicului său, n-ar fi putut să-l ghicească), că dintre petalele lor largi și mov va ieși posesiunea acestei femei; iar plăcerea pe care o încerca acum și pe care credea că Odette poate o îngăduia numai pentru că n-o recunoscuse, i se părea din cauza aceasta — așa cum ar fi putut să i se pară primului om care o gustase printre florile raiului pămîntesc — o plăcere care nu mai existase pînă atunci. pe care încerca s-o creeze, o plăcere cu totul deosebită și nouă — astfel încît numele special pe care i-l dădea îi păstra urma.

Acum, în toate serile, după ce o conducea acasă trebuia să intre cu ea și, adesea, Odette ieșea din nou în rochie de casă și-l însoțea pînă la trăsură, îl săruta în vîzul vizitiului, spunînd : „Ce-mi pasă, ce-mi pasă de alții ?“ În serile cînd nu se ducea la Verdurini (ceea ce se întîmpla uneori, de cînd putea să o vadă altminteri), în serile din ce în ce mai rare cînd Swann ieșea în lume, Odette îl ruga să vină la ea, la orice oră înainte de-a se întoarce acasă. Era primăvară, o primăvară pură și rece. Cînd ieșea de la vreo serată, se urca în trăsura lui, întindea o pătură pe picioare, răspundea prietenilor care plecau o dată cu el și-l rugau să se întoarcă împreună, că nu poate, că nu merge în aceeași direcție, și vizitiul pornea în trap întins, știind încotro se ducea. Prietenii lui se mirau și, de fapt, Swann nu mai era același. Nici unul nu mai primea scrisori de la el prin care să ceară să fie prezentat unei femei. Nu mai dădea atenție nici uneia, se abținea să se ducă acolo unde ar fi întîlnit femei. Într-un restaurant, la țară, manifesta o purtare contrarie aceleia după care, ieri încă, l-ai fi putut recunoaște și care parcă trebuia să fie totdeauna

a lui. Astfel se cuibărește în noi o pasiune cu un caracter momentan și deosebit, care se substituie altuia și anulează semnele, pînă acum invariabile, prin care se exprima celălalt ! În schimb, oriunde s-ar fi aflat acum, Swann se ducea în întîmpinarea Odettei : asta se întîmpla invariabil. Traiectul care-l despărțea de ea era acela pe care-l parcurgea în mod inevitabil, ca însăși panta irezistibilă și iute a vieții lui. La drept vorbind, adesea cînd întîrzia în lume, ar fi preferat să se întoarcă de-a dreptul acasă, fără să mai facă acest drum lung, și să o vadă numai a doua zi ; dar însuși faptul de-a se deranja la o oră nepotrivită ca să se ducă la ea, de-a ghici că prietenii de care se despărțea își spuneau : „E ținut foarte strîns, cu siguranță că o femeie îl obligă să se ducă la ea la orice oră“, îl făcea să simtă că ducea viața bărbaților care au o legătură de dragoste în existența lor, și în care sacrificiul pe care-l aduc odihnei și intereselor lor pentru o reverie voluptuoasă, dă naștere unui farmec lăuntric. Apoi, fără să-și fi dat seama, siguranța că Odette îl aștepta, că nu era aiurea cu alții, că nu se va întoarce acasă fără să o fi văzut, neutraliza acea neliniște, uitată, dar totdeauna gata să renască, pe care o încercase în seara în care Odette nu mai era la Verdurini și a cărei potolire actuală era atît de dulce, încît putea fi numită fericire. Poate că datora acestei neliniști însemnătatea pe care Odette o dobîndise în ochii lui. De obicei, ființele nu sînt atît de indiferente, încît cînd una din ele ne poate pricinui atîtea posibilități de suferință și de bucurie, ea ni se pare că aparține altui univers, se înconjoară de poezie, face din viața noastră un soi de întindere emoționantă în care va fi mai mult sau mai puțin apropiată de noi. Swann nu se putea întreba, fără să încerce oarecare neliniște, ce ar deveni

Odette pentru el, în viitor. Când vedea uneori din trăsura lui, în acele nopți frumoase și reci, cum strălucea luna care-și răsfira lumina între ochii lui și străzile pustii, se gîdea la cealaltă figură luminoasă și puțin roz ca și fața lunii, care, într-o zi, i se ivise în gînd și proiecta de atunci asupra lumii lumina tainică în care o vedea. Dacă sosea după ce Odette își trimisese servitoarea la culcare, înainte de-a suna la poarta grădiniței, trecea mai întîi pe strada unde dădea, la parter, printre ferestrele toate la fel, dar întunecoase, ale caselor învecinate, fereastra odăii ei, singura luminată. Bătea în geam și Odette, înștiințată de sosirea lui, răspundea și se ducea să-l aștepte în partea cealaltă, la ușa de la intrare. Găsea deschise, pe pian, unele din bucățile ei preferate : *Valsul rozelor* sau *Sărman nebun* de Tagliafico (care, potrivit dorinței sale scrise, urmau să fie executate la înmormîntarea ei), o ruga să cînte în locul lor mica frază din sonata de Vinteuil, deși Odette cînta foarte prost, dar viziunea cea mai frumoasă care ne rămîne dintr-o operă este adesea aceea care se ridică deasupra sunetelor false ieșite din degete neîndemînatice, dintr-un pian dezacordat. Mica frază continua să se asocieze în mintea lui Swann cu dragostea lui pentru Odette. Simțea deslușit că dragostea aceasta era ceva care nu corespundea cu nimic exterior, pe care altcineva decît el ar fi putut să o constate ; își dădea seama că însușirile Odettei nu-l îndreptățeau să pună atîta preț pe clipele petrecute în tovărășia ei. Și adesea, cînd îl stăpînea numai inteligența pozitivă, voia să înceteze să mai sacrifice atîtea interese intelectuale și sociale acestei plăceri imaginare. Dar fraza aceea, îndată ce o auzea, știa să libereze în el spațiul necesar pentru ea, iar proporțiile sufletului său

erau modificate de ea ; o frîntură din sufletul său era rezervată unei plăceri care nu corespundea nici ea vreunui obiect exterior și care, totuși, în loc să fie pur individuală ca aceea a dragostei, i se impunea lui Swann ca o realitate superioară lucrurilor concrete. Mica frază trezea în el acea sete de un farmec necunoscut, dar nu-i aducea nimic precis ca să o potolească. Astfel încît, mica frază lăsase libere și în alb tainițele sufletului lui Swann din care izgonise grija intereselor materiale, considerațiile umane și valabile pentru toți, și el era slobod să înscrie în ele numele Odettei. Apoi, mica frază își adăuga, își amalgama esența ei tainică în măsura în care dragostea Odettei putea fi oarecum mărginită și amăgitoare. Văzînd fața lui Swann în timp ce asculta fraza aceasta, s-ar fi spus că absoarbe tocmai un anestezic care dă mai multă amplitudine respirației sale. Și plăcerea pe care i-o trezea muzica și care avea să-i creeze curînd o adevărată necesitate semăna, într-adevăr, în aceste clipe, cu plăcerea pe care ar fi încercat-o experimentînd parfumuri, intrînd în contact cu o lume pentru care nu sîntem făcuți, care ni se pare lipsită de formă pentru că ochii noștri n-o percep, fără semnificație pentru că scapă inteligenței noastre, pe care o atingem doar cu un singur simț. Mare odihnă, tainică înnoire pentru Swann — pentru el, ai cărui ochi, deși dedicați amatori de pictură, al cărui spirit, deși fin observator al moravurilor, purtau pentru totdeauna urma neștersă a uscăciunii vieții sale — de-a se simți transformat într-o făptură străină omnirii, oarbă, lipsită de facultăți logice, aproape un inorog fantastic, o himerică făptură care nu percepe lumea decît cu auzul. Și cum căuta totuși în mica frază un înțeles pînă la care inteligența

lui nu putea coborî, ce stranie băție încerca, des-
puindu-și tainițele cele mai adînci ale sufletului
de orice sprijin al judecării și făcîndu-le să treacă
numai prin șita, prin filtrul obscur al sunetului.
Începea să-și dea seama de tot ce era dureros,
poate chiar ascuns și nepotolit în miezul gingaș
al acestei fraze, dar nu era în stare să sufere din
pricina ei. Ce-i păsa dacă-i spunea că dragostea
e firavă, a lui era atît de puternică ! Se juca cu
tristetea pe care o răspîndea fraza, o simțea tre-
cînd peste el, dar ca o mîngiere care adîncea și
indulcea și mai puternic simțămîntul fericirii sale,
cerîndu-î în același timp să nu contenească a-l
îmbrățișa. Fiecare sărutare chema alta. Ah ! în
primele timpuri ale dragostei, sărutările se nasc
atît de firesc. Foiesc atît de grăbite unele după
altele ; și ți-ar veni tot atît de greu să numeri să-
rutările pe care le-ai dat și le-ai primit într-o oră
ca și florile de pe cîmp în luna mai. Atunci Odette
se prefăcea că se oprește, spunînd : „Cum vrei să
cînt așa, dacă mă ții, nu pot să le fac pe toate
deodată, dacă ai ști cel puțin ce vrei, să cînt fraza
sau să te mîngii“, Swann se supăra și ea izbucnea
într-un rîs care se transforma și se revărsa asu-
pra-i într-o ploaie de sărutări. Sau îl privea cu
un aer posac, și atunci Swann revedea o față
demnă să figureze în *Viața lui Moise* de Botticelli,
o situa acolo, dădea gîtului Odettei înclinarea ne-
cesară ; și după ce o pictase cu distempera, în
veacul al XV-lea, pe zidul Sixtinei, ideea că ră-
măsese totuși aici, lîngă pian, în momentul de
față gata de-a fi îmbrățișată și posedată, ideea
materialității și vieții ei îl ametea atît de puternic,
încît se năpustea cu ochii rătăciți, cu fălcile în-
cordate gata să o sfîșie, asupra acestei fecioare de
Botticelli și începea să o ciupească de obraji.

Apoi, după ce se despărțise de ea și se întorcea încă o dată din drum ca s-o îmbrățișeze, pentru că uitase să ia ca amintire vreo particularitate a mirosului sau trăsăturilor ei, pe cînd se întorcea acasă în trăsura lui, o binecuvînta pe Odette pentru că-i îngăduia aceste vizite zilnice care simțea că nu-i prea făceau ei mare bucurie, dar care, ferindu-l de gelozie — și de ocazia de-a suferi din nou de răul ce-l cuprinsese în seara în care n-o găsisese la Verdurini — l-ar ajuta să ajungă la capătul acelor clipe rare ale vieții sale, clipe aproape fermecate, ca acelea cînd străbătea Parisul pe clar de lună, fără să-l mai chinuiască alte crize, ca cea dintîi care fusese atît de dureroasă și va rămîne astfel singură. Și băgînd de seamă, pe cînd se întorcea acasă, că astrul se mutase atunci din loc în raport cu el și era aproape la capătul orizontului, simțind că și dragostea lui asculta de legi fixe și firești, se întreba dacă perioada în care intrase va dura încă mult timp, dacă nu cumva gîndul său ar vedea în curînd figura ei scumpă ocupînd doar o poziție îndepărtată și micșorată și încetînd aproape de-a mai răspîndi farmec. Căci, de cînd era îndrăgostit, Swann găsea farmec lucrurilor, ca pe timpul cînd în adolescență se credea artist: dar nu mai era același farmec, farmecul acesta li-l conferea numai Odette. Simțea renăscînd în el inspirațiile tinereții sale pe care o viață frivolă le risipise, dar ele purtau tot reflexul, pecetea unei ființe deoscbite; și, în orele lungi cînd încerca acum o plăcere gingașă să stea acasă, singur cu sufletul său convalescent, redevenea puțin cîte puțin el însuși, dar cu alt suflet.

Se ducea la ea numai seara, nu știa cum își petrecea Odette ziua, după cum nu-i cunoștea

nici trecutul, astfel încît îi lipsea pînă și aceea neînsemnată informație inițială care, îngăduindu-ne să ne închipuim ceea ce nu știm, trezește în noi dorința de a-l cunoaște. De aceea nici nu se întreba ce putea să facă Odette, nici ce viață dusesse. Surîdea doar uneori gîndindu-se că, acum cîțiva ani cînd n-o cunoștea, i se vorbise de o femeie, care, dacă-și aducea bine aminte, trebuie să fi fost desigur ea, ca de o tîrfă, de o femeie întreținută, una din acele femei cărora, — cum trăise puțin în societatea lor, — le atribuia încă și acum un caracter cu totul pervers, cu care le-a inzestrat multă vreme imaginația unor romancieri. Își spunea că adesea trebuie să crezi numai contrariul reputațiilor pe care le creează lumea, ca să judeci întocmai pe cineva, cînd opunea unui asemenea caracter pe acela al Odettei, bună, naivă, îndrăgostită de ideal, aproape incapabilă să spună vreun neadevăr, încît într-o zi, rugînd-o să scrie Verdurinilor că este suferindă ca să poată dîna singur cu ea, a doua zi, în fața doamnei Verdurin care o întreba dacă-i este mai bine, o văzuse înroșindu-se, bilbîindu-se și reflectînd fără să vrea pe fața ei mîhnirea, chinul de-a minți și, în timp ce înmulțea în răspunsul ei amănuntele născocite despre pretinsa ei indispoziție din seara trecută, avea aerul că, prin privirile ei smerite și vocea ei dezolată, ar cere iertare pentru falsitatea cuvintelor ei.

Totuși, în unele zile, rare însă, venea la el după-amiaza, întrerupîndu-i reveria sau studiul despre Vermeer de care se apucase din nou în ultimul timp. I se spunea că doamna de Cr  cy era în salonaș. Se ducea să o întîlnească acolo și c  nd deschidea ușa, pe fața roză a Odettei, îndată ce-l z  rea pe Swann, — schimb  ndu-  i forina gurii.

privirea ochilor, relieful obrazilor, — se adăuga un suris. Când rămânea singur, Swann revedea acel suris, acela pe care-l avusese în ajun, un altul cu care-l întâmpinase în cutare sau în cutare dată, acela cu care-i răspunsese în trăsură, când o întrebase dacă nu i-ar fi neplăcut să-i potrivească cathleyele ; și cum nu cunoștea nimic din viața pe care o ducea Odette în restul timpului, ea i se înfățișa cu fondul ei neutru și incolor, ca acele studii de Watteau¹ în care se văd, ici-colo, în tot locul, în toate sensurile, nenumărate surisuri desenate cu trei creioane pe hîrtie *chamois*. Uneori însă, într-un ungher al acestei vieți pe care Swann o vedea cu totul goală, chiar dacă judecata lui îi spunea că nu era goală, pentru că nu și-o putea închipui, vreun prieten care, dacă ar fi bănuît că se iubesc, n-ar fi îndrăznit să-i spună despre ea decît lucruri fără însemnătate, îi descria silueta Odettei pe care o zărise chiar în dimineata aceea, străbătînd pe jos *rue Abbattucci*, într-o rochie de „vizită“ garnisită cu sconeși, cu o pălărie à la Rembrandt și un buchet de violete înfipt în corsaj. Această simplă schiță îl tulbura pe Swann pentru că-l făcea să-și dea deodată seama că Odette avea o viață care nu era pe de-a-ntregul a lui ; voia să știe cui încercase să placă cu această toaletă cu care n-o văzuse îmbrăcată ; își propunea să o întrebe unde se ducea în acel moment, ca și cum toată viața incoloră — aproape inexistentă, pentru că-i era invizibilă — a amantei sale s-ar fi redus la un singur lucru, exceptînd toate surisurile ce i se adresau lui : mer-

¹ *Jean-Antoine Watteau* (1684—1721), pictor francez care s-a distins prin scene cîmpenești de mare finețe și printr-un colorit vaporos și delicat.

sul ei cu o pălărie à la Rembrandt și un buchet de violeté prins în corsaj.

În afară de cazul cînd o ruga să-i cînte mica frază de Vinteuil în locul *Valsului rozelor*, Swann nu încerca să o facă să-i cînte mai degrabă lucruri care-i plăceau și nici nu căuta să-i îndrepte gustul prost pe care-l dovedea în muzică și literatură. Își dădea bine seama că nu era inteligentă. Spunîndu-i că ar dori atît de mult ca el să-i vorbească despre marii poeți, Odette își închipuise că va cunoaște îndată cuplete eroice și romanti-oase în genul acelor ale vicontelui de Borelli, chiar și mai emoționante. Și cînd venea vorba de Vermeer din Delft, îl întreba dacă pictorul suferise din pricina unei femei, dacă-l inspirase vreuna, și Swann, mărturisindu-i că nu știa nimic în această privință, Odette se dezinteresase de acest pictor. Spunea adesea : „Cred și eu, firește că n-ar fi nimic mai frumos decît poezia, dacă ar fi sinceră, dacă poeții ar gîndi tot ce scriu. Dar, de cele mai multe ori, nu există oameni mai interesați ca ei. Știu și eu ceva, am avut o prietenă care a iubit un soi de poet. În versurile lui nu vorbea decît de dragoste, de cer, de stele. Ah ! ce păcălită a fost. I-a mîncat mai bine de trei sute de mii de franci.“ Dacă Swann încerca atunci să-i arate în ce consta frumusețea artistică, cum trebuie admirat un vers sau tablourile, după o clipă înceta să-l mai asculte, spunînd : „Da... nu-mi închipuiam că e așa“. Și Swann simțea că Odette încerca o decepție atît de mare, încît prefera să mintă, spunîndu-i că toate acestea n-aveau importanță, că erau doar fleacuri, că n-aveau timpul să discute fondul, că la mijloc era altceva. Dar ea îi spunea cu aprindere : „Altceva ? Ce anume ?... Spune-mi atunci“, iar el nu-i spunea, dîndu-și seama că explica-

țiile lui aveau să-i pară neînsemnate și diferite față de ce spera ea, mai puțin senzaționale și mai puțin emoționante, și temându-se că, decepționînd-o de artă, nu cumva să o deziluzioneze în același timp și de dragoste.

Și, într-adevăr, Odette găsea că, din punct de vedere intelectual, Swann e inferior celui pe care și-l închipuise. „Îți păstrezi totdeauna singele rece, nu pot să te definesc.“ Se mînuna mai mult de indiferența lui față de bani, de gentilețea pe care o manifesta oricui, de delicatetea lui. Se în-tîmplă într-adevăr adesea că unii oameni superiori lui Swann, un savant, un artist, cînd este apreciat de cei ce-l înconjoară, sentimentul acestora, care dovedește că superioritatea inteligenței lui li s-a impus, nu este admirația lor pentru ideile lui care le scapă, ci respectul pentru bună-tatea lui. Situația de care se bucura Swann în lume inspira respect Odettei, dar nu dorea să încerce ca ea să fie primită în lume. Poate simțea că n-ar putea reuși, și se temea chiar că numai aducînd vorba despre ea, Swann ar stîrni destăinuiri de care se temea. În tot cazul, îl pusese să-i făgăduiască că nu-i va rosti niciodată numele. Îi spusese că nu voia să iasă în lume pentru că se certase altădată cu o prietenă care, ca să se răzbune, o vorbise mai tîrziu de rău. Swann obiecta : „Nu toată lumea a cunoscut-o însă pe prietena ta“. „Ba da, se întinde ca untdelemnul, lumea e atît de rea“. Pe de o parte, Swann nu înțeluse această poveste, iar pe de alta știa că asemenea fraze : „Lumea e atît de rea“, „o calomnie se întinde ca untdelemnul“, sînt, de obicei, socotite adevărate ; trebuie să existe și cazuri în care se aplică. Cazul Odettei să fi fost unul dintre acestea ? Își puna întrebarea, dar nu multă vreme, căci și el era expus acelei trîndăvii a minții care-l cu-

prindea și pe tatăl său, cînd își punea o problemă grea. De altminteri, poate că lumea aceasta care o înspăimîntase atît de mult pe Odette, nu-i inspira dorinți mari, căci era prea departe de aceea pe care o cunoștea, ca să fie în stare să și-o înfățișeze destul de lămurit. Totuși, deși rămăsese în anumite privințe într-adevăr simplă (de pildă, păstrase legături de prietenie cu o croitorcasă neînsemnată care nu mai lucra, a cărei scară dreaptă, întunecoasă și puturoasă o urca aproape în fiecare zi), era însetată de eleganță, dar nu-și făcea despre ea aceeași idee ca oamenii de lume. Pentru ei, eleganța este emanația cîtorva persoane, puține la număr, care o proiectează pînă la un grad destul de îndepărtat — și mai mult sau mai puțin slăbit, în măsura în care te depărtezi de centrul intimității lor — în cercul prietenilor lor sau al prietenilor prietenilor lor, ale căror nume alcătuiesc un fel de repertoriu. Oamenii de lume îl posedă în memoria lor, au în această materie o erudiție din care au extras un fel de gust, de tact, astfel încît, de pildă, Swann, fără să fie obligat să apeleze la știința lui mondenă, citind într-un ziar numele celor care se aflau la o cină, putea să-și dea seama de îndată de nuanța de eleganță a acelei cine, după cum un literat, citind o singură frază, apreciază întocmai calitatea literară a autorului ei. Dar Odette făcea parte dintre accia (foarte numeroși, orice ar gîndi oamenii de lume, și pe care-i găsești în toate clasele societății), care nu posedă aceste noțiuni, își închipuiesc o eleganță cu totul alta, care ia diferite înfățișări după mediul căreia aparțin, dar care are o însușire proprie — fie aceea la care visa Odette sau aceea în fața căreia se înclina doamna Cottard — de-a fi de-a dreptul accesibilă

tuturor. Cealaltă, a oamenilor de lume, e la drept vorbind și ea accesibilă, dar oarecare răgaz e necesar. Odette spunea despre cineva :

— Nu se duce decît în locuri elegante.

Și dacă Swann o întreba ce anume înțelege ea prin asta, îi răspundea cu oarecare dispreț :

— Locurile elegante, vezi bine ! Dacă trebuie să te învăț la vîrsta ta ce sînt locurile elegante, ce să mai spun eu, de pildă, duminica dimineata — *avenue* de l'Impératrice, la cinci după-amiază — înconjurul Lacului, joia — Teatrul Eden, vineria — Hipodromul, balurile etc...

— Ce baluri anume ?

— Balurile care se dau la Paris. balurile elegante vreau să spun. Iată, Herbingier, știi, cel ce lucrează la un agent de schimb ? Ba da, trebuie să-l știi, unul dintre bărbații cei mai lansați în Paris, tînărul acela înalt, atît de snob, care poartă totdeauna o floare la butonieră, cărare la ceafă, paltoane de culoare deschisă ; e încurcat cu babornița aia pe care o plimbă la toate premierele. Ei bine, a dat un bal ascară unde era tot ce are Parisul mai elegant. Ce plăcere mi-ar fi făcut să mă fi dus și eu acolo, dar se cerea invitația la intrare și n-am putut face rost de una. În fond sînt mulțumită că nu m-am dus, era o înghesuială, n-aș fi văzut nimic. M-aș fi dus mai degrabă ca să pot spune că am fost la Herbingier. Și tu știi cît țin eu la glorie ! De altminteri poți să-ți închipui că din o sută care povestesc că au fost acolo, cel puțin jumătate mint... Mă miră că un bărbat ca tine, atît de *pschutt*¹, n-ai fost acolo,

Dar Swann nu încerca de loc să-i schimbe această concepție despre eleganță ; gîndind că a

¹ Indrăzneț, întreprinzător (engl.).

lui nu era mai autentică, ci tot atît de prostească, lipsită de însemnătate, nu afla nici un interes să-şi instruiască amanta în această materie, astfel încît după luni de zile Odette se interesa de persoanele la care el se ducea, numai de dragul biuletelor de peluză, de concursuri hipice, de premieră, pe care era în stare să i le procure. Dorea ca Swann să cultive relaţii atît de folositoare dar, pe de altă parte, înclina să creadă că acestea nu sînt prea elegante, de cînd o văzuse pe marchiza de Villeparisis trecînd pe stradă în rochie de lînă neagră, cu o scufie cu panglici.

— Dar avea acrul unei garderobiere, unei bătrîne portărese, *darling*. Asta marchiză? Nu sînt marchiză, dar ar trebui să fiu foarte scump plătită ca să ies astfel înţolită!

Nu înţelegea de ce Swann locuia în palatul din Quai d'Orléans pe care, fără să îndrăznească să-i mărturisească, îl găsea nedemn de el.

Desigur, ca avea pretenţia că-i plac „antichităţile“ şi adopta un aer încîntat şi fin ca să spună că adora să-şi petreacă toată ziua „bibelotînd“, căutînd „vechituri“, obiecte „de epocă“. Cu toate că-şi făcea un punct de onoare (parcă ar fi practicat vreun precept familial), încăpăţînîndu-se să nu răspundă niciodată la întrebări şi să „nu dea socoteală“ asupra felului cum îşi petrecea zilele, îi vorbi o dată lui Swann de o prietenă care o invitasese şi la care toate lucrurile erau „de epocă“. Dar Swann nu reuşi să o facă să spună care anume era acea epocă. Totuşi, după ce reflectă, răspunse că era „medievală“. Înţelegea prin asta că pereţii erau căptuşiţi cu lemn. După cîtva timp, aduse din nou vorba de prietena ei şi adăugă pe un ton şovăitor şi cu acrul de cunoscător cu care citezi pe cineva cu care ai cinat în ajun şi al cărui nume

nu l-ai auzit niciodată, pe care însă amfitrionii aveau aerul să-l considere ca pe cineva atît de celebru, încît nădăjduieşti că interlocutorul va fi dumirit asupra persoanei despre care vorbeşti : „Are o sufragerie... din... veacul al XVIII-lea !” Odette o găsea de altminteri urită, goală, ca şi cum casa n-ar fi fost terminată, femeile păreau acolo groaznice şi moda acestui stil n-ar prinde niciodată. În sfîrşit, a treia oară, vorbi iarăşi despre prietena ei şi-i arătă lui Swann adresa timp-larului care lucrase sufrageria şi pe care dorea să-l cheme, cînd va avea bani, ca să vadă dacă nu i-ar putea face, fireşte, nu o sufragerie la fel, ci una la care visa şi care, din nenorocire, nu se potrivea cu dimensiunile mici ale casei în care locuia, cu etajere înalte, mobile Renaissance şi căminuri ca acelea din castelul de la Blois. În ziua aceea, lăsa să-i scape, în faţa lui Swann, părerea pe care o avea despre locuinţa lui din Quai d'Orléans ; cum Swann susţinea că prietena ei n-avea mobile în stil Louis XVI, care, spunea el, deşi nu se mai fac, pot totuşi să fie încîntătoare, ci într-un stil vechi neautentic : „Nu cumva ai vrea să trăiască ca tine printre nişte mobile hodorogite şi covoare uzate”, îi spuse ea, respectul omenesc al burgheziei biruind încă o dată dile-tantismul cocotei.

Acei cărora le plăcea să strîngă bibelouri, care gustau versurile, dispreţuiau socotelile meschine, visau numai dragoste şi onoare alcătuiau în ochii Odettei o elită superioară restului omenirii. Nu erai obligat să ai cu adevărat aceste gusturi, era destul să le proclami ; spunea despre un bărbat care-i mărturisise la o cină că-i plăcea să hoină-rească, să-şi murdărească mîinile prin dughene, că nu va fi nicicînd apreciat de acest veac co-

mercial, căci nu se sinchisea de interesele lui, că din această pricină era din alt timp : „Dar e un suflet gingaș, un sensibil, nu-mi dădusem niciodată seama” și simțea pentru el o simpatie nesfârșită și subită. În schimb însă o lăsau rece acei care, ca și Swann, aveau asemenea gusturi, dar nu vorbeau de ele. Fără îndoială, ea era obligată să mărturisească cum că Swann nu ținea la bani, dar adăuga cu un aer îmbufnat : „El, nu e același lucru” ; și, într-adevăr, nu practicarea, ci vocabularul dezinteresării se adresa imaginației sale.

Simțind că adesea nu-i putea realiza visurile, Swann căuta cel puțin ca Odette să afle plăcere în tovărășia lui, să nu-i stînjenească acele idei vulgare, acel „prost-gust pe care-l manifesta în toate împrejurările, și la care, de altminteri, ținea ca la tot ce izvoră din ea, care-l încînta chiar, căci erau tot atîtea trăsături personale, grație cărora i se înfățișa, i se vădea esența acestei femei. De aceea cînd avea aerul fericit pentru că avea să se ducă la *Reine Topaze*, sau cînd privirea ei devenea serioasă, neliniștită și voluntară, de teamă să nu piardă Serbarea florilor sau doar ora ceaiului, cu prăjituri și biscuiți, la „Thé de la Rue Royale”, unde credea că asiduitatea era indispensabilă ca să consacre reputația de elegantă a unei femei, Swann, înflăcărat cum sîntem cu toții de natura leței unui copil sau de verdictul unui portret care parcă ar vorbi, simțea atît de deslușit că sufletul amantei sale se zugrăvește pe fața ei, încît nu se putea abține să nu-l atingă cu buzele. „Ah ! mica Odette vrea să o duc la Serbarea florilor, vrea să se facă admirată, bine, o vom duce, nu ne rămîne decît să plecăm”. Cum Swann era puțin miop, fu nevoit să se slujească

de ochelari cînd lucra la el acasă, și cînd ieșea în lume să adopte monoclul care-l desfigura mai puțin. Prima dată cînd îl văzu cu monoclu la ochi, Odette nu reuși să-și astîmpere bucuria: „Găsesc că, pentru un bărbat, nu e nimic de obiectat, are mult șic! Ce bine ești așa! Ai aerul unui adevărat gentleman. Nu-ți lipsește decît un titlu!” adăugă ea cu o nuanță de regret. Îi plăcea că Odette era așa, după cum, dacă ar fi fost îndrăgostit de o bretonă ar fi fost foricit să o vadă cu boneta pe cap și să o audă spunîndu-i că crede în stafii. Ca mulți bărbați la care gustul pentru artă se dezvoltă independent de senzualitate, pînă atunci stăruise un contrast ciudat între satisfacțiile pe care el le acorda uncea și alteia, gustînd în tovărășia femeilor din ce în ce mai ordinare seducția operelor din ce în ce mai rafinate, ducînd o slujnicuță într-o lojă cu gratii la reprezentarea unei piese decadente pe care dorea s-o asculte, sau la o expoziție de pictură impresionistă, căci era de altminteri convins că o femeie de lume cultivată n-ar fi înțeles mai mult, dar n-ar fi știut să tacă cu atîta drăgălășenie. Însă de cînd o iubea pe Odette, îi plăcea, dimpotrivă, să simpatizeze cu ea, să încerce să aibă împreună numai un singur suflet, încît căuta să-i placă lucrurile care-i plăceau ei și găsea o plăcere cu atît mai puternică nu numai imitîndu-i obiceiurile, dar și adoptîndu-i părerile care, prin faptul că n-aveau nici urmă de rădăcină în propria-i inteligență, îi aduceau aminte doar de dragostea lui, mulțumită căreia le preferase. Se întorcea la *Serge Panine*¹, aștepta ocazia să se ducă să-l vadă conducînd pe Olivier Métra, numai pentru plăcerea de a fi

¹ Celebru roman al lui Georges Ohnet.

inițiat în toate concepțiile Odettei, de a se simți participând la toate gusturile ei. Farmecul de a-l apropia de Odette, al lucrurilor sau locurilor la care ținea ea i se părea mai tainic decât vraja intrinsecă a celor mai frumoase, dar care nu-i aminteau de ea. De altminteri, cum lăsase să-i slăbească credințele intelectuale ale tinereții, în care scepticismul său de om de lume pătrunsese fără să-și fi dat seama, Swann era de părere (sau cel puțin fusese mult timp de această părere, încât o afirma încă) că obiectele gusturilor noastre n-au în ele o valoare absolută, ci totul e o chestiune de epocă, de clasă și constă în mode, din care cele mai vulgare prețuiesc tot atît ca și cele ce trec drept cele mai distinse. Și, considerînd că însemnătatea pe care Odette o da faptului de a avea invitații la un vernisaj nu era în fond un lucru mai ridicol decât plăcerea lui de altădată de-a prînzii cu principele de Walles, nu credea că admirația pe care ea o profesa pentru Monte-Carlo sau Righi ar fi mai nesăbuită decât înclinarea pe care o manifesta el pentru Olanda, pe care ea și-o închipuia urîtă, sau pentru Vermeer, pe care ea îl găsea trist. De aceea renunță să se ducă în Olanda, și-i plăcea să spună că face acest sacrificiu pentru ea, că voia să simtă și să guste plăceri numai în tovărășia ei.

După cum iubea tot ce o înconjura pe Odette, căci era întrucîtva modul în care putea să o vadă, să stea cu ea de vorbă, îi plăcea și societatea Verdurinilor. Acolo, ca și, în fond, la toate petrecerile, mese, muzică, jocuri, supeuri costumate, excursii la țară, partide de teatru, chiar și rarele „mari serate“ date pentru „plicticoși“, acolo era Odette prezentă, acolo putea fi văzută Odette, acolo puteai sta de vorbă cu Odette, pe care Ver-

durinii, invitându-l. i-o ofereau ca un dar neprețuit, acolo se simțea mai bine ca oriunde, în „micul nucleu“, și încerca să-i atribuie merite reale, căci își închipuia astfel că de plăcere îl va frecventa toată viața. Dar neîndrăznind să-și spună, de teamă că nu va crede, că o va iubi totdeauna pe Odette, încercînd cel puțin să presupună că-i va frecventa mereu pe Verdurini (propoziție care ridică *a priori* mai puține obiecții de principiu din partea inteligenței sale), se vedea nepregetînd în viitor să se întâlnească în fiecare seară cu Odette ; asta poate nu însemna că o va iubi totdeauna. dar, pentru moment, cît timp o iubea, cerea numai să creadă că nu va înceta să o vadă în fiecare zi. „Ce mediu plăcut, își spunea el. În fond, asta e viața adevărată, viața ce se duce acolo ! Cu cît te simți mai inteligent, mai artist ca în altă lume ! Cu toate micile ei exagerări puținel ridicole, doamna Verdurin e sincer îndrăgostită de pictură, de muzică ! Ce pasiune pentru operele de artă, cît se căznește să facă plăcere artiștilor ! Își face o idee falsă despre oamenii de lume ; dar parcă lumea nu are o idee și mai falsă despre mediul artistic ! Poate că nu-mi satisface cine știe ce cerințe intelectuale în conversație, dar mă simt foarte bine cu Cottard, deși face calambururi stupide. Iar dacă pretenția pictorului de-a încerca să uimească e neplăcută, în schimb este una din cele mai frumoase inteligențe pe care le-am cunoscut. Și, mai cu seamă, te simți liber acolo, faci ce vrei, fără constrîngere, fără ceremonie. Ce risipă de voie-bună se face zilnic în acest salon ! Negreșit, afară de cîteva rare excepții, nu mă voi duce decît în acest mediu. Acolo mă voi deprinde din ce în ce mai mult, acolo va fi viața mea.“

Și cum însușirile pe care le bănuia întrînsece Verdurinilor erau doar răsfrîngerea asupra lor a plăcerilor pe care le gustase la ei dragostea lui pentru Odette, aceste calități deveneau mai serioase, mai adînci, mai vitale, ca și înseși plăcerile. Cum doamna Verdurin îi dădea uneori singurul lucru care-i putea alcătui fericirea ; cum în cutare seară cînd se simțea mai neliniștit pentru că Odette stătuse mai mult de vorbă cu un invitat decît cu altul, și cînd îmbufnîndu-se pe ea, nu voia să ia inițiativa de a o întreba dacă se va întoarce împreună cu el, doamna Verdurin îi aducea liniștea și bucuria, spunînd spontan : „Odette, nu-i așa că ai să pleci cu domnul Swann ?” ; cum venea vara și se întrebasese mai întîi cu neliniște dacă Odette va pleca fără el, dacă va continua să o vadă în fiecare zi, dacă doamna Verdurin avea să-i invite pe amîndoi la ea la țară, — Swann, lăsînd fără să vrea, ca recunoștința și interesul să i se infiltreze în inteligență și să-i influențeze ideile, mergea atît de departe încît proclama că doamna Verdurin este un suflet mare. Cînd vreun camarad al său de la École du Louvre îi vorbea de oameni fermecători sau eminenți, răspundea : „Îi prefer de o sută de ori pe Verdurini”. Și continua cu o solemnitate nouă pentru el : „Sînt niște ființe mărinimoase și, în fond, mărinimia e singurul lucru care interesează și deosebește pe oameni. Vezi, există numai două categorii de ființe : mărinimoșii și ceilalți ; am ajuns la o vîrstă la care trebuie să te hotărăști o dată pentru totdeauna pe cine vrei să iubești și pe cine să disprețuiești, să te mărginești la cei pe care-i iubești și să nu-i mai părăsești pînă la moarte, ca să repari timpul pe care l-ai irosit cu ceilalți. Ei bine ! adăugă el cu acea ușoară emoție pe care o încerci oricum fără să-ți dai prea bine

seama, afirmînd un lucru nu pentru că este adevărat, ci pentru că avem plăcerea să-l rostim și-l ascultăm în propria noastră voce, ca și cum ar veni din altă parte decît din adîncul nostru, sorții sînt aruncați, m-am hotărit să iubesc numai ființele mărinimoase și voi trăi numai în mărinimie. Mă întrebî dacă doamna Verdurin e într-adevăr inteligentă. Te asigur că mi-a dat dovada unei inimi nobile, a unui înalt nivel sufletesc la care, ce vrei, nu poți ajunge fără același nivel de gîndire. Firește că are o înțelegere adîncă pentru artă. Dar poate că nu este din pricina aceasta femeia cea mai demnă de admirat; cutare faptă mărunță de-o bunătate ingenioasă și gingașă pe care a săvîrșit-o pentru mine, cutare atenție genială, cutare gest de-o intimitate sublimă, dovedesc o mai adîncă putere de înțelegere a vieții decît toate tratatele de filozofie.“

Ar fi putut totuși să-și spună că unii din vechii prieteni ai părinților lui erau tot atît de simpli ca și Verdurinii, că unii din camarazii lui din tinerețe erau tot atît de îndrăgostiți de artă, că, de bună seamă, cunoștea și alte ființe mărinimoase și pe care nu le vedea niciodată de cînd optase pentru simplitate, artă și mărinimie. Dar aceștia n-o cunoșteau pe Odette și, dacă ar fi cunoscut-o, nu s-ar fi sinchisit să o apropie de el.

Astfel, în tot mediul Verdurinilor nu se găsea fără îndoială nici un credincios care să-i iubească sau să creadă că-i iubește atît de mult ca Swann. Și totuși, cînd domnul Verdurin spusese că nu-l mistuia pe Swann, nu numai că exprimase propriul său gînd, dar îl ghicise și pe acela al soției sale. Fără îndoială că Swann avea pentru Odette o afecțiune foarte deosebită, dar neglijase să-și facă din doamna Verdurin confidenta zilnică; fără

îndoială că însăși discreția cu care se folosea de ospitalitatea Verdurinilor, abținându-se să vină la cină, dintr-un motiv pe care ei nu-l bănuiau și în locul căruia vedeau dorința ca nu cumva să piardă vreo invitație la niște „plicticoși“, dar fără îndoială că în ciuda tuturor precauțiilor pe care le luase ca să li-o ascundă, descoperirea progresivă a situației lui mondene strălucite, totul contribuia să-i atîțe împotrivă-i. Dar motivul adînc era altul. Simțiseră foarte repede în el un spațiu rezervat, de nepătruns, și în care el continua să profeseze în tăcere, pentru el însuși, că principesa de Sagan nu e caraghioasă, iar glumele lui Cottard nu sînt hazlii, în sfîrșit, și deși nu se abătea de la amabilitatea lui și nu se răzvrătea împotriva dogmelor lor, era o imposibilitate să i le impună, să-l convertească pe de-a-ntregul la ele, cum nu mai întîlniseră la nimeni altul. L-ar fi iertat că frecventează oameni plicticoși (căroră, de altminteri, în adîncul inimii lui le prefera de mii de ori pe Verdurini și tot micul lor nucleu), dacă s-ar fi învoit să-i renege pe aceștia în prezența credincioșilor, ca să dea o pildă bună. Era însă o abjurare pe care Verdurinii înțeleseseră că n-o puteau smulge.

Ce deosebire între el și un musafir „nou“ pe care Odette îi rugase să-l invite, deși îl întîlnise numai de cîteva ori, și pe care-și întemeiau multe nădejdi, contele de Forcheville! (Se întîmplă să fie tocmai cumnatul lui Saniette, ceca ce-i umplu pe credincioși de mirare: bătrînul arhivist avea apucături atît de umile, încît crezuseră totdeauna că este de un rang social inferior lor și nu se așteptau să afle că aparține unei lumi bogate și relativ aristocrate.) Fără îndoială, Forcheville, spre deosebire de Swann, era de un snobism grosolan ;

fără îndoială că nici nu se gîndea să așeze, ca Swann, mediul Verdurinilor deasupra tuturor celorlalte. Dar nu avea aceea gingășie din fire care-l împiedica pe Swann să se asocieze criticilor prea vădit false pe care doamna Verdurin le îndrepta împotriva oamenilor pe care el îi cunoștea. Iar în ce privește tiradele pretențioase și vulgare pe care pictorul le debita uneori, glumele de voiajor comercial pe care Cottard le risca și cărora Swann, care ținea și la unul și la altul, le găsea lesne scuze, dar nu avea curajul și fățarnicia să le aplaude. Forcheville era dimpotrivă de un nivel intelectual care-i îngăduia să fie năucit și cucerit de unele, fără să le înțeleagă de altminteri, și să se delecteze cu altele. Și tocmai prima cină la Verdurini, la care asista Forcheville, puse în lumină toate aceste deosebiri, făcînd să-i iasă în relief însușirile și grăbind disgrația lui Swann.

În afară de cei obișnuiți, la cina aceea lua parte și un profesor de la Sorbonna, Brichot, care îi cunoscuse pe Verdurini la băi și ar fi venit bucuros mai des pe la ei, dacă, din pricina funcțiilor lui universitare și lucrărilor de erudiție, momentele lui de libertate n-ar fi fost foarte rare. Căci avea aceea curiozitate, aceea superstiție a vieții care, legată de oarecare scepticism privind obiectul studiilor lor, conferă în orice profesie reputația de spirite largi, strălucite și chiar superioare, anumiți oameni inteligenți, medici care nu cred în medicină, profesori de liceu care nu cred în tema de latină. Îi plăcea, la doamna Verdurin, să-și caute comparațiile în tot ce era mai actual, cînd discuta filozofie și istorie, înainte de toate pentru că era de părere că ele nu sînt decît o pregătire pentru viață și-și închipuia că va găsi în acțiune, în acest

mic clan, ceea ce nu cunoscuse pînă acum decît în cărți, apoi poate și pentru că văzînd că i se în-
tipărise altădată și păstrase fără voia lui respectul
pentru anumite subiecte, credea că-și leapădă as-
pectul profesoral, încercînd cu ei îndrăzneli care,
dimpotrivă, i se păreau ca atare, numai pentru că
belferul stăruia în el.

Încă de la începutul mesei, cum domnul de For-
cheville stînd la dreapta doamnei Verdurin care
făcuse mari cheltuieli cu toaleta pentru noul mu-
safir, îi spunea : „E originală rochia asta albă“,
doctorul care nu încetase să-l observe, căci era
foarte curios să vadă cum era construit ceea ce
numea el un „de“ și căuta o ocazie ca să-i atragă
atenția și să intre și în contact mai strîns cu el,
prinse în zbor cuvîntul „albă“ și, fără să-și ridice
nasul din farfurie, spuse : „Albă ? Alba de Casti-
lia ?“ apoi, fără să-și miște capul, aruncă pe
furiș, în dreapta și în stînga, priviri nesigure și
surîzătoare. Cîtă vreme Swann prin efortarea lui
dureroasă și vană de-a surîde dovedea că acest
joc de euvinte era stupid, Forcheville arătase în
același timp că-i gusta finețea și că știa să trăiască
înfrînînd în marginile cuvenite o veselie a cărei
sinceritate o fermecase pe doamna Verdurin.

— Ce părere aveți de asemenea savant ? între-
base doamna Verdurin pe Forcheville. Nu poți
discuta cu el serios nici două minute. Debitați ase-
menea lucruri și la spital ? adăugase ea, întorcîn-
duse spre doctor, cred că bolnavii n-au de ce să se
plictisească. Văd că o să trebuiască să mă rog să
fiu internată.

— Cred că l-am auzit pe doctor vorbind de
ciuma aia bătrînă, de Alba de Castilia, dacă în-
drăznesc să mă exprim astfel. Nu e așa, doamnă ?
întrebă Brichot pe doamna Verdurin care, leși-

nînd de rîs, cu ochii închiși, își prinse fața în mîini din care ieșeau țipete înăbușite.

— Dar pentru numele lui Dumnezeu, doamnă, n-aș vrea să alarmez sufletele respectuoase, dacă cumva vreunul se află la această masă, *sub rosa*... Recunosc de altminteri că inefabila noastră republică ateniană — și în ce măsură încă ! — ar putea cinsti în această capețiană obscurantistă pe primul prefect de poliție cu mîină tare. Ba da, scumpul meu amfitrion, ba da, urmă el cu vocea-i bine timbrată care desprindea fiecare silabă, răspunzînd unei obiecții a domnului Verdurin. Cronica de la Saint-Denis, a cărei informație sigură n-o putem contesta, nu lasă nici o îndoială în această privință. Nimeni altă n-ar fi putut fi mai bine aleasă ca patroană, de un proletariat laicizant, ca această mamă de sfînt căruia de altminteri i-a făcut zile fripte, după cum spune Suger și alții ca sfîntul Bernard ; căci gratifica pe fiecare după rangul său.

— Cine e domnul ? întrebă Forcheville pe doamna Verdurin, are aerul să fie de mîna întii.

— Cum, nu-l cunoașteți pe vestitul Brichot, e celebru în toată Europa.

— Ah ! e Bréchet, exclamă Forcheville care nu auzise bine, ce tot spuneți, adăugă el pironind asupra omului celebru niște ochi holbați. E totdeauna interesant să iei masa cu un om de vază. Văd că invitați musafiri aleși. Lumea nu se plictisește la dumneavoastră.

— Știți, țin mai cu seamă, spuse doamna Verdurin cu modestie, ca musafirii mei să se simtă la largul lor. Discută ce le place și conversația este scăpărătoare. Astfel, Brichot, astă seară, nu e nimic ; știți, l-am văzut la mine, strălucitor, parcă-ți venea să îngenunchezi în fața lui ; ei,

la alții, nu mai e același om, nu mai are spirit, trebuie să-i smulgi cuvintele, e chiar plictisitor.

— Ciudat ! spuse Forcheville mirat.

Un spirit de genul lui Brichot ar fi fost considerat curat stupid în coteria în care Swann își petrecuse tinerețea, deși e compatibil cu o inteligență reală. Și inteligența profesorului, viguroasă și foarte cultivată, ar fi fost pe semne invidiată de mulți oameni de lume pe care Swann îi găsea spiritali. Dar aceștia sfârșiseră prin a-i întipări cu atîta putere gusturile și repulsiile lor, cel puțin în tot ce privește viața mondenă și chiar în anexele ei care ar trebui să depindă mai degrabă de domeniul inteligenței : conversația, încît Swann găsi că glumele lui Brichot erau doar pedante, vulgare și ordinare pînă la dezgust. Apoi, avînd obișnuința bunelor maniere, fu jignit de tonul aspru și milităros pe care-l afecta profesorul republican, adresîndu-se fiecăruia în parte. În sfîrșit, poate că mai cu seamă în seara aceea, îi scăzuse indulgența, văzînd amabilitatea pe care doamna Verdurin o manifesta față de Forcheville pe care Odette avusese ideea ciudată să-l aducă. Simțindu-se oarecum sîngherită față de Swann, ea îl întrebă la sosire :

— Cum îl găsești pe invitatul meu ?

Și el, dîndu-și seama pentru întîia oară că Forcheville, pe care-l cunoștea de multă vreme, putea să placă unei femei și era bărbat destul de frumos, răspunsese : „Dezgustător !“ Firește, nu-i trecuse prin minte să fie gelos pe Odette, dar nu se simțea atît de fericit ca de obicei, și cînd Brichot, începînd să depene povestea Albei de Castilia care „trăise mult timp cu Henri Plantagenetul înainte de-a se căsători cu el“, vru ca Swann să-l roage să urmeze și i se adresă : „Nu-i așa domnule Swann ?“, pe tonul marțial pe care-l adopta ca să te faci înțeles de

un țăran sau ca să-i dai ghes unui soldat, Swann reteză efectul lui Brichot spre furia amfitrioanei, răspunzînd că se scuză că Alba de Castilia îl interesează atît de puţin, dar că are să-l întrebe ceva pe pictor. Într-adevăr, pictorul se dusesese în după-amiaza aceea să viziteze expoziţia unui artist, prieten cu doamna Verdurin, artist care murise de curînd, şi Swann vru să afle din gura lui (căci îi aprecia gustul), dacă ultimele sale opere vedeau cu adevărat mai mult decît virtuozitatea uluitoare a celor precedente.

— Din acest punct de vedere, era extraordinar, dar nu mi se părea că ar fi o artă, cum se spune, prea „înaltă“, spuse Swann surîzînd.

— Înaltă... la înălţimea unei instituţii, întrerupse Cottard, ridicînd braţele cu o gravitate prefăcută.

Toată masa izbucni în rîs.

— Cînd vă spuneam că nu-ţi poţi păstra seriozitatea cu el, spuse doamna Verdurin lui Forcheville. Cînd nu te aştepţi, îţi trînteşte o glumă.

Dar băgă de seamă că numai Swann nu-şi descrescise fruntea. De altminteri acesta nu era prea mulţumit că doctorul Cottard îl făcea de rîs în prezenţa lui Forcheville. Dar pictorul, în loc să răspundă în chip interesant lui Swann, ceea ce ar fi făcut pe semne dacă ar fi fost singur cu el, preferă să se facă admirat de musafiri, plasînd o vorbă despre dibăcia maestrului răposat.

— M-am apropiat, spuse pictorul, ca să văd cum era pictura, mi-am vîrît nasul în ea. Ah ! ţi-ai găsit, n-ai putea spune dacă a pictat cu clei, cu rubin, cu săpun, cu bronz, cu soare, cu rahat.

Doctorul mai făcu o glumă, dar prea tîrziu şi nimeni nu înţelese întreruperea.

— Are aerul că e făcută cu nimic, urmă pictorul, nu e chip să dai de rostul meşteşugului, după cum

nu e chip în *Rondul* sau în *Regentele* și e chiar mai viguros ca Rembrandt sau Hals¹. Găsești de toate, zău, v-o jur.

Și aidoma cîntăreților, după ce au ajuns la nota cea mai înaltă pe care o pot emite, continuă cu voce din cap, pian, se mulțumi să murmure, rîzînd, ca și cum pictura aceasta ar fi fost într-adevăr derizorie prin atîta frumusețe :

— Miroase bine, îți fură mințile, îți taie răsuflecă, te gîdilă și nu poți să-ți dai seama cu ce e făcută, e farmec, înșelătorie, minune (izbucni de-a binelea în ris) : devine necinstită ! Și, oprindu-se, ridicîndu-și grav capul, luînd o notă de bas profund pe care se strădui să o facă armonioasă, adăugă : „și e atît de reală !“

Cu excepția momentului în care spusese : „mai tare ca *Rondul*“, blestem care pricinuisă protestul doamnei Verdurin care considera că *Rondul*, alături de *Simfonia a noua* și de *Victoria din Samothrace* e cea mai mare capodoperă din lume, și : „făcută cu rahat“ care-l determină pe Forcheville să arunce o privire circulară în jurul mesei ca să vadă dacă expresia prinde și trezise în urmă pe buzele lui un surîs rușinos și împăciuitoare, toți musafirii, afară de Swann, ațintiseră asupra picturii priviri fascinate de admirație.

— Cît mă amuză cînd se aprinde astfel, exclamă, după ce terminase pictorul, doamna Verdurin, încîntată că masa era atît de interesantă, tocmai în ziua în care domnul de Forcheville venea înția oară. Și ce te-a apucat să stai așa, gură-cască, ca un neghiob ? se adresă ea soțului ei. Știi doar că vorbește bine : s-ar spune că vă aude înția oară.

¹ *Frans Hals* (1580—1666), pictor flamand, autorul unor viguroase portrete și scene de familie realizate într-un colorit foarte îndrăzneț.

Dacă l-ați fi văzut în timp ce vorbeați, vă sorbea din ochi. Și mâine ne va recita tot ce ați spus, fără să scape un cuvânt.

— Nu, nu e glumă, spuse pictorul, încântat de succesul său, aveți aerul să credeți că spun fleacuri, că glumesc; o să vă duc să vedeți și o să vă dați seama dacă am exagerat, dau în scris că vă întoarceți mai entuziasmată ca mine!

— Dar nu credem că exagerați, vrem numai să mincați și soțul meu de asemenea; servește pește domnului, vezi bine că al său s-a răcit. Nu simțim atât de grăbiți, servești parcă ne-ar pune cineva pe goană, așteaptă puțin ca să dai salata.

Doamna Cottard, care era modestă și vorbea puțin, știa totuși să nu fie lipsită de siguranță când o inspirație fericită o făcea să găsească un cuvânt nimerit. Simțea că ar avea succes, ceea ce-i dădea încredere, și nu-l minuia ca să strălucească, ci ca să fie de folos soțului ei în cariera lui. De aceea nu lăsa să-i scape cuvântul salată pe care doamna Verdurin tocmai îl rostise.

— Nu cumva e salată japoneză? spuse ea cu jumătate de voce, întorcându-se spre Odette.

Și încântată și rușinată de cuvântul rostit și de îndrăzneala ei, făcând astfel o aluzie discretă, dar limpede, la piesa nouă și răsunătoare a lui Dumas, izbucni într-un râs fermecător de ingenuă, nu prea zgomotos, dar atât de irezistibil, încât nu se putu stăpîni citeva clipe. „Cine e doamna? E plină de duh”, spuse Forcheville.

— Nu, dar o să vă facem, dacă veniți cu toții să cinați vineri.

— O să vă par prea din cale afară de provincială, domnule, spuse doamna Cottard lui Swann, dar n-am văzut încă acea piesă vestită, *Francillon* de care toată lumea vorbește. Doctorul a văzut-o (îmi

aduc aminte că mi-a spus că a avut deosebita plăcere să petreacă seara cu dumneavoastră) și mărturisesc că am găsit că nu e cazul să cumpere bilete, ca să se ducă o dată cu mine. Firește că nu regreti niciodată o seară petrecută la Comedia Franceză, piesele sînt totdeauna atît de bine jucate, dar cum avem prieteni foarte amabili (doamna Cottard rostea rareori un nume propriu și, din „distincție“, se mulțumea să spună „niște prieteni de-ai noștri“, „una din prietenele mele“, pe un ton artificial, și cu aerul important al unei persoane care numește numai pe cine vrea), care are adesea loji și buna idee să ne ducă la toate piesele noi care merită să fie văzute, sînt foarte sigură că voi vedea *Francillon*, mai devreme sau mai tîrziu, și că voi putea să-mi fac o părere. Trebuie totuși să mărturisesc că mă socot destul de proastă, căci în toate saloanele în care mă duc în vizită, nu se vorbește, firește, decît de această *Salată japoneză*. Lumea începe să se plictisească întrucîtva de ea, adăugă doamna Cottard, văzînd că Swann n-avea aerul că se interesează, atît de mult cît ar fi dorit ea, de o actualitate atît de arzătoare. Trebuie totuși să mărturisesc că asta oferă uneori pretexte de idei destul de amuzante. Astfel, una din prietenele mele care e foarte originală, deși femeie foarte frumoasă, foarte căutată, foarte introdusă, pretinde că a făcut la ea acasă o salată japoneză, dar punînd în ea tot ceea ce Alexandre Dumas-fiul spune în piesă. Invitase cîteva prietene să o guste. Din nenorocire, nu eram printre cele alese. Dar ne-a povestit mai deunăzi, cînd a avut o primire ; se pare că salata era foarte proastă, ne-a făcut să rîdem cu lacrimi. Știți însă, tot farmecul constă în felul de-a povesti, spuse ea văzînd că Swann păstrează un aer grav.

Și presupunînd că era poate din pricină că nu-i plăcea *Francillon* :

— De altminteri cred că voi avea o decepție. Nu cred că face cît *Serge Panine*, idolul doamnei de Crécy. Iată cel puțin subiecte cu fond, care-ți dau de gîndit ; dar să dai o rețetă de salată pe scena Comediei Franceze ! Pe cînd *Serge Panine* ! De altfel, ca tot ce iese din pana lui Georges Ohnet, e totdeauna atît de bine scris. Nu știu dacă cunoașteți *Le Maître des Forges*, pe care-l prefer lui *Serge Panine*.

— Iertați-mă, îi spuse Swann cu un aer ironic, dar mărturisesc că lipsa mea de admirație e oarecum egală pentru ambele capodopere.

— Adevărat, și ce le imputați ? E o părere pre-cugetată ? Găsiți poate că sînt oarecum triste ? De altminteri, cum spun totdeauna, nu trebuie să discuți niciodată romanele și piesele de teatru. Fiecare are felul său de a vedea și dumneavoastră puteți găsi detestabil ceea ce-mi place mie cel mai mult.

Doamna Cottard fu întreruptă de Forcheville care se adresă lui Swann. În adevăr, în timp ce doamna Cottard vorbea de *Francillon*, Forcheville își exprimase doamnei Verdurin admirația pentru ceea ce numise micul „speech“ al pictorului.

— Domnul acesta are o ușurință de a vorbi, o memorie ! spusese el doamnei Verdurin după ce pictorul terminase, cum rareori am întîlnit. Drace ! și eu aș vrea s-o am. Ar fi un minunat predicator. Se poate spune că, împreună cu domnul Bréchet, aveți aici două exemplare la fel de prețioase, ba chiar mă întreb dacă acesta, cu vorba lui, nu l-ar face marț pe profesor. E mai natural, parcă mai puțin meșesugit. Deși întrebuițează unele expresii oarecum realiste, dar ăsta e gustul zilei, n-am mai văzut vorbindu-se de mult cu alîta dex-

teritate, cum spuneam la regiment, unde totuși aveam un camarad de care domnul tocmai îmi aduce aminte. Putea vorbi ore întregi despre orice, nu știu ce să vă spun, despre paharul acesta de pildă, nu, nu despre paharul acesta, e stupid ce spun; dar despre bătălia de la Waterloo, tot ce vreți, și-ți spunea lucruri la care nici nu te-ai fi gândit vreodată. De altminteri Swann era în același regiment; trebuie să-l fi cunoscut.

— Îl vedeți des pe domnul Swann? întrebă doamna Verdurin.

— Nu prea des, răspunse domnul de Forcheville și cum, dorind să se apropie mai ușor de Odette, voia să-i fie agreabil lui Swann, vrînd să folosească această ocazie ca să-l măgulească, să vorbească de relațiile lui frumoase, dar ca om de lume pe un ton de critică cordială, fără să aibă aerul că-l felicită pentru ele ca și cum ar fi fost vorba de un succes neașteptat: „Nu-i așa Swann? Nu te vād niciodată. Cum aș putea de altminteri să te vād?” Animalul ăsta e mereu înfundat ba la La Tremoille, ba la Laumes, la de-alde ăștia !... Învinuire cu atît mai falsă de altfel, cu cît Swann nu se mai ducea de un an decît la Verdurini. Dar numele persoanelor pe care nu le cunoșteau erau întîmpinate de aceștia cu o tăcere plină de mustrare. Temîndu-se de impresia penibilă pe care aceste nume de „plicticoși“, mai ales trîmbițate cu atîta lipsă de tact în fața tuturor credincioșilor, ar fi trebuit să o producă asupra soției sale, domnul Verdurin îi adresă pe furiș o privire plină de îngrijorată solitudine. Văzu atunci că în hotărîrea ei de a nu lua act, de-a nu se fi emoționat de vestea care i se aducea la cunoștință, de-a nu rămîne numai mută, dar și surdă, așa cum ne prefacem cînd un prieten vinovat încearcă să strecoare în conversație o scuză

pe care ai avea aerul că o primești ascultînd-o fără să protestezi, sau cînd se rostește în fața noastră numele interzis al unui ingrat, doamna Verdurin își despuiașe fața de orice viață, de orice mișcare, pentru ca tăcerea ei să n-aibă aerul unui consimțămînt, ci al tăcerii neștiutoare a lucrurilor neînsuflețite : fruntea ei bombată era doar un frumos studiu de sculptură în relief, în care numele acestor La Tremoille, la care Swann era mereu vîrît, nu putuse pătrunde ; nasul ei ușor încrețit lăsa să se vadă o scobitură care părea copiată. S-ar fi spus că gura ei întredeschisă avea să vorbească. Era doar o ceară pierdută, o mască de ipsos, o machetă pentru un monument, un bust pentru Palatul Industriei în fața căruia publicul s-ar opri, desigur, ca să admire iscusința sculptorului care, exprimînd demnitatea imprescriptibilă a familiei Verdurin pusă față în față cu demnitatea familiilor La Tremoille sau des Laumes, care sînt de o seamă cu toți plicticoșii din lume, ajunsese să dea o majestate aproape papală pietrei albe și rigide. Dar marmura sfîrși prin a se însufleți și glăsui că numai cei ce-și înfrîng dezgustul pot frecventa asemeni oameni, căci doamna era totdeauna beată și soțul ei atît de ignorant, încît spunea colidor în loc de coridor.

— Să mi se plătească oricît, și nu i-aș lăsa să calce în casa mea, încheie doamna Verdurin, privindu-l pe Swann cu un aer poruncitor.

Fără îndoială, doamna Verdurin nu nădăjduia că Swann se va supune, mergînd atît de departe încît să imite sfînta simplitate a mătușii pianistului, care tocmai exclamase :

— Ia te uită ? Ceea ce mă miră, e că se mai găsesc oameni care consimt să stea de vorbă cu ei ; mi se pare că mi-ar fi frică : poți primi atît de re-

pede o lovitură ! Şi se mai găsesc bicisnici care să alerge după ei.

De ce nu răspunsese el măcar ca Forcheville : „Doamne, e ducesă ; unii oameni sînt încă impresionati de titluri“, ceea ce i-ar fi îngăduit cel puţin doamnei Verdurin să răspundă : „Să le fie de bine !“ Cînd colo, Swann se mulţumi să rîdă cu un aer care însemna că nici nu putea lua în serios asemenea extravagantă. Domnul Verdurin, continuînd să arunce soţiei sale priviri pe furis, vedea cu tristeţe şi înţelegea prea bine că ea încerca mînia unui mare inchiizitor care nu reuşeşte să stîrpească erezia ; şi vrînd să-l facă pe Swann să retracteze, cum curajul părerilor tale pare totdeauna un calcul şi o laşitate în ochii acelora împotriva cărora e practicat, domnul Verdurin îl interpelă :

— Spuneţi-ne, aşadar, gîndul dumneavoastră sincer, n-o să ne ducem să li-l repetăm.

La care Swann răspunse :

— Dar nu mă tem de loc de ducesă (dacă vorbiţi de La Tremoille). Vă încredinţez că toată lumea se duce cu plăcere la ea. Nu spun că e „adîncă“ (rosti adîncă, ca pe un cuvînt ridicol, căci limbajul său păstra urma unor deprinderi ale spiritului pe care o anumită reînnoire, însemnată prin dragostea lui pentru muzică, îl făcuse să o piardă momentan — îşi exprima uneori părerile cu căldură), dar, foarte sincer vorbind, e inteligentă şi soţul ei e un autentic cunoscător al literaturii. Sînt nişte oameni încîntători.

Astfel încît doamna Verdurin, simţind că acest singur necredincios ar împiedica-o să realizeze unitatea morală a micului nucleu, şi în ciuda ei împotriva acestui încăpăţînat care nu-şi da seama cît

de mult o făceau să sufere cuvintele lui, nu se putu opri de a-i striga din adîncul inimii :

— Puteți avea asemenea părere dacă vreți, dar cel puțin nu ne-o mai împărtășiți !

— Totul depinde de ceea ce numiți inteligență, spuse Forcheville, care voia să strălucească la rîndul său. Ia spune-ne, Swann, ce înțelege dumneata prin inteligență ?

— Iată, exclamă Odette, iată lucruri mari despre care îl rog să-mi vorbească, dar nu vrea niciodată.

— Ba da... protestă Swann.

— Gogoși ! spuse Odette.

— Gogoși de ristic ? întrebă doctorul.

— Pentru dumneata, continuă Forcheville, inteligența înseamnă flecăreală mondenă, știința de a insinua ?

— Vă rog să sfîrșiți cu mîncarea, ca să vi se ia farfuria, spuse doamna Verdurin cu un ton acru adresîndu-se lui Saniette care, cufundat în gînduri, încetase să mănînce. Și continuă, poate oarecum rușinată de tonul pe care-l luase : Nu face nimic, aveți tot timpul, dar vă atrag atenția din pricina celorlalți care nu pot fi serviți.

— Anarhistul gingaș care e Fénélon¹, spuse Brichot ciocănind silabele, are o definiție foarte ciudată a inteligenței.

— S-auzim, spuse doamna Verdurin lui Forcheville și doctorului, domnul Brichot va da definiția inteligenței după Fénélon. e interesant. n-ai totdeauna ocazia să o afli.

Dar Brichot aștepta ca Swann să și-o dea pe a lui. Acesta nu răspunse și, sustrăgîndu-se, împie-

¹ *François de Salignac de la Mothe Fénélon* (1651—1715), arhiepiscop și literat francez, autorul unor lucrări cu caracter etic de mare prestigiu.

dică duelul strălucitor pe care doamna Verdurin se bucura să-l ofere lui Forcheville.

— Firește, și cu mine e la fel, spuse Odette pe un ton îmbufnat, nu sînt supărată cînd constat că nu sînt singura pe care n-o găsește la înălțime.

— Acești La Tremoille pe care doamna Verdurin ni i-a înfățișat ca atît de puțin recomandabili, întrebă Brichot, articulînd cu putere, se trag din aceia pe care doamna de Sévigné, și ea mare snoabă, mărturisea că e fericită că-i cunoaște, pentru că o ridicau în ochii țăranilor ei ? E adevărat că marchiza avea alt motiv și care trebuia să-l covîrșească pe acela, căci, cum avea suflet de literată, punea scrisul mai presus de orice. Iar în jurnalul pe care-l trimitea regulat fiicei sale, doamna La Tremoille, foarte documentată grație rubedeniilor ei ilustre, era aceea care făcea politica externă.

— Nu, nu cred să fie aceeași familie, spuse la întîmplare doamna Verdurin.

De cînd întinsese în grabă feciorului farfuria lui încă plină, Saniette se cufundase iarăși într-o tăcere meditativă, din care, în sfîrșit, se trezi ca să povestească, rîzînd, o cină cu ducele de La Tremoille și din care reieșea că acesta nu știa că George Sand este pseudonimul unei femei. Swann, căruia Saniette îi era simpatic, se crezu obligat să-i dea amănunte asupra culturii ducelui, arătînd că asemenea neștiință din partea acestuia era materialmente cu neputință ; dar deodată se opri, înțelesese că Saniette n-avea nevoie de aceste dovezi și știa că povestea era falsă, pentru motivul că o inventase acum o clipă. Acest om așa de cumsecade suferea dîndu-și seama că Verdurinii îl găseau plicticos ; și, avînd conștiința că fusese la cina aceea încă și mai șters ca de obicei, nu vrusese să

o lase să se sfîrșească fără a reuși să distreze. Capitulă atît de repede, avu aerul atît de nenorocit văzînd că nu nimerește efectul pe care se bizuise și răspunse pe un ton atît de laș lui Swann, pentru ca acesta să nu se mai înverșuneze să-l combată de acum înainte, fără folos : „Bine, bine ; în orice caz, chiar dacă mă înșel, sper că nu e o crimă“, încît Swann ar fi vrut să poată să spună că povestea era adevărată și fermecătoare. Doctorul care-i ascultase fu de părere că era cazul să spună : „*si, non é vero*“¹, dar nu era destul de sigur pe cuvînte și se temea să nu se încurce.

După cină, Forcheville se îndreptă spontan spre doctor.

— Doamna Verdurin nu trebuie să fi fost urîță, și apoi e o femeie cu care poți sta de vorbă, ăsta e lucrul de căpetenie în ce mă privește. Firește, începe să fie puțin cam trecută. Dar doamna de Crécy, iată o femeiușcă care are aerul inteligent, ah ! mii de draci, vezi îndată că are o privire ageră ! Vorbim de doamna de Crécy, spuse el domnului Verdurin care se apropia, cu pipa în gură. Îmi închipui ce trup de femeie...

— Mai bine cu ea în pat decît cu trăznetul, spuse grăbit Cottard, care aștepta în zadar de cîteva clipe ca Forcheville să mai răsufle ca să dea drumul acestei glume vechi, al cărei apropo se temea că nu va reveni, dacă s-ar schimba subiectul conversație, și pe care o debită cu un exces de spontaneitate și de siguranță care încerca să ascundă răceala și emoția nedespărțite de o recitare. Forcheville o cunoștea, o înțelese, dar făcu haz de ea. Iar domnul Verdurin nu-și precupeți voioșia, căci îi găsise de curînd alt simbol decît acela de care uza

¹ Da, nu-i adevărat (it.).

soția lui, dar tot atât de simplu și de limpede. De abia începuse să miște din cap și din umeri ca cei ce ridă zgomotos, și îndată începea să tușească ca și cum, rîzînd prea tare, ar fi înghițit fumul de lulea. Și tot ținînd-o în colțul gurii, prelungea la nesfîrșit, simulacrul înăbușirii și al ilarității. Astfel, el și doamna Verdurin care, în fața lui, asculta pe pictor istorisindu-i o poveste și închidea ochii înainte de a-și prinde obrazii în mîini, semănau cu două măști de teatru care înfățișau în chip deosebit veselia.

Domnul Verdurin făcuse de altminteri bine că nu-și scosese pipa din gură, căci Cottard, care încercă nevoia să se îndepărteze o clipă, rosti în șoaptă o glumă pe care o învățase de curînd și pe care o repeta ori de cîte ori trebuia să se ducă în același loc : „Trebuie să mă duc să-l întretin o clipă pe ducele d'Aumale“, astfel încît accesul de rîs al domnului Verdurin reîncepu.

— Haide, scoate-ți pipa din gură, vezi bine că ai să te înăbuși reținîndu-ți rîsul, îi spuse doamna Verdurin care tocmai oferea lichioruri.

— Ce om fermecător e soțul dumneavoastră, are duh cît patru, declară Forcheville, doamnei Cottard. Mulțumesc, doamnă. Un vechi ostaș ca mine nu refuză niciodată băutura.

— Domnul de Forcheville găsește că Odette e încîntătoare, spuse domnul Verdurin soției sale.

— Tocmai, ar vrea să prînzească o dată cu dumneavoastră. O să punem la cale un asemenea prînz, dar Swann nu trebuie să știe nimic. Știți, răspîndește oarecare răceală. Asta nu vă va împiedica să veniți să cinați la noi, firește, nădăjduim să vă avem foarte des. Acum cînd vine primăvara, mergem adesea să cinăm în aer liber. Cred că nu vă plictisesc cinele la Bois ? Bine, bine, o să fie foarte

drăguț. Nu aveți de gînd să vă vedeți de meserie ? se adresa tînărului pianist, ca să-și manifeste față de un musafir nou, de importanța lui Forcheville, totodată spiritul și puterea ei tiranică asupra credincioșilor.

— Domnul de Forcheville tocmai mi te vorbea de rău, spuse doamna Cottard soțului ei, cînd acesta se întoarse în salon.

Iar doctorul Cottard, urmărind ideea nobleței lui Forcheville care-l preocupa încă de la începutul cinei, îi spuse :

— Îngrijesc acum o baroană, pe baroana de Putbus, familia Putbus a luat parte la Cruciate, nu-i așa ? Au în Pomerania un lac mare, de zece ori cît piața Concordiei. O îngrijesc de artrită uscată, e o femeie încîntătoare. De altminteri cred că o cunoaște pe doamna Verdurin.

Ceea ce-i îngădui lui Forcheville, cînd se află după o clipă iarăși singur cu doamna Cottard, să-și completeze părerea favorabilă asupra soțului ei.

— Și apoi e interesant, se vede că cunoaște lume. Doamne, medicii știu atîtea.

— Să cînt fraza din sonata pentru domnul Swann ? întrebă pianistul.

— Ah ! drace ! cred că nu e vorba de „Șarpele sonator“ ? întrebă domnul de Forcheville ca să facă efect.

Doctorul Cottard, care nu mai auzise acest calambur, nu-l pricepu și crezu că domnul de Forcheville săvîrșise o greșeală. Se grăbi să se apropie și zise : „Nu, nu se spune șarpe sonator, ci șarpe cu clopoței“, spuse el zelos, precipitat și triumfător.

Forcheville îi traduse calamburul. Doctorul se roși la față.

— Nu-i așa, doctore, că e spiritual ?

— O ! îl cunosc de atîta timp, răspunse Cottard.

Toată lumea tăcu, sub mișcarea tremolată a vio-rii care o susținea prin ținuta ei tremurătoare cu două octave mai sus — după cum într-un ținut muntos, la adăpostul nemișcării aparente și ametoare a unei cascade, se zărește la o adâncime de două sute de picioare forma minusculă a unei femei care se plimbă — mica frază tocmai se ivea îndepărtată, grațioasă, ocrotită de lunga desfășurare a perdelei transparente, necurmată și sonoră. Swann i se adresă, sufletește, ca unei confidente a dragostei sale, ca unei prietene a Odettei care ar trebui să-i spună acesteia să nu-i dea atenție lui Forcheville.

— Ah ! sosiți cu întârziere, spuse doamna Verdurin unui credincios pe care nu-l invitase decît „după masă“, am avut „un“ Brichot incomparabil, de o elocvență ! A plecat însă. Nu-i așa, domnule Swann ? Cred că vă înfîlniți înția oară cu el, spuse ea, ca să sublinieze că-i datora ei plăcerea de a-l fi cunoscut. Nu-i așa că Brichot al nostru a fost fermecător ?

Swann se înclină politicos.

— Nu ? Nu v-a interesat ? il întrebă doamna Verdurin înțepată.

— Ba da, doamnă, m-a interesat foarte mult, am fost încîntat. Poate e prea peremptoriu și jovial, după părerea mea. Aș dori să fie uneori oarecum șovăitor și mai blind, dar se simte că știe atîtea lucruri și are aerul unui om foarte cumsecade.

Toată lumea se retrase foarte tîrziu. Primele cuvinte ale lui Cottard către soția lui fură :

— Rareori am văzut-o pe doamna Verdurin în vervă ca astă seară.

— Ce e, la drept vorbind, această doamnă Verdurin, un drac împielit ? spuse Forcheville pictorului, căruia îi oferî să plece împreună.

Odette îl văzu îndepărtându-se cu regret, nu îndrăzni să nu se întoarcă cu Swann, dar fu prost dispusă în trăsură, și când acesta o întrebă dacă poate intra la ea, îi răspunse : „Bineînțeles“, dînd din umeri nervos. După plecarea tuturor invitaților, doamna Verdurin spuse soțului ei :

— Ai observat ce prostește a rîs Swann cînd am vorbit de doamna La Tremoille ?

Băgase de seamă că Swann și Forcheville înălțuraseră de mai multe ori particula acestui nume. Și cum nu se îndoia că-și îngăduiau această licență ca să arate că nu sînt intimidați de titluri dorea să le imite îndrăzneala, dar nu înțelesese lămurit că-rei formule gramaticale corespunde. De aceea, felul ei greșit de a vorbi biruind intransigența ei republicană, continua să spună de La Tremoille sau, mai degrabă, printr-o prescurtare folosită în textele refrenurilor de café-concert și în legendele caricaturiştilor și care ascundea pe de, spunea d'La Tremoille, dar își revenea rostînd : „Doamna La Tremoille“. „Ducea, cum spune Swann“, adăugă ea ironic, cu un surîs care dovedi că cita numai și nu-și însușea o denumire atît de naivă și atît de ridicolă.

— L-am găsit grozav de prost.

Și doamna Verdurin îi răspunse :

— Nu e sincer, e un om viclean, totdeauna între da și nu. Vrea să împace totdeauna și capra și varza. Ce deosebire între el și Forcheville ! Iată cel puțin unul care-ți spune pe șleau felul său de a gîndi. Îți place sau nu-ți place. Nu e ca celălalt, care nu e nici cu carne, nici cu brînză. De altminteri Odette are aerul că-l preferă hotărît pe Forcheville, și-i dau dreptate. În sfîrșit, dacă Swann vrea să facă pe omul de lume, pe campionul duceselor, cel puțin celălalt are un titlu ; e oricum conte

de Forcheville, adăugă ea cu un aer fin, ca și cum ar fi fost la curent cu istoria acestui comitat și i-ar fi cîntărit cu de-amănuntul valoarea deosebită.

— S-a crezut obligat, spuse doamna Verdurin, să arunce împotriva lui Brichot cîteva insinuări veninoase și destul de ridicole. Firește, cum și-a dat seama că Brichot este apreciat la noi în casă, era un fel de a ne atinge, de a ne săpa cina. Simți îndată camaradul care o să te vorbească de rău, după ce a plecat de la tine.

— Ți-am spus doar, răspunse domnul Verdurin, e tipul ratatului, al individului mărunț, invidios pe tot ce e mai bun.

În realitate, toți credincioșii erau mai răuvoitori ca Swann ; dar toți aveau prevederea să-și dreagă clevetirile cu glume cunoscute, cu un iz de emoție și cordialitate ; pe cînd cea mai mică rezervă pe care și-o îngăduia Swann, despuia de unele formule convenționale ca : „Nu bîrfim“ și la care nu consimțea să se înjosească, părea o perfidie. Cea mai mică îndrăzneală a unor autori originali revoltă, pentru că n-au măgulit mai întii gustul publicului și nu i-au servit locurile comune cu care s-a obișnuit ; Swann îl indigna în același chip pe domnul Verdurin. În ochii lor, noutatea limbajului lui Swann trecea drept intenție rea.

Swann ignora încă disgrăția cu care era amenințat la Verdurini și, sub vraja dragostei lui, continua să vadă ridicolul lor în culori frumoase.

De obicei se întîlnea cu Odette numai seara : dar temîndu-se să n-o obosească dacă s-ar fi dus la ea în timpul zilei, i-ar fi plăcut cel puțin ca ea să se gîndească mereu la el, și căuta în orice moment ocazia să-i aducă aminte de el în chip plăcut. Dacă îi încînta vederea unui arbust sau a unei bijuterii

în vitrina unei florării sau a unui giuvaergiu, se gîdea numaidecît să le trimită Odettei, închipuindu-și cum va resimți ea plăcerea pe care acestea i le procuraseră lui, sporindu-i dragostea pe care o avea pentru el, și le trimitea îndată în *rue La Pérouse*, ca să nu întîrzie clipa în care, primind un dar de la el, s-ar simți oarecum lîngă ea. Voia mai cu seamă ca Odette să le primească înainte de-a ieși, pentru ca recunoștința pe care o va resimți să-i mijlocească o primire mai duiosă cînd îl va revedea la Verdurini, ba chiar, cine știe, dacă negustorul și-ar da destulă osteneală, poate că i-ar trimite vreo scrisoare înainte de cină, sau ar veni în persoană la el, într-o vizită suplimentară, ca să-i mulțumească. Ca odinioară, cînd experimenta asupra firii Odettei reacțiunile ciudei, încerca să scoată din ea, prin acelea ale recunoștinței, particulele intime de sentiment pe care nu i le descoperise încă.

Odette avea adesea încurcături bănești și, zorită de o datorie, îl ruga să-i vină în ajutor, ceea ce-l făcea fericit, ca tot ce putea să-i dea Odettei o idee înaltă a dragostei pe care el i-o purta sau numai o idee înaltă a influenței sale, a ajutorului pe care i-l putea da. Fără îndoială, dacă i s-ar fi spus la început : „îi place situația ta“ și acum : „te iubeste pentru averea ta“, n-ar fi crezut că ține la el — dacă s-ar fi simțit că sînt uniți unul cu altul — de ceva atît de puternic ca snobismul sau banii. Dar chiar dacă s-ar fi gîndit că lucrul acesta este adevărat, poate n-ar fi suferit, descoperind în dragostea pe care i-o purta Odette acea stare mai trainică decît agrementul, plăcerea sau calitățile pe care putea să i le găsească : interesul, interesul care ar împiedica să vină vreodată ziua în care ar fi fost ispitită să înceteze de a-l mai vedea. Deocamdată,

copleșind-o cu daruri, făcându-i servicii, putea să se bazeze pe avantajele exterioare persoanei, inteligenței sale, de grija istovitoare de a-i plăcea prin el însuși. Și prețul cu care în fond plătea voluptatea de-a fi îndrăgostit, de a trăi numai din dragoste, de a cărei realitate se îndoia uneori, îi sporea valoarea — așa după cum unii oameni nesiguri dacă spectacolul mării și zgomotul talazurilor sînt desfătătoare se conving și de aceasta și de calitatea rară a gusturilor lor dezinteresate, cînd închiriază cu o sută de franci pe zi camera de hotel care le îngăduie să le guste.

Într-o zi, cînd asemenea reflecții îi aduceau iarăși aminte de timpul în care i se vorbise de Odette ca de o femeie întreținută și cînd se amuza încă o dată să opună acestei stranii întrupări : femeie întreținută — amestec scilpitor de elemente necunoscute și drăceși, înconjurat, ca o apariție a lui Gustave Moreau ¹, cu flori veninoase împletite în giuvaeruri de preț, — și pe acea Odette pe a cărei față văzuse fluturînd aceleași simțăminte de milă pentru un nenorocit, de răzvrătire împotriva unei nedreptăți, de recunoștință pentru o binefacere, pe care le încercase altădată propria-i mamă, prietenii lui, pe acea Odette care vorbea adesea de lucruri pe care el însuși le cunoștea mai bine, de colecțiile lui, de odaia lui, de bătrînul său servitor, de bancherul la care își ținea titlurile, tocmai această din urmă imagine, a bancherului îi aducea aminte că ar trebui să ridice bani. Într-adevăr, dacă luna asta ar ajuta-o mai puțin pe Odette în greutățile ei materiale decît luna trecută, cînd îi dăduse cinci mii de franci, și dacă nu i-ar

¹ *Gustave Moreau* (1826—1898), pictor francez de un simbolism original, de o poezie stranie, de un colorit scilpitor.

oferi un colan de diamante pe care-l dorea, n-ar reînnoi în ea acea admirație pe care ea o manifesta pentru dărnicia lui, acea recunoștință care-l făcea atît de fericit, și cum ea ar vedea împuținîndu-se manifestările lui de dragoste, ar risca să o facă să creadă că n-o mai iubește atît de mult. Atunci, deodată, se întreba dacă asta nu înseamnă tocmai că „o întreține“ (ca și cum, într-adevăr, noțiunea de a întreține putea fi extrasă din elemente nemisterioase și neperverse, ci aparținînd fondului zilnic și privat al vieții sale, ca acel bilet de o mie de franci, casnic și intim rupt și lipit la loc, pe care feciorul său, după ce plătitise pentru el cheltuielile lunii și chiria, îl strînsese în sertarul vechiului birou de unde-l scosese Swann ca să-l trimită cu alte patru Odettei) și dacă nu s-ar putea aplica Odettei, de cînd o cunoștea (căci nu bănuia o clipă că ar fi putut primi vreodată bani de la altcineva decît de la el), expresia pe care o crezuse atît de greu de împăcat cu ea, de „femeie întreținută“. Nu fu în stare să adîncească această idee, căci un acces de trîndăvie a minții, trîndăvie care-i era congenitală, intermitentă și providențială, stînsese în acea clipă orice lumină a inteligenței lui, tot atît de neașteptat, așa cum mai tîrziu se putea între rupe electricitatea într-o casă, după ce se instalase pretutindeni luminatul electric. Gîndul său dibui o clipă în întuneric, își scoase ochelarii de pe nas, le șterse sticlele, își trecu mîna peste ochi, și nu revăzu lumina decît cînd se află în prezența unei idei cu totul diferită, anume că ar trebui să încerce să trimită luna viitoare șase sau șapte mii de franci Odettei, în loc de cinci, din cauza surprizei și a bucuriei pe care i-ar pricinui-o.

Seara, cînd nu stătea acasă în așteptarea clipei cînd avea să o regăsească la Verdurini sau mai cu-

rînd într-unul din restaurantele de vară care le plăcea, la Bois și mai ales la Saint-Cloud, se ducea să cineze în vreuna din acele case elegante al cărei musafir obișnuit fusese odinioară. Nu voia să piardă contactul cu oamenii care — mai știi? ar putea să-i fie cîndva folositori Odettei, și grație cărora, pînă atunci, reușea adesea să-i fie pe plac. Apoi, deprinderea pe care o avusese mult timp cu lumea, cu luxul, îi inspirase dispreț pentru ele, dar îl făcuse să simtă și nevoia lor, astfel încît din clipa în care-și dădu seama că locurile cele mai modeste nu se deosebesc de loc de casele cele mai princiare, simțurile lui erau atît de obișnuite cu acestea din urmă, încît s-ar fi simțit oarecum stingherit în celelalte. Acorda aceeași considerație — într-un grad de identitate pe care aceștia nu și l-ar fi închipuit — micilor burghezi care dansau la etajul al cincilea, scara D, coridorul stîng, ca și principesei de Parma care dădea cele mai frumoase serbări din Paris; dar n-avea senzația că e la bal stînd cu părinții în odaia de culcare a gazdei și vederea lavabourilor acoperite cu prosoape, a paturilor transformate în vestiare, pe ale căror cuverturi se îngrămădeau pardesiuri și pălării îi dădea senzația de înăbușire pe care o poate pricinui astăzi unor oameni obișnuiți de douăzeci de ani cu electricitatea, mirosul unei lămpi care fumegă sau al unei candelă care afumă.

În zilele în care cina în oraș, punca să se înhame caii la șapte și jumătate; în timp ce se îmbrăca se gîndea la Odette și astfel nu era singur, căci gîndul constant al Odettei dădea clipelor în care era departe de ea același farmec deosebit ca și momentelor în care ea era cu el. Urcă în trăsură, dar simțea că acel gînd se urcase în același timp cu el în vehicul, și se instala pe

genunchii săi ca un animal iubit pe care-l duci pretutindeni și pe care l-ai ține și la masă, fără știrea musafirilor. Îl mîngîia, se încălzea la căldura lui, și încercînd un soi de sfîrșeală, era cuprins de un mic fior care-i crispa gîtul și nasul și care era nou pentru el, în timp ce-și fixa buchetul de căldărușe la butonieră. Simțindu-se suferind și trist de cîtva timp, mai ales de cînd Odette îl prezentase pe Forcheville Verdurinilor, i-ar fi plăcut să se odihnească puțin la țară. Dar n-avea curajul să plece din Paris măcar o singură zi, atît timp cît Odette era și ea în oraș. Aerul era cald; erau cele mai frumoase zile de primăvară. Deși străbătea orașul de piatră ca să se ducă într-o casă de întîlnire, avea tot timpul în fața ochilor parcul său de la Combray, unde încă de la ora patru, înainte de a da de răsadurile cu sparanghel, grație vîntului care bate dinspre Méséglise, putea gusta într-o aleie de carpeni aceeași răcoare ca pe marginea unui eleșteu înconjurat cu miosotis și gladiole, și unde, cînd își lua cîna, masa era împrejmuată cu coacăze și trandafiri sădiți de grădinarul său.

După cină, dacă întîlnirea la Bois sau la Saint-Cloud era fixată devreme, se ridica atît de repede de la masă — mai cu seamă dacă stătea a ploaie și „credincioșii“ s-ar fi întors de teamă mai devreme — încît principesa de Laumes (la care cîna se servise tîrziu și pe care Swann o părăsise înainte de a se fi servit cafeaua, ca să-i întîlneas pe Verdurini într-o insulă la Bois) spuse o dată:

— Dacă Swann ar fi cu treizeci de ani mai bătrîn sau bolnav de bășică, ar fi scuizabil că o șterge astfel. Orișicum, își bate joc de lume.

El își spunea că cel puțin ar găsi în Insula Lebedelor sau la Saint-Cloud farmecul primăverii pe

care nu putea să se ducă să-l guste la Combray. Dar cum se gîndea numai la Odette, nu-și dădea seama dacă simțise parfumul frunzelor, dacă fusese clar de lună. Era întîmpinat de mica frază din sonata cîntată în grădină la pianul restaurantului. Dacă nu era vreunul pe acolo, Verdurinii își dădeau multă osteneală ca să aducă un pian dintr-o odaie sau dintr-o sufragerie : asta nu însemna că Swann ar fi redobîndit favoarea lor, dimpotrivă. Dar ideea de a organiza o plăcere ingenioasă pentru cineva, chiar pentru cineva la care nu țineau, le trezea în clipele necesare acestor pregătiri sentimente trecătoare și ocazionale de simpatie și de cordialitate. Uneori își spunea că trece încă o seară de primăvară, se silea să dea atenție copacilor, cerului. Dar tulburarea pe care i-o pricinuia prezența Odettei și o ușoară indispoziție febrilă care nu-i dădea de loc pace de cîtva timp îl lipseau de liniște și tihnă, temeiul indispensabil impresiilor pe care le poate da natura.

Într-o seară, cînd Swann primise să cîneze cu Verdurinii și spusese în timpul cinei că a doua zi avea un banchet cu foștii săi camarazi, Odette îi răspunsese în fața tuturor, de față cu Forcheville, care era acum unul din credincioși, de față cu pictorul și cu Cottard :

— Da, știu că ai un banchet, n-o să te văd deci decît la mine, dar să nu vii prea tîrziu.

Deși pînă acum prietenia Odettei pentru cutare sau cutare credincios nu-l făcuse să devină de-a binelea bănuitor, Swann încercă o liniște adîncă auzind-o mărturisind astfel în fața tuturor, cu acea calmă lipsă de pudoare, întîlnirile lor zilnice ce aveau loc seara, situație privilegiată pe care o avea la ea și preferința pentru el pe care aceasta o implica. Firește, Swann se gîndise adesea că

Odette nu era de loc o femeie remarcabilă ; iar supremația pe care el o exercita asupra unei ființe ce-i era inferioară nu i se părea destul de măgulitoare ca să fie proclamată în fața „credincioșilor“, dar de cînd băgase de seamă că mulți bărbați o găseau pe Odette încîntătoare și rîvneau la ea, farmecul pe care-l avea pentru aceștia trupul ei trezise într-însul o nevoie dureroasă să-i stăpînească pe de-a-ntregul inima. Și începuse să acorde mare preț clipelor petrecute seara la ea, cînd o lua pe genunchi, o făcea să spună ce crede despre un lucru sau altul, cînd număra singurele bunuri la a căror stăpînire ținea acum. De aceea, după cină, luînd-o la o parte, nu uită să-i mulțumească cu efuziune, încercînd să o facă să înțeleagă, după gradul recunoștinței pe care i-o mărturisea, scara plăcerilor pe care ea putea să i le prilejuiască, și dintre care cea mai mare era aceea de a-l feri tot timpul cît ar ține dragostea lui și l-ar face vulnerabil, de atingerile geloziei.

Cînd ieși a doua zi de la banchet, ploua cu găleata și n-avea la dispoziție decît trăsura lui : un prieten îi oferî să-l conducă acasă în cupeu, și cum Odette, prin faptul că-l rugase să vină, îi dăduse certitudinea că nu aștepta pe nimeni, s-ar fi întors mai degrabă acasă să se culce, cu cugetul liniștit și inima mulțumită, decît să o pornească astfel pe ploaie. Poate însă, dacă ea ar constata că el nu se arată dornic să petreacă totdeauna, fără nici o excepție, sfîrșitul serii la ea, ar neglija să i-o rezerve, tocmai cînd el ar dori-o îndeosebi.

Sosi la ea după ora unsprezece și cum se scuza că nu putuse veni mai devreme, Odette se plînsese că, într-adevăr, era foarte tîrziu, furtuna o îmbolnăvisese, o dureau capul, și-l preveni că n-o să-i îngăduiască să stea mai mult de o jumătate de oră,

că-l va ruga să plece la miezul nopții ; și mai apoi, se simți obosită și dori să se culce.

— Atunci, astă-seară fără cathleya ? îi spuse el. Eu care îmi pusesem nădejdea într-o micuță cathleya.

Odette îi răspunse cu un aer oarecum îmbufnat și nervos :

— Nu, nu, dragul meu, astă seară fără cathleya, vezi că sînt suferindă.

— Poate că ți-ar fi făcut bine, în sfîrșit, nu stăruî.

Îl rugă să stingă lumina înainte de a pleca, Swann trase perdelele patului și plecă. Dar, după ce ajunse acasă, îi trecu deodată prin gînd că Odette poate aștepta pe cineva astă-seară, că simulasă doar oboseala și-l rugase să stingă numai ca să-l facă să creadă că va dormi, că îndată după plecarea lui ar fi aprins din nou, și ar fi deschis aceleia care trebuia să petreacă noaptea la ea. Se uită la ceas. Era aproape o oră și jumătate de cînd plecase de la ea. Ieși din nou, luă o birjă și porunci să oprească lîngă casa ei, într-o străduță perpendiculară pe aceea care dădea în dosul casei și unde se ducea uneori să bată la fereastra iatacului ei, ca să vină să-i deschidă ; coborî din trăsură, în cartier totul era pustiu și întunecos, făcu doar cîțiva pași pe jos și ajunse aproape de casa ei. Printre toate ferestrele stinse de mult în stradă, zări una singură din care — printre obloanele care-i storceau pulpa tainică și aurită — se ivea lumina ce umplea camera și pe care, în atîtea seri, o zărea, de oricît de departe, cînd ajungea în strada ei, îl bucura și-i vestea : „E acolo și te așteaptă“, dar care acum îl chinuia, spunîndu-i „e acolo cu acela pe care-l aștepta“. Voia să știe pe cine aștepta ea : se strecură pe lîngă zid pînă la fereastră, dar nu

putu vedea nimic printre obloanele oblice ; auzi doar, în tăcerea nopții, șoapta unei conversații. Suferea, firește, văzînd această lumină în a cărei atmosferă aurie se mișca, în dosul cercevelei, perechea invizibilă și odioasă, auzind șoapta ce destăinuia prezența aceluia ce sosise după plecarea lui, falsitatea Odettei, fericirea pe care era pe cale s-o guste cu el.

Și totuși, era mulțumit că venise ; chinul care-l silise să plece de acasă își pierduse din acuitate, pierzînd ceva din nelămuritul său, acum cînd dădea aici de cealaltă viață a Odettei, a cărei bănuială neașteptată și neputincioasă o avusese în clipa asta, luminată în plin de lampă, prizonieră fără să știe în această odaie în care ar intra cînd ar voi, ca să o surprindă și să pună mîna pe ea ; sau, mai degrabă, va bate în oblon, așa cum făcea adesea cînd venea foarte tîrziu : așa cel puțin Odette va afla că a știut, că a văzut lumina și a auzit conversația, și el care mai adineaori și-o închipuia băîndu-și joc cu celălalt de iluziile lui, acum îi vedea pe ei încrezători în greșeala lor, în fond înșelați de el, pe care-l credeau foarte departe de aici și care știa că va bate în obloni. Și poate că simțea în acea clipă aproape o plăcere, altceva decît potolirea unei îndoieli și a unei dureri : o plăcere a inteligenței. Dacă, de cînd era îndrăgostit, lucrurile redobîndiseră pentru el ceva din interesul gingaș pe care li-l găsea altădată, dar numai acolo unde erau luminate de amintirea Odettei, acum, gelozia reînsufletea altă facultate a tinereții sale studioase, pasiunea adevărului, dar a unui adevăr interpus la rîndul său între el și amanta lui, luminat numai de ea, adevăr cu totul individual care avea ca unic obiect, de un preț infinit și aproape de o frumusețe dezinteresată, faptele Odettei, legătu-

rile, proiectele, trecutul ei. În orice altă epocă a vieții sale, faptele mărunte și gesturile de toate zilele ale unei persoane i se păruseră totdeauna lipsite de valoare ; dacă i se povesteau, le găsea neînsemnate și, în timp ce le asculta, doar atenția lui vulgară le arăta vreun interes ; era pentru el una din clipele în care se simțea cel mai mediocru. Dar în acea ciudată perioadă a dragostei individualul dobîndește semnificații atît de adînci, încît curiozitatea pe care o simțea trezindu-se în legătură cu cele mai mărunte ocupațiuni ale unei femei, era aceea pe care o avusese altădată pentru istorie. Și orice lucru de care pînă acum i-ar fi fost rușine, să spioneze în fața unei ferestre, cine știe, miine să recurgă la vicleșug ca să-i descoase pe indiferenți, să mituiască servitorii, să asculte pe la uși, i se părea, ca și descifrarea textelor, comparația mărturiilor și interpretarea monumentelor, doar o metodă de cercetare științifică de-o adevărată valoare intelectuală și potrivită cercetării adevărului.

Cînd era tocmai să bată în oblon se rușină o clipă, spunîndu-și că Odette avea să știe că avusese bănuieli, că se reîntorsese, că se postase în stradă. Îi mărturisise adesea groaza pe care i-o inspirau bărbații geloși, amanții care spionau. Ceea ce avea de gînd să facă era o stîngăcie și ea îl va detesta de acum înainte, pe cînd în această clipă încă, atît timp cît nu bătuse, poate că-l iubea, chiar dacă-l înșela. Cîte fericiri sînt cu puțință, a căror realizare te sacrifici astfel nerăbdării unei plăceri imediate. Dar dorința de a cunoaște adevărul era mai puternică și i se păru mai nobilă. Știa că realitatea împrejurărilor pentru a cărei restituire exactă și-ar fi dat viața, se putea citi în dosul acestei ferestre vărgate de lumină, ca sub scoarța împodobită cu aur a unuia din manuscrisele de preț, la a căror

bogăție artistică însuși savantul care le consultă nu poate rămâne indiferent. Încearca o voluptate să cunoască adevărul care-l pasiona în acest exemplar unic, trecător și de preț, al unei materii translucide, atît de caldă și atît de frumoasă. Și apoi, simțea că avantajul pe care-l are asupra-le, — pe care avea atîta nevoie să-l simtă, — consta poate mai puțin în a ști, cît în a putea să le arate că știe. Se ridică în virful picioarelor. Bătu. Nu fusese auzit, bătu din nou, mai tare, conversația se opri. O voce de bărbat, pe care încercă să deslușească căruia dintre prietenii Odettei pe care-i cunoștea putea să-i aparțină, întrebă :

— Cine e acolo ?

Nu era sigur că recunoscuse vocea. Bătu încă o dată. Fereastra se deschise, apoi obloanele. Acum nu mai era chip să dea înapoi, și cum avea să afle tot, ca să nu aibă aerul prea nenorocit, prea gelos și curios, se mulțumi să exclame cu un aer neglijent și vesel :

— Nu te deranja, treceam pe aici, am văzut lumină, voiam să știu dacă mai ești suferindă.

Privi. În fața lui, doi domni bătrini erau la fereastră, unul ținînd lampa, și atunci văzu odaia, o odaie necunoscută. Avînd obiceiul cînd venea tîrziu la Odette, să recunoască fereastra pentru că era singura luminată printre ferestrele toate deopotrivă, se înșelase și bătuse la fereastra următoare care aparținea casei vecine. Se depărtă scuzîndu-se și se întoarse acasă fericit că satisfacerea curiozității sale îi lăsase dragostea neatinsă și că, după ce simulase de atîta timp un soi de indiferență pentru Odette, prin gelozia lui nu i-a dat această dovadă că o iubește prea mult care, între doi amanți, scutește pentru totdeauna să-l mai iubești pe acela care o primește. Nu-i vorbi de

această pățanie și nici el nu se mai gândi la ea. Dar din cînd în cînd, o pornire a gîndului său îi întîlnea amintirea pe care el nu o zărise, o izbea, o înfigea și mai adînc, și Swann resimțise o durere neașteptată și adîncă. Gîndurile lui Swann n-o puteau împutîna, ca și cum ar fi fost o durere fizică ; dar cel puțin gîndul poate să se oprească asupra durerii fizice, care e independentă de gînd, și să constate că a scăzut, că a încetat momentan ! Dar durerea aceasta, doar aducîndu-și aminte de ea, gîndul o stîrnea din nou. A voi să nu mai gîndești la un lucru, înseamnă a gîndi și a suferi mereu. Și cînd, stînd de vorbă cu prietenii, își uita durerea, deodată un cuvînt care i se spunea îl făcea să-și schimbe expresia, ca un rănit căruia un om neîndemînic i-ar fi atins din nebăgare de seamă mădularul dureros. Cînd se despărțea de Odette, era fericit, se simțea liniștit, își amintea de surîsul ei batjocoritor, cînd vorbea de unul sau de altul, și duios pentru el, de greutatea capului ei pe care-l desprinsese de pe axa lui ca să-l încline, să-l lase să cadă aproape fără voia ei, pe buzele lui, așa cum făcuse întîia oară în trăsură, privirile pierdute pe care i le aruncase cînd era în brațele lui, deși își contracta cu înfrigurare capul ei înclinat pe umărul său.

Dar îndată gelozia lui, parcă ar fi fost umbra dragostei sale, se completa cu copia noului suris pe care Odette i-l adresase în aceeași seară — și care, invers acum, își bătea joc de Swann și se încărca cu dragoste pentru altul — cu înclinarea capului ei, dar îndreptat spre alte buze și oferite altuia, toate semnele de dragoste pe care i le arăta-se lui. Și toate amintirile voluptuoase cu care pleca de la ea erau ca tot atîtea schițe, ca tot atîtea „proiecte“, ca acelea pe care ți le supune un de-

corator și care-i îngăduiau lui Swann să-și facă o idee despre ăltudinile înflăcărâte și extatice pe care putea să le aibă cu alții. Astfel încît ajungea să regrete fiecare plăcere pe care o gusta în tovărășia ei, fiecare mîngîiere născocită și a cărei gingășie avusese nesocotința să i-o semnaleze, fiecare grație pe care i-o descoperea, căci știa că în clipa următoare ele aveau să-i îmbogățească suferința cu instrumente noi.

Chinul său era și mai cumplit cînd i se înfățișa din nou amintirea unei priviri piezișe pe care-o surprinsese întîia oară, acum cîteva zile, în ochii Odettei. Era după cină, la Verdurini. Fie că Forcheville, simțind că Saniette, cumnatul său, n-avea trecere la ei, ar fi vrut să facă din el un cal de bătaie și să strălucească în ochii lor pe socoteala lui, fie că s-o fi mîniat din pricina unui cuvînt nefericit pe care acesta i-l spusese și care, de altminteri, trecu neobservat pentru cei de față care nu știau ce aluzie supărătoare putea să ascundă împotriva voinței aceuia care-l rostise fără nici o răutate, fie în sfîrșit că, de cîtva timp căuta o ocazie să izgonească din casă pe cineva care-l cunoștea prea bine și pe care-l știa prea delicat ca să nu se simtă stingherit în anumite momente numai de prezența lui, Forcheville răspunse cu atîta grosolanie acelui cuvînt nefericit al lui Saniette, începînd să-l insulte și pe măsură ce vocifera, spaima, durerea și rugămintile acestuia îl făceau și mai îndrăzneț, încît nefericitul, după ce o întrebă pe doamna Verdurin dacă trebuie să mai rămînă și neprimind nici un răspuns, se retrase bîlbîind, cu lacrimi în ochi. Odette asistase nepăsătoare la scena aceasta, dar după ce ușa se închise după Saniette, coborînd oarecum cu cîteva trepte expresia obișnuită a feței ei ca să se poată

afla la același nivel de josnicie cu Forcheville, dăduse ochilor ei sclipirea unui suris prefăcut de felicitare pentru îndrăzneala pe care el o avusese, de ironie pentru cel ce-i fusese victimă ; îi aruncase o privire de complicitate în rău, care ar fi vrut să spună atât de lămurit : „Strașnică execuție, pe cât mă pricep. Ați văzut mutra lui plouată, era cât pe-acți să plîngă“, încît Forcheville, cînd ochii lui întîlniseră această privire, trezindu-se deodată din furia sau din simulacrul de furie de care mai clo-cotea încă, surise și răspunse :

— N-avea decît să fie amabil, ar fi încă aici, o pedeapsă bună poate folosi la orice vîrstă.

Într-o zi cînd ieșise după-amiază să facă o vizită, negăsind persoana pe care voia s-o întîlnească, lui Swann îi dete în gînd să se ducă la Odette la această oră cînd nu se ducea niciodată la ea, dar cînd știa că era totdeauna acasă, își făcea siesta sau scria scrisori înainte de ora ceaiului și cînd i-ar fi făcut plăcere să o vadă puțin fără să o tulbure. Portarul îi spuse că presupune că este acasă ; sună. crezu că aude zgomot, pași, dar nu i se deschise. Neliniștit, înciudat, se duse în străduța în care dădea cealaltă parte a casei, se așeză în fața ferestrei odăii Odettei ; perdelele îl împiedicau să vadă ceva, bătu cu putere în cercevea, strigă : nimeni nu-i deschise. Văzu că vecinii se uitau la el. Plecă, gîndind că, la urma urmei, poate se înșelase crezînd că auzise pași ; dar acest lucru îl preocupă atît de mult, încît nu se mai putea gîndi la altceva. Se reîntoar-se, peste o oră. O găsi : ea îi spuse că fusese acasă mai adineauri cînd sunase, dar dormea ; soneria o trezise, ghicise că era Swann, alergase după el, dar plecase. Îl auzise bătînd în cercevele. Swann recunoscă numaidecît în spusele ei una din acele frînturi dintr-un fapt exact pe

care mincinoșii, luați din scurt, îl introduc în alcătuirea faptului fals pe care-l născocesc, crezînd că o pun la locul ei, ca să-i smulgă asemănarea cu adevărul. Firește, cînd Odette făcea un lucru pe care nu voia să-l destăinuiască, îl ascundea bine în sinea ei. Dar îndată ce se găsea în prezența aceluia pe care voia să-l mintă, se tulbura, toate ideile i se încîlceau, capacitatea ei de invenție și raționamentul ei erau paralizate, găsea în cap numai un gol, trebuia totuși să spună ceva și întîlnea la îndemîna ei tocmai lucrul pe care voise să-l ascundă și care, fiind adevărat, era singurul care rămăsese acolo. Desprindea din el o fărîmătură, fără însemnătate prin ea însăși, spunîndu-și că, la urma-urmei, era mai bine așa, fiindcă un amănunt adevărat nu oferea aceleași primejdii ca unul fals. „Asta, cel puțin, e adevărat, spunea ea, e un punct cîștigat, poate să se informeze, va recunoaște că e adevărat, cel puțin asta n-o să mă trădeze.“ Se înșela, tocmai acesta o trăda, nu-și dădea seama că acest amănunt adevărat avea colțuri care se puteau îmbuca numai cu amănuntele învecinate ale faptului adevărat din care-l desprinsese în mod arbitrar și care, oricare ar fi fost amănuntele născocite între care l-ar rîndui, vor destăinui totdeauna prin materia excedentară și golurile neumplute, că nu precedea dintre acestea. „Mărturisește că m-a auzit sunînd, apoi bătînd, și crezuse că eram eu, că ar fi vrut să mă vadă, își spunea Swann. Dar spusele ei nu se potrivesc cu faptul că nu mi-a deschis.“

Dar nu-i semnală această contradicție, căci se gîndea că lăsată în voia ei, Odette ar spune poate vreo minciună care ar fi un slab indiciu al adevărului; ea vorbea; el n-o întrerupea, culegea cu o cucernicie lacomă și îndurerată cuvintele pe care

ea i le spunea și pe care le simțea (tocmai pentru că o ascundea în dosul lor, în timp ce-i vorbea), păstrînd nelămurit, ca vâlul sfînt, pecetea, deservînd relieful nesigur, al acestei realități nespuse de prețioase și, din păcate, de negăsit : ce făcea ea adineauri, la ora trei, cînd venise el, despre care nu va afla niciodată decît minciuni, urme necitețe și dumnezeiești, și care existau numai în amintirea tainuitoare a acestei ființe pe care o contempla fără să știe să o prețuiască, dar care nu i-o va destăinui. Firește, uneori își dădea bine seama că în ele însele faptele de toate zilele ale Odettei nu erau prea interesante și că legăturile pe care putea să le aibă cu alți bărbați nu răspîndeau îndoabțe în chip firesc și pentru orice ființă gînditoare, o tristețe bolnăvicioasă, în măsură să provoace frigurile sinuciderii. Își dădea atunci seama că acest interes, această tristețe existau în el doar ca o boală, și cînd aceasta se va vindeca, faptele Odettei, sărutările ei, vor deveni iarăși inofensive ca acelea ale atitor alte femei. Dar faptul că acea curiozitate dureroasă de acum a lui Swann își avea cauza numai într-insul, nu-l făcea să găsească nesăbuită considerarea ca importantă a acestei curiozități și punerea oricăror mijloace în mișcare ca să o satisfacă. Căci Swann atingea o vîrstă a cărei filozofie — favorizată de aceea a epocii și de aceea a mediului în care trăise mult, a coteriei principesei des Laumes unde se admitea că ești inteligent în măsura în care te îndoiai de totul și unde numai gusturile fiecăruia erau considerate ca realități și incontestabile — nu mai este aceea a tinereții, ci o filozofie pozitivă, aproape medicală, a bărbaților care, în loc să exteriorizeze obiectele năzuințelor lor, încearcă să desprindă din anii scurși o rămășiță fixă de obiceiuri, de

pasiuni, pe care să le poată considera caracteristice și permanente într-înșii și vor veghea înainte de toate ca genul de existență pe care-l adoptă să poată satisface aceste pasiuni. Swann găsea că cuminte să rezerve în viața lui un loc suficient pe care o încerca ignorând ce făcuse Odette, așa cum rezervase altul recrudescenței pe care o climă umedă o pricinuia eczemei sale ; să prevadă în bugetul său un disponibil însemnat ca să obțină informațiuni asupra felului cum își întrebuint Odette timpul, fără de care se simțea nenorocită după cum rezerva unul pentru alte înclinări de pre care știa că-i puteau procura plăceri, cel puțin, înainte de-a fi îndrăgostit, ca aceea pentru colecții și pentru o bucătărie bună.

Cînd vru să-și ia rămas bun de la Odette ca să se întoarcă acasă, ea îl rugă să mai rămînă încă și-l reținu chiar cu vioiciune, apucîndu-l de braț, în clipa în care era să deschidă ușa ca să iasă. Dar nu băgă de seamă căci în mulțimea gesturilor, a cuvintelor, a micilor incidente care alcătuiesc o conversație, e inevitabil să ni se întîmple să nu observăm în ele nimic care ne-ar putea trezi atenția alături de acelea care ascund un adevăr pe care bănuielile noastre îl caută la întîmplare, și dimpotrivă să ne oprim la acelea sub care nu se ascunde nimic. Ea îi repetă tot timpul : „Ce nenorocire că tu care nu vii niciodată după-amiază, cînd se întîmplă să vii o dată, să nu te văd“. Swann știa prea bine că Odette nu era atît de îndrăgostită de el ca să regrete atît de mult că pierduse ocazia vizitei sale, dar cum era bună, dornică să-i facă plăcere și adesea tristă cînd îl supăraseră, găsi că e foarte firesc ca ea să fie mîhnită de data aceasta, pentru că-l lipsise de această plăcere foarte mare, nu pentru ea, ci pentru el, de a petrece o oră împre-

ună. Era totuși un lucru destul de puțin important, încît aerul îndurerat pe care ea continua să-l aibă sfîrși prin a-l uimi. Odette amintea astfel, mai mult decît i se părea lui de obicei, figurile de femei ale lui Botticelli. Avea în clipa aceasta fața lor abătută și adînc mîhnită, copleșită parcă sub povara unei dureri prea grele pentru ele, chiar numai cînd lasă pe pruncul Isus să se joace cu o rodie sau îl privesc pe Moise cum varsă apă într-un jgheab. Mai deosebise la ea asemenea tristețe, dar nu știa cînd. Și deodată își aduse aminte : cînd Odette o mințise pe doamna Verdurin a doua zi după cina la care nu venise sub pretextul că fusese bolnavă dar, în realitate, ca să rămînă cu Swann. Chiar dacă ar fi fost femeia cea mai scrupuloasă și tot n-ar fi putut avea remușcări din pricina unei minciuni atît de nevinovate. Dar acelea pe care Odette le spunea de obicei erau mai puțin inocente și slujeau să împiedice unele descoperiri care i-ar fi putut crea dificultăți grozave, cu unii sau cu alții. De aceea cînd mințea, cuprinsă de teamă, simțindu-se neînarmată ca să se apere, nesigură de succes, îi venea să plîngă din pricina oboselii ca unii copii care n-au dormit. Apoi știa că minciuna ei jignea de obicei adînc pe bărbatul față de care o săvîrșea, și la al cărui chereș poate avea să ajungă dacă mințea cu neîndemînare. Atunci se simțea totodată umilă și vinovată în fața lui. Și cînd era obligată să spună o minciună neînsemnată și mondenă, prin asociație de senzații și de amintiri, încerca neplăcerea unui surmenaj și regretul unei răutăți.

Ce minciună deprimantă era ea pe cale să-i spună lui Swann, încît să aibă acea privire îndurerată, acea voce plîngătoare care parcă se încovoia sub efortul pe care și-o impunea, și cîrșeau

milă ? Swann bănuia că nu se străduia să-i ascundă numai adevărul asupra incidentului de după-amiază, ci un lucru și mai actual, care poate nu se petrecuse încă, dar era apropiat, și i-ar putea lumina acest adevăr. În acea clipă auzi soneria zbîrnîind. Odette nu mai contenea cu vorba, dar cuvintele ei erau numai un geamăt : regretul că nu-l văzuse după-amiază, că nu-i deschisese ajunse o adevărată disperare.

Se auzi ușa de la intrare închizîndu-se și zgomotul unei trăsură, ca și cînd ar fi plecat din nou persoana — pesemne aceea pe care Swann nu trebuia să o întîlnească — căreia i se spusese că Odette ieșise. Dîndu-și atunci seama că doar prin faptul că venise la o oră la care nu obișnuia, stingherise atîtea lucruri pe care Odette nu voia ca el să le știe, încercă un sentiment de descurajare, aproape un chin. Dar cum o iubea, cum avea obiceiul să se întoarcă spre ea toate gîndurile, încercă pentru ea mila pe care și-ar fi putut-o inspira lui însuși, și îngînă : „Sărmana de ea !“ Cînd să-și ia rămas-bun de la Odette, ea luă mai multe scrisori pe care le avea pe masă și-l întrebă dacă n-ar putea să le pună la cutie. Le luă cu el și, după ce se întoarse acasă, își dădu seama că le păstrase. Se întoarse pînă la poștă, le scoase din buzunar și, înainte de a le arunca în cutie, se uită la adrese. Toate erau destinate furnizorilor, afară de una adresată lui Forcheville. O ținea în mînă. Își spunea : „Dacă aș putea să văd ce e înăuntru, aș ști cum i se adresează, cum îi vorbește, dacă e ceva între ei. Poate chiar, neuitîndu-mă la ea, săvîrșesc o indelicatețe la adresa Odettei, căci e singurul chip să mă ușurez de o bănuială poate calomnioasă pentru ea, menită în orice caz să o facă să sufere și pe care ni-

mic n-ar mai putea-o distruge după expedierea scrisorii.“

De la poștă se-ntoarse acasă, păstrind ultima scrisoare. Aprinse o luminare și apropie de ea plicul pe care nu îndrăznise să-l deschidă. La început, nu putu să citească nimic, dar plicul era subțire, și făcându-l să adere de cartonul tare închis în el, putu să citească prin transparența lui ultimele cuvinte. Era o formulă finală foarte rece. Dacă în loc să fi examinat scrisoarea adresată lui Forcheville, acesta ar fi citit o scrisoare adresată lui Swann, ar fi putut vedea cuvinte mai duiosase ! Ținu nemișcat cartonul care dansa în plicul mai mare ca el, apoi făcându-l să lunece cu degetul mare, aduse succesiv diferitele rînduri sub parțea necăptușită a plicului, singura prin care se putea citi.

Totuși, nu deslușea bine. De altminteri, nu mai avea nici o importanță, căci văzuse destul ca să-și dea seama că era vorba de o întâmplare mărunță și care nu privea nicidecum presupuse relații amoroase, ci era în legătură cu un unchi al Odettei. Swann citise într-adevăr la începutul rîndului : „Am avut dreptate“ dar nu înțelegea de ce Odette avusese dreptate, cînd, deodată, se ivi un cuvînt pe care nu-l putuse descifra la început și luminează înțelesul întregii fraze : „Am avut dreptate să deschid, era unchiul meu“. Să deschidă ? Atunci Forcheville era la ea adineauri, cînd Swann sunase, și ea îl îndepărtase și astfel își explica și zgomotul pe care-l auzise.

Atunci citi toată scrisoarea, la sfîrșitul căreia Odette se scuza că se purtase astfel cu el și-i spunea că-și uitase țigările la ea, aceeași frază pe care i-o scrisese lui Swann într-una din primele dați cînd venise la ea. Dar în scrisoarea adresată

lui Swann adăugase : „*de ce nu va-ți uitați și inima nu v-aș fi lăsat s-o luați înapoi*“. Lui Forcheville nimic asemănător ; nici o aluzie care ar fi putut presupune o intrigă între ei. La drept vorbind, Forcheville era în această privință mai înșelat ca el, căci Odette îi scria ca să-l facă să creadă că vizitatorul era unchiul ei. În fond, era el, Swann, bărbatul căruia-i dădea mai multă importanță și pentru care-l concediasse pe celălalt. Și totuși dacă nu era nimic între Odette și Forcheville, de ce nu-i deschisese îndată, de ce-i spusese : „Am avut dreptate să deschid, era unchiul meu“ ; dacă nu făcea nimic rău în acea clipă, cum și-ar fi putut explica Forcheville că Odette ar fi putut să nu-i deschidă ? Swann sta pironit locului, deznădăjduit, rușinat și totuși fericit, în fața acestui plic pe care Odette i-l încredințase fără teamă, atât de desăvârșită încredere avea în delicatețea lui, dar prin al cărui geamlîc transparent i se dezvăluia, împreună cu taina unui incident pe care nu ar fi crezut niciodată cu putință să-l cunoască, ceva din viața Odettei, ca într-o îngustă secțiune luminoasă, practică chiar în necunoscut. Apoi gelozia lui se bucura de acest lucru, ca și cum această gelozie ar fi avut o vitalitate independentă, egoistă, lăcomă de tot ce-ar fi hrănit-o, fie chiar în dauna lui. Acum avea un aliment, și Swann va putea fi neliniștit în fiecare zi de vizitele pe care Odette le primise la ora cinci, va putea să încerce să afle unde se afla Forcheville la acea oră. Căci dragostea lui Swann continua să păstreze același caracter pe care i le imprimase încă de la început, faptul că ignora felul cum își petrecea Odette zilele și lenea cerebrală care-l împiedica să înlocuiască ignoranța prin imaginație. La început nu fu gelos pe toată viața Odettei, ci numai pe clipele în care o îm-

prejurare, poate rău interpretată, îl făcuse să presupună că Odette putuse să-l înșele. Ca o caracatiță care aruncă un prim, apoi un al doilea, apoi un al treilea braț, gelozia se ancora trainic, de clipa aceasta, de ora cinci, apoi de alta, apoi de o a treia. Swann nu știa să-și născocească suferințele, ele nu erau decît amintirea, perpetuarea unei suferințe venite din afară.

Orice îl făcea să sufere. Vru să o îndepărteze pe Odette de Forcheville, să o ducă pentru cîteva zile în Sudul Franței. Credea că e dorită de toți bărbații care se aflau la hotel și că ea însăși îi dorea. Așa încît el, care odinioară, cînd călătorea, era în căutarea unor cunoștințe noi, a reuniunilor numeroase, devenise acum sălbatic, fugea de societatea bărbaților ca și cum aceasta l-ar fi supărat cumplit. Și cum n-ar fi fost mizantrop, cînd vedea în orice bărbat un amant posibil al Odettei? Și astfel gelozia, mai mult decît înclinarea voluptuoasă și veioasă pe care i-o inspirase la început Odette, îi altera caracterul și schimba cu desăvîrșire, în ochii celorlalți, însuși aspectul semnelor exterioare prin care acest caracter se manifesta.

Trecuse o lună de atunci, de cînd citise scrisoarea adresată de Odette lui Forcheville; Swann se duse la o cină pe care Verdurinii o dădeau la Bois. În clipa în care lumea se pregătea de plecare, observă niște conciliabule între doamna Verdurin și mai mulți invitați și crezu a înțelege că i se aducea aminte pianistului să vină a doua zi la o partidă la Chatou; or, el, Swann, nu era invitat acolo.

Verdurinii vorbiseră numai în șoapte și în termeni vagi, dar pictorul, fără îndoială distrat, exclamă :

— Nu e nevoie de lumină, n-are decît să cînte sonata *Clarului de lună* pe întuneric, ca să se vadă mai bine cum se luminează lucrurile.

Doamna Verdurin, văzînd că Swann era la doi pași de ei, adoptă acea expresie în care dorința de a impune tăcere celui ce vorbește și de a păstra un aer nevinovat în ochii celui ce aude se neutralizează printr-o nulitate intensă a privirii, în care semnul nemișcat de înțelegere al complicei se ascunde sub surîsul naivului și care, în sfîrșit, fiind comună tuturor celor care-și dau seama de o gafă, o destăinuiesc instantaneu, dacă nu celor ce o fac, cel puțin celui ce e obiectul ei. Odette avu deodată aerul unei disperate care renunță să lupte împotriva greutăților coplesitoare ale vieții, iar Swann număra cu neliniște minutele care-l despărteau de clipa în care, după ce va fi părăsit acest restaurant, în drum spre casă cu ea, va putea să-i ceară explicații, să o roage să nu se ducă a doua zi la Chatou sau să potrivească astfel lucrurile ca să fie și el invitat acolo și să-și potolească, în brațele ei, neliniștea pe care o încerca. În sfîrșit trimiseră după trăsuri. Doamna Verdurin îi spuse lui Swann :

— Atunci, adio, pe curînd, nu-i așa ? încercînd prin amabilitatea privirii și constrîngerea surîsului, să-l împiedice să se gîndească la faptul că nu-i spune, așa cum îi spunea totdeauna pînă acum : „Pe mîine la Chatou, și poimîine la mine“.

Domnul și doamna Verdurin îl poftiră pe Forcheville în trăsura lor, trăsura lui Swann venea după ea, așteptînd să pornească ca să o urce pe Odette în a sa.

— Odette, te ducem acasă, spuse doamna Verdurin, avem un locșor pentru dumneata, lîngă domnul de Forcheville.

— Da, doamnă, răspunse Odette.

— Cum, dar credeam că vă voi conduce acasă, exclamă Swann, rostind fără prefăcătorie cuvintele necesare, căci porțița era deschisă, clipele numărate și nu putea să se întoarcă fără ea în halul în care era.

— Dar doamna Verdurin m-a rugat...

— Vă puteți întoarce foarte bine singur, am lăsat-o de atâtea ori cu dumneavoastră, spuse doamna Verdurin.

— Aveam să-i spun un lucru important.

— Ei bine ! O să i-l scrieți...

Swann încercă să zîmbească, dar părea zdruncinat.

— Ai văzut apucăturile pe care și le îngăduie acum Swann cu noi ? spuse doamna Verdurin soțului ei cînd fură acasă. Credeam că o să mă mînnince, pentru că o luasem pe Odette cu noi. Este într-adevăr de o necuviință ! Atunci să spună fără ocol că ținem casă de întîlnire ! Nu înțeleg cum Odette suportă asemenea apucături. Are aerul că-i zice : „îmi aparții“. Îi voi spune Odettei felul meu de a gîndi, nădăjduiesc că va înțelege !

Și adăugă după o clipă, mîniată :

— Ia te uită, spurcăciunea ! întrebuițînd, fără să-și dea seama și poate ascultînd de aceeași nevoie inconștientă de a se îndreptăți — ca Françoise la Combray cînd puiul nu voia să moară — cuvintele pe care le stîrnesc țăranului care-l strivește, ultimele zvîrcoliri ale unui animal inofensiv ce agonizează.

După ce trăsura doamnei Verdurin plecase și aceea a lui Swann înaintă, vizitiul, privindu-l îl în-

trebă dacă nu cumva e bolnav sau i se întîmplase o nenorocire.

Swann îi dădu drumul, dorea să se dezmoștească și se întoarse pe jos prin Bois. Vorbea singur, cu voce tare și pe același ton puțin nefiresc la care recursese pînă atunci cînd descria cu de-amănuntul farmecul micului nucleu și slăvea mărinimia Verdurinilor. Dar după cum cuvintele, surîsurile, sărutările Odettei îi deveneau tot atît de nesuferite dacă erau adresate altuia, pe cît le găsisese de gingașe, salonul Verdurinilor, care adineauri i se părea amuzant, respirînd un gust autentic pentru artă și chiar un soi de noblețe morală, acum cînd Odette se ducea să întîlnească, să iubească acolo în voie pe altcineva, i se înfățișa în ridicolul, în prostia, în toată mîrșăvia lui.

Își înfățișa cu dezgust seara de miine la Chatou. „Mai întîi ideea să se ducă la Chatou! Ca niște negustori care tocmai și-au închis dugheana! Într-adevăr, oamenii ăștia sînt sublimi în burghezia lor, pesemne că nici nu există aieveja, parcă ar ieși din teatrul lui Labiche!¹“

Vor fi acolo soții Cottard, poate și Brichot. „Ce caraghioasă e viața acestor oameni mărunți care trăiesc înghesuți unii în alții, care, pe onoarea mea, s-ar crede pierduți dacă nu s-ar regăsi cu toții miine la Chatou. Din păcate, acolo va fi și pictorul, pictorul căruia îi place să pețască, care-l va invita pe Forcheville să viziteze împreună cu Odette atelierul său.“ O vedea pe Odette cu o toaletă prea îngrijită pentru această excursie la țară.

¹ *Eugène Labiche* (1815—1888), autor dramatic francez, care a redat în vodevilurile sale pline de vervă situațiile cele mai glumețe, caracterele cele mai caraghioase, replicile cele mai neașteptate.

„căci e atît de vulgară și, mai cu seamă, mititica atît de proastă !!!“

Auzi glumele pe care doamna Verdurin le va face după cină, glumele care, oricare ar fi fost plicticosul care le-ar fi slujit de țintă, îl amuzaseră totdeauna, pentru că o vedea pe Odette rîzînd de ele în tovărășia lui, aproape în el. Acum simțea că Odette poate va fi împinsă să rîdă de el. „Ce veselie puturoasă!“ spunea Swann, dînd gurii o expresie atît de puternică de dezgust încît el însuși avea senzația musculară a grimasei pînă în gîtul său care se desprindea de gulerul cămășii. „Și cum e cu puțință ca o ființă făcută după chipul Domnului să găsească motiv de rîs în aceste glume grețoase? Orice nas, cît de puțin delicat, s-ar întoarce cu scîrbă, ca să nu fie jignit de asemenea miros urît. E într-adevăr de necrezut ca o făptură omenească să nu fie în stare să-nțeleagă că, îngăduindu-și să rîdă de un semen care i-a întins mîna cu lealitate, se degrădează pînă la o mocirlă, din care nici cea mai mare bunăvoință nu va mai putea să o scoată vreodată. Sînt la o altitudine de mii de metri deasupra mahalelor în care pleoscăie și trîncănesc asemenea cleветiri murdare, ca să pot fi împrôșcat cu glumele unei doamne Verdurin, exclamă el, înălțînd capul și îndreptîndu-și trupul cu mîndrie. Dumnezeu mi-e martor că am fost sincer cînd am vrut s-o scot pe Odette de acolo, să o înalț într-o atmosferă mai nobilă și mai curată. Dar răbdarea omenească are margini și a mea e la capătul ei“, își spuse, ca și cum mișunea de a o smulge pe Odette dintr-o atmosferă de sarcasme ar fi fost mai veche de cîteva minute, și ca și cum nu și-ar fi luat-o numai din clipa în care s-a gîndit că aceste sarcasme îl aveau

poate chiar pe el ca obiect și cerceau să o depărteze pe Odette de el.

Îl vedea pe pianist gata să cînte sonata *Clar de lună* și mutra doamnei Verdurin înspăimîntîndu-se de răul pe care muzica lui Beethoven avea să-l pricinuiască nervilor ei: „Idioată, mincinoasă! exclamă el, crede că iubește *Arta!*“ Ea va spune Odettei, după ce-i va fi insinuat cu îndemînare cîteva cuvinte de laudă la adresa lui Forcheville, așa cum făcuse adesea cînd fusese vorba de el: „O să-i faci domnului de Forcheville un locșor lîngă dumneata“. „În întuneric! Codoașă, mijlocitoare!“ „Mijlocitoare“ era și numele pe care-l dădea muzicii care-i va îmbia să tacă, să viseze împreună, să se privească, să se ia de mînă. Găsea că severitatea lui Platon, a lui Bossuet¹ și a vechii educații franceze față de artă își avea părțile ei bune.

În definitiv, viața ce se ducea la Verdurini, și pe care o numise de atîtea ori „adevărata viață“, i se părea cea mai rea dintre toate, și micul lor nucleu cel mai prost mediu. „E într-adevăr, spunea el, tot ce poate fi mai josnic în scara socială, ultimul cerc al lui Dante. Fără îndoială că augustul text se referă la Verdurini! În fond, oamenii de lume pe care-i poți vorbi de rău, dar care, oricum, sînt altceva decît aceste bande de derbedei, manifestă o înțelepciune adîncă, refuzînd să-i cunoască, să-și murdărească cu ei măcar virful degetelor. Cîtă înțelegere în acest *Noli me tangere*² al foburgului Saint-Germain!“ Lăsase de mult, în urmă, aleile din Bois, ajunsese aproape acasă, și

¹ *Jaquē-Bénigne Bossuet* (1627—1704), unul dintre apreciații oameni de litere din vremea domniei lui Ludovic al XIV-lea.

² *Nu mă atinge* (lat.).

fără să se fi trezit încă din durerea sa și din verva de nesinceritate ale cărei intonații mincinoase, sonoritatea artificială a propriei sale voci îl îmbătau din ce în ce mai mult, el continuă să peroreze cu voce tare în tăcerea nopții : „Oamenii de lume au cusururile lor pe care nimeni nu le recunoaște mai bine ca mine, dar, în sfârșit, sînt orișicum oameni cu care anumite lucruri sînt imposibile. Cătare femeie elegantă, pe care am cunoscut-o, era departe de-a fi desăvîrșită, dar, în sfârșit, avea orișicum un fond de gingășie, o lealitate în procedeele ei care, orice s-ar fi întîmplat, ar fi făcut-o incapabilă să săvîrșească vreo grosolanie, și care sînt de ajuns să sape o prăpastie între ea și o ciumă ca doamna Verdurin ! Verdurin ! Ce nume ! Ah ! se poate spune și că sînt reușiți, că sînt frumoși în genul lor ! Slavă Domnului, era și timpul să nu mai condescind la promiscuitatea cu infamia asta, cu asemenea otrepe.“

Dar după cum virtuțile pe care încă nu de mult le atribuia Verdurinilor n-ar fi fost de ajuns, chiar dacă ei le-ar fi posedat cu adevărat, dacă nu i-ar fi favorizat și ocrotit dragostea, să-i provoace lui Swann acea beție în care se înduioșa de mărini-mia lor și care, chiar dacă se propaga prin alte persoane, nu putea să-i vină decît de la Odette — tot astfel imoralitatea de care-i învinuia azi pe Verdurini, chiar dacă ar fi fost reală, n-ar fi putut să-i dezlănțuiască indignarea și să-l facă să le înfierze „infamia“, dacă ei n-ar fi invitat-o pe Odette cu Forcheville, dar fără el. Și, fără îndoială, vocea lui Swann era mai clarvăzătoare decît el însuși, cînd își interzicea să rostească aceste cuvinte pline de dezgust pentru mediul Verdurinilor și bucuria că sfîrșise cu acest mediu altfel pe un ton prefăcut, ca și cum vorbele ar fi fost alese mai degrabă ca

să-i potolească mînia decît să-i exprime gîndul. Într-adevăr, în timp ce se deda acestor invective, pesemne fără să-și fi dat seama, gîndul său eră preocupat de un obiect cu totul diferit, căci după ce ajunse acasă, numai ce închise poarta, se lovi brusc peste frunte și, deschizînd-o, ieși iarăși, exclamînd de data aceasta cu o voce firească : „Cred că am găsit mijlocul să fiu invitat miine la cina de la Chatou!“ Dar pesemne că mijlocul nu fusese cel bun, căci Swann nu fu invitat : doctorul Cottard care, fiind chemat în provincie pentru un caz grav, nu-i văzuse pe Verdurini de cîteva zile și nu putuse să se ducă la Chatou, spuse a doua zi după această cină, în clipa în care se așeza la masă la ei :

— N-o să-l vedem astă-seară pe domnul Swann ? E, cum se spune, un prieten personal al...

— Sper că nu ! exclamă doamna Verdurin, să ne ferească Dumnezeu, e plicticos, prost și prost-crescut.

Cottard, surprins de aceste cuvinte, își manifestă în același timp uimirea și supunerea, ca în fața unui adevăr cu totul contrariu de ceea ce crezuse pînă atunci dar de o evidență căreia nu i te poți împotrivi ; plecîndu-și cu un aer emoționat și fricos nasul în farfurie, se mulțumi să răspundă : „Ah ! ah ! ah ! ah ! ah !“ străbătînd de-a-n-dăratelea, în retragerea sa bine rînduită pînă în adincul său, de-a lungul unei game descrescătoare, tot registrul vocii sale. Începînd din clipa aceea nu mai fu vorba de Swann la Verdurini.

Salonul care-i apropiase pe Swann și pe Odette ajunse cu timpul o piedică pentru întîlnirile lor. Ea nu-i mai spunea ca în primele timpuri ale dra-

gostei lor : „Ne vom vedea în orice caz mâine seară, la cină la Verdurini“. Ci : „Nu ne vom putea vedea mâine seară, cinez la Verdurini“. Sau Verdurinii trebuiau să se ducă la Opera Comică să vadă *Une nuit de Cléopâtre*¹ și Swann citea în ochii Odettei acea spaimă de a fi rugată să nu meargă, pe care altădată nu s-ar fi putut reține să n-o sărute în treacăt pe fața iubitei sale, și care acum îl întărita. „Nu sînt totuși mînios, își spunea în sinea lui, văzînd pofta ei de-a ciuguli din muzica asta murdară. Sînt mîhnit, firește nu pentru mine, ci pentru ea ; mîhnit văzînd că, după ce a trăit mai bine de șase luni în contact zilnic cu mine, n-a știut să se schimbe și să-l înlăture spontan pe Victor Massé². Mai cu seamă, să nu reușească să înțeleagă că sînt seri în care o ființă de-o esență oarecum delicată trebuie să știe să renunțe la o plăcere, cînd i se cere. Măcar îndemnată de inteligență, ar trebui să știe să spună «n-o să mă duc», căci după răspunsul ei va fi clasificată, o dată pentru totdeauna, calitatea ei sufletească.“ Și convingîndu-se pe el însuși că dorea ca ea să rămînă astă-seară cu el, în loc să se ducă la Opera Comică, numai ca să poată să facă o apreciere mai favorabilă asupra valorii spirituale a Odettei, el îi făcea același raționament, cu aceeași nesinceritate, ca și lui însuși, ba chiar într-un grad mai înalt, căci atunci el asculta și de dorința de a-i trezi amorul-propriu.

— Îți jur, îi spunea el, cu cîteva clipe înainte ca ea să plece la teatru, că rugîndu-te să nu ieși, dacă aș fi egoist, aș dori să mă refuzi, căci am de

¹ O noapte a Cleopatrei (fr.)

² Felix-Marie (Victor) Massé (1822—1884), compozitor, autorul printre altele al operetelor *Nunta Janetei* și *Paul și Virginia*.

făcut sumedenie de lucruri astă-seară și eu însum
aș considera că am căzut în capcană și aș fi foarte
plictisit dacă, împotriva oricărei așteptări, mi-a
răspunde că nu te vei duce. Dar ocupațiile, plă
cerile mele, nu sînt totul, trebuie să mă gîndes
la tine. Poate va veni ziua în care, văzîndu-mă
despărțit pentru totdeauna de tine, vei avea drep
tul să mă învinuiești că nu te-am înștiințat în
clipele hotărîtoare, în care simțeam că aveam să
pronunț împotriva-ți una din acele condamnări
aspre, cărora dragostea nu le rezistă mult timp.
Îți dai seama, *Une nuit de Cléopâtre* (ce titlu !
n-are nici o legătură cu această împrejurare. Tre
buie să știu dacă ești într-adevăr acea ființă aflată
pe ultima treaptă a spiritului și chiar a farmecu
lui, ființa demnă de dispreț care nu e în sare să
renunțe la o plăcere. Atunci, dacă într-adevăr ești
așa, cum ar putea să te iubească cineva, căci nu
ești nici măcar o ființă, o faptură definită, imper
fectă, dar cel puțin perfectibilă. Ești o apă informă
în care curge, după înclinarea care i se oferă, un
pește lipsit de memorie și judecată care, cît timp
va trăi în acvariul său, se va izbi de o sută de ori
de geamlîcul pe care va continua să-l confunde
cu apa. Înțelegi, nu spun că răspunsul tău va avea
drept urmare că voi înceta să te iubesc îndată,
bineînțeles, dar te va face mai puțin ispititoare
ochii mei cînd îmi voi da seama că nu ești om, că
ești sub nivelul tuturor lucrurilor și nu reușești să
te ridici deasupra niciunuia ! Fără îndoială, aș fi
preferat să-ți cer să renunți la un lucru fără în
semnătate, la *Une nuit de Cléopâtre* (deoarece mă
obligi să-mi pîngăresc buzele cu acest nume ab
ject), în nădejdea că te vei duce totuși. Dar fiind
hotărît să țin anume seama, să trag asemenea con-

secințe din răspunsul tău, am găsit că e mai leal să te previn.

De o clipă, Odette dădea semne de emoție și de nesiguranță. Neînțelegînd aceste cuvinte, ea pricepea că ele puteau intra în genul comun al discursurilor și al scenelor de imputare sau de implorări și a căror deprindere pe care o avea cu bărbații îi îngăduia, fără să se lege de amănuntele lor, să conchidă că ei nu le-ar rosti dacă n-ar fi îndrăgostiți, că de vreme ce erau îndrăgostiți era de prisos să li se supună, deoarece vor fi și mai îndrăgostiți ca mai înainte. De aceea l-ar fi ascultat pe Swann cu cea mai mare liniște, dacă nu și-ar fi dat seama că timpul trece și dacă el ar mai fi continuat să vorbească, ar fi „sfîrșit prin a pierde uvertura“, așa cum îi și spuse cu un surîs duios, încăpățînat și stingher.

În alte rînduri, Swann îi spunea că ceea ce l-ar îndemna mai mult ca orice să înceteze să o iubească e faptul că nu voia să renunțe la minciuni. „Chiar dacă n-ar fi decît din punctul de vedere al cochetăriei, îi spunea el, nu înțelegi oare cît pierzi din seducția ta, înjosindu-te să minți? Cîte greșeli ai putea răscumpăra printr-o mărturisire! Într-adevăr, ești mult mai puțin inteligentă decît credeam!“ Dar Swann în zadar îi expunea astfel toate motivele ei de a nu minți; ele ar fi putut ruina la Odette un sistem general al minciunii; dar Odette nu poseda nici unul; ori de cîte ori voia ca Swann să ignore ceea ce făcuse, se mulțumea doar să nu-i spună nimic. Astfel minciuna era pentru ea un expedient de ordin particular; și numai un motiv de ordin particular, probabilitatea mai mare sau mai mică ca Swann să poată descoperi că nu spusese adevărul, putea să o hotărască dacă e mai

nimerit să se slujească de minciună sau să mărturisească adevărul.

Fizicește, Odette trecea printr-o fază proastă se îngrășa ; și farmecul expresiv și tînguitor, privirile ei uimite și visătoare de altădată parcă dispăruseră cu prima ei tinerețe. Astfel încît îi devenise atît de dragă lui Swann tocmai în momentul în care, ca să spunem astfel, o găsea mult mai puțin frumoasă. O privea lung, încercînd să-i prindă din nou farmecul pe care i-l cunoscuse și numai regăsea. Dar lui Swann îi era de ajuns să știe că sub această crisalidă nouă trăia tot Odette tot aceeași voință care-i scăpa, insesizabilă și prefăcută, ca să continue să pună aceeași pasiune cînd încerca să o capteze. Apoi privea fotografii vechi de doi ani, își aducea aminte cit de atrăgătoare fusese. Și asta îl mîngîia în oarecare măsură, că suferea atîta din pricina ei.

Cînd Verdurinii o luau la Saint-Germain, la Chatou, la Meulan, dacă era vremea frumoasă, propuneau adesea, pe loc, să petreacă noaptea acolo și să se întoarcă a doua zi. Doamna Verdurin căuta să potolească scrupulele pianistului a cărui mătușă rămăsese la Paris.

— Va fi încîntată să scape o zi de dumneata. Și cum ar putea fi îngrijată, știe că ești cu noi... De altminteri iau toată răspunderea asupra-mi.

Dar dacă ea nu reușea, domnul Verdurin se punea în mișcare, găsea un oficiu poștal sau un mesager și se interesa de credincioșii care voiau să prevină pe cineva. Odette îi mulțumea și-i spunea că n-avea de dat nimănui vreo depeșă, căci îi spusese lui Swann o dată pentru totdeauna că s-ar compromite trimițîndu-i una în văzul tuturor.

Uneori lipsea mai multe zile, Verdurinii o duceau să vadă mormintele de la Dreux, sau la Compiègne, să admire, la sfatul pictorului, apusurile de soare în pădure, mergeau departe, pînă la castelul de la Pierrefonds.

— Cînd te gîndești că ar putea vizita monumente autentice cu mine care am studiat zece ani arhitectura și sînt tot timpul solicitat să conduc la Beauvais sau la Saint-Loup-de-Naud oameni de cea mai mare valoare și aș face-o numai pentru ea, și cînd colo se duce cu ultimele dintre brute să se extazieze, rînd pe rînd, în fața spurcăciunilor lui Louis-Philippe și ale lui Viollet-le-Duc¹ ! Mi se pare că pentru asta nu trebuie să fii artist și chiar, fără să ai o pătrundere deosebit de fină, nu încerci să-ți faci vilegiatura în latrine ca să-ți vină mai la îndemînă să respiri mirosul excrementelor !

Dar cînd Odette pleca la Dreux sau la Pierrefonds — din păcate fără să-i îngăduie să se ducă și el, ca din întîmplare, căci „ar face un efect deplorabil“, spunea ea — se cufunda în cel mai îmbătător dintre romanele de dragoste, în mersul trenurilor, care-i înfățișa mijloacele să o ajungă, după-amiaza, seara, ba chiar în dimineața asta ! Mijlocul ? Mai mult : învoirea. Căci, în sfîrșit, mersul trenurilor și trenurile însele nu erau făcute pentru ei. Dacă administrația aduce la cunoștința publicului, prin tipărituri, că la opt dimineața pleacă un tren care ajunge la Pierrefonds la ora zece, înseamnă că a merge la Pierrefonds este un act lícit, pentru care îngăduirea Odettei este de prisos ; era

¹ *Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc* (1814—1879), arhitect și scriitor francez, care a restaurat, sub imperiu, numeroase monumente din Evul Mediu, printre care catedrala Notre Dame din Paris.

un act care putea purcede dintr-un motiv cu totul altul decît dorința de a o întîlni pe Odette, deoarece multă lume care n-o cunoștea îl săvîrșea în fiecare zi, în număr destul de mare ca să merite osteneala de-a încinge locomotivele.

Într-un cuvînt, nu-l putea orișicum împiedica să se ducă la Pierrefonds, dacă avea chef ! Or, tocmai simțea că avea chef și, dacă n-ar fi cunoscut-o pe Odette, cu siguranță că s-ar fi dus. Voia să-și facă de mult timp o idee mai precisă asupra lucrărilor de restaurare ale lui Viollet-le-Duc. Și, pe timpul ăsta frumos, simțea dorința imperioasă a unei plimbări în pădurea de la Compiègne.

Într-adevăr, ce păcat că Odette îi interzisese singurul loc care-l ispitea astăzi. Astăzi ! Dacă s-ar duce în ciuda opreliștii, ar putea să o vadă chiar *astăzi* ! Dar, cîtă vreme dacă ea ar întîlni la Pierrefonds vreun indiferent, i-ar spune voios : „Ia te uită, dumneata aici !” și l-ar ruga să vină să o vadă la hotelul unde trăsesese cu Verdurinii, iar dacă, dimpotrivă, l-ar întîlni pe el, Swann, ar fi jignită, și spunea că a urmărit-o, l-ar iubi mai puțin, și poate ar întoarce capul supărată dacă l-ar zări. „Atun-
nu mai am dreptul să călătoresc !” i-ar spune ea la întoarcere, cîtă vreme, în fond, el e acela care mai are dreptul să călătorească.

Avusese o clipă ideea să provoace o invitație de la partea unuia din prietenii săi, marchizul de Forestelle care avea un castel în vecinătate, ca să se poată duce la Compiègne și la Pierrefonds fără să aibă aerul că ar fi făcut-o cu gîndul s-o întîlnească pe Odette. Marchizul, căruia îi împărtășise proiectul său fără a-i spune motivul, fu foarte bucuros, și se minună că, pentru întîia oară de cincisprezece ani, Swann consimțea în sfîrșit să vină să-i vadă proprietatea, și cum îi spusese că nu voia să se

oprească acolo îi făgădui să facă cel puțin împreună plimbări și excursii timp de mai multe zile. Swann se și vedea acolo cu domnul de Forestelle. Chiar înainte de-a o zări pe Odette, chiar dacă n-ar reuși să o vadă, ce fericit ar fi să pună piciorul pe acest pământ pe care neștiind locul exact, în cutare clipă, a prezenței sale, ar simți palpitând pretutindeni posibilitatea apariției ei neașteptate : în curtea castelului care ar fi deosebit de frumos în ochii lui, pentru că se dusese să-l vadă de dragul ei ; pe toate străzile orașului care i se părea romantic ; pe fiecare cărare din pădure, înroșită de un asfințit de soare puternic și gingaș ; adăposturi nenumărate și alternative, în care venea simultan să se refugieze, în ubicuitatea nesigură a nădej-tilor sale, inima lui fericită, vagabondă și înmulțită. „Să fim mai ales cu băgare de seamă, i-ar spune el domnului de Forestelle, să nu dăm de Odette și de Verdurini ; am aflat că sînt tocmai astăzi la Pierrefonds. Avem destul timp să ne vedem la Paris, nu e cazul să pleci ca să nu fim în mare să facem un pas unii fără alții“. Și prietenul nu n-ar înțelege de ce, după ce vor fi ajuns acolo, le-ar răzgîndi de douăzeci de ori, ar inspecta su-așageriile tuturor hotelurilor din Compiègne fără să se hotărască să ia loc într-una unde nu se văduse totuși urmă de Verdurini, avînd aerul că ar umbla tocmai după ceea ce spunea că ar fi vrut să evite și evitîndu-l de altminteri îndată ce i-ar fi găsit, căci dacă ar fi întîlnit micul grup, s-ar fi dat la o parte cu afectare, mulțumit că o văzuse pe Odette și că ea l-ar fi văzut, mai ales dacă l-ar fi văzut indiferent. Dar nu, ea ar ghici de bună seamă că era aici pentru ea. Și cînd domnul de Forestelle venea să-l ia la drum, el îi spunea : „Din păcate nu, nu pot să mă duc astăzi la Pierrefonds,

Odette e tocmai acolo". Și orice s-ar fi întâmplat, Swann era fericit să simtă că, singur printre toți muritorii, n-avea dreptul să se ducă în ziua aceea la Pierrefonds, pentru că era în adevăr pentru Odette cineva mai deosebit decât alții, amantul ei, și această restrângere ce i se impunea a dreptului universal de liberă circulație nu era decât una din formele acelei sclavii, a acelei iubiri care-i era atât de scumpă. Hotărît, era mai bine să nu riște să se certe cu ea, să aibă răbdare, să aștepte întoarcerea Odettei. Își petrecea zilele aplecat pe o hartă a pădurii Compiègne ca și cum ar fi fost harta Duiosului, se înconjura de fotografiile castelului de la Pierrefonds. Îndată ce sosea ziua în care se putea ca Odette să se întoarcă, deschidea iarăși mersul trenurilor, calcula ce tren trebuie să fi luat și, dacă întârziase, cele care-i mai rămîneau încă. Nu ieșea de teamă ca nu cumva să scape o telegramă, nu se culca pentru cazul în care Odette, întorcîndu-se cu ultimul tren, ar fi vrut să-i facă surpriza să vină să-l viziteze în toiul nopții. Tocmai auzea sunîndu-se la poartă, i se părea că aceasta se deschide cu întârziere, voia să-l trezească pe portar, se așeza la fereastră ca să o cheme pe Odette dacă era ea, căci, în ciuda recomandărilor pe care el însuși coborîse să le facă de mai bine de zece ori, portarul era în sare să-i spună că nu era acasă. Nu fusese decât un servitor care se reîntorcea. Observa goana neîncetată a trăsurilor care treceau, căreia nu-i dăduse altădată nici o atenție. O asculta pe fiecare venind de departe, apropiindu-se, depășind poarta casei fără să se fi oprit și ducînd mai departe un mesaj care nu-i era adresat. Aștepta toată noaptea inutil, căci Verdurinii grăbindu-și întoarcerea la Paris, Odette era la Paris încă de la prînz; nu-i trecuse prin gînd să-l prevină; neștiind ce să

facă, ea petrecuse seara singură la teatru și se-n-torsese de mult acasă să se culce, iar acum dormea.

Căci ea nici nu se gîndise la el. Și asemenea momente în care uita pînă și de existența lui Swann îi erau mai de folos Odettei, îi slujeau mai bine decît toată cochetăria ei ca să-l lege pe Swann de ea. Swann trăia însă în acel zbucium dureros, dar destul de puternic, ce făcuse să-i încolțească dragostea în seara în care n-o găsisese la Verdurini și o că-utase toată noaptea. Căci el n-avea, cum am avut la Combray în copilăria mea, zile fericite cînd se uită suferințele care vor renaște seara. Swann își petrecea zilele fără Odette ; și uneori își spunea că a lăsa o femeie atît de frumoasă să iasă singură în Paris e tot atît de imprudent ca a așeza o cutiuță plină cu giuvaeruri în mijlocul străzii. Atunci se indigna împotriva tuturor trecătorilor, ca împo-triva tot atîtor hoți. Dar fața lor colectivă și in-formă nu-i întărita gelozia pentru că aceasta nu era sesizată de imaginația lui, ci-i obosea gîndul, și exclama trecîndu-și mina peste ochii : „Cum o vrea Dumnezeu“, ca acei care, după ce s-au înver-șunat să cuprindă problema realității lumii exteri-oare sau a nemuririi sufletului, acordă creierului lor ostenit destinderea unui act de credință. Dar gîndul celei absente era totdeauna nedespărțit de faptele cele mai simple din viața lui Swann — a prînzi, a primi corespondență, a ieși în oraș, a se culca — prin însăși tristețea pe care o simțea săvîr-șindu-le fără ea, ca acele inițiale ale lui Philibert-cel-Frumos pe care Margareta de Austria, care-l regreta, le împletea pretutindeni cu ale ei în bise-rica din Brou. Uneori, în loc să stea acasă, se ducea să prînzească într-un restaurant foarte aproape de casa lui, a cărui bucătărie bună o apreciasse altă-dată și la care se ducea acum numai dintr-unul din

acele motive, în același timp mistice și absurde, despre care se spune că sînt romanțioase ; anume pentru că acest restaurant (care există încă) purta același nume ca și strada locuită de Odette : *La Pérouse*. Uneori, cînd Odette făcuse vreo scurtă călătorie, se gîdea să-l înștiințeze că se-ntorsese la Paris de abia după cîteva zile. Și-i spunea cum nu se poate mai simplu, fără să mai ia vreo precauție să se acopere ca altădată, pentru orice eventualitate, cu o frîntură de adevăr împrumutată, că se întorsese în acest moment cu trenul de dimineață. Aceste cuvinte erau mincinoase ; cel puțin pentru Odette erau mincinoase, lipsite de consistență, neavînd, ca și cînd ar fi fost adevărate, un punct de sprijin în amintirea sosirii ei la gară ; ea nici nu putea să și le reprezinte în clipa în care le rîstea, din pricina imaginii contradictorii a lucrului cu totul diferit pe care-l făcuse în momentul în care pretindea că se dăduse jos din tren. Dar în mintea lui Swann, dimpotrivă, aceste cuvinte care nu întîlneau nici un obstacol se încrustau și dobîndeau inamovibilitatea unui adevăr atît de neîndoielnic, încît dacă un prieten i-ar fi spus că a venit cu același tren și n-a văzut-o pe Odette, era convins că acesta se înșela asupra zilei și orei, deoarece spusele lui nu se potriveau cu cuvintele Odettei, care i s-ar fi părut mincinoase numai dacă s-ar fi îndoit încă de la început de ele. O bănuială prealabilă era condiția necesară ca să creadă că Odette mințea. Era de altminteri și o condiție suficientă. Atunci tot ce spunea Odette i se părea suspect. O auzea citînd un nume ; era cu siguranță numele vreunui amant al ei ; după ce făurea această presupunere, Swann era mîhnit săptămîni întregi ; odată intră chiar în legătură cu o agenție de informații ca să știe adresa și cum își petrecea

timpul necunoscutul care nu l-ar lăsa să răsufle decît cînd ar pleca în călătorie și despre care află în sfîrșit că era un unchi al Odettei care murise de douăzeci de ani.

Deși Odette nu-i îngăduia îndeobște să se ducă după ea în locuri publice, spunînd că asta ar da loc la clevetiri, i se-ntîmpla să se afle și el la o serată — la Forcheville, la pictor sau la un bal de binefacere, la un minister — la care era invitat ca și ea. O vedea, dar nu îndrăznea să rămînă, de frică să n-o supere, avînd aerul că-i spionează plăcerile pe care ea le gusta în tovărășia altora și care — în timp ce se întorcea singur și se duce să se culce neliniștit cum aveam să fiu eu însumi peste cîțiva ani în serile în care el va veni să cîneze la noi, la Combray —, i se păreau nemărginite, pentru că nu le văzuse sfîrșitul. Cunoscutese o dată sau de două ori, la asemenea serate, unele din acele plăceri pe care, dacă n-ar fi fost supuse cu atîta violență reîntoarcerii, neliniștii brusc oprite, ai fi ispitit să le numești bucurii calme, pentru că ele constă într-o potolire : se dusesse să petreacă cîteva clipe la un „*raut*“¹ la pictor și se pregătea să plece de acolo ; o lăsa pe Odette transformată într-o strălucitoare străină, în mijlocul unor bărbați cărora privirile și veselia ei, care nu i se adresau lui, parcă le făgăduiau o voluptate care va fi gustată acolo sau în altă parte (poate la „Balul Incoerenților“ la care tremura ca nu cumva Odette să se ducă mai tîrziu) și care-i pricinuia lui Swann mai multă gelozie decît însăși legătura carnală, pentru că și-o închipuia mai cu greu ; cînd să deschidă ușa atelierului, auzi că Odette îl cheamă înapoi cu aceste cuvinte (care, curmînd acel sfîrșit al petrecerii ce-l înspăi-

¹ Recepție mondenă.

mînta, i-o înfățișau retrospectiv inocentă, nu mai făceau din întoarcerea Odettei un lucru de neconceput și îngrozitor, ci unul blînd, cunoscut și apropiat, semănînd cu ceva din viața lui de toate zilele, în trăsura lui, lucru care o despuia pe Odette de înfățișarea ei prea strălucitoare și veselă, arătau că doar se deghizase pentru moment, chiar pentru el și nicidecum în vederea unor plăceri tainice de care era de pe acum obosită), cu aceste cuvinte pe care i le adresă cum ajunsese în prag : „N-ai vrea să mă aștepți cinci minute, voi pleca, ne vom întoarce împreună, ai să mă duci acasă“.

E adevărat că într-o zi Forcheville solicitase să fie recon dus de ei, dar cînd, ajungînd în fața porții Odettei, ceruse îngăduința să intre și el, Odette îi răspunsese arătîndu-l pe Swann : „Ah ! depinde de domnul, întrebați-l pe el. În sfîrșit, intrați o clipă dacă țineți, dar nu prea mult, căci vă previn că-i place să stea de vorbă în tihnă cu mine, și nu-i plac vizitele cînd e aici. Ah ! dacă l-ați cunoaște tot atît de bine cît îl cunosc eu ; nu-i așa, *my love*¹, numai eu te cunosc bine ?“

Și poate că Swann era și mai mișcat văzînd cum îi adresa astfel în prezența lui Forcheville, nu numai acele cuvinte de dragoste, de predilecție, dar și unele critici, ca : „Sînt sigură că n-ai răspuns încă prietenilor dumitale pentru cina de duminică. N-ai decît să nu te duci dacă nu vrei, dar fii cel puțin politicos“, sau : „Cel puțin ai lăsat aici eseul dumitale despre Vermeer ca să mai poți lucra mîine cîte ceva ? Ce leneș ! O să te fac eu să lucrezi !“, care dovedeau că Odette era la curent cu invitațiile lui în lume și cu studiile lui de artă, că există așa-dar între ei o viața comună. Și spunîndu-i aceste

¹ Dragostea mea (engl.).

cuvinte, ea îi adresa un surîs în adîncul căruia el o simţea toată a lui.

Atunci, în acele clipe, în timp ce li se pregătea oranjada, pe neaşteptate, ca şi cînd un reflector nepotrivit ar plimba mai întîi în jurul unui obiect, pe zid, umbre mari fantastice care se strîng apoi şi se anihilează în el, toate ideile îngrozitoare şi nestatornice pe care şi le făcea despre Odette se spulberau, se uneau din nou cu trupul fermecător pe care Swann îl avea în faţa lui. Avea bănuiala neaşteptată că această oră petrecută la Odette, la lumina lămpii, poate nu era o oră factice, anume pentru el (menită să ascundă acel lucru înspăimîntător şi delicios la care se gîndea mereu fără să şi-l poată reprezenta cum trebuie, o oră din ade-vărata viaţă a Odettei, din viaţa Odettei cînd el nu era de faţă) cu accesorii de teatru şi fructe de carton, că dacă n-ar fi fost el acolo, ea i-ar fi oferit lui Forcheville acelaşi fotoliu şi nu i-ar fi turnat o băutură necunoscută, ci tocmai această oranjadă ; că lumea locuită de Odette nu era cealaltă lume înspăimîntătoare şi supranaturală în care-şi petrecea timpul să o situeze şi care poate exista numai în închipuirea lui, ci universul real, care nu răspîndea nici o tristeţe deosebită şi cuprindea această masă la care va putea scrie şi această băutură din care-i va fi îngăduit să guste ; toate aceste obiecte pe care le contempla cu atîta curiozitate, admiraţie şi recunoştinţă, căci dacă, absorbîndu-i visurile îl scăpaseră de ele, obiectele în schimb se îmbogăţiseră, îi arătau realizarea lor palpabilă şi-i interesau mintea, dobîndeau un relief în ochii lui, în timp ce-i potoleau inima. Ah ! dacă soarta ar fi îngăduit să locuiască cu Odette şi casa ei să fie şi a lui, dacă întrebînd pe servitor ce se gătea pentru prînz ar fi aflat drept răspuns lista de bucate

a Odettei, dacă atunci cînd Odette ar fi vrut să se plimbe dimineața pe *avenue Bois-de-Boulogne*, datoria lui de bun soț, chiar dacă n-ar fi avut poftă să iasă, l-ar fi obligat să o însoțească, ducîndu-i mantoul cînd i-era prea cald, și seara, după cină, dacă Odette ar fi vrut să rămînă acasă în rochie de casă, dacă ar fi fost obligat să-i țină tovarășie, să fie la dispoziția ei ; atunci toate nimicurile din viața lui Swann, chiar cele mai obișnuite care i se păreau atît de triste, ar fi dobîndit, dimpotrivă, pentru că ar fi făcut parte în același timp din viața Odettei — ca această lampă, această oranjadă, acest fotoliu care conțineau atîtea vise, care materializau atîtea dorinți — un soi de gingășie mai mult decît îmbelșugată și de densitate tainică.

Totuși își dădea bine seama că ceea ce regreta astfel era o liniște, o pace care n-ar fi fost o atmosferă prielnică dragostei lui. Cînd Odette ar înceta să mai fie pentru el o făptură totdeauna absentă, regretată, imaginară, cînd sentimentul lui pentru ea n-ar mai fi aceeași tulburare tainică pe care i-o cauza fraza din sonată, ci afecțiune, recunoștință, dacă între ei s-ar statornici legături normale care ar pune capăt neînțelegerii și tristeții lui, atunci, fără îndoială, actele vieții Odettei i s-ar părea nu prea interesante în ele însele — cum avusese încă de mai multe ori bănuiala că erau, de pildă în ziua în care citise în zare, fără s-o deschidă, scrisoarea adresată lui Forcheville. Examinîndu-și boala cu tot atîta pătrundere ca și cînd și-ar fi inoculat-o ca să o studieze, își spunea că, atunci cînd se va vindeca, faptele Odettei îi vor fi indiferente. Dar, la drept vorbind, din adîncul stării sale bolnăvicioase se temea în aceeași măsură ca de moarte de asemenea vindecare, care ar fi însemnat într-adevăr moartea a tot ce era el acum.

După aceste seri liniștite, bănuielile lui Swann se potoleau ; o binecuvînta pe Odette, și a doua zi, încă de dimineată, îi trimitea cele mai frumoase giuvaere, pentru că bunătatea ei din ajun îi stîrnise sau recunoștința, sau dorința de-a o vedea repetîndu-se, sau un păroxism de dragoste care simțea nevoia să se manifeste.

Dar alteori durerea lui îl apuca din nou, își închipuia că Odette era amanta lui Forcheville, iar în ziua cînd amîndoi îl văzuseră din fundul landoului Verdurinilor, la Bois, în ajunul petrecerii de la Chatou la care el nu fusese invitat, rugînd-o în zadar, cu acel aer deznădăjduit pe care-l observase pînă și vizitiul său, să se întoarcă cu el, apoi întorcîndu-se singur și învins acasă, pesemne că avusesese, cînd i-l arătase lui Forcheville și-i spusese : „Ce spui ! Nu vezi cum turbează !”, aceleași priviri, sclipitoare, răutăcioase, viclene și prefăcute, ca în ziua în care acesta, îl gonise pe Saniette de la Verdurini.

Swann o detesta atunci. „Și eu sînt un prost, își spunea el, plătesc cu banii mei plăcerea altora. Ea ar face orișicum bine să bage de seamă și să nu întindă prea mult coarda, căci s-ar putea să nu-i mai dau nimic. În orice caz, să renunțăm deocamdată la amabilitățile suplimentare ! Cînd mă gîndesc că nu mai departe de ieri, cum îmi spunea că ar vrea să asiste la sezonul de la Bayreuth, am făcut prostia să-i propun să închiriez în împrejurimi unul din acele frumoase castele ale regelui Bavariei pentru noi doi. Și de altminteri nici n-a părut prea încîntată, n-a spus încă nici da, nici nu ; să nădăjduim că va refuza, Dumnezeuule ! Să-l ascult pe Wagner cincisprezece zile în tovărășia ei, care habar n-are de muzică, ce plăcere !” Și ura, ca și dragostea lui, simțind nevoia să se manifeste și să

acționeze, se complăcea să împingă cît mai departe închipuirile sale rele, pentru că, grație perfidiilor pe care le atribuia Odettei, o detesta și mai mult, și dacă — ceea ce căuta să-și închipuiască — ele se întîmplau să fie adevărate, ar putea să aibă ocazie să o pedepsească și să-și potolească furia-i crescîndă. Merse astfel atît de departe, încît presupuse că va primi o scrisoare de la ea în care îi va cere bani ca să închirieze acel castel lîngă Bayreuth, dar prevenindu-l că el n-ar putea să vină, pentru că făgăduise lui Forcheville și Verdurinilor să-i invite. Ah ! cît i-ar fi plăcut ca ea să fi avut această îndrăzneală. Ce bucuros ar fi să o refuze, să redacteze răspunsul răzbunător al cărui termen se complăcea să-i aleagă, să-i enunțe cu voce tare, ca și cum ar fi primit în realitate scrisoarea.

Or, asta se-ntîmplă chiar a doua zi. Odette îi scrisese că Verdurinii și prietenii lor manifestaseră dorința să asiste la aceste reprezentații wagneriene și că, dacă voia să-i trimită banii, ar avea în sfîrșit plăcerea să-i invite la rîndul ei, după ce fusese de atîtea ori musafirul lor. Despre el nu amintea nici un cuvînt, era subînțeles că prezența lor o excludea pe a lui.

Astfel avea satisfacția să-i trimită răspunsul teribil pe care-l întocmise cuvînt cu cuvînt din ajun, fără să îndrăznească să spere că s-ar putea sluji vreodată de el. Dar, din păcate, își dădea bine seama că, cu banii pe care ea îi avea sau pe care-i va găsi ușor, va putea orișicum să închirieze o casă la Bayreuth, de vreme ce asta îi era dorința, ea care nu era în stare să facă deosebire între Bach și Clapisson ¹. Dar, cu toate acestea, va duce

¹ *Antonin-Louis Clapisson* (1808—1866), compozitor francez, autorul unor opere și operete comice (*Făgăduiala*, *Fannchonette* etc.).

acolo un trai mai calic. În cazul în care el nu i-ar fi trimis de data aceasta câteva bilete de o mie de franci, n-ar fi fost chip ca ea să organizeze în fiecare seară, într-un castel, acele supeuri fine după care și-ar fi îngăduit poate fantezia — pe care se poate să n-o fi avut încă — să cadă în brațele lui Forcheville. Și apoi cel puțin nu va plăti el, Swann, această călătorie detestată. Ah ! dacă ar fi putut-o împiedica, dacă și-ar scrînti piciorul înainte de plecare, dacă vizitiul trăsurii care o va duce la gară ar consimți, cu orice preț, să o conducă undeva unde ar sta sechestrată cîțva timp, această femeie perfidă cu ochii zmălțuiți, cu un suris de complicitate adresat lui Forcheville, care era Odette, în ochii lui Swann, de patruzeci și opt de ore !

Dar această impresie nu stăruia niciodată prea mult în mintea lui Swann ; după câteva zile, privirea strălucitoare și mîrșavă își pierdea din scilpire și duplicitate, acea' imagine a unei Odette urită care i-ar fi spus lui Forcheville : „Ce mai turbează !“ începea să pălească, să se mistuie. Atunci se ivea din nou treptat și se ridica strălucind gingaș, chipul celeilalte Odette, a aceleia care-i adresa lui Forcheville un suris, dar unul plin de duiosie pentru Swann cînd spunea : „Să nu stați prea mult, căci domnului nu-i place să am vizite cînd are chef să stea cu mine ! Ah ! dacă l-ați cunoaște așa cum îl cunosc eu !“, același suris prin care-i mulțumea lui Swann pentru vreo manifestare a gingășiei sale pe care o prețuia atît de mult, pentru vreun sfat pe care-l ceruse într-una din împrejurările grele în care avea încredere în el.

Atunci se întreba cum de fusese în stare să-i scrie acestei Odette acea scrisoare insultătoare de care, fără-ndoială, pînă acum ea nu l-ar fi crezut

capabil și care trebuise să-l coboare de pe poziția înaltă, unică, pe care-o câștigase în stima ei, prin bunătatea și lealitatea lui. Avea să-i fie mai puțin drag, căci îl iubea pentru aceste însușiri pe care nu le găsea nici la Forcheville, nici la altul. Adesea, Odette îi arăta din cauza lor o gentilețe de care nu mai ținea seama în clipa în care era gelos, pentru că ea nu mai era un semn de dorință și chiar dovedea mai degrabă afecțiune decât dragoste, dar începea să-i simtă din nou însemnătatea, pe măsură ce destinderea spontană a bănuielilor lui, accentuată prin distracția pe care i-o pricinuia o lectură de artă sau conversația unui prieten, îi făceau pasiunea mai puțin exigentă de reciprocitate.

Acum când, după această oscilație, Odette revenise firesc la locul din care gelozia lui Swann o îndepărtase o clipă, în unghiul în care o găsea fermecătoare, și-o închipuia plină de duioșie, cu o privire ce consimțea la tot; atât de frumoasă ca atare, încât nu se putea împiedica să-și îndrepte buzele spre ea, ca și cum ar fi fost de față și ar fi putut s-o sărute; și-i era atât de recunoscător pentru această privire încântătoare și blândă, ca și cum ar fi fost reală, și nu numai rodul închipuirii sale ca să-i satisfacă dorința.

Cît trebuie să o fi supărat el! Găsea, firește, că resentimentul său împotriva ei era temeinic, dar n-ar fi fost de ajuns să-l facă să-l simtă, dacă n-ar fi iubit-o atât de mult. Nu avusese oare păsurii tot atât de grave împotriva altor femei cărora le-ar fi făcut de asemenea foarte bucuros servicii, astăzi, nemaifiind supărat pe ele, pentru că nu le mai iubea. Dacă ar resimți vreodată aceeași indiferență pentru Odette, ar înțelege că numai gelozia lui îl făcuse să găsească cumplită, de neiertat, acea dorință în fond atât de firească, izvorînd din oare-

care copilărie și dintr-o anumită gingășie sufletească de-a fi la rîndul ei în măsură, de vreme ce se prezenta o ocazie, să întoarcă Verdurinilor politețea și să joace rolul de amfitrioană.

Revenea la acest punct de vedere — opus aceluia al dragostei și al geloziei sale și în care se situa uneori printr-un fel de echitate intelectuală și pentru a cumpăni diferitele probabilități — din care încerca să o judece pe Odette ca și cum n-ar fi iubit-o, ca și cum ea ar fi fost pentru el o femeie ca celelalte, ca și cum îndată ce el nu mai era acolo, viața Odettei n-ar fi fost cu totul alta, urzită în taină, împotriva lui.

De ce să creadă că ea ar gusta acolo, cu Forcheville sau cu alții, plăceri ametoitoare pe care nu le cunoscuse cu el și pe care numai gelozia lui le făurea pe de-a-ntregul? La Bayreuth ca și la Paris, dacă s-ar întîmpla ca Forcheville să se gîndească la el, nu s-ar fi putut gîndi decît ca la cineva care avea mare însemnătate în viața Odettei, căruia era obligat să-i cedeze locul cînd se întîlneau la ea. Dacă Forcheville și ea ar fi triumfat că sînt la Bayreuth în ciuda lui, el ar fi fost de vină, din pricina încercărilor lui inutile de a-i împiedica să se ducă acolo, cîtă vreme dacă i-ar fi aprobat proiectul, care de altminteri putea fi susținut, ar fi avut aerul că s-a dus acolo sfătuită de el, și s-ar fi simțit trimisă de el, găzduită de el, și i-ar fi fost recunoscătoare lui Swann pentru plăcerea pe care ar fi încercat-o primindu-i pe aceia al căror musafir fusese de atîtea ori.

Și — în loc să plece certată cu el, fără să-l fi revăzut, — dacă i-ar trimite acești bani, dacă ar îndemna-o la această călătorie și s-ar strădui să i-o facă plăcută, ea avea să vină în grabă, fericită,

recunoscătoare, și el ar avea, văzînd-o, acea plăcere pe care n-o mai gustase de aproape o săptămîină și pe care nimic n-o putea înlocui. Căci în dată ce Swann putea să și-o înfățișeze fără groază, să vadă iar surîsul ei blind, gelozia nu mai adăuga dragostei sale dorința de-a o răpi altuia, dragostea se transforma iarăși într-o plăcere, mulțumită senzațiilor pe care i le dădea persoana Odettei, mulțumită desfătării pe care o încerca admirînd ca un spectacol sau întrebîndu-se ca în fața unui fenomen, la ivirea uneia din privirile ei, la nașterea unuia din surîsurile ei, la emisiunea unei intonații a vocii sale. Și desfătarea aceasta, care se deosebea de toate celelalte, sfîrșise prin a trezi în el nevoia prezenței ei, pe care numai ea o putea potoli prin prezența sau scrisorile ei, aproape tot atît de dezinteresată, aproape tot atît de artistică, tot atît de perversă, ca altă nevoie care caracteriza acea epocă nouă din viața lui Swann, în care uscăciunea, deprimarea din anii trecuți fuseseră urmate de un fel de belșug spiritual, fără ca el să fi știut mai precis cui datora acea îmbogățire nesperată a vieții sale anterioare, decît ar fi știut o persoană plătîndă care, de la un anumit moment, se înzdrăveneste, se îngrașă și parcă se îndreaptă cîtva timp spre o deplină în sănătoșire — cealaltă nevoie, care se dezvoltă de asemenea în el în afară de lumea reală, era nevoia de-a asculta, de-a cunoaște muzică.

Astfel, prin însuși chimismul bolii care-l chinuia, după ce făcuse din dragostea lui, gelozie, reîncepea să se înduioșeze, să-i fie milă de Odette. Ea redevenise acea Odette fermecătoare și bună. Avea remușcări că fusese aspru cu ea. Voia să vină lîngă el, iar în prealabil voia să-i fi procurat

vreo plăcere, ca să vadă recunoștința plămădin-du-i fața și modelîndu-i surîsul.

De aceea Odette, fiind sigură că-l va vedea venind peste cîteva zile, tot atît de îndrăgostit și supus ca mai înainte, rugînd-o să se împace, se obișnuise să nu-i mai fie teamă că-i displace și chiar că-l irită, și, cînd i se părea potrivit, îi refuza favorurile la care Swann ținea cel mai mult.

Poate că ea nu știa cît fusese de sincer cît timp ținuse supărarea, cînd îi spusese că nu-i va trimite bani și va încerca să-i facă rău. Poate nici nu știa cît de sincer fusese, dacă nu cu ea, cel puțin cu el însuși, în alte cazuri cînd — în interesul viitorului legăturii lor, ca să arate Odettei că era în stare să se lipsească de ea, că o ruptură era totdeauna cu putință — se hotăra să nu se ducă cîtva timp la ea.

Uneori, asta se întîmpla după cîteva zile în care ea nu-i pricinuisse griji noi ; și cum știa că vizi-tele lui viitoare nu-i vor putea pricinui mare bucurie, ci mai degrabă vreo supărare care va pune capăt liniștii sale, îi scria că fiind foarte ocupat, n-ar putea să o vadă în nici una din zilele pe care i le indicase. Dar printr-o scrisoare a ei, încrucișată cu a lui, ea îl ruga tocmai să amîne o întîlnire. Swann se întreba de ce ; îl copleșeau iarăși bănuielile, durerea sa. În noua tulburare care-l cuprinsese nu-și mai putea ține angajamentul pe care-l luase în starea anterioară de liniște relativă, alerga la ea și pretindea să o vadă în toate zilele următoare. Și chiar dacă ea nu-i scrisese cea dintîi, dacă răspundea numai, asta-i era de ajuns ca să nu mai poată răbda fără să o vadă. Căci împotriva socotelii pe care și-o făcuse, consimțămîntul Odettei schimbase totul în el. Ca toți cei ce posedă un

lucru, ca să știe ce s-ar întâmpla dacă ar înceta să mai stăpînească o clipă, eliminase lucrul din mintea lui, lăsînd tot restul în aceeași stare, ca și cînd el ar fi fost prezent. Absența unui lucru însă nu se mărginește la atîta, nu e o simplă lipsă parțială, ci o răsturnare generală, o stare nouă pe care n-o poți prevedea în cea anterioară.

Dar în alte rînduri dimpotrivă — Odette era pe punctul să plece în călătorie — după vreo ceartă mărunță al cărei pretext el îl alegea, se hotăra să nu-i scrie și să n-o mai revadă înainte de întoarcerea ei, dînd astfel aparențele și cerînd beneficiul unei mari supărări pe care ea poate ar crede că e definitivă, unei despărțiri a cărei cauză de căpetenie era neapărat călătoria și pe care o făcea doar să înceapă ceva mai devreme. Își închipuia că Odette era îngrijorată, mîhnită că nu primise nici vizita lui, nici vreo scrisoare din partea-i, și această imagine, potolindu-i gelozia, îi ușura puțința de a se dezvăța să o mai vadă. Fără îndoială, uneori considera cu plăcere într-un ungher al minții sale, unde hotărîrea lui o refula grație lungimii interpuse a celor trei săptămîni de despărțire acceptată, ideea că o va revedea pe Odette la întoarcerea ei ; dar începea să se întrebe, fără urmă de neastîmpăr, dacă n-ar dubla de bună voie durata unei abstinence atît de ușoară, care data numai de trei zile, răstimp cu mult mai scurt decît acela pe care-l petrecuse adesea fără să o vadă pe Odette, fără să-l fi premeditat ca acum. Și totuși, o mică neplăcere sau o indispoziție fizică, — îndemnîndu-l să considere clipa prezentă ca una excepțională, în afară de rînduiala în care însăși înțelepciunea ar admite să primești potolirea pe care o dă plăcerea și să înlături voința, pînă la reluarea utilă a efortului, — suspenda acțiunea

acesteia care înceta să-și mai exercite apăsarea ; sau un lucru mai mărunț, amintirea unei informații pe care uitase să o ceară Odettei, dacă hotărîse culoarea în care voia să-și vopsească trăsura sau, cînd era vorba de o anumită valoare de bursă, dacă dorea să cumpere acțiuni obișnuite sau privilegiate (era foarte nimerit să-i arate că putea sta fără să o vadă, dar cu ce s-ar alege dacă, mai tîrziu, vopseaua trebuia refăcută sau acțiunile nu dădeau dividende), atunci, ca un cauciuc întins căruia-i dai drumul sau ca aerul dintr-o mașină pneumatică pe care o întredeschizi, gîndul de a o revedea, din depărtările în care se menținea, revenea dintr-un singur salt în cîmpul prezentului și al posibilităților imediate.

Gîndul acesta îi revenea fără să mai întîmpine vreo împotrivire și de altminteri atît de irezistibil, încît lui Swann îi era mai ușor să simtă apropiindu-se una cîte una cele cincisprezece zile cît trebuia să stea despărțit de Odette, decît să aștepte cele zece minute cît îi trebuia vizitiului său ca să înhame caii la trăsura care avea să-l ducă la ea și pe care le petrecea în accese de nerăbdare și de bucurie de care se agăța de o mie de ori, ca să-i arate dragostea, de această idee de a o regăsi, care idee, printr-o întoarcere atît de neașteptată, cînd el o credea atît de departe, era iar prezentă în el, în conștiința lui cea mai apropiată. Căci acest gînd nu mai întîmpina ca obstacol dorința de-a încerca să-i reziste fără întîrziere pe care Swann n-o mai nutrea de cînd își dovedise lui însuși — cel puțin așa credea — că îi era atît de lesne, el nu mai vedea nici un neajuns în amînarea unei încercări de despărțire la care ar putea păși în voie. Căci ideea aceasta de a o revedea îi revenea împodobită cu o noutate, cu o seducție, înzestrată cu o virulență pe

care obișnuința o istovise, dar care se călise iar, în
acea privațiune nu de trei, ci de cincisprezece zile
(căci durata unei renunțări trebuie socotită antici-
pînd asupra termenului stabilit), și clădise o feri-
cure neașteptată, față de care ești neputincios, din
ceea ce pînă atunci ar fi fost o plăcere neașteptată,
căreia nu i te poți împotrivi. În sfîrșit, ea revenea
înfrumusețată de împrejurarea că Swann nu știa
ce gîndise, ce făcuse Odette, văzînd că nu-i dăduse
nici un semn de viață, astfel încît avea să regă-
sească revelația pasionantă a unei Odette aproape
necunoscută.

Dar cum Odette crezuse că faptul de a refuza
să-i dea bani era doar o prefăcătorie, ea vedea
numai un pretext în informația pe care Swann i-o
cerea, asupra trăsorii ce trebuia vopsită din nou
sau a valorilor pe care urma să le cumpere. Căci
ea nu reconstitua diferitele faze ale acestor crize
prin care el trecea și, în ideea pe care și-o făcea
despre ele, omitea să le-nțeleagă mecanismul, cre-
zînd numai în ceea ce știa dinainte, în sfîrșitul lor
necesar, fără greș și mereu același. Idee necom-
pletă — și poate cu atît mai adîncă — dacă o ju-
decai din punctul de vedere al lui Swann care ar
fi găsit fără îndoială că Odette nu-l înțelege, după
cum un morfinoman sau un tuberculos, convinși
că au fost opriți, unul din cauza unui eveniment
exterior momentului în care avea să scape de obi-
ceiul său învechit, celălalt din cauza unei indis-
poziții întîmplătoare în clipa în care erau, în sfîr-
șit, să se vindece, se simt neînțeleși de medicul
care nu dă aceeași însemnătate ca ei acestor pre-
tinse contingente, după părerea lui simple prefăcă-
torii, pentru a deveni iarăși sensibile acestor bol-
navi, în vițiul sau în starea bolnăvicioasă care, în
realitate, n-au încetat să apese incurabil asupra-le,

în timp ce-și făureau visuri de cumințenie sau de vindecare. Și de fapt, dragostea lui Swann ajunsese la acel grad în care medicul și, în anumite boli, chirurgul cel mai îndrăzneț, se întreabă dacă mai este recomandabil sau chiar cu putință să-l lipsești pe bolnav de viciu sau să-l vindeci de boală.

Firește, Swann n-avea conștiința nemijlocită a proporției pe care o luase dragostea lui. Când încerca să o măsoare, i se întâmpla uneori să i se pară diminuată, aproape redusă la nimic ; de pildă, puțină plăcere, aproape dezgustul pe care i le inspiraseră înainte ca să o fi iubit pe Odette, trăsăturile ei expresive, tenul ei lipsit de frăgezime, îi reveneau în anumite zile. „Într-adevăr, e un progres simțitor, își spunea el a doua zi ; examinînd cu precizie lucrurile, ieri nu-mi făcea aproape nici o plăcere să fiu în pat cu ea, ciudat, o găseam chiar urită.“ Și, firește, era sincer, dar dragostea lui se întindea cu mult dincolo de regiunile dorinței fizice. Însăși persoana Odettei nu mai ocupa mare loc în ea. Când privirile lui întâlneau fotografia Odettei de pe masă sau cînd ea venea să-l vadă, identifica cu greu figura de carne sau de hîrtie, cu tulburarea dureroasă și constantă care stăruia în el. Își spunea aproape uimit : „E ea“, ca și cum ni s-ar arăta pe neașteptate exteriorizată, una din bolile noastre și n-am găsi că seamănă cu aceea de care suferim. „Ea“, încerca să se întrebe ce însemna aceasta ; căci există o asemănare între dragoste și moarte, mai curînd decît acelea atît de nedeslușite, dar mereu repetate, care ne îndeamnă să tot cercetăm mai adîncit taina personalității, de teamă că realitatea ei s-ar ascunde. Și boala asta, care era dragostea lui Swann, luase înfățișări atît de multiple, era atît de strîns legată de toate

obiceiurile, de toate faptele, de gândurile, de sănătatea, de somnul, de viața lui, chiar de ceea ce dorea după moarte, făcea trup cu el, încît n-ai fi putut-o smulge din el, fără să-l distrugi aproape pe de-a-ntregul; dragostea lui nu mai era, cum se spune în chirurgie, operabilă.

Din pricina ei, Swann se lepădase atît de mult de toate interesele, încît cînd, din întîmplare, se întorcea iar în lume spunîndu-și că relațiile lui, ca și un cal de lux pe care ea de altminteri nu l-ar fi putut prețui la adevărata lui valoare, puteau să-i dea lui însuși oarecare vază în ochii Odettei (și poate că asta ar fi corespuns într-adevăr realității, dacă ele n-ar fi fost înjosite tocmai de această dragoste care deprecia în ochii Odettei toate lucrurile ce-l priveau, prin faptul că părea că el le proclama mai puțin prețioase), încerca în lume, pe lîngă chinul de-a fi în aceste locuri, printre oameni pe care ea nu-i cunoștea, plăcerea dezinteresată pe care ar fi gustat-o cu un roman sau cu un tablou în care sînt descrise petrecerile unei clase trîndave; se complăcea la el acasă să privească funcționarea vieții lui domestice, eleganța garderobei și a livrelor, plasamentul bun al valorilor lui, așa cum îi plăcea să citească în Saint-Simon, unul dintre autorii săi favoriți, mecanismul zilelor, menu-ul meselor doamnei de Maintenon sau zgîrcenia chibzuită și luxul mare al lui Lully¹. Și în slaba măsură în care această detașare nu era absolută, motivul acelei plăceri noi pe care o gusta Swann era acela de a se putea refugia o clipă în rarele părți ale eului său, rămase aproape străine dragostei, mîhnirii sale. În această privință, acum se complăcea

¹ *Jean-Baptiste Lully* (1632—1687), compozitor francez, care a pus bazele operei naționale din țara sa.

mai bine în personalitatea pe care i-o atribuia mătuşa mea, de „Swann-fiul“, decsebită de personalitatea sa mai individuală de Charles Swann.

Într-o zi cînd, de ziua principesei de Parma (pentru că aceasta putea să-i fie adesea agreabilă indirect Odettei, procurîndu-i bilete la reprezentații de gală, la jubileuri), voise să-i trimită fructe, dar nepricepîndu-se, neștiind cum să le comande, însărcinase cu acest lucru pe o vară a mamei sale care, încîntată să facă un comision pentru el, îi scrisese, dîndu-i socoteala că nu tîrguise toate fructele din același loc, ci strugurii la Crapotte a cărui specialitate erau, fragii la Jauret, perele la Chevet unde erau cele mai frumoase etc., „am văzut și am cercetat fiecare fruct bucată cu bucată“. Și într-adevăr, din mulțumirile principesei, putuse aprecia parfumul fragilor și savoarea perelor. Dar mai cu seamă cuvintele „am văzut și am cercetat fiecare fruct bucată cu bucată“ îi potoliseră suferința, transportîndu-i conștiința într-o regiune în care călătoreau rareori, deși-i aparținea în calitate de moștenitor al unei familii bogate și de mare burghezie, în care cunoașterea „adreselor bune“ și arta de-a ști să comanzi cum trebuie un lucru se păstrase prin moștenire, gata să fie puse în slujba lui îndată ce o dorea.

Firește, uitase prea mult timp că este „Swann-fiul“ ca să nu simtă, cînd redevenea un moment ceea ce fusese, o plăcere mai vie decît acelea pe care le-ar fi putut încerca restul timpului și de care era scîrbit; și dacă amabilitatea burghezilor, în ochii cărora continua să rămînă burghez, era mai puțin vie decît aceea a aristocrației (dar de altminteri mai măgulitoare, căci la ei cel puțin nu era niciodată despărțită de considerație), o scrisoare a unui principe, cîteva petreceri princiare pe

care acesta i le propunea, nu puteau să-i fie atât de plăcute ca acelea care-l solicitau să fie martor sau să asiste doar la căsătorie în familia unor vechi prieteni ai părinților săi, dintre care unii continuaseră să-l vadă — ca bunicul meu care-l invitasese anul trecut la căsătoria mamei mele — iar alții de abia îl cunoșteau personal, dar credeau că au îndatoriri de politețe față de fiul, demn urmaș al răposatului domn Swann.

Dar, mulțumită intimităților mai vechi pe care le împărtășea cu ei, oamenii de lume, într-o oarecare măsură, făceau parte din casa, din căminul, din familia lui. Când trecea în revistă prieteniiile sale strălucite, își recunoștea același sprijin din afară, același confort, ca și cum ar fi privit moșiile mănoase, argintăria de preț, fețele de masă, pe care le moștenise de la ai săi. Și gândul că, dacă l-ar lovi damblaua la el acasă, ar fi cum nu se poate mai firesc ca feciorul său să cheme în grabă pe ducele de Chartres, pe principele de Reuss, pe ducele de Luxembourg și pe baronul de Charlus, îi prilejuia aceeași mîngîiere ca bătrînei noastre Françoise ideea că știe că va fi înmormîntată în rufe fine, cu monogramă, necîrpite (sau cîrpite atât de fin, încît aceasta ar da doar o idee și mai înaltă de grija lucrătoarei), giulgiu din ale cărui imagini frecvente culegea o anume mulțumire, dacă nu de bunăstare, cel puțin de amor-propriu. Dar mai cu seamă ca în toate faptele și gândurile sale în legătură cu Odette. Swann era mereu stăpînit și călăuzit de sentimentul nemărturisit nu că-i era poate mai puțin drag, dar că ea îi prefera compania oricui, fie chiar a celui mai plicticos dintre musafirii Verdurinilor: cînd se întorcea cu gândul la o lume care, considerîndu-l prin excelență omul ales, făcea tot posibilul ca să-l atragă,

și era foarte mîhnită că n-o frecventa, el începea să creadă iarăși în existența unei vieți mai fericite, aproape-i simțea gustul, așa cum i se întîmplă unui bolnav care stă în pat de mai multe luni, la dietă, și care zărește într-un ziar menu-ul unui prînz oficial sau anunțul unei croaziere în Sicilia.

Era totodată obligat să ceară scuze oamenilor de lume pentru că nu le făcea vizite, precum și Odettei tocmai pentru că îi făcea. Și pe deasupra mai și plătea aceste vizite (întrebîndu-se la sfîrșitul lunii, dacă se întîmpla să abuzeze puțin de răbdarea ei, ducîndu-se să o vadă mai des, dacă ar fi destul să-i trimită patru mii de franci), și găsea pentru fiecare vreun pretext, vreun dar, vreo informație de care ea avea nevoie, prin domnul de Charlus pe care-l întîlnise, ducîndu-se la ea, și care-l rugase să-l însoțească. În lipsa altuia, îl ruga pe domnul de Charlus să se ducă în grabă la ea, să-i spună ca din partea lui, în timpul conversației, că-și amintește că are ceva de vorbit cu Swann, și ea să consimtă să-l roage să vină îndată ; dar, de cele mai multe ori, Swann aștepta în zadar și domnul de Charlus îi spunea seara că șiretlicul nu reușise. Astfel încît dacă acum Odette absentă adesea, chiar cînd era la Paris îl vedea puțin, și cînd îl iubea, îi spunea : „Sînt totdeauna liberă“, și „Ce mă interesează părerea altora ?“, acum, ori de cîte ori Swann voia să o vadă, Odette invoca bunacuvîință sau pretexta niște ocupații. Cînd Swann spunea că ar vrea să se ducă la o serbare, la un vernisaj, la o premieră, unde s-ar fi dus și ea, Odette îi răspundea că el voia să afișeze legătura lor, că o trata ca pe o prostituată. Astfel că, încercînd să nu fie lipsit pretutindeni de puțința de-a o întîlni, Swann, care știa că Odette ținea mult la unchiul Adolphe, cu care și el fusese prie-

ten, se duse într-o zi să-l vadă în micul său apartament din *rue de Bellechasse*, ca să-l roage să uzeze de influența lui asupra Odettei. Cum ea lua totdeauna atitudinii poetice, cînd îi vorbea lui Swann despre unchiul Adolphe, spunînd : „Ah ! el nu e ca tine, prietenia pe care mi-o poartă e un lucru atît de prețios, atît de frumos ! Nu mi-ar arăta atît de puțină considerație ca să vrea să fie văzut în tovărășia mea în toate locurile publice“, Swann fu încurcat și nu știu ce ton să adopte față de unchiul meu în legătură cu ea. Stabili mai întîi bunătatea *apriorică* a Odettei, axioma supraumanității ei serafice, revelația virtuților ei nedemonstrabile și a cărei noțiune n-ar putea deriva din experiență.

— Vreau să vorbesc cu dumneavoastră. Știți ce femeie mai presus de oricare alta, ce făptură adorabilă, ce înger e Odette. Știți însă ce înseamnă viața Parisului. Lumea n-o cunoaște pe Odette în lumina în care o cunoașteți dumneavoastră și cu mine. Astfel încît, unii găsesc că joc un rol cam ridicol ; ea nu poate îngădui măcar să ne întîlnim în oraș, la teatru. Dumneavoastră, în care are atîta încredere, n-ați putea să-i spuneți cîteva cuvinte despre mine, să o încredințați că exagerează neajunsul pe care i l-ar pricinui sașutul meu ?

Unchiul Adolphe îl sfătui pe Swann să stea cîtva timp fără să o vadă pe Odette, care l-ar iubi astfel și mai mult, și pe Odette să-l lase pe Swann să o întîlnească peste tot unde ar vrea el. Peste cîteva zile, Odette îi spunea lui Swann că avusese o decepție, văzînd că unchiul Adolphe era la fel ca toți bărbații : încercase să o aibă cu de-a sila. Îl liniști pe Swann, care, în primul moment, voia să se ducă să-l provoace la duel pe unchiul meu, dar

refuză să-i mai dea mîna cînd îl întîlni. Regretă cu atît mai mult această ceartă cu unchiul Adolphe, cu cît nădăjduise, dacă l-ar fi revăzut uneori și ar fi putut sta de vorbă cu el fără teamă, să lămurească anumite zvonuri cu privire la viața pe care Odette o dusesese altădată la Nice, unde unchiul Adolphe își petrecea de obicei iernile. Iar Swann gîndea că poate chiar acolo o cunoscuse pe Odette. Puținele cuvinte pe care le scăpase cineva în fața lui, despre un bărbat care ar fi fost amantul Odettei, îl tulburaseră pe Swann. Dar o dată ce știa lucrurile pe care, înainte de-a le cunoaște, le-ar fi socotit cele mai îngrozitoare de aflat și cele mai imposibile de crezut, ele se încorporară pentru totdeauna tristeții sale, le admitea, n-ar mai fi putut înțelege că nu s-ar fi petrecut. Dar fiecare lăsa o urmă neștersă asupra ideii pe care și-o făcea despre amanta lui. Odată crezu chiar a înțelege că acele moravuri ușoare ale Odettei pe care nu le-ar fi bănuit erău destul de cunoscute și că odinioară avea un soi de faimă galantă la Baden și la Nice, pe vremea cînd petrecea cîteva luni acolo. Încercă să facă cunoștință cu cîțiva oameni de viață ca să-i întrebe : dar aceștia știau că el o cunoștea pe Odette ; și el se temea că le va îndrepta din nou gîndurile spre ea, că-i va pune pe urmele ei. Dar cum pînă atunci nimic nu i se părea atît de plictisitor ca tot ce era în legătură cu viața cosmopolită de la Baden și Nice, aflînd că Odette poate își făcuse de cap în aceste orașe de pierzanie fără ca el să fi reușit vreodată să știe dacă era numai ca să-și satisfacă unele nevoi pecuniare pe care, grație lui, nu le mai avea, sau unele capricii care puteau renaște, acum se apleca cu o neliniște neputincioasă, oarbă și ametitoare spre prăpastia fără fund în care se risipiseră acești ani

de la începutul Septenatului, cînd lumea petrecea iarna pe Promenade des Anglais, vara sub teii de la Baden, și le găsea o adîncime dureroasă, dar măreață, ca aceea pe care le-ar fi atribuit-o un poet ; și ar fi pus mai multă pasiune, ca să reconstituie faptele mărunte ale cronicii Coastei de Azur din vremea aceea, dacă aceasta l-ar fi putut ajuta să înțeleagă ceva din surîsul sau din privirile — totuși atît de cinstite și de simple — ale Odettei, decît esteticianul care cercetează documentele dăinuind din Florența veacului al XV-lea, încercînd să pătrundă în sufletul Primaverei, al frumoasei Vanna sau al Venerei lui Botticelli. Adesea, fără să-i spună nimic, o privea, el stătea pe gînduri și ea îi spunea : „Ce aer trist ai !“ Nu trecuse mult de la ideea că era o făptură bună, la fel cu cele mai bune din cîte cunoscuse, la aceea că era o femeie întreținută ; invers, i se întîmplase de atunci să revină de la Odette de Crécy, poate prea cunoscută de cheflii, de don-juani, la acel chip cu o expresie uneori atît de blajină, la acea fire atît de umană. Își spunea : „Ce are-aface că la Nice toată lumea știe cine e Odette de Crécy ? Aceste reputații, chiar adevărate, sînt datorite părerilor altora“ ; își spunea că această legendă — chiar dacă ar fi autentică — era exterioară Odettei, nu era într-însa că o personalitate ireductibilă și răufăcătoare : că făptura care putuse fi îndemnată să facă rău era o femeie cu ochi blînzi, cu inima plină de milă pentru suferință, cu trupul supus pe care-l ținuse, pe care-l strînsese în brațe și-l frămîntase, o femeie pe care ar putea ajunge într-o zi s-o aibă numai pentru el, dacă ar reuși să-i devină indispensabilă. Era adesea obosită, fața ei era pentru moment despuiată de preocuparea înfrigurată și veselă a lucrurilor necunoscute care-l făceau să su-

fere ; își dădea părul la o parte cu mîinile ; fruntea, figura ei păreau mai late ; atunci, din ochii ei țîșneau deodată ca o rază galbenă, un gînd omenesc, un sentiment bun cum există în toate făpturile cînd, într-o clipă de odihnă sau de reculegere, se lasă în voia lor. Și toată fața ei se lumina îndată ca o cîmpie sură acoperită cu nori care se risipesc brusc, ca să o transfigureze în clipa cînd apune soarele. Swann ar fi putut împărtăși cu ea viața care o însuflețea pe Odette în acea clipă, chiar și viitorul pe care-l privea visătoare ; nici o frămîntare nu lăsase urmă în ea. Oricît de rare ar fi ajuns, aceste clipe nu fură zadarnice. Swann lega prin amintire aceste pîrticele, elimina intervalele, parcă topea în aur o Odette bună și potolită pentru care avea să facă mai tîrziu (cum se va vedea în partea a doua a acestei lucrări) sacrificii pe care cealaltă Odette nu le obținuse. Dar cît de rare erau aceste clipe și cît de puțin o vedea acum ! Odette nu-i spunea decît în ultimul minut dacă-i va putea acorda întîlnirea lor de seară, căci socotind că Swann ar fi totdeauna liber, voia să fie mai întîi sigură că nimeni altul nu i-ar propune să o viziteze. Pretexta că așteaptă un răspuns de cea mai mare însemnătate pentru ea, și chiar după ce-i spusese lui Swann să vină, dacă niște prieteni o rugau chiar în timpul serii să se ducă cu ei la teatru sau la vreun supeu, sărea în sus de bucurie și se îmbrăca în grabă. Pe măsură ce se-mbrăca, fiecare mișcare a ei îl apropia pe Swann de clipa în care trebuia să se despartă de ea, în care ea va dispărea într-un avînt irezistibil ; și cînd, în sfîrșit, era gata, adîncindu-și pentru ultima oară în oglindă privirile încordate și luminate de atenție, își înroșea încă o dată buzele, fixa o șuviță pe frunte și cerea mantoul ei de seară, azuriu cu ciucuri de aur, Swann

avea aerul atît de trist, încît ea nu-și putea înfrîna un gest de nerăbdare și anume : „Iată cum mă răsplătești că te-am lăsat să stai pînă în ultimul minut. Și eu care credeam că am fost drăguță cu tine ! E bine de știut pentru altă dată !” Uneori, își făgăduia, cu riscul de-a o supăra, să afle unde se dușese, visa la un pact cu Forcheville care poate ar fi putut să-l informeze. De altminteri, cînd știa cu cine își petrecea seara, rareori se întîmpla să nu descopere în toate relațiile lui vreuna care să nu cunoască, fie chiar indirect, pe bărbatul cu care ieșise, și putea obține lesne cutare sau cutare informație. Și în timp ce scria unuia din prietenii săi, rugîndu-l să încerce să deslușească cutare sau cutare punct, se simțea liniștit, căci înceta să-și mai pună întrebări fără răspuns și lăsa altuia osteneala de-a le pune. E adevărat că Swann nu era de loc mai lămurit cînd avea anumite informații. A ști nu ne îngăduie totdeauna să împiedicăm, dar cel puțin ținem lucrurile pe care le știm, dacă nu în mîinile noastre, cel puțin în mintea noastră, în care le rînduim după plăcul nostru, ceea ce ne dă iluzia că avem un soi de putere asupra lor. Era fericit ori de cîte ori domnul de Charlus era cu Odette, căci Swann știa că între domnul de Charlus și ea nu se putea petrece nimic, că domnul de Charlus ieșea cu ea din prietenie pentru el și că nu-i va face dificultăți să-i povestească ce făcuse Odette. Uneori ea îi spunea atît de categoric că-i este cu neputință să-l vadă într-o anumită seară, avea aerul că ține atît de mult să se ducă în oraș, încît Swann dădea o adevărată însemnătate faptului ca domnul de Charlus să fie liber ca s-o însoțească. A doua zi, neîndrăznind să pună multe întrebări domnului de Charlus, avînd aerul că nu înțelege bine primele sale răspunsuri, îl constrîn-

gea să-i dea altele, după fiecare se simțea mai ușurat, căci afla foarte repede că Odette își petrecuse seara în plăceri din cele mai nevinovate. „Dar cum, Mémé, nu prea înțeleg..., nu v-ați dus la muzeul Grévin când ați plecat de la ea? V-ați dus mai întâi în altă parte? Nu? Oh! ce curios! Nu-ți dai seama cât mă amuzi, Mémé! Ce idee caraghioasă a avut să se ducă apoi la «Chat Noir», e într-adevăr o idee a ei... Nu? A fost ideea dumitale? Ciudat! La urma urmei, nu e o idee rea, Odette trebuie să fi cunoscut multă din lumea care era acolo... Nu? N-a stat de vorbă cu nimeni? E extraordinar. Atunci ați stat acolo, așa, amîndoi, singuri? Văd scena. Ești drăguț, Mémé, țin foarte mult la dumneata.“ Swann se simțea ușurat. Lui, căruia stînd de vorbă cu indiferenți pe care de abia îi asculta, i se nîmpla să audă uneori anumite fraze (de pildă aceasta: „Am văzut-o ieri pe doamna de Crécy, era cu un domn pe care nu-l cunoșteam“), fraze bare prindeau îndată consistență în inima lui Swann, unde se întăreau ca o încrustație, o sfișîiau, nu se mai urneau din loc, dimpotrivă, cît de plăcute pentru el erau aceste cuvinte: „Nu cunoștea pe nimeni, n-a stat de vorbă cu nimeni“, cît de ușor circulau în el, cît erau de fluide, ușoare, respirabile! Și totuși, după o clipă își spunea că Odette trebuie să-l găsească foarte plicticos ca să prefere aceste plăceri tovărășiei sale. Dar dacă nevinovăția lor îl liniștea, îl durea în schimb ca o trădare.

Chiar cînd nu putea ști unde se dusesese ea, ca să-și potolească neliniștea pe care o încerca atunci, și împotriva căreia prezența Odettei, liniștea de-a fi lîngă ea era singurul specific (un specific care cu timpul înrăutățea boala cu multe remedii, dar cel puțin îi potolea pentru mo-

ment suferința), s-ar fi mulțumit dacă Odette i-ar fi îngăduit, numai să rămână la ea acasă, în lipsa ei, să o aștepte pînă la ora întoarcerii, în a cărei potolire s-ar fi contopit orele pe care o iluzie, o vrajă îl făcuse să le creadă deosebite de celelalte. Dar Odette nu-i încuviința dorința; Swann se întorcea la el acasă, se străduia pe drum să facă diferite proiecte, înceta să se gîndească la Odette; i se-ntîmpla, cînd se dezbrăca, să frămînte gînduri destul de vesele; cu inima plină de nădejde că avea să se ducă mîine să vadă vreo capodoperă, se culca și stingea lumina; dar, îndată ce, pregătindu-se de somn, înceta să exercite asupra-i o constrîngere de care nici nu avea cunoștință, atît de mult se obișnuise cu ea, în aceeași clipă îl trecea un fior de gheață și începea să plîngă în hohote. Nici nu voia să știe de ce plînge, își ștergea ochii, își spunea rîzînd: „Frumos îmi șade, sînt pe cale să ajung nevropat“. Apoi nu se mai putea gîndi fără un profund dezgust, că a doua zi ar trebui să caute din nou să afle ce făcuse Odette, să recurgă la influențe ca să încerce să o vadă. Această nevoie a unei activități fără răgaz, fără varietate, fără rezultate, era atît de cumplită, încît, băgînd într-o zi de seamă că are o umflătură pe pîntece, încercă o adevărată bucurie la gîndul că poate are o tumoare mortală, că n-ar mai avea să se ocupe de nimic, că boala îl va guverna, făcînd din el jucăria ei, pînă la deznodămîntul apropiat. Și, într-adevăr, în acea epocă, i se-ntîmpla adesea să-și dorească moartea, dar fără să mărturisească că o dorea ca să scape mai degrabă de monotonia strădaniei sale decît de acuitatea suferințelor lui.

Și totuși, ar fi vrut să trăiască pînă la o epocă cînd n-ar mai iubi-o, cînd Odette n-ar mai avea

nici un motiv să-l mintă și când ar putea, în sfârșit, afla din gura ei dacă se culcase sau nu cu Forcheville în după-amiaza zilei în care se dusesese să o vadă. Bănuiala că Odette ar iubi pe altcineva îl abătea adesea câteva zile de la gândul de a-și pune această întrebare în lgeătură cu Forcheville, i-o făcea aproape indiferentă, ca acele forme noi ale unei aceleiași stări bolnăvicioase care parcă ne-au scăpat pentru moment de cele precedente. Avea chiar zile în care nu-l chinuia nici o bănuială. Se credea vindecat. Dar când se trezea din somn a doua zi, simțea în același loc aceeași durere a cărei senzație parcă o diluase în ajun, în timpul zilei, în torentul unor impresii diferite. Dar durerea nu se urnise din loc. Și tocmai ascuțimea ei îl trezise.

Cum Odette nu-l ținea de loc la curent cu aceste lucruri importante care o ocupau atât de mult zi de zi (deși trăise destul ca să știe că era vorba numai de plăceri), nu era în stare să caute să și le închipuiască mult timp în șir, creierul său funcționa în gol; atunci își trecea degetul pe pleoapele obosite, așa cum și-ar fi șters sticla ochelarilor, și înceta cu desăvârșire să mai gîndească. Acestui necunoscut îi supraviețuiau totuși anumite ocupații care se iveau iarăși din când în când, legate nedeslușit de ea, de vreo obligație față de unele rude îndepărtate sau față de unii prieteni de altădată care, pentru că erau singurii pe care ea i-i cita adesea împiedicînd-o să-l vadă, i se păreau lui Swann că alcătuiesc cadrul fix, necesar, al vieții Odettei. Din pricina tonului cu care-i spunea din când în când „în ziua cînd mă duc cu prietena mea la hipodrom“, dacă, simțîndu-se bolnav și gîndindu-se: „poate că Odette ar vrea să treacă pe la mine“, își amintea pe neaș-

teptate că era tocmai ziua aceea, își spunea : „Ah ! nu, în zadar i-aș cere să vină, ar fi trebuit să mă fi gândit mai devreme, e tocmai ziua în care se duce la hipodrom cu prietena ei. Să ne rezervăm pentru ce e cu putință ; e de prisos să propun lucruri inacceptabile și dinainte refuzate.“ Și această datorie a Odettei de-a se duce la hipodrom, în fața căreia Swann se înclina astfel, nu i se părea numai ineluctabilă ; dar acel caracter de necesitate, a cărei pecete ea o purta parcă, făcea plauzibil și legitim tot ce era de aproape sau de departe în legătură cu ea. Dacă Odette, fiind salutată pe stradă de un trecător care trezise gelozia lui Swann, răspundea întrebărilor lui legînd existența necunoscutului de una din cele două-trei mari îndatoriri despre care îi vorbea, dacă, de pildă, îi spunea : „E un domn care se afla în loja prietenei mele cu care mă duc la hipodrom“, explicația aceasta liniștea bănuielile lui Swann care, într-adevăr, găsea inevitabil ca prietena ei să fi avut și alți invitați decît Odette în loja ei, la hipodrom, dar nu căutase niciodată sau nu reușise să și-i înfățișeze. Ah ! Cît ar fi dat s-o cunoască pe prietena care frecventa hipodromul, ca să-l invite și pe el împreună cu Odette. Cu ce bucurie ar fi renunțat la toate relațiile lui pentru oricine obișnuia să o vadă pe Odette, fie chiar o manichiuristă sau o vînzătoare de prăvălie. Ar fi mai curtenitor cu ele decît cu o regină. Nu i-ar fi oferit ele prin ceea ce dețineau din viața Odettei, singurul calmant eficace pentru suferințele lui ? Cît de bucuros ar fi să se ducă să-și petreacă zilele la cutare din acei oameni de rînd cu care Odette păstra legături, fie din interes, fie din adevărată simplitate. Cît de bucuros ar fi să-și aleagă pentru totdeauna domiciliul la etajul

al cincilea al cutărei case dezgustătoare și invidiate, unde Odette nu se ducea în tovărășia lui și în care ar fi primit în fiecare zi vizita ei, dacă ar fi locuit cu modesta croitoreasă care se lăsase de meserie, simulînd de bunăvoie că este amantul ei. Ar fi acceptat să trăiască la nesfîrșit, în aceste cartiere aproape populare, o existență modestă, abjectă, dar tihnită, hrănit cu liniște și fericire.

Uneori, cînd, întîlnindu-l pe Swann, Odette vedea apropiindu-se de ea pe cineva pe care el nu-l cunoștea, putea observa pe fața ei acea tristețe pe care o manifestase în ziua în care venise să o vadă în timp ce Forcheville era la ea. Dar asta se întîmpla rareori; căci în zilele în care reușea să-l vadă pe Swann, fără să țină seamă de toate ocupațiile ei și să-i fie teamă de ce ar crede lumea, purtarea ei era dominată acum de siguranță; mare contrast, poate răzbunare inconștientă sau reacția firească a emoției sfioase pe care le încercase în primele timpuri în care-l cunoscuse, alături și chiar departe de el, cînd începuse o scrisoare cu aceste cuvinte: „*Prietene, mîna-mi tremură atît de puternic, încît abia pot scrie*“ (cel puțin ea pretindea acest lucru și emoția aceasta trebuia să fie în parte sinceră, ca să fi dorit să simuleze mai mult). Swann îi plăcea atunci. Tremuri totdeauna numai pentru tine, pentru cei pe care-i iubești. Cînd fericirea noastră nu mai e în mîinile lor, de ce liniște, de ce tihnă, de ce îndrăzneală te bucuri în preajma ființelor iubite! Cînd i se adresa, cînd îi scria, nu mai căuta acele cuvinte prin care încerca să-și dea iluzia că el îi aparține, dînd naștere ocaziilor să spună „al meu“, cînd era vorba de el: „Ești avuțul meu, e parfumul prieteniei noastre, îl păstrează“, să-i vorbească de viitor, chiar de moarte, ca

de unul și același lucru pentru amîndoi. Pe atunci, orice ar fi spus el, ea răspundea cu admirație : „N-ai să fii niciodată ca toată lumea“ ; privea capul său prelung și cam pleșuv, despre care cei ce cunoșteau succesele lui Swann gîndeau : „Nu e frumos după cum cer canoanele, dacă vreți, dar e șic : smocul de păr de pe frunte, monoclul, surîsul său !“ și, fiind poate mai curioasă să-l cunoască decît dornică să-i fie amantă, spunea :

— Dacă aș putea ști ce se ascunde în capul ăsta !

Acum îi răspundea totdeauna lui Swann cu un ton uneori înciudat, uneori îngăduitor :

— Ah ! tu n-ai să fii niciodată ca toată lumea !

Privea acest cap care era doar mai îmbătrînit de griji (dar despre care toată lumea gîndea acum, în virtutea aceleiași însușiri care îngăduie să descoperi intențiile unei bucăți simfonice al cărei program l-ai citit și asemănarea unui copil cînd îi cunoști rudeniile : „Dacă vreți, nu e urît de-a binelea, dar e ridicol ; monoclul, smocul de pe frunte, surîsul ăsta !“, realizînd în închipuirea lor sugestionată demarcația nematerială care desparte, la o depărtare de cîteva luni, un cap de amant de inimă de un cap de încornorat) și spunea :

— Ah ! dacă aș putea să schimb, să îndrept ce e în capul ăsta !

Swann, totdeauna dispus să creadă ceea ce dorea, dacă cel puțin felul de-a fi al Odettei față de el i-ar fi dat prilej de îndoială, se arunca cu lăcomie asupra acestui cuvînt :

— Poți dacă vrei, îi spunea el.

Și încerca să-i arate că a-l liniști, a-l călăuzi, a-l face să lucreze, ar fi o sarcină nobilă căreia alte femei nu doreau decît să se devoteze, dar trebuia să adauge că în mîinile lor nobila sarcină i s-ar fi părut numai o indiscretă și insuportabilă

uzurpare a libertății sale. „Dacă nu m-ar iubi cît de puțin, își spunea el, n-ar dori să mă transforme. Ar trebui să fim mai mult împreună ca să mă transforme.“ Astfel, găsea, în învinuirea pe care Odette i-o aducea, un soi de dovadă de interes, poate de dragoste ; și, într-adevăr, ea îi dădea acum atît de puține dovezi, încît era obligat să privească ca atare faptul că-i interzicea un lucru sau altul. Într-o zi, îi spuse că nu-i plăcea vizitiul său, că-l ațîța poate împotriva-i, că în orice caz nu era cu el de exactitatea și deferența pe care le dorea. Odette simțea că Swann voia să o audă spunînd : „Nu-l mai lua cînd vii la mine“, așa cum ar fi dorit o sărutare. Cum era bine dispusă, îi spuse acest lucru ; Swann fu înduișat. Seara, stînd de vorbă cu domnul de Charlus cu care avea liniștea de-a putea vorbi deschis despre ea (căci, orice spunea el, chiar celor ce n-o cunoșteau, era întrucîtva în legătură, cu ea), îi spuse :

— Cred totuși că mă iubește ; e atît de drăguță cu mine, faptele mele, cu siguranță, nu-i sînt indiferente.

Și dacă, în clipa în care se ducea la ea, urcîndu-se în trăsura lui cu un prieten pe care avea să-l lase în drum, acesta spunea :

— Ia te uită, Lorédan nu mai e pe capră ? cu ce bucurie melancolică îi răspundea Swann :

— Oh ! drace nu ! Am să-ți spun, nu vreau să-l mai iau pe Lorédan cînd mă duc în *rue La Pérouse*. Odettei nu-i place să-l ia pe Lorédan, nu-l găsește destul de bine pentru mine, în sfîrșit, ce vrei, femeile, știi ! Știu că i-ar displace atît de mult ! Firește ! atîta ar fi trebuit, să-l fi luat pe Rémi ! Ce mai tevatură mi s-ar fi tras !

Sigur că Swann suferea de pe urma acestor noi purtări, indiferente, distrate, iritabile, pe care

Odette le manifesta față de el ; dar nu-și cunoștea suferința ; cum Odette se răcise față de dînsul, progresiv, zi de zi, ar fi putut sonda adîncimea schimbării ce se săvîrșea, punînd față în față purtarea ei de la început și cea de acum. Dar tocmai această schimbare era rana lui adîncă și tainică. ce-l durea zi și noapte, și îndată ce simțea că gîndurile lui se apropie prea mult de ea, le îndruma grabnic în altă direcție, de frică să nu sufere prea mult. Își spunea într-adevăr în chip abstract : „Altădată Odette mă iubea mai mult“, dar nicio dată nu putea realiza acel trecut. După cum avea în biroul său un scrin pe care încerca să nu-l vadă și făcea un ocol ca să-l evite cînd intra și ieșea, pentru că strînsese într-un sertar crizantema pe care ea i-o dăduse în cea dintii seară cînd o condusesese acasă, scrisorile în care spunea : „*De ce nu v-ați uitat și inima, nu v-aș fi lăsat s-o luați înapoi*“ și „*La orice oră din zi și din noapte ați avea nevoie de mine, făceți-mi un semn și dispuneți de viața mea*“, tot astfel avea în el un locșor de care nu lăsa nicidec gîndul să i se apropie, punîndu-l, dacă era nevoie, să facă ochiul unui lung raționament, ca să nu trebuiască să treacă prin fața lui : era acela în care trăia amin-tirea zilelor fericite.

Dar prudența lui atît de prevăzătoare fu de-jucată într-o seară cînd se duse în lume.

Anume la marchiza de Saint-Euverte, la ultima serată din anul acela la care se produceau artiști pe care ea îi folosea apoi la concertele de binefa-cere. Swann, care voise rînd pe rînd să se ducă la toate seratele precedente și nu se putuse hotări, în timp ce se îmbrăca să se ducă la aceasta, primise vizita baronului de Charlus care se ofe-rise să-l conducă la marchiză, dacă tovărășia lui

avea să-l ajute să se plictisească mai puțin, să se simtă mai puțin trist acolo. Dar Swann îi răspunsese :

— Cred că nu te-ndoiești de plăcerea pe care-aș încerca-o de-a fi în tovărășia dumitale. Dar cea mai mare plăcere pe care ai putea să mi-o faci e să te duci mai degrabă să o vezi pe Odette. Știi ce influență bună ai asupra-i. Cred că nu iese astă-seară înainte de-a se duce la cusătoreasă, unde de altminteri va fi cu siguranță mulțumită să o însoțești. În orice caz, până atunci o vei găsi acasă. Încearcă să o distrezi și s-o convingi. Te-aș ruga să pui la cale pe mîine ceva care să-i placă, și care ne-ar da prilejul să fim tustrei împreună. Încearcă să pui jaloane pentru ceea ce ar avea de gînd la vară, dacă are vreo dorință, o croazieră pe care am face-o în trei, mai știu eu ce ? Astă-seară nu cred să o văd ; dar dacă ar avea vreo dorință sau dacă ați pune ceva la cale, n-ai decît să-mi trimiți vorbă la doamna de Saint-Euverte pînă la miezul nopții, și după aceea la mine. Mulțumesc pentru tot ce faci pentru mine, știi cît țin la dumneata !

Baronul îi făgădui să facă vizita pe care el o dorea, după ce-l însoțise pînă la poarta palatului Saint-Euverte, unde Swann ajunsese liniștit la gîndul că domnul de Charlus va petrece seara în *rue La Pérouse*, dar într-o stare de melancolică nepăsare față de orice nu o privea pe Odette, și îndeosebi față de lucrurile mondene care le dădea farmecul a ceea ce, nemaifiind un scop pentru voința noastră, ne apare ca atare. De abia coborîse din trăsură și, pe planul întîii al acelui rezumat fictiv al vieții lor casnice pe care amfitrioanele pretind să-l ofere invitaților în zilele de ceremonie, cînd caută să respecte autenticitatea cos-

tumului și al decorului, Swann fu plăcut impresionat văzînd pe moștenitorii „tigrilor“ lui Balzac, groomii, însoțitori obișnuiți ai plimbărilor, care cu pălăria pe cap, încălțați cu cizme, stăteau afară în fața casei, pe alee sau în fața grajdurilor, ca niște grădinari rînduiți în fața răzoarelor. Deosebita lui înclinare de totdeauna de-a căuta asemănări între făpturile vii și portretele din muzee se mai exercita încă, dar într-un chip mai statornic și mai general ; acum, cînd se desprinsese de ea, întreaga viață mondenă i se înfățișa ca un șir de tablouri. În vestibulul unde, altădată, cînd era monden, intra înfășurat în pardesiul său ca să iasă din el în frac, dar fără să știe ce se întîmplase, fiindcă în răstimpul celor cîteva clipe pe care le petrecea acolo sau era cu gîndul la serata de unde plecase, sau la aceea la care era pe cale să fie introdus, observă întîia oară, trezită de sosirea neașteptată a unui invitat întîrziat, haita răspîndită, minunată și trîndavă a unor vlăjgani de lachei care dormeau ici-colo pe banchete și pe sipete și care, înălțîndu-și nobilele lor profiluri ascuțite de ogari, se ridicară și, adunîndu-se, făcură cerc în jurul său.

Unul din ei, cu înfățișarea deosebit de feroce și semănînd destul de bine cu călăul din unele tablouri din timpul Renașterii care înfățișează suplicii, se îndreptă spre el cu un aer neînduplecat ca să-i ia pardesiul. Dar asprimea privirii sale de oțel era compensată de gingășia mânușilor lui de ață, astfel încît, cînd se apropie de Swann, părea că manifestă un dispreț pentru persoana acestuia, dar în schimb atenție pentru pălăria lui. O luă cu o grijă, cerută de exactitatea numărului ei, cu o migală și o gingășie care făcea desfășurarea forței sale aproape emoționantă. Apoi o trecu unuia din

ajutoarele sale, nou și sfios, care-și exprima spaima ce-l încerca, rotind priviri furioase în toate sensurile, și manifestînd agitația unui animal captiv în primele ore ale domesticirii sale.

La cîțiva pași, un vlăjgan în livrea visa, nemîșcat, sculptural, inutil, ca acel războinic pur decorativ din unele tablouri ale lui Mantegna¹, meditănd, sprijinit pe scutul său, în timp ce alții se năpustesc și se măcelăresc în jur; desprins din grupul camarazilor săi care roiau în jurul lui Swann, părea atît de hotărît de a se dezinteresa de această scenă, pe care o urmărea nedeslușit cu ochii săi verzi dînd în albastru și cruți, ca și cum ar fi fost vorba de Măcelul nevinovaților sau de Martiriul sfîntului Iacov. Parcă aparținea tocmai acelei rase dispărute — sau care poate a existat numai pe catapeteasma lui San Zeno sau în frescele unui Eremitani, unde Swann o cunoscuse și unde ea visează încă, — zămislită din fecundarea unei statui antice cu vreun model padovan al meșterului său cu vreun saxon al lui Albrecht Dürer². Și zulufii părului său roșcat, creț din fire, dar lipiți cu briantină, erau tratați în linii largi ca în sculptura grecească pe care o studia mereu pictorul de la Mantua, și care, dacă în *Creație* înfățișează doar omul, știe cel puțin să scoată din formele lui simple bogății atît de variate, imprumutate din orice natură vie, încît prin încolăcierea netedă și capetele ascuțite ale șuvițelor sau

¹ *Andrea Mantegna* (1431—1506), pictor și gravor italian din Padova, unul dintre inițiatorii Renașterii italiene, artist deosebit de curajos și de un realism foarte expresiv.

² *Albrecht Dürer* (1471—1528), pictor, sculptor și arhitect german, care s-a remarcat mai ales prin pinzele sale devenite celebre.

prin suprapunerea diademei întreite și înflorite a pletelor sale, părul are în același timp aerul unei legături de alge, al unui cuib de porumbei, al unei cunune de zambile și al unei torsade de șerpi.

Alții, de asemenea uriași, străjuiau treptele unei scări monumentale care, grație prezenței lor decorative și nemișcării lor marmoreene, ar fi meritat, ca și aceea din Palatul Ducal, numele de : „Scara Giganților“, pe care Swann începu s-o urce, gândindu-se mîhnit că Odette n-o urcase niciodată. Ah ! cu ce bucurie ar fi suit, dimpotrivă, scările negre, prost-mirositoare și primejdioase ale modestei cusătorese care se lăsase de meserie, în a cărei locuință de la al „cincilea“ ar fi fost atît de fericit să plătească, mai scump decît o lojă de avanscenă săptămînală la Operă, dreptul de-a petrece seara cînd venea și Odette acolo și chiar și în celelalte zile, ca să poată vorbi de dînsa, ca să trăiască în tovărășia acelor pe care ea avea obiceiul să-i vadă în lipsa lui și care, tocmai de aceea, i se păreau că ascund ceva mai real, mai inaccesibil și mai tainic din viața amantei sale. În timp ce pe acea scară puturoasă și dorită a fostei cusătorese, cum nu mai era altă scară de serviciu, vedeai seara, în fața fiecărei uși, cîte o cană de lapte goală și murdară pregătită pe o rogojină, pe scara magnifică și disprețuită pe care Swann urca în clipa aceasta, de o parte și de alta, la înălțimi deosebite, în fața fiecărui cot în zid pe care-l făcea fereastra lojei sau ușa unui apartament, un portar, un majordom, un cămăraș (oameni de ispravă care trăiau restul zilelor oarecum independenți în domeniul lor, unde cinau ca niște negustorași și poate că vor fi mîine în serviciul burghez al unui medic sau al unui

industrias), reprezentînd serviciul interior pe care-l conduceau și al cărui omagiu îl aduceau musafirilor, grijului să nu calce sfaturile ce li se dăduseră înainte de a fi îmbrăcat livrea strălucitoare pe care o puneau numai la intervale rare, și în care se simțeau cam stingheriți, stăteau sub șirul micilor arcade ale portalului cu o strălucire măreață, potolită, de simplitate populară, ca niște sfinți în firidele lor; iar un ușier uriaș, îmbrăcat ca la biserică, izbea lespezile cu toiagul la trecerea fiecărui nou-sosit. Ajungînd la capătul scării de-a lungul căreia îl urmase un servitor cu fața palidă, cu o codiță de păr legată la ceafă cu o panglică ca un paracliser de Goya sau un ofițer public din repertoriu, Swann trecu prin fața unui birou în care lacheii, rînduiți ca notarii în fața unor registre groase, se ridicară și-i înscriseră numele. Străbătu apoi un mic vestibul care — asemenea unor anume încăperi orînduite de proprietarul lor să slujească drept cadru unei singure opere de artă, de la care își trag numele, și intenționat goale, nu conțin nimic altceva — expunea la intrare, ca vreo efigie prețioasă de Benvenuto Cellini înfățișînd un pîndar, un tînăr lacheu, cu trupul ușor înclinat înainte, îndreptînd, pe placa de metal roșu de la gulerul său, o figură încă și mai roșie, din care țîșneau torente de foc, de sfială și de rîvnă și care, străpungînd cu privirea lui aprigă, vigilentă și pierdută tapițeriile de Aubusson ce se ridicau în fața salonului în care se asculta muzică, avea aerul că pîndește cu o nepăsare militară și o credință supranaturală, — alegoria alarmei, incarnația așteptării, comemorarea învălmășelii, — inger sau santinelă, din turnul unui foișor sau al unei catedrale, apariția inamicului sau ceasul Judecății de Apoi. Lui

Swann nu-i mai rămânea decît să pătrundă în sala de concert a cărei uşă i-o deschise înclinîndu-se un lacheu încărcat cu lanţuri, ca şi cum i-ar fi înmînat cheile unui oraş. Dar se gîdea la casa lui în care s-ar fi putut afla chiar în clipa aceasta, dacă Odette i-ar fi îngăduit, şi amintirea întrezărită a unei căni de lapte goală pe o rogojină îi pricinui o strîngere de inimă.

Swann regăsi repede sentimentul urîţeniei masculine cînd, dincolo de draperia tapisată, spectacolul servitorilor fu urmat de acela al musafirilor. Dar chiar această urîţenie a chipurilor pe care le cunoştea totuşi atît de bine i se părea nouă, de cînd trăsăturile lor, — în loc să fie pentru el semnele practic utilizabile la identificarea cutărei persoane care-i reamintise pînă atunci un mănunchi de plăceri de urmat, de plictiseli de evitat sau de politeţe de manifestat, — odihneau, coordonate doar prin relaţii estetice, în autonomia liniilor lor. Şi în aceşti bărbaţi, printre care Swann fu înghesuit, pînă şi monoclurile pe care mulţi le purtau (şi care altădată i-ar fi îngăduit să spună cel mult că purtau monoclu), fiind acum scutite de-a însemna un obicei, acelaşi pentru toţi, i se înfăţişau fiecare cu un soi de individualitate. Poate pentru că privea pe generalul de Froberville şi pe marchizul de Bréauté, care stăteau de vorbă la intrare, numai ca două personaje dintr-un tablou, cită vreme îi fuseseră mult timp prieteni folositori, care-l prezentaseră la Jockey-Club şi-l asistaseră în dueluri; monoclul generalului, care i se oprise între pleoape ca o schijă de obuz înfiptă în faţa lui vulgară, crestată şi triumfală, în mijlocul frunţii pe care o chiora ca singurul ochi al unui ciclop, îi apăru lui Swann ca o rană monstruoasă de care putea fi mîndru că o

primise, dar pe care era indecent să o expună; în timp ce monoculul pe care domnul de Bréauté îl adăuga, în semn de sărbătoare, mănușilor gri-perle, clacului, cravatei albe pe care-l substituia ochelarilor familiari (ca și Swann), ca să se ducă în lume, purta înapoia lui, ca un preparat biologic sub un microscop, o privire infinitezimală și mișunind de amabilitate, care nu înceta să suridă mulțumită de înălțimea tavanelor, de farmecul petrecerii, de interesul programelor și de calitatea răcoritoarelor.

— Ia te uită, nu ne-am mai văzut de-o veșnicie, spuse generalul lui Swann, dar observând trăsăturile lui obosite și conchizind că poate o boală grea îl ținea departe de lume, adăugă : Știi că arăți bine ? în timp ce domnul de Bréauté îl întreba :

— Cum se poate, dumneata, scumpul meu, ce cauți aici ? pe un romancier modern care tocmai își instalase, în colțul ochiului, un monoclu, singurul său organ de cercetare psihologică și de necruțătoare analiză, și care răspunse cu un aer important și tainic, grăbind :

— Observ.

Monoculul marchizului de Forestelle era minuscul, nu avea chenar și silind la o crispare neîncetată și dureroasă ochiul în care se încrusta ca un zgîrci de prisos a cărui prezență e inexplicabilă și a cărui materie e căutată, dădea feței marchizului o gingășie melancolică, și femeile îl socoteau capabil de mari suferințe din amor. Dar acela al domnului de Saint-Candé, înconjurat de un inel gigantic ca Saturn, era centrul de gravitate al unei figuri care se rînduia în orice clipă în raport cu el, al cărei nas tremurător și roșu și a cărei gură buzată și sarcastică încercau, prin

schimonosirile lor, să fie la înălțimea focurilor neîntrerupte de duh de care scînteia ciobul de sticlă, și se vedea preferat celor mai frumoase priviri, de către unele femei tinere, snoabe și depravate, pe care le făcea să viseze la farmece artificiale și la o voluptate rafinată ; iar în dosul monoclului său, domnul de Palancy, care, cu capul său mare de crap, cu ochi rotunzi, se mișca încet prin saloane, descleștîndu-și în fiecare clipă mandibulele ca și cum ar fi încercat să se orienteze, avea aerul că duce cu el o frîntură accidentală și poate pur simbolică a geamlîcului de la acvariul său, parte menită să figureze ansamblul care-i amintea lui Swann, mare admirator al *Viciilor* și al *Virtuților* lui Giotto de la Padova, de acel *Nedrept* lîngă care o creangă înfrunzită evocă pădurile în care se ascunde bîrlogul său.

Swann înaintase la stăruințele doamnei Saint-Euverte și, ca să asculte o arie din Orpheu executată de un flautist, se așeză într-un colț unde, din nenorocire, avea ca singură perspectivă două doamne destul de coapte stînd alături, marchiza de Cambremer și vicontesa de Franquetot care, fiind verișoare, își petreceau timpul pe la serate, ducîndu-și poșetele și urmate de fetele lor, căutîndu-se una pe alta ca-ntr-o gară și liniștindu-se numai cînd însemnaseră prin evantaliul sau batista lor, două locuri vecine : doamna de Cambremer fiindcă avea foarte puține relații, era cu atît mai fericită să aibă o tovarășă, doamna de Franquetot care, dimpotrivă, era foarte introdusă în lume, găsese că e elegant și original să arate tuturor cunoștințelor ei cu vază că le preferă o doamnă obscură cu care avea amintiri comune din tinerețe. Swann le privea plin de o ironică melancolie cum ascultau intermezzo-ul de piano (*Sfîntul Francisc vor-*

bind păsărilor de Liszt), care urmase după aria de flaut, și urmăreau jocul vertiginos al pianistului, doamna de Franquetot cu mare îngrijorare, cu privirea pierdută ca și cum clapele pe care acesta le stăpînea cu agilitate ar fi fost un șir de trapeze de la care putea cădea de la o înălțime de optzeci de metri, și aruncînd vecinei sale priviri uimite, tînguitoare, care-nsemnau : „Nu-ți vine a crede, n-aș fi crezut niciodată că un om ar fi în stare să realizeze așa ceva“, doamna de Cambremer, ca o femeie care a primit o educație muzicală temeinică, bătînd măsura cu capul ei transformat în limbă de metronom a cărei amplitudine și viteză de oscilație de la un umăr la celălalt se mărise atît de mult (cu acea privire rătăcită și plină de renunțare a durerilor care nu se mai cunosc, nici nu încearcă să se stăpînească, ci spun : „Ce vrei!“), încît își agăța într-una solitarii de benzile corsajului și era nevoită să-și îndrepte mereu strugurii negri din păr, fără să înceteze însă de a accelera mișcarea. De cealaltă parte a doamnei de Franquetot, dar ceva mai în față, stătea marchiza de Gallardon, acaparată de gîndul ei favorit, înrudirea cu Guermanții cu care se fălea în lume și chiar în ochii ei, cu multă mîndrie, cu oarecare rușine, căci lumea cea mai strălucită o ținea oarecum la distanță, poate pentru că era plicticoasă, sau pentru că era rea, sau pentru că descindea dintr-o spiță inferioară, sau fără nici un motiv. Cînd ea se afla în vecinătatea cuiva pe care nu-l cunoștea, ca în clipa de față, lîngă doamna de Franquetot, conștiința înrudirii ei cu Guermanții o chinuia, căci nu se putea manifesta în afară, cu litere vizibile ca acelea care înscriau în mozaicurile bisericilor bizantine, într-o coloană verticală, alături de un personaj sfînt, cuvintele presupuse că le-ar fi ros-

tit acesta. În clipa aceea se gîndea că nu primise niciodată nici o invitație, nici o vizită de la tînăra ei vară, principesa des Laumes, de șase ani de cînd aceasta se măritase. Gîndul acesta o umplea de mînie, dar și de mîndrie; căci, tot explicînd celor ce se mirau că n-o văd la doamna des Laumes, că n-ar vrea să riște să o întîlnească acolo pe principesa Mathilde, — ceea ce familia ei ultra-legitimistă nu i-ar fi iertat niciodată, — sfîrșise prin a crede că acesta era într-adevăr motivul pentru care nu se ducea la tînăra ei vară. Își amintea totuși că o întrebasese de mai multe ori pe doamna des Laumes cum ar putea face ca să o întîlnească, dar nu-și amintea decît confuz, neutralizîndu-și amintirea cam umilitoare, murmurînd: „Oricum, nu e de datoria mea să fac primii pași, sînt cu douăzeci de ani mai mare ca ea.“ Grație însușirii acestor cuvinte rostite în sinea ei, își umfla bustul și își înălța cu mîndrie umerii peste care capul, în poziție aproape orizontală, îi făcea impresia capului „adus“ al unui fazan semet pe care-l servești la masă în pene. Nu că n-ar fi fost din fire bondoacă, bărbătoasă și sferică; dar umilințele o îndreptaseră ca pe acei arbori care, răsărind într-o poziție neprielnică pe marginea unei prăpăstii, s-au silit să crească spre spate ca să-și păstreze echilibrul. Fiind obligată, ca să se consoleze că nu e în totul egală cu ceilalți Guermanti, să-și spună neîncetat că-i vede rar din cauza principiilor ei intransigente și din mîndrie, gîndul acesta sfîrșise prin a-i modela trupul și prin a-i conferi un soi de prestanță care trecea în ochii burghezilor drept un semn de rasă și tulbura uneori cu o dorință fugară ochiul ostenit al oamenilor de club. Dacă ai fi supus conversația doamnei de Gallardon acelei analize care, scoțînd în relief

frecvența mai mare sau mai mică a ficcării termen, îți îngăduia să descoperi cheia unui limbaj cifrat, ți-ai fi dat seama că nici o expresie, chiar cea mai uzuală, nu revenea atît de des ca : „la verii mei de Guermantes“. „la mătușa mea de Guermantes“, „sănătatea lui Elzéar de Guermantes“, „loja de rangul întîi a verișoarei mele de Guermantes“. Cînd i se vorbea de un personaj ilustru, răspundea că, fără să-l cunoască personal, îl întîlnise de o mie de ori la mătușa ei de Guermantes, dar dădea acest răspuns pe un ton atît de rece și cu o voce atît de stinsă, încît era vădit că nu-l cunoștea personal, tocmai în virtutea tuturor principiilor puternic înrădăcinate și încăpățîinate de care se loveau umerii ei aduși înapoi, ca de acele scări pe care te întind profesorii de gimnastică pentru a-ți dezvolta toracele.

Tocmai sosea principesa des Lâumes pe care nu te-ai fi așteptat să o vezi la doamna de Saint-Euverte. Ca să arate că nu caută să-și facă simțită superioritatea rangului într-un salon unde venea numai din condescendență, intrase strecurîndu-se chiar acolo unde n-avea să spintece nici o mulțime și să lase altcuiva pasul, rămînînd dinadins în fund, avînd aerul că acolo îi e locul, ca un rege care face coadă la poarta unui teatru cît timp autoritățile n-au prins de veste că e acolo ; și — ca să nu aibă aerul că-și semnalează prezența și reclamă atenții deosebite — mărginindu-se să privească desenul unui covor sau propria ei fustă, stătea în picioare pe locul care i se păruse cel mai modest (și de unde știa că o exclamație încîntată a doamnei Saint-Euverte avea să o scoată îndată ce ar fi zărit-o), lîngă doamna de Cambremer pe care n-o cunoștea. Observa mimica vecinei sale melomane, dar n-o imita. Nu se poate spune că,

de vreme ce venea în treacăt, pentru cinci minute, la doamna de Saint-Euverte, principesa des Laumes n-ar fi dorit să se arate cît mai drăguță cu putință, astfel încît politetea pe care i-o făcea să valoreze îndoit. Dar avea din fire groază de tot ceea ce numea „exagerări” și ținea să arate că „nu găsea cu cale” să se dedea la manifestări care nu se potriveau cu „genul” coteriei în care trăia, dar care, pe de altă parte, nu încetau să o impresioneze, mulțumită acelui spirit de imitație învecinat cu o sfială pe care ambianța unui mediu nou, fie chiar inferior, o dezvoltă la oamenii cei mai siguri de ei. Începea să se întrebe dacă acea gestiulare nu era cerută de bucata care se executa și care poate nu intra în cadrul muzicii pe care o ascultase pînă atunci, dacă abținîndu-se n-ar însemna că dă dovadă de neînțelegere față de operă și săvîrșește o nepolitete față de amfitrioană : astfel încît, ca să-și exprime printr-o „socoteală aproximativă” sentimentele contradictorii, cînd se mulțumea să-și ridice panglica epoletilor sau să întărească în părul ei blond micile agrafe de coral sau de email roz, acoperite cu diamante, care dădeau pieptănăturii ei o înfățișare simplă și fermecătoare, examinînd cu o curiozitate rece pe vecina ei focoasă, cînd bătea cu evantaliul o clipă măsura, dar în contratimp ca să nu abdice de la independența ei. După ce pianistul sfîrși bucata de Liszt și începu un preludiu de Chopin, doamna de Cambremer aruncă doamnei de Franquetot un surîs înduioșat de mulțumire competentă și de aluzie la trecut. Învățase din tinerețe să mîngîie frazele cu gîtul lung, sinuos și nemăsurat, ale lui Chopin, atît de libere, atît de mlădioase, atît de tactile, care încep prin a-și căuta și a-și încerca locul în afară și foarte departe de direcția lor de

plecare, foarte departe de punctul în care ai fi putut nădăjdui că le-ar ajunge atingerea, și care se cîntă cu acea variație de fantezie, numai ca să te izbească din nou mai hotărît în inimă, cu o repetare mai premeditată, cu mai multă precizie, ca pe un cristal care ar răsuna pînă la tînguire.

Trăind într-o familie provincială, cu legături puține, neducîndu-se de loc la baluri, se ametea în singurătatea conacului ei, încetînd, precipitînd dansul tuturor acestor perechi închipuite, înșirîndu-le ca pe niște flori, plecînd o clipă de la bal ca să audă cum suflă vîntul în brazi, pe marginea lacului, și ca să vadă cum înaintează pe neașteptate, deosebindu-se cu mult de tot ce ai visat vreodată că sînt amănții, un tînăr subțirel cu vocea puțin cantabilă, străină și falsă, cu mânuși albe. Dar frumusețea demodată a acestei muzici părea azi învechită. Lipsită de cîțiva ani de stima cunoscătorilor, își pierduse faima și farmecul, și chiar cei ce aveau gust prost găseau în ea numai o plăcere nemărturisită și mediocră. Doamna de Cambremer se uită pe furis în spatele ei. Știa că tînăra ei noră (plină de respect pentru noua sa familie, cu excepția celor spirituale, în privința că- rora avea o pregătire specială, cunoscînd armonia și pînă și limba elină), îl disprețuia pe Chopin și suferea cînd îi asculta muzica. Dar departe de supravegherea acestei wagneriene, care se afla mai în fund cu un grup de invitați de vîrsta ei, doamna de Cambremer se lăsa furată de impresii desfătătoare pe care le încerca și principesa des Laumes. Fără să fie înzestrată din fire cu simț muzical, luase acum cincisprezece ani lecțiile pe care o profesoară de pian din foburgul Saint-Germain, femeie de geniu care la sfîrșitul vieții ajungînd la sapă de lemn, începuse din nou, la vîrsta de șapte-

zeci de ani, să dea lecții fiicelor și nepoatelor fostelor ei eleve. Nu mai era în viață. Dar metoda ei, sunetul ei frumos renășteau uneori sub degetele elevelor, chiar ale acelor care ajunseseră de altfel ființe mediocre, se lăsaseră de muzică și aproape nu mai deschideau pianul. De aceea doamna des Laumes putu să dea din cap, în plină cunoștință de cauză, cu o apreciere justă a felului cum pianistul cânta acest preludiu pe care-l știa pe dinafară. Șfârșitul frazei începute cânta de la sine pe buzele ei. Și murmură e „veșnic șarmant“, cu un îndoit și la începutul cuvântului care era semn de gingășie și de care-și simțea buzele atinse atât de romantic, ca o floare frumoasă, încît își armoniză instinctiv privirea cu ele, dîndu-i în acea clipă o inflexiune de sentimentalitate și de nedeslușit. Între timp, doamna de Gallardon își spunea că este supărător că are numai foarte rar ocazia să o întîlnească pe principesa des Laumes, căci dorea să-i dea o lecție, nerăspunzîndu-i la salut. Nu știa că vara ei era acolo. Doamna de Franquetot mișcînd capul i-o descoperi. Îndată se repezi spre ea, deranjînd toată lumea ; dar în dorința de a păstra un aer semeț și rece, care să amintească tuturor că nu dorea să aibă relații cu o persoană la care putea să se pomenească față-n față cu principesa Mathilde, și în întîmpinarea căreia nu se putea duce, căci nu era „contemporană cu ea“, vru totuși să compenseze acel aer de trufie și de rezervă prin cîteva cuvinte care să-i îndreptățească demersul și să o forțeze pe principesă să înceapă conversația ; de aceea, cînd ajunse lîngă vara ei, doamna de Gallardon cu fața aspră, cu mîna întinsă ca o carte forțată, îi spuse : „Ce face bărbatul tău ?“ cu aceeași voce grijulie ca și cum principele ar fi fost greu bolnav. Principesa, pufnind într-un

ris care-i era caracteristic și care era în același timp destinat să arate celorlalți că-și bate joc de cineva și să pară mai frumoasă, când își concentra trăsăturile feței în jurul gurii însuflețite și privirii strălucitoare, îi răspunse :

— Cum nu se poate mai bine !

Și rîse din nou. În timp ce-și îndrepta talia și-și încrunta expresia, căci tot mai era îngrijorată de starea principelui, doamna de Gallardon spuse ve-rșoarei ei :

— Oriane (doamna des Laumes privi aici cu un aer mirat și zeflemist un terț invizibil în fața căruia parcă ținea să mărturisească că n-o autori-zase niciodată pe doamna de Gallardon să-i spună pe nume), aș ține mult să vii mîine seară un moment la mine, să auzi un cvintet cu clarinet de Mozart. Aș vrea să-ți cunosc părerea.

Parcă nu adresa o invitație, ci cerea un serviciu și părerea principesei asupra cvintetului de Mo-zart, ca și cum ar fi fost o mîncare gătită de o bu-cătăreasă nouă și ar fi pus preț pe părerea pe care un cunoscător și-ar fi făcut-o despre talentele acesteia.

— Cunosc cvintetul, pot să-ți spun pe loc... că-mi place.

— Știi, soțul meu nu se simte bine, ficatul lui... i-ar face mare plăcere să te vadă, urmă doamna de Gallardon, obligînd-o acum pe principesă să apară dintr-un sentiment de caritate la serata ei.

Principesei nu-i plăcea să spună cuiva că nu vrea să-l viziteze. Își așternea zilnic în scris re-gretul că a fost lipsită — printr-o vizită neaștep-tată a soacrei, printr-o invitație a cumnatului ei, din cauza Operei, printr-o petrecere la țară — de o serată la care nu s-ar fi gîndit niciodată să se ducă. Prilejuia astfel multora bucuria de a crede

că face parte din relațiile lor, că s-ar fi dus bucuros la ei, că o împiedicase doar vreun contratimp princiar, de a căror concurență cu serata lor erau măguliți. Apoi cum făcea parte din acea coterie spirituală a Guermantilor, unde supraviețuia ceva din spiritul sprinten, despuiat de locurile comune și de sentimentele convenționale, care purcede de la Mérimée, — și și-a găsit ultima expresie în teatrul lui Meilhac și Halévy ¹, — îl adapta chiar legăturilor sociale, îl transpunea pînă și în politetea ei care se străduia să fie pozitivă, precisă, să se apropie de adevărul umil. Nu dezvolta pe larg unei amfitrioane expresia dorinței sale de a se duce la serata ei; găsea că-i mai amabil să-i depene faptele mărunte de care depindea dacă i-ar sta sau nu în putință să se ducă.

— Ascultă, am să-ți spun, îi zise doamnei de Gallardon, trebuie să mă duc mîine seară la o prietenă care m-a rugat de mai mult timp să-i acord o zi liberă. Dacă ne ia cu ea la teatru, cu cea mai mare bunăvoință mi-e imposibil să vin la tine; dar dacă rămînem la ea, cum știu că vom fi singuri, aș putea să o părăsesc.

— L-ai văzut pe prietenul tău, domnul Swann?

— Nu, draguțul de Charles, nu știam că este aici, voi încerca să mă fac văzută de el.

— Ciudat că se duce pînă și la bătrîna Saint-Euverte, spuse doamna Gallardon. Oh! știu că e inteligent, adăugă ea, vrînd să se-nțeleagă prin aceasta intrigant, dar asta n-are nimic de-a face, un evreu la sora și la cumnata a doi arhiepiscopi!

¹ *Henri Meilhac* (1831—1897), autor dramatic francez, care a lăsat un mare număr de comedii și texte de opere scrise în colaborare cu *Jacques Halévy* (1799—1862) ca de pildă: *Frumoasa Elena*, *Pericola*, *Ebreea* etc.

— Mărturisesc, spre rușinea mea, că lucrul nu mă jignește, spuse principesa des Laumes.

— Știu că s-a botezat, ca și părinții și bunicii lui. Dar se spune că îndeobște convertiții rămân mai legați de religia lor decât ceilalți, că botezul lor e doar o prefăcătorie, să fie adevărat?

— Nu sînt documentată în materia asta.

Pianistul, care trebuia să cînte două bucăți de Chopin, după ce termină preludiul atacă îndată o poloneză. Dar din clipa în care doamna de Gallardon semnalase verișoarei sale prezenta lui Swann, chiar dacă Chopin ar fi înviat și ar fi executat în persoană toate operele lui, doamna des Laumes n-ar fi fost în stare să le mai dea atenție. Făcea parte dintr-acea jumătate a omenirii la care curiozitatea pe care cealaltă jumătate o are pentru cei pe care nu-i cunoaște e înlocuită prin interesul pentru acei pe care-i cunoaște. Ca multe femei din foburgul Saint-Germain, prezența acolo unde se afla ea a cuiva din coteria ei și căruia de altminteri nu avea să-i spună nimic deosebit, îi acapara exclusiv atenția în dauna restului. Începînd din clipa aceasta, în nădejdea că Swann o va remarca, principesa, ca un șoricel alb domesticit, căruia îi întinzi și apoi îi tragi înapoi o bucată de zahăr, își întoarse mereu fața, implinită cu mii de semne de conivență lipsite de orice legătură cu sentimentul polonezei lui Chopin, în direcția lui Swann, și, dacă acesta își schimba locul, și ea își muta paralel surîsu-i magnetic.

— Oriane, nu te supăra, urmă doamna de Gallardon, care niciodată nu se putea opri să sacrifice cele mai mari nădejdi sociale și să sperie într-o bună zi lumea, plăcerii obscure, imediate și intime de-a spune ceva neplăcut, se spune că dom-

nul Swann e dintre aceia pe care nu-i poți primi în vizită, să fie oare adevărat ?

— De bună seamă... trebuie să știi că e adevărat, răspunse principesa des Laumes, de vreme ce l-ai invitat de cincizeci de ori și n-a venit nici-o dată.

Și despărțindu-se de vara ei jignită, hohoti din nou într-un râs care scandaliză pe cei ce ascultau muzica, dar atrase atenția doamnei de Saint-Euverte, care rămăsese, din politete, lângă pian și o zări de abia atunci pe principesă. Doamna de Saint-Euverte era cu atât mai încântată să o vadă pe doamna des Laumes, cu cât o credea încă la Guermantes, îngrijindu-l pe socrul ei bolnav.

— Principesă, erai aici ?

— Da, mă așezasem într-un colț, am auzit lucruri frumoase.

— Cum se poate, sînteți de mult timp aici ?

— Firește, de o bucată de vreme care mi s-a părut foarte scurtă, dar în schimb lungă pentru că nu vă vedeam.

Doamna de Saint-Euverte voi să ofere fotoliul său principesei, care răspunse :

— Dar nu, nu se poate. De ce ? Mă simt bine oriunde !

Și, arătînd intenționat, ca să-și manifeste mai bine simplitatea de cucoană mare, un scăunel fără spetează :

— Iată puful ăsta, e tot ce-mi trebuie. O să mă oblighe să stau dreaptă. Oh ! Doamne ! iar fac zgomot, o să mă ocărăscă lumea.

Între timp, pianistul îndoind viteza, emoția muzicală era la culme, un servitor servea răcoritoare pe o tavă și făcea să sune lingurițele și, ca în fiecare săptămînă, doamna de Saint-Euverte îi făcea

semne să dispară, fără ca el s-o vadă. O tânără căsătorită, căreia i se spusese că o femeie tânără nu trebuie să aibă aerul blazat, surîdea încântată și căuta din ochi pe amfitrioană, ca să-i mărturisească, prin priviri, recunoștința că se „gîndise la ea” cu prilejul unei asemenea petreceri. Totuși, nu urmărea bucata fără neliniște, deși cu mai mult calm decît doamna de Franquetot; dar neliniștea ei nu avea drept obiect pianistul, ci pianul pe care o luminare, care tresălta la fiecare *fortissimo*, amenința dacă nu să dea foc abajurului, cel puțin să păteze palisandrul. Pînă la urmă nu se mai putu stăpîni și, urcînd cele două trepte ale estradei pe care era pianul, se repezi ca să dea la o parte mukul. Dar nici nu apucă să ajungă pînă la el, căci bucata se sfîrși pe un ultim acord, și pianistul se ridică. Orișicum, inițiativa îndrăzneată a acestei tinere femei, scurta promiscuitate dintre ea și instrumentist, produsese o impresie generală favorabilă.

— Ați observat, principesă, gestul doamnei, spuse generalul de Froberville principesei des Laumes pe care se dusese să o salute și de care doamna de Saint-Euverte se despărți o clipă. Ciudat. O fi vreo artistă?

— Nu, e o oarecare doamnă de Cambremer, răspunse principesa fără să se gîndească și adăugă repede: Vă repet ceea ce am auzit spunîndu-se, habar n-am cine e, s-a vorbit în spatele meu că sînt niște vecini de moșie ai doamnei de Saint-Euverte, dar cred că nimeni nu-i cunoaște. Trebuie să fie niște „oameni de la țară”. De altminteri, nu știu dacă frecvențați mult societatea strălucită de aici, în schimb, în ce mă privește, habar n-am de numele tuturor acestor persoane uimitoare. Cum credeți că-și petrec viața, cu excepția

seratelor doamnei de Saint-Euverte ? Trebuie să-i fi adus o dată cu muzicanții, cu scaunele, cu răcoritoarele. Mărturișiți că acești „invitați de la Belloir“ sint minunați. Să fie adevărat că doamna de Saint-Euverte are curajul de-a închiria acești figuranți în fiecare săptămână ? Nu e cu putință !

— Ah ! Dar Cambremer e un nume autentic și vechi, spuse generalul.

— Nu strică dacă e vechi, răspunse rece principesa, dar în orice caz nu e eufonic, adăugă ea, desprinzînd cuvîntul eufonic ca și cum ar fi fost între ghilimele, fel de a se exprima propriu coteriei Guermanților.

— Găsiți ? E frumoasă de-ți vine să o măninci, spuse generalul care n-o pierdea din ochi pe doamna de Cambremer. Nu sînteți de părere, principesă ?

— Prea se înfige, găsesc că nu e plăcut cînd e vorba de o femeie atît de tinăra, căci nu cred să fie contemporană cu mine, răspunse doamna des Laumes (această expresie fiind comună Gallardonilor și Guermanților).

Dar principesa văzînd că domnul de Froberville continua să o privească pe doamna de Cambremer, adăugă, în parte din răutate la adresa acesteia, în parte din amabilitate pentru general : „Nu e plăcut... pentru soțul ei ! Regret că n-o cunosc ; de vreme ce vă interesează, v-aș fi prezentat, spuse principesa care pesemne că nu s-ar fi ținut de cuvînt dacă ar fi cunoscut-o pe tinăra femeie. Voi fi obligată să-mi iau rămas bun ; astăzi e ziua unei prietene pe care trebuie să o felicit. spuse ea cu un ton modest și sincer, reducînd reuniunea mondenă la care se ducea la simplitatea unei ceremonii plicticoase, dar unde era obligator și emoționant să te duci. De altminteri, trebuie să-l în-

tilnesc acolo pe Basin care, în timp ce eram aici, s-a dus să-și vadă prietenii pe care-i cunoașteți, cred, care au un nume de pod, Léna.“

— A fost la început numele unei victorii, principesă, spuse generalul. Ce vrei, pentru un soldat bătrîn ca mine, adăugă el, scoțîndu-și monoculul ca să-l ștergă ca și cum ar fi schimbat un pansament, în timp ce principesa întorcea instinctiv ochii, această nobilime a Imperiului înseamnă altceva, bineînțeles, dar, în sfîrșit, reprezintă ceva foarte frumos în genul ei, sînt oameni care, la urma urmei, s-au bătut ca niște eroi.

— Dar sînt plină de respect pentru eroi, spuse principesa pe un ton ușor ironic ; dacă nu mă duc cu Basin la această principesă de Léna, nu e nicidecum din pricina asta, ci numai pentru că n-o cunosc. Basin îi cunoaște și îi îndrăgește. Oh ! nu, nu e ce ați putea crede, nu e un flirt, n-am de ce să mă opun ! De altminteri, la ce folosește dacă aș vrea să mă opun ! adăugă ea cu o voce melancolică, căci toată lumea știa că încă de a doua zi după ce principele des Laumes se însurase cu fermecătoarea lui vară, nu-ncetase să o înșele. Dar, în sfîrșit, nu e cazul, i-a cunoscut altădată, îi place să-i frecventeze, găsesc că e foarte bine. Înainte de toate trebuie să vă spun că dacă n-ar fi decît ce-mi povestește despre casa lor... Închipuiți-vă că toate mobilele lor sînt „Empire“ !

— Dar, principesă, firește, tocmai pentru că sînt mobilele bunicilor lor.

— Nu vreau să neg, dar nu sînt mai puțin urite din pricina asta. Înțeleg prea bine că nu poți avea lucruri frumoase, dar cel puțin să nu fie ridicole. Ce vrei ? Nu cunosc nimic mai pompier, mai burghez decît acest stil înfiorător cu scrinuri care au capete de lebădă ca băile.

— Cred că au și lucruri frumoase, trebuie să aibă faimoasa masă de mozaic pe care a fost semnat tratatul de la...

— Ah ! Nu spun că n-ar avea lucruri interesante din punct de vedere istoric. Dar nu pot fi frumoase... fiindcă sînt groaznice ! Și eu am asemenea lucruri moștenite de Basin, de la Montesquieu. Dar le țin în podul de la Guermantes, unde nu le vede nimeni. În sfîrșit, de altminteri, nu e vorba de asta, m-aș repezi la ei cu Basin, m-aș duce să-i văd chiar printre sfîncși și arămurile lor, dacă i-aș cunoaște, dar... nu-i cunosc. Mi s-a spus întotdeauna, cînd eram mică, că nu e politic să frecventezi oameni pe care nu-i cunoști, spuse ca adoptînd un ton copilăros, mă port deci așa cum am fost învățată. Vi-i închipuiți pe acești oameni de ispravă, văzînd că intră o persoană pe care n-o cunosc ? Poate că m-ar primi foarte prost ! spuse principesa.

Și-și înfrumuseță din cochetărie surîsul pe care i-l smulse această presupunere, dînd privirii ei ațintite asupra generalului o expresie visătoare și gingașă.

— Ah ! principesă, știți prea bine că n-ar mai putea de bucurie...

— Dar nu, de ce ? îl întrebă cu o extremă vioiciune, fie ca să nu aibă acru că știe că este una din cele mai mari doamne ale Franței, fie ca să încerce plăcerea de a auzi acest lucru din gura generalului : „De ce ? Ce știți dumneavoastră ? Poate că le-ar fi cum nu se poate mai neplăcut.“ Nu știu, dar dacă ar fi să judec după mine, mă plictisește atît de mult să văd pe cei ce-i cunosc, încît cred că aș innebuni dacă ar trebui să văd și lume pe care n-o cunosc, „fie și eroi“. De altminteri, ia să vedem, afară de cazul cînd e vorba de prieteni vechi ca

dumneavoastră pe care și așa îi cunoști, nu știu dacă eroismul ar fi de un format potrivit în lume. Sînt destul de plictisită să dau dineuri, dar dacă ar trebui să ofer brațul lui Spartacus ca să mă duc la masă... Nu zău, nu l-aș invita niciodată pe Vercingetorix¹ ca al paisprezecelea. Simt că l-aș ține în rezervă pentru seratele mari. Și cum nu dau...

— Ah ! principesă, nu sînteți de florile mărului o Guermantes. Ce înrădăcinat e în dumneavoastră spiritul Guermanților !

— Se vorbește totdeauna de spiritul Guermanților, dar n-am putut niciodată înțelege de ce. Mai cunoașteți așadar și pe alții care îl posedă, adăugă ea cu un hohot de rîs spumos și vesel, cu trăsăturile feței concentrate, împerecheate în rețeaua în-sufletirii ei, cu ochii scînteietori, inflăcărați de o însorire radioasă de veselie pe care aveau puterea s-o radieze astfel numai cuvintele, fie rostite chiar de principesă, care însemnau o laudă a spiritului sau a frumuseții ei. Iată-l, iată-l pe Swann care are aerul că o salută pe Cambremer a dumneavoastră ; acolo... e lîngă bătrîna Saint-Euverte, nu vedeți ? Rugați-l să vă prezinte. Dar grăbiți-vă, dă să plece !

— Ați observat ce rău arată ? spuse generalul.

— Prietenul meu Charles ! Ah ! în sfîrșit, vine, începeam să presupun că nu vrea să mă vadă !

Swann ținea foarte mult la principesa des Laumes, apoi, zărind-o, își aducea aminte de Guermantes, loc învecinat cu Combray, de toată regiunea la care ținea atît de mult și unde nu se mai ducea, ca să nu se îndepărteze de Odette. Uzînd de forme în parte artistice, în parte galante, prin

¹ Vercingetorix, general gal din antichitate, conducătorul rezistenței galilor împotriva armatelor romane.

care ştia să fie pe placul principesei, şi pe care le regăsea foarte uşor cînd se cufunda o clipă în vechiul său mediu, — şi vrînd pe de altă parte să exprime nostalgia pe care o stîrnea şi în el viaţa la ţară :

— Ah ! spuse el parcă din culise, ca să fie auzit în acelaşi timp de doamna de Saint-Euverte, cu care vorbea, şi de doamna des Laumes, pentru care vorbea, iat-o pe fermecătoarea principesă ! Vedeţi, a venit dinadins de la Guermentes ca să asculte pe *Sfîntul Francisc din Assisi* de Liszt şi de abia a avut timpul, ca un piţigoi drăgălaş, să-şi înfigă în păr cîteva fructe mici de prun păsăresc şi de ruja albă ; mai are şi cîteva picături de rouă, puţină promoroacă care trebuie să o facă pe ducesa să sufere. E foarte frumos, scumpa mea principesă.

— Cum, principesa a venit anume de la Guermentes ? E prea mult ! Nu ştiam, nu ştiu ce să mai spun, exclamă naiv doamna de Saint-Euverte, care nu prea era obişnuită cu întorsătura de spirit a lui Swann. Şi examinînd pieptănătura principesei : Da, e adevărat, imită... cum să spun, nu castanele, nu, oh ! e o idee minunată, dar cum putea principesa să-mi cunoască programul ? Muzicanţii nu mi l-au comunicat nici mie.

Fiind obişnuit, cînd era în tovărăşia unei femei cu care-şi păstrase obiceiurile de vorbire curtenitoare, să spună lucruri delicate pe care mulţi oameni de lume nu le-nţelegeau, Swann nu găsi de cuviinţă să-i explice doamnei de Saint-Euverte că vorbise numai metaforic. Dar principesa începu să ridă cu hohote, pentru că spiritul lui Swann era extrem de apreciat în coteria ei, şi nu putea asculta un compliment ce i se adresa fără să-l găsească de o graţie din cele mai fine şi de un haz irezistibil.

— Ei ! sînt încîntată, Charles, dacă-ți plac fructele mele de rujă albă. De ce o saluți pe această Cambremer, sau poate ești și dumneata vecinul ei de moșie ?

Doamna de Saint-Euverte, văzînd că principesa părea mulțumită să stea de vorbă cu Swann, se îndepărtă.

— Și dumneavoastră, principesă, sînteți vecina ei.

— Eu, dar oamenii ăștia au pretutindeni moșii ! Ce bine mi-ar părea să fiu în locul lor !

— Nu e vorba de Cambremer, ci de părinții ei ; tinăra este o domnișoară Legrandin, originară din Combray. Nu știu dacă știți că sînteți contesă de Combray și că biserica vă datorește o redevență.

— Nu știu ce-mi datorează biserica, dar știu că sînt tapată în fiecare an de o sută de franci de către paroh, lucru de care m-aș lipsi. În sfîrșit, Cambremer e un nume foarte ciudat. Se termină tocmai la timp, dar sfîrșește rău, spuse ea rîzînd.

— Nu începe mai bine, răspunse Swann.

— Într-adevăr, această îndoită prescurtare !...

— Trebuie să fie vorba de cineva foarte mîniat și foarte cuviincios care n-a îndrăznit să meargă pînă la capătul primului cuvînt ¹.

— Dar cum nu se putea opri să-l înceapă pe cel de-al doilea, ar fi făcut mai bine să-l sfîrșească pe cel dintîi, ca să termine o dată cu el. Sîntem pe cale să facem glume de un gust încîntător, dragul meu Charles, dar ce rău îmi pare că nu te mai văd, adăugă principesa cu un ton lingușitor, îmi place atît de mult să stau de vorbă cu dumneata ! Închipuiește-ți că nu l-am putut face pe acest idiot de

¹ Joc dublu de cuvinte, cu aluzie la numele generalului Cambronne și la vorba lui „istorică“.

Froberville să înțeleagă că numele Cambremer uimitor. Mărturisește că viața e un lucru îngrozitor. Numai cînd te vîd pe dumneata, nu mă mîhănesc.

Fără îndoială, asta nu era adevărat. Dar Swann și principesa judecau în același chip lucrurile mărunte care aveau drept rezultat — afară numai dacă nu aveau drept cauză — o mare analogie în felul de a se exprima, pînă și în pronunțare. Această asemănare nu era izbitoare, pentru că nimic nu se deosebea mai mult ca vocile lor. Dar dacă reușeai să îndepărtezi cu gîndul din vorbă lui Swann sonoritatea care le învăluia, mustățile dintre care ieșeau, îți dădeai seama că erau aceleași fraze, aceleași inflexiuni, modul de a se exprima al coteriei Guermantes. Swann și principesa nu aveau în nici o privință aceleași idei cînd era vorba de lucruri importante. Dar de cînd Swann era atît de trist, resimțind totdeauna acel soi de fior care precede clipa în care te va podidi plînsul, încerca aceeași nevoie de-a vorbi de supărările lui ca un asasin de crima sa. Auzind-o pe principesă spunîndu-i că viața este un lucru îngrozitor, încercă aceeași plăcere ca și cum i-ar fi vorbit despre Odette.

— Ah ! da, viața e un lucru îngrozitor. Trebuie să ne vedem, scumpă prietenă. Ceea ce apreciez la dumneavoastră, e că nu sînteți veselă. Am putea petrece o seară împreună.

— Așa e, de ce n-ai venit la Guermantes, soacră-mea n-ar mai putea de fericire. Guermantes trece drept foarte urît, dar am să-ți mărturisesc că ținutul nu-mi displace, am oroare de locurile „pitorești“.

— Așa e, e minunat, răspunse Swann, e aproape prea frumos, prea viu pentru mine, în momentul

de față ; e un loc unde trebuie să fii fericit. Poate că este din pricină că am trăit acolo, toate îmi spun atâtea ! Îndată ce se ridică o boare, îndată ce grînele încep să se legene, mi se pare că o să sosească cineva, că o să primesc o știre ; și căsuțele de pe marginea apei... aș fi foarte nenorocit !

— Oh ! dragul meu Charles, bagă de seamă, iată că m-a văzut îngrozitoarea aia de Rampillon, ascunde-mă, amintește-mi așadar ce i s-a-ntîmplat, și-a căsătorit fiica sau amantul, nu mai știu : poate că pe amîndoi... și încă-mpreună ! Ah ! nu, îmi aduc aminte, a fost repudiată de principele ei... fă-te că-mi vorbești, ca această Berenice să nu vină să mă invite la cină. De altminteri, o șterg. Ascultă-mă, dragul meu Charles, pentru că te văd în sfîrșit, nu vrei să te lași răpit și să te duc la principesa de Parma care ar fi atît de mulțumită să te vadă, ca și Basin cu care trebuie să mă-ntîlnesc la ea ? Dacă n-am afla cîte ceva despre dumneata prin Mémé... Gîndește-te că nu te mai văd niciodată !

Swann refuză : îl prevenise pe domnul de Charlus că de la doamna de Saint-Euverte se va întoarce drept acasă și se temea că ducîndu-se la principesa de Parma ar risca să scape bilețelul care nădăjduse tot timpul că-i va fi înmînat de un servitor în timpul seratei și pe care poate îl va găsi la portarul său. „Bietul Swann, spuse în seara aceea doamna des Laumes soțului ei, e tot drăguț, dar are aerul foarte nenorocit. O să-l vezi, căci ne-a făgăduit că va veni să cîneze într-una din zilele acestea. Găsesc în fond ridicol ca un bărbat cu inteligența lui să sufere din pricina unei ființe de acest soi și care nici măcar nu e interesantă, căci se spune că e idioată“, adăugă ea cu înțelepciunea celor neîndrăgostiți care găsesc de cuviință că un

om de spirit ar trebui să fie nenorocit numai de pe urma cuiva care ar merita; ca și cum te-ai mira că binevoiești să suferi de holeră din pricina unei făpturi atât de mici ca bacilul-virgulă!

Swann voia să plece, dar în clipa în care încerca, în sfârșit să o șteargă, generalul de Froberville îl rugă să-l prezinte doamnei de Cambremer, și fu nevoit să se-ntoarcă cu el în salon ca să o caute.

— Ia spune, Swann, aș prefera să fiu soțul acestei femei decît să fiu măcelărit de sălbatici, ce părere ai?

Cuvintele „măcelărit de sălbatici“ străpunseră dureros inima lui Swann; și simți îndată nevoia să continue conversația cu generalul:

— Ah! îi spuse el, multe vieți foarte frumoase au sfârșit în acest chip... Știi de pildă... acel navigator a cărui cenușă a fost adusă de Dumont d'Urville¹, La Pérouse² (și Swann era fericit, parcă ar fi vorbit despre Odette). La Pérouse are un caracter frumos, care mă interesează foarte mult, adăugă el cu un aer melancolic.

— Ah! firește, La Pérouse, spuse generalul. Nume cunoscut. Are și o stradă.

— Cunoști pe cineva care locuiește în rue La Pérouse? întrebă Swann cu un aer rătăcit.

— O cunosc numai pe doamna de Chanlivault, sora domnului Chaussepierre. Ne-a oferit o frumoasă serată de comedie mai zilele trecute. Iată un salon care va fi cîndva foarte elegant, ai să vezi.

¹ Jules-Sébastien-Cesar Dumont d'Urville (1790—1842), navigator francez care, făcînd înconjurul lumii, a vizitat printre altele și Antarctica.

² Jean-François-Galup de La Pérouse, explorator francez, care a întreprins una din cele mai interesante expediții de explorare a globului pămîntesc din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

— Ah ! locuiește în rue La Pérouse ? Ce lucru simpatic, e o stradă atît de frumoasă, atît de tristă.

— Nicidecum ; poate că nu te-ai mai dus de mult pe acolo ; nu mai e tristă, tot cartierul începe să se construiască.

Cînd Swann îl prezentă, în sfîrșit, pe domnul de Froberville doamnei de Cambremer, cum ea auzea întîia oară numele generalului, schiță surîsul de bucurie și de surprindere pe care l-ar fi manifestat dacă nu s-ar mai fi rostit niciodată în fața ei alt nume decît acesta, căci necunoscînd prietenii noii ei familii, credea că fiecare persoană ce i se prezintă este unul din ei, și gîndind că ar da dovadă de tact, avînd aerul că a auzit atît de mult vorbindu-se de el de cînd e măritată, întindea mîna cu un aer șovăitor, menit să dovedească rezerva cu care fusese deprinsă, pe care trebuia să o învingă și pe care simpatia spontană reușea s-o biruie. Și socrii ei, pe care-i credea oamenii cei mai străluciți din Franța, spuneau că e un inger ; cu atît mai mult, cu cît făcînd-o să se căsătorească cu fiul lor, preferau să pară că au cedat mai degrabă atracției calităților ei, decît averii ei mari.

— Se vede doamnă că aveți suflet de muziciană, îi spuse generalul, făcînd inconștient aluzie la incidentul cu mukul.

Dar concertul reîncepu și Swann înțelese că n-ar putea pleca înainte de sfîrșitul acestui număr nou din program. Suferea să stea închis împreună cu acești oameni a căror prostie și al căror ridicol îl izbeau cu atît mai dureros cu cît, ignorîndu-i dragostea, incapabili, dacă ar fi cunoscut-o, să se intereseze de ea și să facă altceva decît să zîmbească pe seama ei, ca de o copilărie, sau să o deplîngă ca o nebunie, o făceau să-i apară sub aspectul unei stări subiective care exista numai pentru el, fără

ca nimic exterior să-i afirme realitatea ; suferea mai ales și atît de mult, încît pînă și sunctul instrumentelor îl îmboldea să strige că este obligat să-și prelungească surghiunul aici, unde Odette nu va veni niciodată, unde nimeni n-o cunoștea, unde era cu desăvîrșire absentă.

Dar deodată parcă ar fi intrat pe neașteptate și această apariție înseamnă pentru el o suferință atît de sfișietoare, încît fu nevoit să-și ducă mîna la inimă. Căci vioara urcase atingînd note înalte în care stăruia ca într-o așteptare, o așteptare care se prelungea parcă neîncetat, în exaltarea ei de a-și zări în sfîrșit obiectul așteptării sale care se apropia, silindu-se cu o sforțare deznădăjduită să dăinuiască pînă la sosirea lui, să-l întîmpine înainte de a se sfîrși, să-i mențină încă o clipă, cu ultimele lui pîteri, drumul deschis, ca să poată trece așa cum susții o ușă care altfel s-ar închide. Și înainte ca Swann să fi avut timpul să-și dea seama și să-și spună : „E mica frază din sonata de Vinteuil, n-o mai ascult !“ toate amîntirile lui din timpul în care Odette era îndrăgostită de el și pe care pînă acum reușise să le păstreze nevăzute în adîncul său, înșelate de aceeaștă rază neașteptată din timpul dragostei pe care o crezuse reînviată, se trezise și urcase într-un zbor să-i cînte nebunește, neîndurătoare cu nenorocul său de acum, refrenurile uitate ale fericirii.

În locul expresiilor abstracte „timpul cînd eram fericit“, „timpul cînd eram iubit“, pe care le rostise adesea pînă atunci și fără să sufere prea mult, căci inteligența lui înăbușise în ele numai niște pretinse extrase din trecut care nu păstrau nimic din acesta, Swann rogăsi tot ce fixase pentru totdeauna esența specifică și volatilă a acestei fericiri pierdute ; revăzu totul, petalele acoperite cu

zăpadă și încrețite ale crizantemei pe care i-o aruncase în trăsură, pe care o dusesse la gură — adresa în relief a restaurantului „Maison Dorée“ pe scrisoarea pe care citise : „*mîna îmi tremură atît de puternic scriîndu-ți*“ — sprîncenele încruntate cînd îi spusese cu un aer rugător : „N-ai să mă faci să aștept prea mult un semn de viață ?“, simți mirosul fierului de ondulat cu care i se pieptăna părul în „perie“, în timp ce Lorédan se ducea să o cheme pe tînăra lucrătoare, ploile repezi care căzuseră de atîtea ori în acea primăvară, înapoierea glacială în trăsura lui, pe clar de lună, toate ițele obiceiurilor mintale, ale impresiilor sezoniere, ale creațiilor cutanate, care întinseseră peste un șir de săptămîni o rețea uniformă în care trupul său era iarăși prins. În clipa aceasta, satisfăcea o curiozitate voluptoasă cunoscînd plăcerile acelor ce trăiesc prin dragoste. Crezuse că ar putea să se rezume la asta, că n-ar fi obligat să-i afle durerile ; căci farmecul Odettei însemna acum pentru el un lucru mărunț pe lîngă acea formidabilă teroare care îl prelungea ca un nimb nedeslușit, acea neliniște nemărginită de a nu ști în fiecare clipă ce face, de a nu o poseda pretutindeni și totdeauna ! Din păcate, își aducea aminte de tonul cu care ea exclamase : „Aș putea să te văd totdeauna, sînt totdeauna liberă !“ ea, care nu mai era niciodată liberă !, interesul, curiozitatea pe care le manifestase pentru viața lui, dorința ei pătimașă de a obține halîrul, — de care se temea dimpotrivă atunci, ca de un izvor de supărări plictisitoare, — să o lase să pătrundă în intimitatea lui ; cît se rugase de Swann ca acesta să consimtă să meargă la Verdurini ; și cînd o chema la el o dată pe lună, de cîte ori îi repetase Odette înainte ca el să se fi lăsat înduplecat, ce desfătător ar fi obiceiul de a se ve-

dea în fiecare zi, obicei la care ea visa atunci cînd lui i se părea doar o belea plicticoasă, de care ea se dezgustase în urmă și cu care rupsese definitiv, în vreme ce pentru el ajunsese o nevoie atît de neînvinsă și dureroasă. Nu știa cît de bine o nimerise cînd, văzînd-o a treia oară, cum ea îi repeta : „Dar de ce nu mă lăsați să viu mai des“, îi răspunsese rîzînd, cu galanterie : „De frică să nu sufăr“. Acum, din păcate, se mai întîmpla uneori ca ea să-i scrie pe o hîrtie care purta numele tipărit al unui restaurant sau al unui hotel : dar parcă erau niște litere de foc care-l ardeau. „E scrisă de la hotelul Vouillemont ? Ce s-o fi dus să facă acolo ? Cu cine ? Ce s-o fi întîmpîlat acolo ?“ Își amintea de becurile de gaz care se stingeau pe *boulevard des Italiens* cînd o întîlnise, în ciuda oricărei nădejdi, printre umbrele rătăcitoare în acea noapte care i se păruse aproape supranaturală și care, într-adevăr — noapte dintr-un timp în care nici nu trebuia să se întrebe dacă n-ar supăra-o căutînd-o, regăsînd-o, atît era de sigur că ea era bucuroasă să-l vadă și să se înapoieze cu el — aparținea de bunăseamă unei lumi tainice, în care nu te poți întoarce nicio dată cînd porțile ei s-au închis. Și Swann zări, nemîșcat, în fața acestei fericiri reîntîlnite, pe un nenorocit de care-i fu milă, pentru că nu-l recunoscuse numai decît, astfel încît fu nevoit să-și plece ochii ca să nu se vadă că erau plini de lacrimi. Căci nenorocitul acela era chiar el.

Cînd își dădu seama de acest lucru, mila lui încetă, dar fu gelos pe celălalt Swann, pe care ea îl iubise, fu gelos pe aceia de care-și spusese adesea fără să fi suferit prea mult „poate că ea îi iubește“, acum cînd schimbase ideea nelămurită de a iubi, în care nu intră dragostea, cu petalele crizantemei și „antetul“ restaurantului „Maison Dorée“, care

erau pline de dragoste. Suferința lui devenind prea puternică, își trecu mîna pe frunte, lăsă să-i cadă monoculul și-l șterse. Și fără îndoială dacă s-ar fi văzut în clipa aceea, ar fi adăugat colecției monoculul pe care-l muta ca pe un gînd supărător și pe a cărui față aburită se străduia să șteargă cu batista grijile.

Sînt în vioară — dacă, fără să vezi instrumentul, nu poți raporta ceea ce auzi la imaginea ei care modifică sonoritatea — accente atît de comune cu anumite voci de contraalto, încît ai iluzia că o cîntăreață a intervenit în concert. Ridici ochii, nu vezi decît cutiile prețioase ca niște cutii chinezești, dar, din cînd în cînd, ești încă înșelat de chemarea amăgitoare a sirenei ; uneori crezi că auzi un geniu captiv care se zbate în fundul cutiei docte, vrăjite și tremurătoare, ca un diavol într-o cristelniță ; în sfîrșit, uneori ai impresia că în aer filfii o ființă supranaturală și pură, fluturînd un mesaj nevăzut.

Ca și cum instrumentiștii, în loc să fi cîntat mica frază, ar fi executat mai degrabă riturile impuse ca ea să se ivească și ar fi purces la incantațiile necesare ca să obțină și să prelungească cîteva clipe minunea evocării ei ; Swann, care n-o putea vedea, așa cum n-ar fi putut-o vedea dacă ar fi aparținut unei lumi ultra-violete, și care gusta parcă improspătarea unei metamorfoze în orbirea momentană de care era lovit în timp ce se apropia de ea, Swann o simțea prezentă ca o zeiță protectoare și confidentă a dragostei sale, zeiță care adoptase veșmintul acestei aparențe sonore ca să ajungă pînă la el în fața mulțimii și să-l ia la o parte ca să-i vorbească. Și în timp ce fraza trecea, ușoară, potolitoare și șoptită ca un parfum, spunîndu-i ce avea să-i spună, iar el îi scruta toate cuvintele, regretînd că le vede luîndu-și atît de

repede zborul, făcea fără să vrea, cu buzele, gestul sărutului, la trecerea trupului armonios, care se pierdea în depărtare. Nu se mai simțea exilat și singur, căci i se adresase, îi vorbea în șoaptă despre Odette. Căci nu mai avea, ca altădată, impresia că mica frază nu-i cunoștea pe Odette și pe el. Doar fusese de altele ori martora bucuriilor lor ! E adevărat că adesea tot ea îi vestise cât de nestatornice erau aceste bucurii. Iar dacă în trecut ghicea suferința în surîsul ei, în intonația ei limpede și dezamăgită, astăzi găsea în ea mai degrabă grația unei resemnări aproape vesele. Parcă-i amintea de acele supărări de care-i vorbea altădată și pe care le vedea, fără să fi fost atins de ele, cum le trăia surîzînd în drumul ei întortocheat și repede, de acele supărări care ajunseseră acum ale lui fără să fi nădăjduit că ar scăpa vreodată de ele. Parcă-i spunea ca odinioară despre fericirea lui : „Toate astea nu înseamnă nimic“. Și gîndul lui Swann se îndreptă înțîia oară într-un avînt de milă și de duioșie spre Vinteuil, spre acel frate necunoscut și sublim care trebuie să fi suferit și el atîta ; ce viață o fi dus ? Din adîncul căror dureri scosese acea putere de zeu, acea putere nemărginită de a crea ? Cînd mica frază îi vorbea despre deșertăciunea suferințelor lui, Swann găsea alinare în această înțelepciune însăși care mai adineauri i se păruse totuși de nesuferit, cînd credea că o citește pe fețele indiferențelor care-i priveau dragostea ca o divagare fără însemnătate. Căci orice ar fi crezut despre scurta durată a acestor stări sufletești, mica frază vedea dimpotrivă în ele, nu ca toată lumea, ceva mai puțin serios decît viața pozitivă, ci dimpotrivă, un lucru atît de superior acesteia, încît numai el merita să fie exprimat. Încea să imite, să creeze din nou acel farmec al unei tristeți

lăuntrice, ba chiar esența lui, care totuși nu poate fi împărtășită și pare frivolă oricărui altuia decît aceluia care-l încearcă, farmec pe care mica frază îl captase, îl vădise. Astfel încît îi punea chiar pe cei de față — cu condiția să fi fost cît de cît muzicieni — să-i mărturisească prețul și să-i guste gingășia divină, pe care apoi le vor nesocoti în viață, în fiecare dragoste deosebită pe care o vor vedea înfiripîndu-se în jurul lor. Fără îndoială că forma sub care ea îl codificase nu putea să fie rezolvată cu raționamente. Dar cum îi destăinuia de mai bine de un an multe din comorile lui sufletești, dragostea de muzică se născuse cel puțin pentru cîtva timp în el, Swann considera motivele muzicale ca niște adevărate idei, din altă lume, de alt ordin, idei învăluite de întuneric, necunoscute, pe care inteligența nu le poate pătrunde, dar care totuși se deosebesc unele de altele, inegale între ele ca valoare și semnificație. Cînd, după serata de la Verdurini, pusese să i se cînte din nou mica frază, căutase să deslușească cum ea îl amăgea, cum îl învăluia ca un parfum, ca o mîngîiere, își dăduse seama că acea impresie de gingășie sfioasă și retractilă se datora distanței mici dintre cele cinci note care o alcătuiau și repetării stăruitoare a două din ele ; dar în realitate, știa că nu judeca astfel fraza însăși, ci numai niște simple valori, substituite, pentru comoditatea înțelegerii lui, entitățile tainice pe care o percepușe, înainte de a-i cunoaște pe Verdurini, la acea serată cînd auzise pentru întîia oară sonata. Știa că amintirea însăși a pianului falsifica de asemenea planul în care vedea muzica, și că tărîmul ce se oferă muzicianului nu e o claviatură meschină de șapte note, ci una incomensurabilă, aproape pe de-a-ntregul încă necunoscută, unde numai ici și colo, despărțite

de o beznă deasă, neexplorată, cîteva milioane de clape pline de gingăşie, de pasiune, de curaj, de seninătate, care o alcătuiesc, fiecare tot atît de deosebită de celelalte ca un univers de altul, au fost descoperite de cîteva mari artişti care, trezind în noi corespondentul temei pe care au găsit-o, ne fac serviciul să ne arate ce bogăţie, ce varietate ascunde fără ştirea noastră această noapte lungă, nepătrunsă şi descurajantă a sufletului nostru, care credem că e vid şi neant. Vinteuil fusese unul din aceşti muzicieni. În mica lui frază, deşi înfăţişa raţiunii o suprafaţă întunecoasă, se simţea un conţinut atît de consistent, atît de explicit, căruia ea îi dădea o putere atît de nouă, atît de originală, încît cei ce o auziseră o păstrau în ei la acelaşi nivel cu ideile inteligenţei. Swann se referea la ea ca la o concepţie a dragostei şi a fericirii despre care ştia îndată în ce consta particularitatea ei, aşa cum ştia acelaşi lucru despre *Princesse de Clèves* sau despre *René*, cînd aceste nume i se înfăţişau în memorie. Chiar cînd nu se gîdea la mica frază, ea exista latentă în mintea lui ca şi anumite alte noţiuni fără echivalent, ca noţiunea de lumină, de sunet, de relief, de voluptate fizică, care sînt posesiunile bogate cu care se împodobeşte şi se diversifică domeniul nostru interior. Poate le vom pierde, poate se vor mistui, dacă ne reîntoarcem în neant. Dar cît timp trăim, nu ne putem împotrivi faptului de-a le fi cunoscut, după cum nu ne-am putea împotrivi dacă ar fi vorba de vreun obiect real, după cum de pildă nu ne putem îndoi de lumina lămpii care se aprinde în faţa obiectelor metamorfozate din odaia noastră din care a dispărut pînă şi amintirea întunericului. Datorită acestui fapt, fraza lui Vinteuil îmbrăţişase, ca şi cutare temă din Tristan, de pildă, care ne înfăţişează şi ea

o anumită achiziție sentimentală, condiția noastră de muritori, dobîndise un ce omenesc destul de emoționant. Soarta ei era legată de viitor, de realitatea noastră sufletească pe care o împodobeă cît mai deosebit, cît mai diferențiat. Poate că neantului e adevărul și tot visul nostru e inexistent, dar atunci simțim că acele fraze muzicale, acele noțiuni care există în raport cu el, ar trebui să nu însemne nici ele nimic. Vom pieri, dar avem drept zălog aceste captive dumnezeiești care vor urma soarta noastră. Și moartea în tovărășia lor e oarecum mai puțin amară, mai puțin lipsită de glorie, poate mai puțin probabilă.

Swann nu greșea deci crezînd că fraza din sonată exista în realitate. Firește, umană din acest punct de vedere, aparținea totuși unei clase de fapte supranaturale și pe care nu le-am văzut niciodată, dar pe care totuși le recunoaștem cu încîntare strălucind cîteva clipe deasupra universului nostru, cînd vreun explorator al nevăzutului reușește să capteze una, să o aducă din lumea divină în care are acces. Tocmai asta făcuse Vinteuil cu mica frază. Swann simțea că muzicantul se mulțumise, cu instrumentele lui muzicale, să o dezvăluie, să o facă vizibilă, să-i urmeze și să-i respecte desenele cu o mîină atît de gingașă, atît de prevăzătoare, atît de delicată și atît de sigură, încît sunetul se altera în fiecare clipă, estompîndu-se ca să indice o umbră, și reînvia cînd trebuia să fie în căutarea unui contur mai îndrăzneț. Și dovadă că Swann nu se înșela cînd credea în existența reală a acestei fraze, e că orice amator mai subțire și-ar fi dat numaidecît seama de înșelăciune, dacă Vinteuil, dispunînd de mai puțină putere ca să-i vadă și să-i redea formele, ar fi încercat să ascundă la-

cunele viziunii sau alte slăbiciuni, adăugînd de la el ici-colo unele trăsături.

Dispăruse. Swann ştia că va apărea din nou la sfîrşitul ultimei părţi, după un pasaj mai lung pe care pianistul doamnei Verdurin îl sărea întotdeauna. Erau idei minunate pe care Swann nu le deosebise la prima audiere şi pe care le percepea acum, ca şi cum s-ar fi dezbrăcat în vestiarul memoriei sale de veşmîntul uniform al noutăţii. Swann asculta toate temele răzleţe care vor intra în alcătuirea frazei, ca premisele concluziei necesare, asista la naşterea ei : „Îndrăzneala, poate tot atît de genială. Îşi spunea el, ca aceea a unui Lavoisier ¹, a unui Ampère ², îndrăzneala unui Vinteuil experimentînd, descoperînd legile tainice ale unei puteri necunoscute, mînînd prin inexplorabil, spre singura ţintă posibilă, atelajul nevăzut în care se încrede şi pe care nu-l va zări niciodată“. Ce frumos dialog între pian şi vioară auzi Swann la începutul ultimei părţi ! Suprimarea graiului omenesc, departe de a-l lăsa, cum s-ar fi putut crede, în voia fanteziei, o eliminase ; limbajul vorbit nu fu niciodată constrîns cu atîta neînduplecare, nu cunoşcu pînă-ntr-atît siguranţa întrebărilor, evidenţa răspunsurilor. La început, pianul singuratic se tînguia ca o pasăre părăsită de tovarăşa ei ; vioara o auzi, îi răspunse ca dintr-un copac vecin. Era ca la începutul lumii, ca şi cum n-ar fi fost decît ei doi pe pămînt, sau mai degrabă în această lume închisă restului, clădită prin logica unui creator şi în care vor fi totdeauna numai ei doi : această

¹ *Antoine Lavoisier* (1743—1794), chimist şi fizician francez, întemeietorul chimiei moderne, considerat, pentru descoperirile sale, drept „părintele“ acestei ştiinţe.

² *André-Marie Ampère* (1775—1836), savant, matematician şi fizician francez.

sonată. Să fie o pasăre, să fie sufletul încă nedesăvârșit al micii fraze, să fie o zână nevăzută ce geme, căruia pianul îi îngina apoi, cu gingășie, tînguirea? Strigătele ei erau atît de năpraznice, încît violonistul trebuia să se năpustească pe arcuș ca să le culeagă. Minunată pasăre! Violonistul parcă voia să o farmece, să o domesticească, să o prindă. Trecuse în sufletul său, mica frază evocată frămînta ca pe un medium trupul într-adevăr posedat al violonistului. Swann știa că ea va avea să glăsuiască încă o dată. Și el se dedublase atît de bine, încît așteptarea clipei iminente în care avea să se regăsească în fața ei îl scutura cu unul din acele suspine pe care ni le pricinuiesc un vers frumos sau o știre tristă, nu cînd sîntem singuri, dar cînd le împărtășim unor prieteni în care ne observăm ca un altul a cărui emoție probabilă îi induioșază. Ea reapăru, dar de data aceasta ca să atirne în aer și să fie cîntată numai o clipă ca nemîșcată, și ca să dispară apoi. Swann nu pierdu nimic din timpul atît de scurt în care ea se prelungea. Era încă acolo ca o bulă irizată care se menține. Ca un curcubeu, a cărui strălucire slăbește, scade, apoi sporește și, înainte de a se stinge, se aprinde o clipă, în chip neobișnuit : adăugă celor două culori în care se înfățișase pînă acum alte coarde, toate coardele unei prizme, și le făcu să cînte. Swann nu îndrăznea să se miște și ar fi vrut să impună și celorlalți să stea liniștiți, ca și cum cea mai mică mișcare ar fi putut compromite prestigiul supranatural, gingaș și fragil care era cît pe ce să dispară. La drept vorbind, nimeni nu se gîndea să vorbească. Cuvîntul inefabil al unui singur absent, poate al unui mort (Swann nu știa dacă Vinteuil mai trăia), țîșnind peste ritualurile acestor oficanți, era suficient ca să țină în loc atenția a trei sute de

persoane, și făcea din acea estradă, pe care se învoca astfel un suflet, unul din cele mai nobile atare pe care s-ar fi putut celebra o ceremonie supranaturală. Astfel încît, cînd fraza în sfîrșit se desprinsese fluturînd zdrențuită în motivele următoare care-i luaseră locul, dacă în primul moment Swann fu înclădat văzînd-o pe contesa de Monteriender vestită prin naivitățile ei, aplecîndu-se spre el ca să-i împărtășească impresiile chiar înainte de sfîrșitul sonatei, nu se putu împiedica să suridă și poate să găsească un înțeles adînc pe care ea nu-l vedea, în cuvintele de care se sluzea. Minunată de virtuozitatea executanților, contesa exclamă adresîndu-se lui Swann : „E uimitor, n-am văzut niciodată ceva mai tare...” Dar un scrupul de exactitate o îndemnă să rectifice această dintîi afirmație și adăugă următoarea rezervă : „nimic mai tare... de la mesele care se învîrt”.

Cu începere din acea seară, Swann înțelese că sentimentul pe care Odette îl avusese pentru el nu va renaște niciodată, că nădejdlile lui de fericire nu se vor mai înfăptui. Și în zilele în care, din întâmplare, ea fusese iarăși drăguță și tandră cu el, dacă avusese vreo atenție față de dînsul, Swann însemna aceste semne aparente și mincinoase ale unei ușoare reveniri, cu acea solitudine înduioșată și sceptică, cu acea bucurie deznădăjduită a acelora care, cînd îngrijesc un prieten, ajuns la capătul unei boli incurabile, relatează ca niște fapte de preț : „Ieri, și-a făcut socotelile și a descoperit o greșeală de adunare pe care o făcusem ; a mîncat cu poftă un ou ; dacă-l va mistui bine, vom încerca să-i dăm mîine un cotlet”, deși știu că sînt cu totul lipsite de semnificație în ajunul unei morți inevitabile. Fără-ndoială, Swann era sigur că dacă ar fi trăit acum departe de Odette, ea ar fi sfîrșit prin a-i

ajunge indiferentă, astfel încît ar fi fost mulțumit dacă ea ar fi plecat din Paris pentru totdeauna : ar fi avut curajul să rămînă, dar nu-l avea pe acela de-a pleca.

Avusese de multe ori acest gînd. Acum cînd se apucase din nou de studiul său asupra lui Vermeer, ar fi trebuit să se ducă iarăși cel puțin cîteva zile la Haga, la Dresda, la Brunswick. Era convins că o *Toaletă a Diane*, care fusese cumpărată de muzeul Mauritshuis la licitația Goldschmidt ca un Nikolaus Maes¹, era în realitate de Vermeer. Și ar fi vrut să poată studia tabloul pe loc, ca să-și întemeieze convingerea. Dar să plece din Paris cînd Odette era acolo și chiar cînd era absentă — căci în locurile noi, unde senzațiile nu sînt tocite de obișnuință, durerea se împrospătează, se reînsufletește — era pentru el un proiect atît de cumplit, încît nu se simțea în stare să se gîndească mereu la el, decît pentru că știa că era hotărît să nu-l execute niciodată. Dar se-ntîmpla ca în somn, intenția călătoriei să renască în el, — fără să-și fi adus aminte că această călătorie era imposibilă, — și se realiza în vis. Într-o zi visă că pleacă cu gîndul să lipsească un an : aplecîndu-se pe ușa vagonului spre un tînăr care-și lua rămas-bun de la el plîngînd pe peron, Swann căuta să-l convingă să plece cu el. Cînd trenul se puse în mișcare, neliniștea îl trezi, își aminti că nu pleacă și că o va vedea pe Odette în acea seară, miine și aproape în fiecare zi. Atunci, încă emoționat de visul său, binecuvîntă împrejurările deosebite care-l făceau independent, grație cărora putea rămîne în apropierea Odettei și reuși ca ea să-i îngăduie să o

¹ *Nikolaus Maes* sau *Maas* (1632—1693), pictor olandez, elevul lui Rembrandt ; tablourile sale se remarcă prin ingeniozitatea compoziției și prin frumusețea culorii.

vadă uneori ; și, recapitulînd toate aceste avantaje situația lui — averea lui de care ea avea atîta nevoie încît se ferea de o ruptură (căci se spunea că avea chiar un gînd ascuns : să-l hotărască să se însoare cu ea), — acea prietenie cu domnul de Charlus care, la drept vorbind, nu-l făcuse să obțin vreodată mare lucru de la Odette, dar îi prilejuia plăcerea de a simți că acest prieten comun, pentru care ea avea o stimă atît de mare, vorbea despre el în chip atît de măgulitor — și pînă și inteligentă lui, în sfîrșit, pe care o punea în întregime la contribuție ca să urzească în fiecare zi o intrigă nouă care să-i facă prezența, dacă nu plăcută, cel puțin necesară Odettei — se gîndi ce ar fi ajuns dacă toate acestea i-ar fi lipsit, se gîndi că dacă ar fi fost ca atîția alții, sărac, umil, lipsit, nevoit să primească orice slujbă, sau dacă ar fi fost legat de părinți, de soție, ar fi fost obligat să o părăsească pe Odette, că acest vis a cărui spaimă era încă atît de aproape ar fi putut să fie adevărat, și-și spuse : „Nu ne cunoaștem fericirea. Nu sîntem niciodată atît de nenorociți pe cît credem.“ Dar socoti că această existență dăinuia de mai mulți ani, că tot ce putea nădăjdui era ca ea să dureze mereu, că și-ar sacrifica lucrările, plăcerile, prietenii, în sfîrșit toată viața, în așteptarea zilnică a unei întîlniri care nu-i putea aduce nici o fericire, și se-ntreba dacă nu se înșela, dacă ceea ce-i favorizase legătura și-i împiedicase ruptura nu-i deservise menirea lui, dacă întîmplarea la care ar fi trebuit să rîvnească n-ar fi fost aceea de care se bucura atît de mult că avea loc numai în vis : plecarea lui ; își spuse că omul nu-și cunoaște nenorocirea, că nu e niciodată atît de fericit pe cît se crede.

Uneori nădăjduia că Odette ar muri fără să sufere într-un accident, căci era veșnic plecată de-acasă, pe drumuri, pe stradă, de dimineața pînă seara. Și cum se întorcea vie și nevătămată, admira faptul că trupul omenesc e atît de mlădios și puternic, că poate zădărnici mereu și ocoli toate pri-mejdiile care-l înconjoară (și pe care Swann le găsea nenumărate, de cînd dorința lui tainică le făcuse socoteala), și îngăduie astfel ființelor să se dedea zilnic și aproape nepedepsit operei lor min-cinoase, goanei după plăceri. Și Swann simțea foarte aproape de inima lui pe acel Mahomed al II-lea al cărui portret de Bellini¹ îi plăcea și care, simțind că se îndrăgostește nebunește de una dintre soțiile lui, o înjunghie ca să-și recapete libertatea de spirit, așa cum spune cu naivitate biograful său venețian. Apoi se indigna că se gîndește astfel numai la el și i se părea că suferințele pe care le încercase nu merită nici o milă de vreme ce el în-suși ține atît de puțin la viața Odettei.

Neputîndu-se despărți pentru totdeauna de ea, dacă ar fi văzut-o fără să se mai despartă, durerea ar fi sfîrșit cel puțin prin a i se potoli și poate că dragostea lui s-ar fi stins. De vreme ce Odette nu voia să plece pentru totdeauna din Paris, el ar fi dorit ca ea să nu plece niciodată. Cel puțin cum știa că singura ei mare absență avea loc în fiecare an în august și septembrie, avea răgazul cu multe luni înainte să-i topească ideea amară în tot timpul ce va să vină pe care-l purta în el prin anticipație și care, alcătuit din zile omogene cu cele actuale, circula transparent și rece în mintea lui, în care întreținea tristețea, dar fără să-i pricinuiască su-

¹ Numele unei ilustre familii de pictori venețieni, din-tre care amintim pe *Gentile Bellini* (1429—1507), care a pictat, între altele, portretul lui Mahomed al II-lea.

ferințe prea vii. Dar iată că un singur cuvânt a Odettei atingea în Swann acest viitor pe care și-l făcea în el, acest fluviu incolor și liber și, ca bucată de gheață, îl imobiliza, îi întărea fluiditatea, îl făcea să înghețe în întregime ; Swann se simți pentru neașteptate copleșit de o masă enormă și neînfrântă care apăsa asupra pereților lăuntrici ai ființei sale gata să o sfărâme : căci Odette îi spusese cu privirea surizătoare și prefăcută cu care-l observase „Forcheville are să facă o călătorie frumoasă de Rusalii. Se duce-n Egipt“, și Swann înțelesese în dată că asta însemna : „Am să mă duc de Rusalii în Egipt cu Forcheville“. Într-adevăr, dacă peste câteva zile Swann îi spunea : „Fiindcă veni vorba de acea călătorie pe care mi-ai spus că o vei face cu Forcheville“, ea răspundea nechibzuită : „Da, dragul meu, plecăm în ziua de 19, îți vom trimite o vedere a piramidelor“. Atunci voia să afle dacă era amanta lui Forcheville, voia să o întrebe chiar pe ea. Știa că, fiind superstițioasă, n-ar fi săvârșit anumite jurăminte false și apoi teama care-l reținuse pînă acum să n-o supere pe Odette cu întrebări, să nu se facă urît de ea, nu mai stăruia acum cînd pierduse orice nădejde de-a fi iubit vreodată de ea.

Într-o zi primi o scrisoare anonimă care-i spunea că Odette fusese amanta multor bărbați (printre care i se citau cîteva, anume Forcheville, domnul de Bréauté și pictorul) și femei, și că ar frecventa case de întîlnire. Îl chinui gîndul că printre prietenii lui s-ar afla vreo ființă capabilă să-i fi adresat această scrisoare (căci, prin unele amănunte, ea destăinuia că acela care o scrisese cunoștea de aproape viața lui Swann). Se întreba cine putea fi autorul scrisorii. Dar nu bănuise niciodată acțiunile necunoscute ale ființelor, ale acelor ce n-au le-

gături vădite cu spusele lor. Și cînd vru să știe dacă ar trebui să situeze mai degrabă sub caracterul aparent al domnului de Charlus, al domnului des Laumes, al domnului d'Orsan regiunea necunoscută în care acest act mîrșav trebuie să fi luat naștere, cum nici unul din ei nu aprobase vreodată în fața lui scrisorile anonime și toate spusele lor implicau că le reprobă, nu mai găsi cu cale să lege această infamie mai degrabă de firea unuia decît a altuia. Aceea a domnului de Charlus era oarecum a unui detractat, dar funciarmente bună și duioasă ; aceea a domnului des Laumes puțin uscată, dar sănătoasă și dreaptă. În ce-l privește pe domnul d'Orsan, Swann nu întîlnise niciodată pe nimeni care să-l fi întîmpinat chiar în împrejurările cele mai triste, cu un cuvînt mai simțit, cu un gest mai discret și mai just. Astfel încît nu putea înțelege rolul nu prea delicat care se atribuia domnului d'Orsan în legătura lui cu o femeie bogată, și ori de cîte ori se gîndea la el, era nevoit să-nlăture această reputație proastă care nu se putea împăca cu atîtea mărturii sigure de delicatețe. Swann simți o clipă că mintea i se întunecă și se gîndi la altceva, ca să regăsească puțină lumină. Apoi avu curajul să se-ntoarcă la gîndurile lui. Dar atunci, după ce nu mai putut bănuî pe nimeni, fu nevoit să bănuiască pe toată lumea. La urma urmei, domnul de Charlus ținea la el, avea inimă bună. Dar era un nevropat, poate că miine ar plînge dacă l-ar ști bolnav și astăzi, din gelozie, din supărare, cuprins de cine știe ce idee subită, dorise să-i facă rău. În fond, acest soi de bărbați e cel mai rău dintre toți. Firește, principele des Laumes nu ținea pe departe atît de mult la el ca domnul de Charlus. Dar chiar din această pricină, nu avea, față de el, aceleași susceptibilități ; și apoi era o fire rece,

fără îndoială, dar tot atît de incapabilă de fapt
urite ca și de fapte mari. Swann se căia că se în-
prietenise numai cu asemenea ființe. Apoi s
gîndea că numai bunătatea împiedică pe oame
să facă rău aproapelui lor, că, în fond, nu pute
răspunde decît de firi asemănătoare alor lui, cum
era, în ce privește inima, aceea a domnului d
Charlus, care s-ar fi revoltat doar la gîndul de a
pricinui această supărare. Dar cu un om fără sim-
țire, de altă omînie, cum era principele des Lau-
mes, cum putea să prevadă faptele la care-l putea
mina unele motive de o esență diferită? Totul
să ai inimă, și domnul de Charlus avea. Nici despr
domnul d'Orsan nu se putea spune că n-are inimă
și relațiile lui cordiale, dar puțin intime cu Swann
izvorite din plăcerea de a sta de vorbă, căci avea
aceleași păreri în toate privințele, erau mai odih-
nitoare decît afecțiunea exaltată a domnului d
Charlus, capabil să se dedea la acte pătimase, bune
sau rele. Dacă era careva de care Swann se simțise
totdeauna înțeles și îndrăgit cu gingășie, acela era
domnul d'Orsan. Da, dar viața puțin onorabilă pe
care acesta o ducea? Swann regreta că nu ținuse
seama de ea, că mărturisise adesea în glumă că nu
încercase niciodată sentimente atît de vii de simpa-
tie și de stimă decît în societatea unei canalii. Nu
degeaba, își spunea acum, oamenii își judecă aproa-
pele după fapte. Numai faptele au valoare și nici-
decum ceea ce vorbim, ceea ce gîndim. Charlus și
des Laumes pot să aibă cutare sau cutare cusur
dar sînt oameni cinstiți. Orsan poate că n-are nici
unul, dar nu e om cinstit. S-o fi purtat rău încă o
dată. Apoi Swann îl bănuie pe Rémi care, e drept,
ar fi putut doar inspira această scrisoare, dar pre-
supunerea aceasta i se păru o clipă cea bună. Mai
întîi, Lorédan avea motive să-i fie necaz pe Odette.

Și apoi cum să nu presupui că servitorii noștri, trăind într-o situație inferioară aceleia a noastre, adăugînd averii și defectelor noastre bogății și vicii imaginare pentru care ne pizmuiesc și ne disprețuiesc, sînt îndemnați în chip fatal să se poarte altfel decît oamenii din lumea noastră. Îl bănuî și pe bunicul meu. Ori de cîte ori Swann îi ceruse un serviciu, oare nu i-l refuzase totdeauna ? Apoi cu ideile lui burgheze putuse să creadă că ceea ce făcuse era spre binele lui. Îl bănuî și pe Bergotte, pe pictor, pe Verdurini, admiră încă o dată în treacăt înțelepciunea oamenilor de lume că nu vor să frecventeze acele medii artistice în care asemenea lucruri sînt cu puțință, poate chiar mărturisite sub numele de strașnice feste ; dar își amintea unele trăsături de onestitate ale acestor boemi și le compara cu viața de expediente, aproape de excocherii, spre care aristocrația e adesea mînată, din lipsă de bani, nevoie de lux, corupție a plăcerilor. Pe scurt, această scrisoare anonimă dovedea că el cunoaște o ființă capabilă de mîrșăvie, dar nu vedea de ce această mîrșăvie s-ar ascunde mai curînd în substanța permeabilă — neexplorată de altul — a caracterului omului duios decît al omului rece, al artistului decît al burghezului, al seniorului decît al lacheului. Ce criteriu să adopți ca să judeci pe oameni ? În fond, oricare din aceia pe care-i cunoștea ar fi fost capabil de-o infamie. Să înceteze să-i mai frecventeze pe toți ? Mintea lui se întuneacă ; își trecu de două-trei ori mîinile pe frunte, șterse sticlele ochelarilor cu batista și, gîndindu-se că, la urma urmei, oameni de-o seamă cu el îl frecventau pe domnul de Charlus, pe principele des Laumes și pe ceilalți, își spuse că asta însemna că dacă nu erau în stare să facă o infamie, cel puțin este o necesitate a vieții căreia fiecare i se

supune, să frecventezi oameni, care poate nu sînt incapabili de vreuna. Și continuă să strîngă mîna tuturor acestor prieteni pe care-i bănuise, cu acea rezervă de pur stil că poate încercaseră să-l deznădăjduiască. Nu-l mai preocupa temeiul scrisorii, căci nici una din acuzațiile formulate împotriva Odettei nu cuprindea vreo urmă de adevăr. Swann avea ca mulți alții spiritul leneș, și nu prea născocitor. Cunoștea acest adevăr general că viața ființelor e plină de contraste, dar își închipuia că latura din viața fiecărei ființe, pe care n-o cunoștea este identică cu aceea pe care o cunoștea. Își închipuia ceea ce i se trecea sub tăcere, cu ajutorul a ceea ce i se spunea. În clipele în care Odette era lângă el, dacă vorbeau împreună despre o faptă nedelicată săvîrșită sau de un sentiment nedelicat încercat de altul, ea le vestejea în virtutea acelorasi principii pe care Swann le auzise totdeauna profesate de părinții lui și cărora le rămăsese credincios : apoi, ea rînduia florile, bea o ceașcă de ceai și se interesa de lucrările lui. Swann extindea deci aceste obiceiuri și asupra restului vieții Odettei, repeta aceste gesturi cînd voia să-și înfățișeze clipele cînd ea era departe de el. Ar fi suferit dacă i-ar fi fost descrisă, așa cum era sau, mai degrabă, cum fusese atîta timp cu el, dar alături de alt bărbat, căci imaginea aceasta i s-ar fi părut neverosimilă. Dar ce divagații nesăbuite, că ar frecventa codoașe, că s-ar deda la orgii cu femei, că ar duce viața desfrînată a ființelor abjecte, a căror realizare, slavă Domnului, crizantemele închipuite, ceaiurile succesive, indignările virtuose, nu îngăduiau nici o bănuială. Dar din cînd în cînd, îi dădea să-nțeleagă că, din răutate, i se povestea tot ce făcea : și, slujindu-se, în legătură cu un amănunt neînsemnat dar adevărat, pe care-l aflase din in-

timplare, ca și cum ar fi fost, între atâtea altele, singurul lucru pe care-l lăsa să treacă fără voia lui dintr-o reconstituire completă a vieții Odettei pe care o ținea ascunsă în el, o făcea să presupună că era informat de unele lucruri pe care în realitate nu le știa și nici nu le bănuia, căci dacă o ruga adesea stăruior, fie că-și da seama sau nu, să nu măsluiască adevărul, aceasta era pentru ca Odette să-i spună tot ce face. Fără îndoială, așa cum îi spunea Odettei, îi plăcea sinceritatea, dar ca o proxenetă care-l putea ține la curent cu viața amantei lui. De aceea, dragostea lui de sinceritate nu era dezinteresată, nu-l făcuse mai bun. Adevărul pe care-l îndrăgea era acela pe care i-l va spune Odette ; dar el însuși, ca să obțină acest adevăr, nu se temea să recurgă la minciuni, minciuna pe care nu înceta să o înfățișeze Odettei ca ducând la degradarea oricărei făpturi omenești. În fond, mințea ca și Odette căci, fiind mai nenorocit ca ea, nu era mai puțin egoist. Și când îl auzea povestindu-i astfel chiar ei lucrurile pe care ea le făcuse, îl privea cu un aer neîncrezător și, pentru orice eventualitate, supărat, ca să nu pară că se umilește și roșește de faptele ei.

Într-o zi, în epoca de liniște cea mai lungă pe care reușise s-o străbată fără să fi fost iarăși apucat de accese de gelozie, acceptase să se ducă seara la teatru cu principesa des Laumes. Deschizând ziarul ca să vadă ce se juca, vederea titlului : *Les filles de marbre* de Théodore Barrière¹ îl izbi atât de cumplit, încît tresări și întoarse capul. Parcă l-ar fi luminat lumina rampei în locul nou în care figura acest cuvînt „marmură“ pe care pierduse însușirea

¹ Théodore Barrière (1823—1877). autor-dramatic francez, fecund și viguros, creatorul *Fetelor de marmură* și al *Falsilor oameni de bunăvoință*.

să-l deosebească, atît era de obișnuit să-l aibă sub ochi, îi redevenise pe neașteptate vizibil și-i adusesese aminte de acea poveste pe care Odette i-o istorisise altădată, despre o vizită pe care o făcuse la expoziția din Palatul Industriei cu doamna Verdurin, și unde aceasta îi spusese : „Ia seama, voi ști să te dezgheț, nu ești de marmură“. Odette îi afirmase că era doar o glumă căreia nu-i dăduse nici o importanță. Dar atunci avea mai multă încredere în ea decît acum. Și tocmai scrisoarea anonimă vorbea de asemenea soi de dragoste. Fără să îndrăznească să ridice ochii spre ziar, îl despături, întoarse foaia ca să nu mai vadă cuvîntul : *Les filles de marbre* și începu să citească mașinal știrile departamentale. Furtuna bîntuise pe Marea Mînceii și se semnalau pagube la Dieppe, Cabourg și Beuzeval. Își schimbă din nou direcția privirii.

Beuzeval îl făcuse să se gîndească la altă localitate din acea regiune, Beuzeville care are unit, printr-o trăsătură de unire, alt nume, Bréauté, pe care-l văzuse adesea pe hărți, dar care băga de seamă întîia oară că era același cu al prietenului său domnul de Bréauté, despre care scrisoarea anonimă spunea că fusese amantul Odettei. La urma urmei, acuzația nu era neverosimilă cînd era vorba de domnul de Bréauté; dar era imposibilă în ce o privea pe doamna Verdurin. Dacă Odette mințea uneori, nu se putea trage concluzia că nu spunea niciodată adevărul și, în acele cuvinte pe care le schimbase cu doamna Verdurin și pe care ea însăși le povestise lui Swann, el recunoscuse glumele inutile și primejdioase pe care, din lipsă de experiență a vieții și din ignoranța vițiului, le fac femeile a căror nevinovăție o dezvăluie și care — ca de pildă Odette — sînt mai puțin dispuse ca oricare altă să încerce o dragoste exaltată pentru

altă femeie. Pe cînd, dimpotrivă, indignarea cu care Odette respinsese bănuielele, trezite involuntar o clipă în el prin povestirea ei, cadra cu tot ee ştia despre gusturile, despre temperamentul amantei sale. Dar în acel moment, printr-una din inspiraţiile de om gelos, asemănătoare cu aceea pe care i-o dă poetului sau savantului care n-are decît o rimă sau o observaţie, idecă sau legea care le vor da toată puterea, Swann îşi aduse aminte înţia oară de o frază pe care Odette i-o spusese acum vreo doi ani : „Oh ! Doamna Verdurin, în momentul acesta, nu ţine decît la minc, spune că sînt încîntătoare, mă îmbrăţişează, vrea să fac diverse drumuri cu ea, să o tutuiesc“. Departe de-a vedea atunci în această frază o oarecare legătură cu cuvintele absurde, menite să simuleze viciul, pe care i le povestise Odette, el o întîmpinase ca dovada unei calde prietenii. Acum iată că amintirea acestei manifestări de dragoste a doamnei Verdurin se adăugase brusc amintirii acelei conversaţii, de prost-gust. Nu le mai putea despărţi în mintea lui şi le văzu îmbinîndu-se şi în realitate, dragostea dînd un caracter serios şi important acestor glume care în schimb o făceau să-şi piardă din nevinovăţia lor. Se duse la Odette. Se aşeză departe de ea. Nu îndrăzni să o sărute, neştiind dacă în ea, dacă în el, stăruiau afecţiunea sau minia pe care le-ar trezi o sărutare. Tăcea, privea cum se stinge dragostea lor. Deodată luă o hotărîre.

— Odette, îi spuse el, draga mea, îmi dau bine seama că sînt odios, dar trebuie să te întreb anumite lucruri. Îţi aduci aminte de ideea care mi-a venit în legătură cu tine şi cu doamna Verdurin ? Spune-mi dacă era adevărat, cu ea sau cu alta.

Ea dădu din cap strîmbînd gura, semn adesea întrebuintat de unii ca să răspundă celui ce i-a în-

trebat, că nu se vor duce, că-i plictisește : „Venită să vezi cavaleda, vezi asista la Revistă ?“ Dar această clătinare din cap, destinată de obicei unei întâmplări ce urma să se producă, adăugă, din această pricină, oarecare nesiguranță negării unei întâmplări petrecute. Mai mult, ea nu evocă decît motive de conveniență personală, mai curînd decît dezaprobarea, decît o imposibilitate morală. Văzînd-o pe Odette făcîndu-i semn că nu era adevărat, Swann înțelese că era poate adevărat.

— Ți-am mai spus, știi prea bine, adăugă ea cu un aer înținat și nenorocit.

— Da, știu, dar ești sigură ? Nu-mi spune : „Știi prea bine“, spune-mi : „N-am făcut niciodată acest soi de lucruri cu nici o femeie“.

Ea repetă ca o lecție, pe un ton ironic și ca și cum ar fi vrut să se descotorosească :

— N-am făcut niciodată acest soi de lucruri cu nici o femeie.

— Poți să-mi juri pe medalia ta de la Notre-Dame de Laghet ?

Swann știa că Odette nu va jura strîmb pe această medalie.

— Oh ! cît rău îmi faci, exclamă ea desprinzîndu-se printr-o tresărire bruscă din strînsoarea întrebării lui. Cînd ai să isprăvești ? Ce te-a apucat astăzi ? Ai hotărît așadar că trebuie să te detezi, să te urăsc ? Tocmai voiam să fiu cu tine ca altădată și iată cum îmi mulțumești !

Dar fără să-i dea drumul, după cum chirurgul așteaptă sfîrșitul spasmului care-i întrerupe intervenția dar care însă nu-l face să renunțe :

— Greșești grozav cînd îți închipui că sînt supărat pe tine, Odette, îi spuse el cu o gingășie convingătoare și mincinoasă. Nu-ți vorbesc niciodată

decît despre ceea ce ştiu, şi ştiu totdeauna mai mult decît spun. Dar numai tu poţi îndulci prin mărturisirea ta, ceea ce mă face să te urăsc, atît timp cît asta mi-a fost denunţat numai de alţii. Supărarea mea împotriva-ţi nu porcede din faptele tale, ci din falsitatea ta, din falsitatea ta absurdă, care te face să stărui în a nega lucruri pe care le cunosc. Cum vrei să pot continua să te iubesc, cînd văd că-mi susţii, îmi juri un lucru care ştiu că nu-i adevărat? Odette, nu prelungi această clipă care e un chin pentru amîndoi! Dacă vrei, se va sfîrşi într-o clipă, vei fi liberată pentru totdeauna. Spune-mi, pe medalia ta, dacă ai făcut sau n-ai făcut vreodată asemenea lucruri.

— Dar nu ştiu nimic, exclamă ea înfuriată, poate de foarte mult timp, fără să-mi fi dat seama de ceea ce făceam, poate de două sau de trei ori...

Swann se gîndise la toate posibilităţile. Realitatea e aşadar ceva ce n-are nici o legătură cu posibilităţile, după cîm o lovitură de cuţit pe care o primim n-are nimic comun cu mişcările uşoare ale norilor deasupra capului nostru, deoarece aceste cuvinte: „de două sau de trei ori“ crestară în carne vie un fel de cruce în inima lui. Ciudat lucru că aceste cuvinte „de două sau de trei ori“, doar cuvinte, cuvinte rostite în aer, la depărtare, pot sfîşia astfel inima, ca şi cum ar atinge-o cu adevărat, pot îmbolnăvi ca o otravă pe care ai bea-o. Swann se gîndi fără să vrea la acele cuvinte pe care le auzise din gura doamnei de Saint-Euverte: „E tot ce am văzut mai tare, de cînd au apărut mesele care se învîrtesc“. Această suferinţă pe care o resimţea nu semăna cu nimic din ceea ce crezuse. Nu numai pentru că, în clipele lui de desăvîrşită neîncredere, mersese rareori atît de departe cînd era vorba să-şi închipuiască răul,

dar pentru că chiar atunci cînd își inchipuia acest lucru, acesta rămînea nedeslușit, nesigur, lipsit de acea oroare particulară ce se revărsase din cuvintele „poate de două sau de trei ori“, lipsit de acea cruzime specifică, atît de deosebită de tot ce cunoscuse, ca o boală de care ești atins înțîia oară. Totuși, Odette care-i pricinaia tot răul nu-i era mai puțin scumpă, ci dimpotrivă, mai de preț, ca și cum pe măsură ce sporea durerea, sporea în același timp și prețul calmantului, al antidotului pe care numai această femeie îl poseda. Voia să o îngrijească mai bine, așa cum îngrijești o boală pe care descoperi pe neașteptate că se agravează. Voia ca lucrul îngrozitor pe care-i spusese că-l făcuse de „două sau de trei ori“ să nu se poată reînnoi. În acest scop, trebuia să vegheze asupra Odettei. Se spune adesea că denunțînd unui prieten greșelile amantei, nu reușești decît să-l apropii de ea, pentru că nu le dă crezare, dar cu atît mai mult dacă le dă ! Dar, își spunea Swann, cum să reușesc s-o ocrotesc ? Poate o putea feri de o anumită femeie, dar altele erau cu sutele, și înțelese ce nebulie îl cuprinsese cînd, în seara în care n-o găsisese pe Odette la Verdurini, începuse să dorească posesiunea, tot imposibilă, a altei ființe. Din fericire pentru Swann, dedesubtul suferințelor noi, care-î năpădeau sufletul ca niște hoarde de năvălitori, exista un fond natural mai vechi, mai blînd și în tăcere laborios, ca celulele unui organ rănit care sînt îndată în măsură să refacă țesutul rănit, ca mușchii unui membru paralizat care tind să-și reia mișcările. Acești locuitori mai vechi, mai băștinași ai sufletului său, folosiră o clipă toate puterile lui Swann la acest travaliu pe ascuns reparator, care dă unui convalescent, unui operat, iluzia odihnei. De data asta, această destindere

prin sleire nu se pro luse' ca de obicei în mintea, ci mai degrabă în inima lui Swann. Dar toate lucrurile vieții care au existat o dată tind să se creeze din nou, și ca un animal care-și dă sufletul pe care-l frământă din nou tresărirea bruscă a unei zvîrcoliri care parcă luase sfîrșit, pe inima, o clipă cruțată, a lui Swann, aceeași suferință, cu de la ea putere, descrise din nou aceeași cruce. Își aduse aminte de acele seri cu clar de lună, în care, tolnănit în trăsura lui care-l ducea în *rue La Pérouse*, cultiva cu voluptate în el emoțiile omului îndrăgostit, fără să cunoască fructul otrăvit pe care ele îl vor produce neapărat. Dar toate aceste gânduri nu ținură decît spațiul unei clipe, timpul cît duse mina la inimă, își redobîndi răsuflarea și reuși să surîdă ca să-și ascundă chinul. Începea din nou să pună întrebări. Căci gelozia lui care-și dăduse osteneala pe care un dușman nu și-ar fi dat-o ca să ajungă să-i dea această lovitură, să-i facă cunoștință cu durerea cea mai cumplită pe care o cunoscuse vreodată, gelozia lui nu găsea că suferise destul și încerca să-l facă să primească o rană și mai adîncă. Ca o divinitate rea, gelozia îl inspira pe Swann și-l împingea la piejire. La început, chinul său nu se agravă, nu din pricina lui, ci numai din aceea a Odettei.

— Draga mea, îi spuse el, era cu cineva pe care-l cunosc ?

— Nu, îți jur, de altminteri cred că am exagerat, n-am mers atît de departe.

Swann surîse și urmă :

— Ce vrei ? Nu face nimic, dar e păcat că nu poți să-mi spui numele. Dacă aș putea numai să-mi reprezint persoana, m-ar împiedica să mă mai gîndesc vreodată la ea. Spun asta pentru tine, pentru că nu te-aș mai plictisi. E atît de liniștitor să-ți

înfățișezi lucrurile ! Ceea ce e îngrozitor, este că nu ești în stare să le imaginezi. Dar ai fost atît de drăguță, nu vreau să te obosesc. Îți mulțumesc din toată inima, pentru tot binele pe care mi l-ai făcut. S-a sfîrșit. Doar un cuvînt : Cît timp e de atunci ?

— Oh ! Charles, nu vezi că mă ucizi, e un lucru atît de vechi ! Nu mă mai gîndisem niciodată la el, s-ar spune că vrei cu tot dinadinsul să-mi redai aceste idei. Mult o să-ți mai folosească, spuse ea, cu o prostie inconștientă și o răutate voită.

— Oh ! Voiam doar să știu dacă e de cînd te cunosc. Dar ar fi atît de firesc ; lucrurile se petreceau aici ; nu poți să-mi indici o seară anumită, ca să-mi înfățișez ce făceam în acea seară ? Înțelegi că nu se poate să nu-ți aduci aminte cu cine, Odette, dragostea mea.

— Dar nu știu, cred că era la Bois, într-o seară cînd ai venit să ne întilnești în insulă. Cinaseși la principesa des Laumes, spuse ea fericită să dea un amănunt precis care să ateste adevărul acestuia. La o masă vecină era o femeie pe care n-o văzusem de mult. Mi-a spus : „Vino în dosul acestei stînci, să vedem efectul clarului de lună pe apă“. La început, am căscat și am răspuns : „Nu, sînt obosită și mă simt bine aici“. M-a încredințat că nu mai văzusem niciodată asemenea clar de lună. I-am spus „lasă gluma !“, știam unde voia să ajungă.

Odette povestea asta aproape rîzînd, fie pentru că i se părea foarte firesc, sau pentru că socotea că-i atenuază importanța sau ca să nu aibă aerul umilit. Văzînd fața lui Swann, schimbă tonul :

— Ești un mizerabil, îți place să mă chinuiești, să mă faci să spun minciuni pe care le rostesc ca să mă lași în pace.

Aceasta a doua lovitură primită de Swann era și mai cumplită decît cea dintîi. Nu-și închipuise nici-

odată că ar fi fost un lucru atît de recent, ascuns ochilor săi care nu ştiuseră să-l descopere, nu într-un trecut pe care nu-l cunoscuse, dar în seriile de care-şi aducea bine aminte, pe care le petrecuse cu Odette, pe care crezuse că le cunoaşte atît de bine şi care luau acum retrospectiv o înfăţişare mişelească şi cumplită ; în mijlocul lor, pe neaşteptate, se săpa un hău, acel moment din insula din Bois. Fără să fie inteligentă, Odette avea farmecul naturalului. Povestise, mimase această scenă cu atîta simplitate, încît Swann, gîfiind, vedea totul ; Odette căscînd, mica stîncă. O auzea răspunzînd — cu veselie, din păcate ! „lasă gluma !!!“ Simţea că nu va mai spune nimic astă-seară, n-avea să se aştepte la nici o mărturisire nouă ; tăcea ; îi spuse :

— Sărmana de tine, iartă-mă, simt că te supăr, gata, nu mă mai gîndesc la asta !

Dar Odette văzu că ochii lui rămîneau aţintîţi asupra lucrurilor pe care nu le ştia şi asupra celui trecut al dragostei lor, monoton şi gîngaş în memoria lui, pentru că era nelămurit, şi pe care-l sfîşia acum ca o rană acel moment din insula din Bois, pe clar de lună, după cina de la princepsa des Laumès. Dar el era atît de obişnuit să găsească viaţa interesantă — să admire descoperirile ciudate ale vieţii — că, deşi suferea atît de cumplit încît nu-i venea să creadă că va putea îndura mult asemenea chin, îşi spunea : „Viaţa e într-adevăr uimitoare şi rezervă surprize frumoase : în fond, viciul e mai răspîndit decît se crede. Iată o femeie în care aveam încredere, care are aerul atît de simplu, atît de cinstit în orice caz, chiar dacă ar fi uşuratică, care părea foarte normală şi sănătoasă în gusturile ei : în urma unui denunţ neverosimil, o întreb şi puţinul pe care mi-l mărturiseşte des-

tăinuiește mai mult decît s-ar fi putut bănuî. Dar nu se putea mărgini la aceste observații dezinteresate. Căuta să aprecieze întocmai valoarea a ceea ce ea îi povestise, ca să știe dacă poate conchide că aceste lucruri ea le-a făcut adesea și dacă vor reîncepe. Își repeta cuvintele pe care ea le rostise : „Îmi dădeam bine seama unde voia să ajungă“, „De două sau de trei ori“, „Lasă gluma !“ dar nu ele se iyeau dezarmate în memoria lui Swann, ci fiecare din ele avea cuțitul ei și-l lovea din nou. După cum un bolnav nu se poate opri de-a încerca în fiecare clipă să facă mișcarea care-l doare, repeta îndelung acele cuvinte : „Mă simt bine aici“, „Lasă gluma !“, dar suferința era atît de puternică, încît era nevoit să se oprească. Se minuna că faptele pe care le judecase totdeauna cu atîta ușurință, cu atîta voioșie, ajunseseră acum atît de grave pentru el, ca o boală din pricina căreia poți muri. Cunoștea multe femei pe care le-ar fi putut ruga să o supravegheze pe Odette. Dar cum putea nădăjdui că ele vor purcede de la același punct de vedere ca el, că nu vor rămîne la acela care fusese mult timp al său, care-i călăuzise totdeauna viața lui voluptoasă și nu-i vor spune rîzînd : „Om urîcios și gelos care vrei să lipsești pe ceilalți de o plăcere“. Prin ce chepeng deschis pe neașteptate (el, căruia altădată dragostea lui pentru Odette nu-i oferise decît plăceri delicate) fusese aruncat atît de brusc în acest nou cerc al infernului, din care nu-și dădea seama cum ar putea ieși vreodată ? Sărmana Odette ! Nu era supărat pe ea. Ea nu era vinovată decît pe jumătate. Nu se spunea oare că fusese oferită de propria ei mamă cînd era încă aproape copil, la Nice, unui englez bogat ? Dar ce adevăr dureros căpătau pentru el aceste rînduri din *Journal d'un poète* de Alfred de Vigny pe

care le citise altădată cu indiferență : „Cind te simți îndrăgostit de o femeie, ar trebui să te-ntrebi : De cine e înconjurată ? Ce viață a dus ? Toată fericirea vieții se sprijină pe aceasta.” Swann se mira că niște vorbe simple silabisite de mintea lui, ca „Lasă gluma”. „Îmi dădeam bine seama unde voia să ajungă”, puteau să-i pricinuiască durere. Dar își dădea seama că ceea ce credea că erau doar vorbe nu erau decît piesele armăturii între care era cuprinsă, putea să-i fie redată, suferința pe care o încercase în timp ce Odette își depănase povestirea. Căci încercă iarăși această suferință. În zadar știa acum — chiar dacă cu timpul ar fi uitat puțin, ar fi iertat — în clipa în care-și repeta aceste cuvinte, suferința anterioară îl transforma în ceea ce fusese înainte ca Odette să fi vorbit : ignorant, încrezător ; gelozia sa cumplită îl aducea din nou, ca să-l izbească prin mărturisirea Odettei, în poziția cuiva care nu știe încă nimic, și după cîteva luni, această veche pîoveste îl zguduia mereu ca o revelație. Admira puterea îngrozitoare de recreare a memoriei sale. Putea aștepta o potolire a chinurilor lui numai de la slăbirea acestei generatoare, a cărei fecunditate scade cu vîrsta. Dar cînd unul din cuvintele rostite de Odette părea că-și pierduse întrucîtva puterea cu care-l făcea să sufere, atunci altul căruia mintea lui îi dăduse mai puțină atenție pînă atunci, un cuvînt aproape nou, lua locul celorlalte și-l lovea cu o vigoare intactă. Amintirea serii în care cinase la principesa des Laumes îi era dureroasă, dar nu era decît centrul acestei dureri, care iradia confuz pîmprejur în toate zilele învecinate. Și din orice perspectivă și-ar fi adus aminte de Odette, îl durea anume tot sezonul în care Verdurinii cinaseră atît de des în insula din Bois. Îl durea atît de puternic, încît.

puțin cîte puțin, curiozitatea pe care gelozia o stîrnea în el fu neutralizată de teama unor chinuri noi pe care și le-ar fi pricinuit dacă ar fi satisfăcut-o. Își dădea seama că toată epoca din viața Odettei înainte de a o fi cunoscut, epocă pe care nu-ncercase niciodată să și-o-nfățișeze, nu era întinderea abstractă pe care o vedea nelămurit, ci era alcătuită din ani deosebiți, plină cu întîmplări concrete. Dar luînd cunoștință de ele, se temea ca acest trecut incolor, fluid și suportabil să nu ia o înfățișare tangibilă și spurcată, o întrupare individuală și drăcească. Și continua să nu încerce să-l conceapă, nu din lene de-a gîndi, ci din teamă de-a suferi. Nădăjduia că-ntr-o zi va sfîrși prin a putea auzi numele insulei din Bois, al principesei des Laumes, fără să-ncerce vechea sfișiere, și găsea că e imprudent să o provoace pe Odette să-i spună cuvinte noi, numele locurilor, al diferitelor împrejurări care ar face să-i renască, sub altă formă, durerea de abia potolită.

Adesea însă, chiar Odette îi mărturisea spontan și fără să-și dea seama lucruri pe care nu le cunoștea, pe care se temea acum să le cunoască; într-adevăr, Odette ignora distanța, rezultată din pricina viciului, dintre viața ei reală și viața relativ nevinovată pe care Swann crezuse și mai credea încă adesea că o duce amanta lui : o ființă vicioasă, simulînd totdeauna aceeași virtute în fața ființelor de care nu vrea ca viciile ei să fie bănuite, n-are simțul critic ca să-și dea seama de măsura în care acestea, la a căror creștere continuă e insensibilă, o tîrăsc puțin cîte puțin departe de felul normal de-a trăi. În coabitarea lor, în mintea Odettei, cu amintirea faptelor pe care le ascundea lui Swann, altele primeau puțin cîte puțin reflexul lor, erau molipsite de ele, fără ca ea să le găsească

ceva ciudat, fără ca ele să distoneze în mediul deosebit în care le făcea să trăiască ; dar dacă le povestea lui Swann, acesta era îngrozit de destăinuirea ambianței pe care ele o trădau. Într-o zi, Swann încerca, fără să o jignească pe Odette, să o întrebe dacă fusese vreodată la vreo codoașă. La drept vorbind, era convins că nu ; lectura scrisorii anonime cuibărise bănuiala în mintea lui, dar în chip mecanic ; nu întâlnise nici o crezare, dar de fapt stăruise, și Swann, ca să scape de prezența pur materială, dar totuși supărătoare a bănuielii, dorea ca Odette să o stîrpească :

— Oh ! nu ! Asta nu înseamnă că sînt mai puțin urmărită, adăugă ea, dezvăluind într-un suris o satisfacție a vanității de care nu-și mai dădea seama că nu putea să-i apară îndreptățită lui Swann. Una a stat să mă aștepte ieri mai bine de două ore, îmi oferea orice preț. Se pare că un ambasador i-a spus : „Mă omor dacă nu mi-o aduci“. I s-a spus că ieșisem, am sfîrșit prin a mă duce eu însămi să-i spun să plece. Aș fi vrut să vezi cum am primit-o, camerista care mă auzea din odaia vecină mi-a spus că țipam cît mă ținea gura : „Dacă vă spun că nu vreau ! Ce idee, nu-mi place ! Dacă aș avea nevoie de bani, înțeleg. Cred că sînt liberă să fac ce vreau !...“ Portarul are ordin să n-o mai lase să intre, va spune că sînt la țară. Ah ! aș fi vrut să fi stat ascuns undeva. Cred că ai fi fost mulțumit, dragul meu. Vezi că mica ta Odette are și părți bune, deși unii o găsesc atît de detestabilă.

De altminteri, însăși mărturisirile ei, cînd îi făcea vreunele, ale greșelilor pe care ea presupunea că el le descoperise, îi slujeau mai degrabă lui Swann ca punct de plecare al unor îndoieli noi, decît să pună capăt celor vechi. Căci ele nu erau niciodată exact proporționate cu acestea. În zadar

înlătura Odette din mărturisirea ei tot esențialul, în accesoriu rămînea ceva pe care Swann nu și-l închipuise niciodată, care-l copleșea prin noutatea lui și care avea să-i îngăduie să schimbe termenii problemei geloziei sale. Și nu mai putea uita aceste mărturisiri. Sufletul său le tîra după el, le arunca, le legăna, ca pe niște cadavre, și era otrăvit de ele.

Într-o zi, ea îi vorbi de o vizită pe care Forcheville i-o făcuse în ziua în care avusese loc serbarea Paris-Murcia. „Cum, îl cunoșteai pe atunci? Ah! da, adevărat“, adăugă el, luîndu-și cuvîntul înapoi, ca să nu aibă aerul că ignorase acest fapt. Și deodată începu să tremure la gîndul că în ziua serbării Paris-Murcia, cînd primise de la ea o scrisoare pe care o păstrase cu atîta sfințenie, ea prînzise poate cu Forcheville la „Maison Dorée“. Ea îi jură că nu. „Cu toate acestea. «Maison Dorée» îmi amintește nu știu ce, care știam că nu e adevărat“, îi spuse el ca s-o înspăimînte. „Da, este adevărat, nu mă dusesem acolo în seara în care ți-am spus că ieșeam de acolo, cînd m-ai căutat la Prévost“, îi răspunse ea (crezînd după aerul său că el știa), cu o hotărîre sub care nu se ascundea cinism, ci sfială, teama de a-l contraria pe Swann și pe care, din amor-propriu, voia să le ascundă, precum și dorința de a-i arăta că poate fi sinceră. Astfel că lovi cu o hotărîre și o putere de călău, dar lipsite de cruzime, căci Odette nu era conștientă de răul pe care i-l pricinuisese lui Swann; și chiar începu să rîdă, poate într-adevăr, mai ales ca să nu aibă aerul umilit și încurcat. „E adevărat că nu fusesem la «Maison Dorée», că ieșeam de la Forcheville. Fusesem într-adevăr la Prévost, nu vreau să glumesc, mă întîlnise acolo și mă rugase să mă duc la el să-i văd gravurile. Dar cineva venise la el în vizită. Ți-am spus că veneam de la

«Maison Dorée», căci mă temeam să nu te supăr. Vezi, era mai degrabă o atenție din parte-mi. Să presupunem că n-am avut dreptate, cel puțin ți-o spun fățiș. Ce interes aș avea să nu-ți spun că prinzisem cu el în ziua serbării Paris-Murcia, dacă ar fi adevărat? Cu atât mai mult, cu cât în acel moment nu ne cunoșteam încă bine, nu-i așa, dragul meu?“ Swann îi surise cu lașitatea neașteptată a ființei lipsite de puteri în care-l transformaseră aceste cuvinte copleșitoare. Astfel îl mințea chiar în epoca la care nu îndrăznise niciodată să se mai gîndească, pentru că fuseseră prea fericiți, în acea epocă în care ea îl iubise! Cîte alte momente vor mai fi fost ca acelea (cea dintîi seară cînd „făcuseră cathleya“), cînd îi spusese că ieșise de la „Maison Dorée“, tăinuind și ele cîte o minciună pe care Swann n-o bănuise. Își aduse aminte că ea îi spusese într-o zi: „N-aș avea decît să-i spun doamnei Verdurin că rochia n-a fost gata, că trăsura a întîrziat. Găsești întotdeauna mijlocul să te aranjezi.“ Pesemne că de multe ori cînd îi strecurase și lui din acele cuvinte care explică o întîrziere, justifică o schimbare de oră într-o întîlnire, ele trebuie să fi ascuns, fără ca el să fi bănuie atunci, un lucru pe care Odette avea să-l facă cu altul, cu altul căruia îi spusese: „N-am decît să-i spun lui Swann că rochia n-a fost gata, că trăsura a întîrziat, găsești totdeauna mijlocul să te aranjezi“. Dar sub toate amintirile cele mai plăcute ale lui Swann, sub toate cuvintele cele mai simple pe care Odette i le spusese altădată, pe care le crezuse ca pe niște cuvinte de *Evangelie*, sub faptele zilnice pe care i le povestise, sub locurile cele mai obișnuite, casa croitoresei, aleea de la Bois, hipodromul, simțea (ascunsă grație acestui excedent de timp care în zilele pline de amănunte lasă încă în joc, destul

loc, și poate sluji drept ascunzătoare anumitor fapte), simțea insinuându-se prezența posibilă și subterană a minciunilor care-i făceau nesuferit tot ce-i rămăsese mai scump, serile lui cele mai plăcute, însăși *rue La Pérouse* pe care Odette trebuie să o fi părăsit întotdeauna la alte ore decât acelea pe care i le mărturisise, făcînd să circule pretutindeni ceva din groaza afurisită pe care o încercase ascultînd mărturisirea ei în legătură cu „*Maison Dorée*“, zdruncinîndu-i piatră cu piatră tot trecutul, ca bestiile spurcate din *Distrugerea Ninivei*. Dacă acum avea un gest de silă ori de cîte ori memoria lui rostea cuvîntul cumplit „*Maison Dorée*“, nu-l făcea ca mai acum cîtva timp la serata doamnei de Saint-Euverte, pentru că-i aducea aminte de o fericire pe care o pierduse de mult, ci pentru că-i amintea o nenorocire pe care de abia o aflase. Apoi numele „*Maison Dorée*“ ca și acela al insulei din Bois încetă puțin cîte puțin să-i mai pricinuiască suferințe. Căci ceea ce credem că este dragostea, gelozia noastră, nu este una și aceeași pasiune continuă, indivizibilă. Ele sînt alcătuite dintr-o infinitate de amoruri succesive, de gelozii diferite și efemere, care, prin mulțimea lor neîntreruptă, dau impresia continuității, iluzia unității. Evoluția dragostei lui Swann, credința geloziei sale erau alcătuite din moarte, din necredință, din nenumărate dorințe, din nenumărate îndoieli, care toate o aveau ca obiect pe Odette. Dacă n-ar fi văzut-o cîtva timp, acelea care mureau n-ar fi fost înlocuite de altele. Dar prezența Odettei continua să însămînteze inima lui Swann, alternativ cu dragoste și cu bănueli.

În unele seri, Odette redevenea pe neașteptate cu el de o drăgălășenie de care-l vestea cu asprime că trebuia să profite numaidecît, sub pedeapsă că n-o

va mai vedea reînnoindu-se decît peste cîtiva ani ; trebuia să se-ntoarcă îndată la ea acasă, să „facă cathleya“, și faptul că ea pretindea că-l dorește era atît de neașteptat, atît de neexplicabil, atît de imperios, mîngîierile cu care-l copleșea apoi erau atît de demonstrative și atît de neobișnuite, încît această dragoste brutală și neverosimilă îi pricinuia lui Swann tot atîta amărăciune ca o minciună și ca o răutate. Într-o seară cînd se întorsese astfel, la rugămintea ei, cu ea acasă, și cînd Odette își îmbina sărutările cu cuvinte pasionate care contrastau cu uscăciunea ei obișnuită, Swann crezu deodată că aude zgomot ; se ridică, căută pretutindeni, nu găsi pe nimeni, dar nu avu curajul să-și reia locul lîngă ea, care atunci, în culmea furiei, sparse un vas și-i spuse lui Swann : „Cu tine nu se poate face niciodată nimic !“ Și el nu fu sigur dacă ea nu ascunsese pe cineva a cărui gelozie voise să o facă să sufere sau ale cărui simțuri voise să le ațîțe.

Uneori se ducea în case de întîlnire, nădăjduind să afle ceva despre ea, fără să îndrăznească totuși să-i rostească numele. „Am o fetiță care o să vă placă“, spunea codoașa. Și stătea o oră discutînd trist cu vreo biată fată uimită că se mărginea la discuție. Una foarte tînără și încîntătoare îi spuse într-o zi : „Aș vrea să găsesc un prieten, și ar putea fi sigur că nu m-aș mai duce cu nimeni“. „Adevărat, crezi că e cu puțință ca o femeie să fie emoționată că e iubită, și să nu te înșele niciodată ?“ o întrebă Swann cu anxietate. „Desigur ! Depinde de caractere !“ Swann nu se putea opri să spună acestor fete aceleași lucruri care ar fi plăcut principesei des Laumes. Îi spuse surizînd, aceleia care căuta un prieten : „Ce drăguț, ți-ai pus ochi albaștri, de aceeași culoare cu centura“ ! „Și dumneaa-

voastră aveți manșete albastre“. „Ce conversație frumoasă pentru asemenea loc ! Nu te plictisesc, poate că ai de lucru ?“ „Nu, am tot timpul. Dacă m-ați fi plictisit, v-aș fi spus. Dimpotrivă, îmi place să vă aud vorbind.“ „Sînt foarte măgulit. Nu-i așa că discutăm agreabil ?“ spuse el codoașei, care tocmai intra. „Desigur, tocmai ceea ce-mi spuneam. Cît sînt de cumînți ! Așa e ! Lumea vine acum la mine să stea de vorbă. Principele tocmai spunea zilele trecute că e mult mai bine aici ca la nevasta lui. Se pare că acum, în lume, toate femeile au un gen, un adevărat scandal ! Vă las, sînt discretă.“ Și-l lăsă pe Swann cu fata cu ochi albaștri. Dar în curînd, el se ridică și-și luă rămas-bun de la ea, îi era indiferentă, căci n-o cunoștea pe Odette.

Pictorul fusese bolnav și doctorul Cottard îl sfătuisese să facă o călătorie pe mare ; mai mulți credincioși se sfătuiră să plece cu el ; Verdurinii nu se putură hotărî să rămînă singuri, închiriară un yacht, apoi îl cumpărară și astfel Odette făcu de-seori croaziere. Ori de cîte ori era plecată, Swann simțea că începea să se desprindă de ea, dar, ca și cum această distanță morală ar fi fost proporționată cu depărtarea materială, îndată ce știa că se întorsese, nu mai putea răbda fără să o vadă. Odată, cînd credeau că plecaseră numai pentru o lună, fie că fuseseră ispitiți în drum, fie că domnul Verdurin ticluisese lucrurile mai dinainte ca să facă plăcere soției sale și nu-și vesti credincioșii decît încetul cu încetul, de la Alger s-au dus la Tunis, apoi în Italia, apoi în Grecia, la Constantinopol, în Asia-Mică. Călătoria dura de aproape un an. Swann se simțea foarte liniștit, aproape fericit. Deși domnul Verdurin încercase să-l convingă pe pianist și pe doctorul Cottard că mătușa unuia și bolnavii celuilalt n-aveau de loc nevoie de ei și că.

în orice caz, era imprudent s-o lase pe doamna Cottard să se întoarcă la Paris care, susținea doamna Verdurin, era în revoluție, fu nevoit să le redea libertatea la Constantinopol. Pictorul plecă de asemenea cu ei. Într-o zi, curînd după întoarcerea acestor trei călători, Swann văzuse trecînd un omnibus care mergea spre Luxembourg, unde avea treabă, se urcase în el și se trezise în fața doamnei Cottard care-și făcea turneul de vizite în mare ținută, cu pălărie cu pană, rochie de mătase, manșon, umbrelă, port-cart și mănuși albe curățate. Prevăzută cu aceste insigne, cînd nu ploua, se ducea pe jos dintr-o casă într-alta, în același cartier, dar ca să treacă într-altul întrebuița omnibusul cu corespondență. În primele clipe, înainte ca gentilețea născută a femeii să fi putut birui bătoșenia micii burgheze și neștiind, de altminteri, dacă trebuia să vorbească cu Swann despre Verdurini, rosti foarte firesc cu vocea ei lentă, stîngace și mieroasă, pe care din cînd în cînd omnibusul o acoperea pe de-a-ntregul cu uruitul său, cuvinte din acelea pe care le auzea și le repeta în cele douăzeci și cinci de case ale căror etaje le urca într-o zi :

— Nu vă întreb, domnule, dacă un bărbat orientat în pictură ca dumneavoastră, a văzut la Mirli-ton portretul de Machard la care aleargă tot Parisul ! Ce-aveți de spus ? Sînteți în tagma acelora care-l aprobă sau în aceea a acelora care-l dezaprobă ? În toate saloanele nu se mai vorbește decît de portretul de Machard, nu ești șic, nu ești pur, nu ești în rîndul oamenilor, dacă nu-ți dai părerea despre portretul de Machard.

Swann, răspunzînd că nu văzuse acest portret, doamna Cottard se temu să nu-l fi jignit obligîndu-l să-și mărturisească ignoranța.

— Ah ! foarte bine, cel puțin dumneavoastră mărturisiți pe față, nu vă credeți dezonorat că n-ați văzut portretul de Machard ! Găsesc că-i foarte frumos din partea dumneavoastră. Eu l-am văzut, părerile sînt împărțite, unii îl găsesc cam lins, parcă ar fi de frișcă, eu îl găsesc ideal ! Firește că nu seamănă cu femeile albastre și galbene ale prietenului nostru Biche. Dar trebuie să vă mărturisesc cinstit, n-o să mă socotiți prea „sfîrșit de veac“, dar mă exprim așa cum gîndesc, nu înțeleg. Doamne, recunosc calitățile portretului soțului meu, e mai puțin straniu decît ceea ce face de obicei, dar nu s-a lăsat pînă ce nu i-a făcut mustăți albastre. În timp ce Machard ! Iată, tocmai soțul prietenci la care mă duc acum (ceea ce-mi oferă marea plăcere să am același drum cu dumneavoastră) i-a făgăduit că dacă va fi ales la Academie (e unul din colegii doctorului), îi va oferi portretul lui executat de Machard. Fără îndoială e un vis frumos ! Am altă prietenă care pretinde că-i place mai mult Leloir ¹. Nu sînt decît o biată profană și poate că Leloir e superior ca știință. Dar sînt de părere că cea dintîi calitate a unui portret, mai ales cînd costă 10.000 de franci, e să semene cu modelul și să aibă o asemănare plăcută.

După ce rosti aceste cuvinte pe care i le inspira înălțimea egretei sale, monogramul port-cartului ei, numărul, mărunț însemnat cu cerneală în mănui de către vopsitor și greutatea de a-i vorbi lui Swann despre Verdurini, doamna Cottard, văzînd că e încă departe de colțul acelei *rue Bonaparte* unde conductorul trebuia să o oprească, ascultă de

¹ *Louis-Pierre Leloir* (1860—1909), actor francez de comedie.

imboldul inimii care-o sfătuia să schimbe conversația.

— Trebuie să vă fi ținut urechile, domnule, spuse ea, în timpul călătoriei pe care am făcut-o cu doamna Verdurin. Nu se vorbea decît de dumneavoastră.

Swann fu foarte mirat, presupunea că numele său nu se rostea niciodată în fața Verdurinilor.

— De altminteri, adăugă doamna Cottard, doamna de Crécy era cu noi, și cu asta am spus totul. Cînd Odette e undeva, nu poate răbda niciodată prea mult fără să vorbească de dumneavoastră. Și cred că vă dați seama că nu v-a vorbit de rău. Cum ! vă îndoii ? spuse ea, văzînd un gest sceptic al lui Swann.

Și tirîta de sinceritatea convingerii ei, nepunînd de altminteri nici un gînd rău în acest cuvînt pe care-l lua numai în înțelesul în care e întrebuintat ca să însemne afecțiunea ce leagă pe prieteni între ei :

— Dar vă adoră ! Ah ! cred că n-ar trebui să spun așa ceva în fața ei ! Ce m-ar scărmana ! Despre orice ar fi venit vorba, cînd vedeam un tablou de pildă, spunea : „Ah ! dacă ar fi aici, ar ști să vă spună dacă e autentic sau nu. Nimeni nu se pricepe ca el.“ Și întreba în fiecare moment : „Ce-o face acum ? Dacă măcar ar luera ! Ce nenorocire, un om atît de înzestrat, să fie atît de leneș. (Mă iertați, nu-i așa ?) În clipa aceasta îl văd, se gîndește la noi, se întreabă unde sîntem.“ A avut chiar o expresie pe care am găsit-o frumoasă ; domnul Verdurin îi spunea : „Dar cum puteți vedea ce face în clipa această, de vreme ce sînteți la opt sute de poște de el ?“ Atunci Odette i-a răspuns ...Dar nu, vă jur, nu vă spun asta ca să vă măgulesc, aveți în ea o adevărată prietenă cum nu

se găsesc multe. Am să vă mărturisesc de altminteri că, dacă nu știți, știți singurul.“ Doamna Verdurin îmi spunea încă în ultima zi (știți că în ajunul despărțirilor limbile se dezleagă mai bine) : „Nu spun că Odette nu ne iubește, dar tot ce-î spunem nu atîrnă greu pe lingă ce i-ar spune domnul Swann.“ Oh ! Doamne, iată că mă oprește conductorul, stînd de vorbă cu dumneavoastră eram să trec de *rue Bonaparte*... vreți să fiți atît de bun să-mi spuneți dacă egreta mea e dreaptă ?

Și doamna Cottard își scoase din manșon, — ca să i-o-ntindă lui Swann, — mîna ei înmănușată din care căzu, împreună cu un bilet de corespondență, un iz de lume bună ce umplu omnibusul și se-mbină cu mirosul de vopsitorie. Și Swann se simți copleșit de duioșie pentru ea, cît și pentru doamna Verdurin (și aproape tot atît cît pentru Odette, căci sentimentul pe care-l încerca pentru aceasta din urmă nemaifiind imbinat cu durere, nu mai era nicidecum dragoste), pe cînd o urmărea de pe platformă cu ochi înduioșați, în timp ce ea păsea voinicește pe *rue Bonaparte*, cu egreta înaltă, ridicîndu-și cu o mînă fusta, ținînd cu cealaltă umbrela și port-cartul al cărui monogram îl lăsa să se vadă, legănîndu-și manșonul în față.

Ca să facă concurență sentimentelor bolnăvicioase pe care Swann le nutrea pentru Odette, doamna Cottard, mai bun medic ca soțul ei, altoise pe lingă ele și alte sentimente, firești, de recunoștință, de prietenie, sentimente care în mintea lui Swann o făceau pe Odette mai umană (o făceau să semene cu celelalte femei care i le puteau inspira), grăbeau transformarea ei definitivă în acea Odette iubită cu afecțiune pașnică, care îl condusesese într-o seară, după o petrecere la pictor, să bea un pahar de oranjadă cu Forcheville și în

tovărășia căreia Swann presimțise că ar putea trăi fericit.

Gîndindu-se odinioară, adesea cu groază, că într-o zi va înceta să mai fie îndrăgostit de Odette, își făgăduise să fie cu băgare de seamă, și îndată ce va simți că dragostea lui ar începe să-l părăsească, să se agațe de ea, să o rețină. Dar iată că slăbirea dragostei sale coincidea în același timp cu o slăbire a dorinței de-a rămîne îndrăgostit. Căci nu te poți schimba, adică să devii altcineva, continuînd în același timp să asculți de sentimentele aceluia care nu mai ești. Zărintz uneori într-un ziar numele unuia din bărbații pe care-i presupunea că putuseră fi amanții Odettei, gelozia i se trezea din nou. Dar ea era numai de suprafață și cum îi dovedea că nu ieșise încă de-a binelea din acele timpuri în care suferise atîta — dar în care cunoscuse un fel de a simți atît de voluptuos — și că întîmplările din drum i-ar îngădui poate să-și zărească pe furiș și de departe frumusețile, această gelozie îi pricinuia mai degrabă o excitație agreabilă, după cum parizianului posomorît care părăsește Veneția ca să se-ntoarcă-n Franța, un ultim tîntar îi dovedește că Italia și vara nu sînt încă prea departe. Dar, de cele mai multe ori, cînd făcea efortarea, dacă nu să se mențină în epoca atît de deosebită a vieții din care ieșea, cel puțin să aibă viziunea ei limpede cît timp mai era încă în stare, își dădea seama că nu mai era capabil ; ar fi vrut să privească, întocmai ca un peisaj care avea să dispară, această dragoste pe care tocmai o părăsea ; dar e atît de greu să te prefaci și să-ți oferi spectacolul veridic al unui sentiment pe care ai încetat să-l ai, încît în curînd în mîntea lui se făcea întuneric, nu mai vedea nimic, renunța să mă privească, își scotea ochelarii și și-i ștergea : și-și

spunea că era mai bine să se odihnească puțin, că ar avea timp mai târziu, și se înfunda lipsit de orice curiozitate în amorteala călătorului somnoros care-și trage pălăria peste ochi ca să doarmă în vagonul pe care-l simte că-l tirăște din ce în ce mai repede, departe de țara în care a trăit atât de mult și pe care-și făgăduise să n-o lase să dispară fără să-i adreseze un ultim adio. Asemenea călătorului care s-ar trezi tot în Franța, când Swann culese din întâmplare în preajma lui dovada că Forcheville fusese amantul Odettei, își dădu seama că nu încearcă nici o durere, că dragostea era acum departe și regreta că nu-și dăduse seama de clipa în care-l părăsise pentru totdeauna. Și, după cum înainte de a o fi sărutat pe Odette întâia oară, căutase să-și întipărească în memorie înfățișarea pe care ea o avusese atîta timp pentru el și pe care amintirea acestei sărutări avea să o transforme, tot astfel ar fi vrut să fi putut să-și ia rămas-bun de la ea cel puțin în gînd, cît timp exista încă, de la această Odette care-i inspirase dragoste, gelozie, de la această Odette care-i pricinuisese suferințe și pe care acum n-o va mai revedea nicio dată. Se înșela. Avea s-o revadă încă o dată peste cîteva săptămîni, pe cînd dormea, în amurgul unui vis. Se plimba cu doamna Verdurin, doctorul Cottard, un tînăr cu fes pe care nu-l putea identifica, pictorul, Odette, Napoleon al III-lea și cu bunicul meu, pe un drum de-a lungul mării care o domina cînd de foarte de sus, cînd de la cîțiva metri numai, astfel că urcau și coborau mereu, cei ce coborau nu mai puteau fi văzuți de cei ce urcau încă, lumina zilei care mai stăruia slăbea și parcă avea să se aștearnă numaidecît o noapte neagră. Din cînd în cînd, valurile săltau pînă la mal și Swann simțea pe obrajii lui spuma lor înghețată. Odette îi spunea

să o șteargă, dar nu era în stare și se simțea stingerit față de ea, ca și cum ar fi fost în cămașă de noapte. Nădăjduia că, grație întunericului, ceilalți nu-și vor da seama, dar doamna Verdurin ațintea asupra lui o privire mirată o bucată de vreme, în timpul căreia văzu figura ei deformându-i-se, nasul alungindu-i-se și apărându-i mustăți lungi. Se întoarse să o privească pe Odette, obrajii ei erau palizi, cu punctulețe roșii, trăsăturile ei trase, încercănate, dar îl privea cu ochi plini de dragoste gata să se desprindă ca niște lacrimi ca să se reverse asupra-i, și simțea că o iubește atât de mult, încât ar fi vrut să o ia numaidecât cu el. Decodată, Odette își întoarse încheietura mîinii, se uită la ceas și spuse : „Trebuie să mă duc“, se despărți de toată lumca, în același chip, fără să-l ia pe Swann la o parte, fără să-i spună unde-l va revedea diseară sau în altă zi. Nu îndrăzni să o întrebe, ar fi vrut să o urmeze și era nevoit, fără să se întoarcă spre ea, să răspundă surîzînd unci întrebări a doamnei Verdurin, dar inima-i bătea îngrozitor, simțea că o ura pe Odette, ar fi vrut să-i scoată ochii pe care adineauri îi iubea atât de mult, să-i sfîșie obrajii lipsiți de frăgezime. Continua să urce cu doamna Verdurin, adică să se depărteze la fiecare pas de Odette, care cobora în sens contrar. După o clipă, trecuseră multe ore de cînd plecase ea. Pictorul îi spuse lui Swann că Napoleon al III-lea se făcuse nevăzut un moment după plecarea ei. „Erau desigur înțeleși, adăugă el, pesemne că s-au întîlnit jos, la mal, dar n-au vrut să-și ia rămas-bun în același timp, din pricina conveniențelor. E'amanta lui.“ Tînărul necunoscut începu să plîngă. Swann încercă să-l consoleze. „La urma urmei, Odette are dreptate, îi spuse el, ștergîndu-i ochii și scoțîndu-i fesul ca să se simtă mai bine.

Am sfătuit-o de atâtea ori. De ce ești trist ? E tocmai bărbatul care poate să o înțeleagă." Astfel Swann își vorbea lui însuși, căci tânărul, pe care nu-l putuse identifica mai întâi era tot el ; ca anumiți romancieri, își împărțise personalitatea la două personaje, acela care visa și unul pe care-l vedea în fața lui cu fes pe cap.

Iar Napoleon al III-lea era Forcheville, pe care vreo vagă asociație de idei, apoi oarecare schimbare în fizionomia obișnuită a baronului, în sfârșit marele cordon al Legiunii de Onoare de-a curmezișul pieptului, îl făcuse să-i dea acest nume ; dar în realitate, și cu privire la tot ceea ce personajul prezent în vis îi înfățișa și-i aducea aminte, era de bunăseamă Forcheville. Căci Swann, care admira, trăgea deducții false din imagini necomplete și schimbătoare, având de altminteri momentan o putere creatoare atât de mare, încît se reproducea prin simplă diviziune, ca anumite organisme inferioare ; cu căldura pe care o simțea în podul palmei, modela golul unei mîini străine pe care credea că o strînge și din sentimentele și impresiile a căror conștiință n-o avea încă, zămislea niște peripeții care, prin înlănțuirea lor logică făceau să se ivească tocmai la timpul potrivit din somnul lui Swann personajul necesar ca să-i primească dragostea sau să-i provoace deșteptarea. Deodată se făcu o noapte neagră, un clopot sună, locuitorii trecură fugind, salvîndu-se din casele cuprinse de flăcări ; Swann auzea zgomotul valurilor care săltau și inima sa care, cu aceeași violență, bătea de neliniște în piept. Deodată bătăile inimii își îndoiră viteza, încercă o suferință, o greață neexplicabilă ; un țaran acoperit de arsuri spuse în treacăt : „Întrebați-l pe Charlus unde s-a dus Odette să-și termine seara cu camaradul ei, ei s-au

avut bine altădată și ea îi spune tot. Ei au pus focul." Era feciorul său care venise să-l scoale și-i spunea :

— Domnule, e ora opt, frizerul a sosit, i-am spus să treacă peste o oră.

Aceste cuvinte, pătrunzând în undele somnului în care Swann era cufundat, nu ajunseseră la conștiința lui decât mulțumită acelei deviații care face ca în fundul apei o rază să pară un soare, după cum, o clipă mai înainte, zgomotul soneriei căpătînd în adîncul acestor prăpăstii o sonoritate de clopot, dăduse naștere episodului cu incendiul. Între timp, decorul pe care-l avea sub ochi se risipi, deschise ochii, auzi o ultimă dată zgomotul unui din valurile mării care se depărta. Își pipăi obrazul. Era uscat. Și cu toate acestea, își amintea senzația apei reci și gustul sării. Se sculă, se îmbracă. Porunciise frizerului să vină devreme, căci scrisese din ajun bunicului meu că se va duce după-amiază la Combray, aflînd că doamna de Cambremer — domnișoara Legrandin — trebuia să petreacă acolo cîteva zile. Asociînd în amintire farmecului acestui chip tînăr pe acela al unor meleaguri pe care nu le mai văzuse de mult, ele îi ofereau laolaltă o atracție care-l hotărîse să plece în sfîrșit din Paris pentru cîteva zile. Cum diferitele întîmplări care ne pun în prezența anumitor persoane nu coincid cu epoca în care le iubim, ci depășind-o, pot să se producă înainte de a fi început și să se repete după ce ea a luat sfîrșit, primele apariții în viața noastră ale unei ființe menite să ne placă mai tîrziu dobîndesc retrospectiv în ochii noștri valoarea unui avertisment sau a unei prevestiri. În același chip, Swann se întorsese adesea cu gîndul la imaginea Odettei pe care o întîlnise la teatru, în acea dinții

seară cînd nîu se gîndea să o revadă vreodată, — și-și aducea acum aminte de serata de la doamna de Saint-Euverte unde-l prezentase pe generalul de Froberville doamnei de Cambremer. Interesele vieții noastre sînt atît de multiple, încît adesea, într-o aceeași împrejurare, jaloanele unei fericiri care nu există încă sînt înfipite lîngă agravarea unei mîhniri de care suferim. Și fără îndoială, asta ar fi putut să i se-ntîmple lui Swann și în alt loc decît la doamna de Saint-Euverte. Cine știe dacă, în cazul în care s-ar fi aflat în seara aceea alt-undeva, n-ar fi cunoscut alte fericiri, alte supărări, care i s-ar fi părut mai tîrziu de neînlăturat ? Dar i se păruse că ceea ce se petrecuse fusese inevitabil, și era cît pe-aici să vadă ceva providențial în faptul că se hotărîse să se ducă la serata doamnei de Saint-Euverte, căci spiritul său dornic să admire bogăția de invenție a vieții și incapabil să-și pună timp îndelungat o întrebare grea, ca aceea de-a ști ce ar fi trebuit să-și dorească înainte de toate, vedea în suferințele pe care le încercase în seara aceea și în plăcerile încă nebănuite care încolțeau acum, — și între care cumpăna era prea greu de ținut, — un fel de înlănțuire necesară.

Dar în timp ce, o oră după ce se trezise, îl ruga pe frizer să-i perie astfel părul ca să nu se deranjeze în vagon, se gîndi din nou la visul său ; revăzu, așa cum le simțise foarte aproape de el, tenul palid al Odettei, obrajii prea slabi, trăsăturile trase, ochii ei încercănați, tot ce — în răstimpul duioșiilor succesive care făcuseră din dragostea lui trainică pentru Odette o lungă uitare a primei imagini pe care o primise de la ea — încetase să observe din primele timpuri ale legăturii lor, în care fără-ndoială, în timp ce dormea, me-

moria lui căutase senzația lor exactă. Și exclamă în sinea lui cu acea grosolănie intermitentă care se ivea iarăși la el îndată ce nu mai era nenorocit și pe care totodată nivelul moralității sale o cobora : „Cînd te gîndești că am pierdut ani din viața mea, că am vrut să mor, că mi-am închinat dragostea cea mai mare unei femei care nu-mi plăcea, care nu era genul meu !“

PARTEA A TREIA

Nume de locuri: Numele

Printre odăile a căror imagine le evocam de cele mai multe ori în nopțile de nesomn, nici una nu semăna mai puțin cu odăile de la Combray, cu atmosfera lor zgrunțuroasă, de polen, comestibilă și cucernică, ca aceea a Marelui Hotel al Plajei de la Balbec, ai cărei pereți dați cu ripolin conțineau, ca pereții lustruiți ai unei piscine în care apa bate în albastru, un aer pur, azurat și sărat. Tapițerul bavarez însărcinat cu amenajarea acestui hotel, variase decorul odăilor și pusese pe cele trei laturi, de-a lungul pereților, în aceea pe care o locuim, biblioteci joase, cu vitrine cu oglinzi în care, potrivit locului pe care-l ocupau și printr-un efect pe care nu-l prevăzuse, cutare sau cutare parte din tabloul schimbător al mării se reflecta, desfășurînd o friză de marine luminoase, pe care o întrerupeau numai paneelele de mahon. Astfel încît toată odaia avea aerul unuia din acele dormitoare-model, înfățișate în expozițiile de mobile „stil modern“, care sînt împodobite cu opere de artă presupuse capabile să încinte ochiul celui ce ar dormi acolo și cărora li s-au dat subiecte în legătură cu genul peisajului în care se găsește locuința.

Dar nimic nu semăna mai puțin cu acel Balbec real decît acela pe care-l visasem adesea, în zilele cu furtună, cînd vîntul era atît de puternic, încît Françoise, ducîndu-mă la Champs-Élysées, mă sfătuia să nu merg prea aproape de ziduri ca să nu-mi cadă vreo țiglă în cap și vorbea, gemînd, de marile catastrofe și de naufragiile anunțate de ziare. Cea mai mare dorință a mea era să văd o furtună pe mare, care mă interesa mai puțin ca un spectacol frumos decît ca un moment dezvăluit al vieții reale a naturii; sau mai degrabă, nu existau pentru mine spectacole mai frumoase decît acelea care știam că nu erau combinate artificial pentru plăcerea mea, ci erau necesare, neschimbate, — frumusețea peisajelor sau a unei mari arte. Nu eram curios, nu eram dornic să cunosc decît ceea ce credeam că e mai adevărat ca mine, ceea ce avea în mintea mea prețul de a-mi destăinui ceva din gîndirea unui mare geniu, sau din forța sau din grația naturii, așa cum se manifestă lăsată în voia ei, fără intervenția oamenilor. După cum sunetul frumos al vocii ei, reprodus izolat de fonograf, nu ne-ar consola de faptul că ne-am pierdut mama, tot astfel o furtună imitată mecanic m-ar fi lăsat tot atît de nepăsător ca și fîntînile luminoase ale Expoziției. Voiam de asemenea, pentru ca furtuna să fie într-adevăr reală, ca însuși malul să fie un mal firesc, nu un dig clădit de curînd de o municipalitate. De altminteri, prin toate sentimentele pe care le trezea în mine, natura mi se părea tot ce este mai opus producțiilor mecanice ale oamenilor. Cu cît purta mai puțin pecetea lor, cu atît oferea mai mult spațiu expansiunii inimii mele. Reținusem așadar numele Balbec pe care mi-l citease Legrandin ca numele unei plaje foarte apropiate de „aceste coaste funebre, vestite prin atîtea

naufrazii, pe care le învăluia, șase luni pe an, giulgiul cețurilor și spuma valurilor“.

„Acolo simți încă sub pași, spunea el, chiar mai mult decît la Finistère (și chiar dacă acum s-ar suprapune acolo hoteluri, fără să poată astfel modifica cea mai veche osatură a pămîntului), acolo simți adevăratul capăt al pămîntului francez, european, al pămîntului antic. Și e ultima așezare de pescari, asemenea tuturor pescarilor care au trăit de la începutul lumii, în fața regatului veșnic al cețurilor mării și al umbrelor.“ Într-o zi, cînd vorbisem la Combray despre această plajă de la Balbec în fața domnului Swann, ca să aflu din gura lui dacă era punctul cel mai bine ales ca să văd furtunile cele mai mari, îmi răspunsese : „De bună seamă, cunosc Balbecul ! Biserica din Balbec, din veacul al XII-lea și al XIII-lea, încă pe jumătate romană, e poate cea mai curioasă mostră de gotic normand, și atît de ciudată, încît s-ar spune că e artă persană.“ Și aceste locuri care pînă atunci mi se păruseră că erau numai o natură imemorială, contemporană cu marile fenomene geologice, — și în aceeași măsură în afară de istoria omenească de pildă ca Oceanul sau Carul Mare, cu acei pescari sălbatici pentru care, ca și pentru balene, n-a existat un veac de mijloc, — însemnară pentru mine o mare încîntare, văzîndu-le că intră pe neașteptate în șirul veacurilor și cunosc epoca romană, și știind că trefla gotică nervurase și aceste stînci sălbatice la ora voită, ca acele plante plăpînde dar vivace care, primăvara, instalează ici și colo zăpada de la poli. Și dacă goticul dădea acestor locuri și oameni o determinare care le lipsea, și ei îi confereau în schimb una. Căutam să-mi înfățișez cum trăiseră acești pescari, începutul sfios și nebănuît de legă-

turi sociale pe care îl încercaseră acolo, în timpul evului mediu, adunați pe un punct al coastelor iadului, la poalele falezei morții ; și goticul mi se părea mai plin de viață acum când despărțit de orașele în care mi-l închipuiam totdeauna pînă atunci, puteam să văd cum, într-un caz particular, încolțise și înflorise, pe niște stînci sălbatice, într-o clopotniță fină. Mi s-au arătat reproduce-rile celor mai vestite statui din Balbec — aposto-lii crești și cîrni, Maica Domnului din tindă, și ră-suflarea mi se oprea de bucurie cînd mă gîndeam că voi putea să-i văd modelîndu-se în relief pe ceața veșnică și sărată. Atunci, în scriile vijelioase și plăcute din februarie, vîntul, — suflîndu-mi în inimă, pe care n-o făcea să tremure mai puțin decît căminul din odaia mea, proiectul unei călătorii la Balbec, — îmbina în mine dorința arhitecturii gotice cu aceea a unei furtuni pe mare.

Aș fi vrut să mă urc chiar a doua zi în trenul frumos și generos de ora unu și douăzeci și două, a cărui oră de plecare n-o puteam citi niciodată în reclamele Companiilor de căi ferate, în anunțu-rile de călătorii circulare, fără ca inima să-mi pal-pite : mi se părea că ea înseamnă într-un punct precis al după-amiezii un răboj savuros, un semn tainic cu care orele deviate duceau cu siguranță spre seară, spre dimineața zilei de mîine, dar pe care, în loc s-o vezi la Paris, ai vedea-o într-unul din orașele prin care trece trenul și între care ne îngăduia să alegem ; căci se oprea la Bayeux, la Coutances, la Vitré, la Questambert, la Pontorson, la Balbec, la Lannion, la Lamballe, la Benodet, la Pont-Aven, la Quimperlé, și înainta măreț, su-preîncărcat de numele pe care mi le oferea, și printre care nu știam pe care l-aș fi preferat, din imposibilitatea de a-i sacrifica vreunul. Dar fără

măcar să-l aștept așa fi putut, îmbrăcându-mă în grabă, să plec chiar în acea seară, dacă mi-ar fi îngăduit părinții, și să ajung la Balbec când se va crăpa de ziuă pe marea furioasă, împotriva cărei spume m-aș duce să mă adăpostesc în biserica în stil persan. Dar în preajma vacanțelor de Paști, pe care părinții îmi făgăduiseră că le voi petrece cîndva în nordul Italiei, iată că acestor visuri de furtună de care fusesem pe de-a-ntregul cuprins, dorind să văd numai talazuri adunîndu-se de pretutindeni, tot mai sus, pe coasta cea mai sălbatică, lingă bisericile povîrnite și zbîrcite ca niște faleze și în ale căror turle ar țipa păsările de mare, iată că întunecîndu-le pe neașteptate, văduvindule de tot farmecul, îndepărtîndule pentru că-i erau potrivnice și n-ar fi putut decît să-l slăbească, se substituia în mine visul contrar al primăverii celei mai colorate, nu primăvara de la Combray care pișca încă aspru cu toate acele promoroacii, ci aceea care acoperea cu crini și deditei cîmpiile de la Fiesole și învăpăia Florența în fundaluri de aur, asemenea acelorale ale lui Angelico¹. De atunci, numai razele, parfumurile, culorile mi se păreau de preț; căci alternarea imaginilor pricinuisese în mine o schimbare de front a dorinței și, tot atît de brusc ca acelea pe care le aflăm uneori în muzică, o schimbare desăvîrșită de ton în sensibilitatea mea. Apoi se-ntîmplă că o simplă variație atmosferică fu de ajuns ca să provoace în mine aceea modulație, fără să fi trebuit să aștept întoarcerea unui anotimp. Căci găsim adesea răătăcită într-unul o zi din altul care ne face să trăim în el, îl evocă numaidecît, te face să-i dorești plăce-

¹ *Fra Giovanni da Fiesole (Angelico)* (1387—1455), pictor și călugăr toscan, care a decorat, printre altele, biserica San Marco din Veneția.

rile deosebite și întrerupe visurile pe care eram pe cale să le depănăm, așezînd, mai de vreme sau mai tîrziu decît îi vine rîndul, acea foaie desprinsă din alt capitol, în calendarul interpolat al Fericii. Dar în curînd, după cum aceste fenomene naturale din care confortul și sănătatea noastră nu pot trage decît un folos accidental și destul de mărunț pînă în ziua în care știința pune stăpînire pe ele și, producîndu-le după voie, ne încredințează posibilitatea apariției lor sustrasă tutelei și scutită de agrementul întîmplării, tot astfel împrejurarea că visam Atlanticul și Italia încetă să fie supusă numai schimbărilor anotimpurilor și ale timpului. Ca să le trezesc din nou, n-aveam decît să rostesc aceste nume : Balbec, Veneția, Florența, în miezul cărora sfîrșise prin a se acumula dorința ce mi-o inspiraseră locurile pe care le desemnau. Faptul că găseam într-o carte numele Balbec era de ajuns să trezească în mine, chiar primăvara, dorința furtunilor și a goticului normand ; chiar pe o zi de furtună, numele Florența sau Veneția mă făcea să rîvnesc după soare, crini, palatul Dogilor și Santa Maria del Fiore.

Dar aceste nume absorbiră pentru totdeauna imaginea pe care o aveam despre aceste orașe, doar transformînd-o, supunînd propriilor lor legi retrezirea ei în mine ; ele o făcură prin urmare mai frumoasă, dar și mai diferită de ceea ce puteau fi în realitate acele orașe din Normandia sau din Toscana și, sporindu-mi bucuriile arbitrare ale imaginației, agrăvau decepția viitoare a călătoriilor mele. Ele exaltău ideea pe care mi-o făceam despre anumite lucruri, făcîndu-le mai deosebite, prin urmare mai reale. Nu-mi închipuiam atunci orașele, peisajele, monumentele, ca niște tablouri mai mult sau mai

puțin plăcute, tăiate ici-colo în aceeași materie, ci fiecare din ele ca un necunoscut, foarte diferit de altele, de care sufletul meu era însetat și din care ar fi tras folos să le cunoască. Ele dobândeau o esență și mai individuală, cînd erau desemnate prin nume, nume proprii numai lor, nume cum au persoanele. Cuvintele ne înfățișează o mică imagine limpede și uzuală a lucrurilor, ca acelea care sînt atîrnate pe pereții școlilor ca să dea copiilor exemplul a ceea ce este o masă de lucru, o pasăre, un furnicar, lucruri concepute ca identice tuturor aceloră de același fel. Dar numele înfățișează o imagine confuză a persoanelor — și a orașelor pe care ne obișnuiesc să le credem individuale, unice, ca persoanele — o imagine confuză care scoate din ele, din sonoritatea lor strălucitoare sau întunecată, culoarea cu care e pictată uniform, ca unul din acele afișe, în întregime albastre sau roșii, în care, din pricina limitelor procedului întrebuintat sau dintr-un capriciu al decoratorului, sînt albastre sau roșii, nu numai cerul, ci și bărcile, biserica, trecătorii. Numele de Parma, unul din orașele pe care doream cel mai mult să-l vizitez de cînd citisem romanul lui Stendhal, îmi apărea îndesat, lucios, mov și gingaș; dacă mi se vorbea de o casă oarecare din Parma în care voi fi primit, încercam plăcerea de-a gândi că voi locui într-o casă lucioasă, îndesată, mov și gingașă care n-avea nici o legătură cu locuințele din nici un oraș din Italia, deoarece mi-o închipuisem numai cu ajutorul acestei silabe grele cu numele de Parma¹, în care nu circulă de loc aer, și cu tot ceea ce îl făcusem să absoarbă din gingășia stendhaliană și din reflexul violetelor. Și

¹ În limba franceză, numele orașului este monosilabic: Parme.

cînd mă gîndeam la Florența, mă gîndeam la un oraș îmbălsămat ca prin minune și asemănător unei corole, pentru că i se spunea cetatea crinului, și catedralei sale. Santa Maria del Fiore, Iar Balbec era unul din acele nume care, ca pe o oală veche, normandă, care păstrează culoarea pămîntului din care a fost frămîntată, se vede zugrăvindu-se încă icoana vreunui obicei desființat, a vreunui drept feudal, a unei stări vechi a locurilor, a vreunui fel de-a pronunța care-i alcătuiesc silabele eteroclite și pe care nu mă-ndoiam să le regăsesc pînă și la hangiul care-mi va servi cafeaua cu lapte la sosire și mă va duce să văd marea dezlănțuită în fața bisericii și căruia îi atribuiam înfățișarea gilcevitoare, solemnă și medievală a unui personaj dintr-o poveste medievală în versuri.

Dacă mă înzdrăveneam și părinții îmi îngăduiau, dacă nu să mă duc să stau la Balbec, cel puțin să fac cunoștință cu arhitectura și peisajul Normandiei sau al Bretaniei, să iau odată acel tren de la ora unu și douăzeci și două în care luasem loc de atîtea ori în imaginație, aș fi vrut să mă opresc de preferință în orașele cele mai frumoase ; dar le comparam în zadar, cum să alegi mai lesne decît între două ființe individuale, care nu se pot înlocui una cu alta, între Bayeux atît de înalt în nobila lui horbotă roșiatică și a cărui culme era iluminată de aurul vechi al ultimei lui silabe ; Vitré, al cărui accent ascuțit împărțea în romburi de lemn negru vitraliul vechi ; gingașul Lamballe care, în albul său, oscilează de la gălbuiul cojii de ou la cenușiul mărgăritarului ; Coutances, catedrală normandă, pe care diftongul său final, gras și dînd în galben, îl încununează cu un turn de unt ; Lannion cu uruitul diligenței urmată de o

mustă, în tăcerea lui de sat ; Questambert, Pontorson, caraghioase și naive, pene albe și ciocuri galbene risipite pe șoseaua acestor locuri de apă dulce și poetice ; Benodet, nume de abia legat de țărm cu pălimarul pe care pîriul parcă ar vrea să-l tîrască în mijlocul algelor lui ; Pont-Aven, avînd albul și rozul aripiei unei bonete ușoare care se oglindește tremurînd în apa înverzită a canalului ; Quimperlé, mai bine legat, încă din Evul Mediu, între girlele de pe urma cărora zumzăie și se îmbrobonește într-o zugrăveală cenușie, ca aceea pe care o desenează, prin pînza de păianjen a unui geamlîc, razele de soare metamorfozate în vîrfuri tocite de argint înnegrit ?

Aceste imagini erau false încă și din alt motiv ; pentru că, din pricina împrejurărilor, erau foarte simplificate ; fără îndoială, închisesem în adăpostul pe care mi-l ofereau numele lucrul la care năzuia imaginația mea și pe care simțurile mele nu-l percepeau decît necomplet și fără plăcere în prezent ; fără îndoială, pentru că acumularea de visuri îmi magnetiza acum dorințele ; dar numele nu sînt prea vaste ; cel mult dacă puteam introduce în ele două sau trei din „curiozitățile“ principale ale orașului care se legau între ele fără mijlocitori ; în numele Balbec, ca în sticla măritoare a penarelor pe care le cumperi la băi de mare, zăream niște valuri ridicate în jurul unei biserici în stil persan. Poate chiar simplificarea acestor imagini a fost una din cauzele stăpînirii pe care și-o luară asupra-mi. Cînd tata hotărîse într-un an că ne vom duce să petrecem vacanța de Paști la Florența și la Veneția, neavînd putința să introduc în numele Florența elementele care alcătuiesc de obicei orașele, am fost silit să scot la iveală o cetate supranaturală din fecundarea, prin

anumite parfumuri primăvăratice, a ceea ce credeam că este, în esența sa, geniul lui Giotto. Cel mult — pentru că nu poți cuprinde într-un nume mult mai multă durată decât spațiu — numele Florența era împărțit în două compartimente, ca anumite tablouri de Giotto, care înfățișează în două momente diferite ale acțiunii un același personaj, ici culcat în patul său, colo pregătindu-se să încalece. Într-un compartiment, sub un baldachin arhitectural, contemplem o frescă căreia i se presupunea o perdea de soare matinal, prăfuit, pieziș și progresiv ; într-altul (dar cum nu mă gândeam la nume ca la un ideal inaccesibil, ci ca la o ambianță reală în care mă voi duce să mă cufund, viața netrăită încă, viața intactă și pură pe care o închideam în el dădea plăcerilor celor mai materiale, scenelor celor mai simple acea atracție pe care o au în operele primitivilor) străbăteam repede — ca să prind mai curînd prînzul ce mă aștepta cu fructe și cu vin de Chianti — Ponte-Vecchio ticsit de narcise și deditei. Iată ce vedeam (deși eram la Paris) și nicidecum ce era în jurul meu. Chiar dintr-un simplu punct de vedere realist, locurile la care rîvnim ocupă în fiecare clipă un mult mai mult loc în viața noastră adevărată decât ținutul în care ne aflăm efectiv. Fără îndoială, dacă aș fi dat atunci mai multă atenție celor ce-mi treceau prin gînd cînd rosteam cuvintele : „să mă duc la Florența, la Parma, la Pisa, la Veneția“, mi-aș fi dat seama că ceea ce vedeam nu era nicidecum un oraș, ci ceva cu totul diferit de tot ce cunoșteam, atît de desfătător, cum ar putea fi acea minune necunoscută : o dimineată de primăvară pentru o umanitate a cărei viață s-ar fi depănat totdeauna în sfîrșituri de după-amiază de iarnă. Aceste imagini ireale, fixe, mereu iden-

tice, care-mi umpleau noptile și zilele, diferențiară această epocă din viața mea de acelea care le precedaseră (și care ar fi putut să se confunde cu ele în ochii unui observator care vede lucrurile numai din afară, care nu vede așadar nimic), după cum într-o operă un motiv melodic introduce o noutate pe care n-ai putea s-o bănuiești dacă ai citi doar libretul, dar încă și mai puțin dacă n-ai fi în teatru, numărînd numai sferturile de oră care se scurg. Chiar din punct de vedere pur și simplu cantitativ, în viața noastră, zilele nu sînt egale. Ca să străbată zilele, firile oarecum nervoase, așa cum eram eu, dispun, ca automobilele, de „viteze“ diferite. Cunoșteam zile presărate cu dealuri și anevoioase, pentru care-ți trebuie un timp nesfîrșit ca să le urci, și zile în pantă, care pot fi coborîte în goană nebună, cîntînd. În răstimpul acestei luni — în care repetam ca o melodie, fără să mă pot sătura de ea, aceste imagini ale Florenței, ale Veneției și ale Pisei a căror dorință pe care o trezeau în mine avea ceva atît de adînc individual ca o mare dragoste, o dragoste pentru o ființă — nu încetam să cred că ele corespundeau unei realități independente de mine, și mă făcură să încerc o nădejde atît de frumoasă ca aceea pe care putea s-o aibă un creștin din primele veacuri, în ajun de a intra în rai. De aceea, fără să-mi pese de vreo contradicție să privești și să atingi cu organele simțurilor ceea ce fusese elaborat de visare și nicidecum perceput de ele — și cu atît mai ademenitor pentru ele, mai deosebite de ceea ce aceste simțuri cunoșteau — tocmai asta îmi amintea realitatea acestei imagini, care-mi înflăcăra mai mult dorința, pentru că era ca o făgăduială că ea va fi satisfăcută. Și deși exaltarea mea se datora dorinței unei plăceri artistice, ghidurile o întreți-

neau și mai mult decît cărțile de estetică, iar mer-sul trenurilor și mai mult decît ghidurile. Mă emo-ționa gîndul că dacă nu era viabil în mine însumi traiectul care mă despărțea de această Florență pe care o vedeam aproape, dar care era inaccesi-bilă imaginației mele, aș putea ajunge la ea pieziș, printr-un ocol, luînd „calea drumeției“. Firește, mă simțeam fericit cînd îmi repetam, atribuind astfel mare valoare celor ce aveam să văd, că Veneția era „școala lui Giorgione¹, locuința lui Tițian, cel mai complet muzeu al arhitecturii domestice în evul mediu“. Dar eram și mai fericit cînd, ieșind să fac un drum, mergînd repede din cauza vremii care, după cîteva zile de primăvară timpurie redevenise o vreme de iarnă (ca aceea de care dădeam de obi-cei la Combray, în Săptămîna Patimilor), — vă-zînd pe bulevarde castanii care, deși cufundați în-tr-un aer înghețat și lichid ca apa, începeau totuși, invitați punctuali, de pe acum în ținută, și care nu s-au lăsat descurajați, să rotunjească și să cizeleze în blocurile lor înghețate verdeața irezistibilă că-reia puterea nimicitoare a frigului îl contraria, dar nu reușea să-i frîneze creșterea progresivă, — mă gîndeam că Ponte-Vecchio era presărat din bel-șug cu zambile și deditei și că soarele de primă-vară colora valurile Canalului Grande cu un azur atît de închis și cu un smaragd atît de nobil, încît frîngîndu-se la poalele picturilor lui Tițian, puteau rivaliza cu ele în coloritul lor bogat ! Nu mi-am putut astîmpăra bucuria cînd tata, tot consultînd barometrul și regretînd că e frig, începu să caute care ar fi cele mai bune trenuri, și cînd am înțeles că pătrunzînd după prînz în laboratorul cărbunos,

¹ *Giorgio Barbarelli (Giorgione)* (1477—1510), pictor ve-nețian renumit pentru armonia culorii, frumusețea pei-sajului și coloritul său cald și puternic.

în magica odaie care se însărcina să opereze transmutarea în jurul ei, puteai să te trezești a doua zi în cetatea de marmură și aur „împodobită cu jasp și pavată cu smaragde“. Astfel ea și Cetatea crinilor nu erau numai tablouri fictive pe care le așezi după voie în fața imaginației, ci existau la oarecare depărtare de Paris pe care trebuia neapărat să o străbați dacă voiai să le vezi, într-un anumit loc determinat al pământului, și necum într-altul, într-un cuvânt, erau într-adevăr reale. Ele ajunseseră și mai reale pentru mine, când tata, spunindu-mi : „În fond, ai putea să stai la Veneția de la 20 aprilie la 29 și să sosești la Florența încă în dimineața Paștilor“, le făcu să răsară amîndouă nu numai din Spațiul abstract, ci din acel Timp imaginar în care situăm nu numai o singură călătorie deodată, ci altele, simultane și fără prea multă emoție, pentru că sînt numai posibile, — acel Timp care se făurește din nou, astfel încît poți să-l petreci într-un oraș după ce l-ai petrecut în altul, — și le consacra din acele zile deosebite care sînt certificatul de autenticitate al obiectelor la care le întrebuițezi, căci aceste zile unice se consumă prin întrebuițare, nu mai revin, nu le mai poți trăi ici după ce le-ai trăit dincolo ; am simțit că cele două Cetăți Regine, ale căror domuri și turnuri aveam să le înscriu, prin geometria cea mai emoționantă, în planul propriei mele vieți, se îndreptau spre săptămîna care începea luni, când spălătoreasa trebuia să aducă jiletca albă pe care o pătasem cu cerneală, ca să fie absorbite acolo, la ieșirea din timpul ideal în care nu existau încă. Dar de abia eram în drum spre ultima treaptă a bucuriei pe care am atins-o în sfîrșit (avînd de abia acum revelația că pe străzile plescăitoare, înroșite de reflexul frescelor lui Giorgione nu se vor plimba în Veneția, săptămîna

viitoare, în ajunul Paștilor, cum, în ciuda atitor avertismente, continuasem să-mi închipuiesc, bărbății „maiestuoși și teribili ca marea, purtând armura lor cu reflexe de bronz sub cutele mantiilor lor însingerate“, dar că s-ar putea să fiu tocmai eu personajul minuscul pe care, într-o fotografie mare a lui San Marco ce mi se împrumutase, ilustratorul îl înfățișase, cu pălărie tare, în fața tindei), cînd l-am auzit pe tata spunîndu-mi: „Trebuie să fie încă frig pe Canal Grande, ai face bine să-ți pui în cufăr, pentru orice eventualitate, pardesiul de iarnă și vestonul gros“. La auzul acestor cuvinte m-am înălțat într-un fel de extaz; simțeam că pătrund cu adevărat printre aceste „stînci de ametist ca un recif din marea Indiilor“, ceea ce crezusem pînă acum imposibil; printr-o gimnastică supremă și peste puterile mele, dezbrăcîndu-mă ca de o carapace fără rost de aerul odăii care mă înconjură, l-am înlocuit cu părți egale de aer venețian, aceea atmosferă marină, nespusă și deosebită, ca aceea a visurilor pe care imaginația mea le închisese în numele de Veneția, și am simțit operîndu-se în mine o minunată dezîncarnare; ea fu însoțită îndată de nevoia nelămurită de a vomita pe care o încerci cînd ai răcit strașnic la gît, și am fost trîntit la pat cu o febră atît de puternică, încît doctorul spuse că trebuia nu numai să se renunțe la plecarea proiectată la Florența și la Veneția, dar chiar cînd voi fi vindecăt de-a binelea să evit cel puțin un an orice proiect de călătorie și orice pricină de agitație.

Și, din păcate, tot el îmi interzise cu desăvîrșire să fiu lăsat să mă duc la teatru ca să o văd pe Berma; artista sublimă, pe care Bergotte o găsea genială, m-ar fi consolată că n-am fost la Florența și la Veneția, că nu m-am dus la Balbec, făcînd-

du-mă să cunosc un lucru poate tot atît de important şi tot atît de frumos. Familia trebuia să se mulţumească să mă trimită în fiecare zi la Champs-Élysées, sub supravegherea unei persoane care m-ar feri de oboseală şi care era Françoise, întrată în serviciul nostru după moartea mătuşii Léonie. Nu puteam să sufăr să mă duc la Champs-Élysées. Dacă Bergotte le-ar fi descris într-una din cărţile lui, fără îndoială că aş fi dorit să cunosc acele alei, ca toate lucrurile a căror „copie“ începuse să-mi fie pusă în imaginaţie. Aceasta le însufletea, le făcea să trăiască, dîndu-le o personalitate, şi voiam să le regăsesc în realitate ; dar în această grădină publică nimic nu se lega de visurile mele.

Într-o zi, cum mă plictiseam pe locul nostru obişnuit, lângă căluşei, Françoise mă luase în excursie — dincolo de frontiera pe care o păzesc, la intervale egale, micile bastioane ale precupeţilor de acadele — în acele regiuni vecine, dar străine, cu mutre necunoscute, pe unde trece trăsurica trasă de capre ; apoi se întoarse să-şi ia lucrurile de pe un scaun lipit de un masiv de dafini ; aşteptînd-o, călcam pe peluza mare, sărăcăcioasă şi rasă, îngălbenită de soare, la capătul căreia bazinul e dominat de o statuie, cînd, de pe alee, adresîndu-se unei fete cu părul roşcat care se juca cu mingea în faţa bazinului, o alta, pe cale să-şi îmbrace paltonul şi să-şi ia racheta, îi strigă cu o voce grăbită : „Adio, Gilberte, mă duc acasă, nu uita că venim diseară după cină, la tine“. Acest nume, Gilberte, trecu pe lângă mine, evocînd cu atît mai mult existenţa aceleia pe care o desemna, cu cît n-o numea ca pe un absent despre care se vorbeşte, ci exista aievea ; trecu astfel pe lângă mine, în ac-

țiune ca să spun așa, cu o putere pe care o sporea curba traiectoriei sale și apropierea lui de țintă; transportînd pe bordul său, lucrul pe care-l simteam, cunoștința, noțiunile pe care nu eu, ci prietena care o chema le avea despre aceea căreia era adresat, tot ceea ce, în timp ce-l rostea, revedea sau cel puțin își amintea din intimitatea lor zilnică, din vizitele pe care și le făceau una alteia, din tot acest necunoscut mie încă și mai inaccesibil și mai dureros, care, dimpotrivă, era atît de familiar și atît de ușor de mînuit acestei fete fericite care mă atingea cu el fără să-l pot pătrunde, și-l arunca în plin aer într-un țipăt; lăsînd să fluture în eter emanația desfătătoare care se degaja din el, atingîndu-l cu precizie, cu cîteva puncte invizibile din viața domnișoarei Swann, din seara ce avea să vină, așa cum se vor petrece lucrurile după cină la ea acasă, — alcătuiind, pasager ceresc în mijlocul copiilor și al bonelor, un mic nor de o culoare de preț, asemenea aceluia care, boltit deasupra unei grădini frumoase de Poussin¹, parcă reflectează minuțios ca un nor de operă, plin de cai și de care vreo apariție din viața zeilor; aruncînd, în sfîrșit, pe această iarbă plivită în locul unde se afla ea, în același timp bucata de peluză vestejită și un moment din după-amiaza blondei jucătoare cu mingea (care nu încetă să o arunce și să o prindă decît cînd o chemase o guvernantă cu pană albastră la pălărie), o mică fișie minunată și de culoarea heliotropului, impalpabilă ca un reflex și suprapusă ca un covor pe care nu m-am putut satura să-mi plimb pașii întîrziati, nostalgici și profanatori, în timp ce Françoise îmi

¹ *Nicolas Poussin* (1594—1665), pictor francez, creatorul peisajului istoric.

striga : „Haideți, încheiați-vă paltonul și s-o ștergem“, și cînd am băgat de seamă întîia oară, cu necaz, că avea un limbaj vulgar și, din păcate, n-avea pană albastră la pălărie.

Se va mai întoarce ea oare la Champs-Elysées ? A doua zi nu veni ; dar am văzut-o în zilele următoare ; mă învîrteam tot timpul în jurul locului unde se juca cu prietenele ei, astfel că, într-o zi, cînd nu erau în număr pentru partida lor de-a v-ați ascunselea, mă întrebă dacă vream să le completez tabăra, și de acum înainte mă jucam cu ea ori de cîte ori era acolo. Dar asta nu se întîmpla în fiecare zi ; în unele zile nu putea veni din cauza lecțiilor, a catehismului, a unei gustări, a acelei existențe care se deosebea de a mea, pe care o simțisem în două rînduri trecînd atît de dureros pe lingă mine, pe panta de la Combray și pe peluza de la Champs-Elysées, condensată în numele Gilbertei. În asemenea împrejurări, mă vesteam dinainte că nu o 'voi vedea ; dacă lipsea din pricina lecțiilor, spunea : „E plictisitor, nu voi putea să vin mîine ; vă veți amuza cu toții fără mine“, cu un aer întristat care mă consola puțin ; dar în schimb, cînd era invitată la un matineu și cînd, neștiind acest lucru, o întrebam dacă va veni la joacă, îmi răspundea : „Sper că nu ! Sper că mama mă va lăsa să mă duc la prietena mea“. Cel puțin în zilele acelea, știam că nu o voi vedea, în timp ce, în alte rînduri, mama ei o lua pe neașteptate să facă unele curse cu ea, și a doua zi spunea : „A ! da, am ieșit cu mama“, ca și cum ar fi fost un lucru firesc și n-ar fi însemnat, pentru cineva, cea mai mare nenorocire posibilă. În zilele cînd timpul era urît, guvernanta ei, care se temea de ploaie, nu voia să vină la Champs-Elysées.

Așa încît, cînd cerul era înnorat, nu conteneam să-l examinez încă de dimineată și țineam seamă de toate prevestirile. Dacă o vedeam pe doamna din față, lingă fereastră, punîndu-și pălăria, imi spuneam : „Această doamnă va ieși ; este deci un timp pe care poți ieși ; de ce n-ar face și Gilberte ca această doamnă ?” Dar timpul se întuneca, mama spunea că ar putea să se mai îndrepte, că era de ajuns o rază de soare, dar că pesemne va ploua ; și dacă va ploua, de ce să mă duc la Champs-Élysées ? De aceea, încă de la amiază, privirile mele îngrijorate nu se mai dezlipeau de pe cerul nestatornic și înnorat. Rămînea întunecat. În fața ferestrei, balconul era cenușiu. Nu deosebeam pe piatra lui posomorîtă o culoare mai deschisă, dar simțeam, ca o sfortare spre o culoare mai puțin tristă, pulsația unei raze șovăitoare care voia să-și elibereze lumina. Peste o clipă, balconul era palid și răsfrîngător ca o apă de dimineată, și pe el se așezau mii de reflexe ale fierului din care erau făurite gratiile. O adiere de vînt le împrăstia, piatra se întuneca din nou, dar reveneau, parcă îmblinzite ; piatra începea să se albească imperceptibil și printr-unul din *crescendo*-urile continue ca acelea care, în muzică, la sfîrșitul unei uverturi, duc o singură notă pînă la un *fortissimo* suprem, făcînd-o să treacă repede prin toate treptele intermediare, o vedeam atingînd acel aur nealterabil și statornic al zilelor frumoase, pe care silueta de umbră a rezemătoarei balustradei lucrată cu multă grijă se desprindea în negru ca o vegetație capricioasă, cu o conturare atît de fină a celor mai mici amănunte care parcă trăda o conștiință silitoare, o satisfacție de artist, și cu asemenea relief, cu asemenea catifelare în odihna maselor ei întunecate și fericite, încît parcă aceste răsfrîngeri largi și înfoiate care

odihneau pe lacul de soare șiiau într-adevăr că sînt zălăoage de liniște și de fericire.

Iederă instantanee, floră agățătoare și fugitivă ! cea mai incoloră, cea mai tristă, după mulți, dintre acelea care se pot tirî pe ziduri sau decora ferestra ; în ce mă privește, cea mai dragă din toate, din ziua în care se ivise pe balconul nostru, ca umbra însăși a prezenței Gilbertei care poate era acum la Champs-Elysées, și îndată ce voi sosi acolo, îmi va spune : „Să începem numaidecît jocul de-a v-ați ascunselea, ești în tabăra mea“ firavă, dusă de o adiere, deși nu era în legătură cu anotimpul, ci cu ora ; făgăduială a fericirii imediate pe care ziua o refuză sau o va-implini și, grație acestui fapt, a fericirii imediate prin excelență, fericirea iubirii ; mai gingașă, mai caldă pe piatră decît chiar mușchiul ; vioaie, căreia o rază îi e de ajuns ca să nască și să facă să înflorească bucuria, chiar în toiul iernii.

Și chiar în zilele în care orice altă vegetație a dispărut, în care coaja frumoasă și verde care acoperă trunchiul copacilor bătrîni e ascunsă sub zăpadă, cînd aceasta înceta să mai cadă, dar cînd timpul era prea acoperit ca să mai nădăjduiesc că Gilberte va ieși, atunci deodată, făcînd-o pe mama să spună : „Iată, e timp frumos, oricum, ați putea încerca să vă duceți la Champs-Elysées“, pe manta de zăpadă care acoperea balconul, soarele ce se ivise împletea fire de aur, și broda reflexe negre. În ziua aceea nu găseam pe nimeni sau numai o fetiță gata de plecare, care-mi spunea că Gilberte nu va veni. Scaunele văduvite de adunarea impunătoare dar friguroasă a guvernantelor erau goale. Singură, lîngă peluză, ședea o doamnă de oarecare vîrstă care venea pe orice timp, împopotonată totdeauna cu o toaletă identică, mag-

nifică și închisă ; dacă schimbul mi-ar fi fost îngăduit, aş fi sacrificat în acea epocă cele mai mari avantaje viitoare din viața mea ca să o cunosc. Căci Gilberte se ducea să o salute în toate zilele ; o întreba pe Gilberte ce mai face „amorașul ei de mamă“ ; și mi se părea că dacă aş fi cunoscut-o, aş fi fost în ochii Gilbertei cu totul altcineva, cineva care întreținea legături cu cunoștințele părinților ei. În timp ce copilășii ei se jucau mai departe, ea citea totdeauna *Journal des Débats*, căruiu îi spunea „vechiul meu *Débats*“ și, dintr-un obicei aristocratic, se exprima vorbind despre sergentul de stradă sau despre femeia care închiria scaune : „Vechiul meu prieten, sergentul de stradă“, „Încasatoarea și cu mine sîntem vechi prietene“.

Françoise suferea de frig și nu putea sta nemișcată, de aceea ne duceam pînă la podul Concordiei să vedem Sena înghețată de care oricine și chiar copiii se apropiau fără frică, ca de o balenă imensă aruncată la mal, fără apărare, gata să fie sfîrtecată. Ne întorceam la Champs-Élysées ; tînjeam de durere printre călușeii nemișcați și peluza albă prinsă în rețeaua neagră a aleilor de pe care se curățase zăpada și pe care statuia ținea în mîna un țurture de gheață care părea explicația gestului. Bătrîna doamnă, după ce-și împăturise ziarul, întrebă o bonă care trecea ce oră este și-i mulțumi spunînd : „Sînteți foarte amabilă !“ apoi rugîndu-l pe cantonier să spună nepoțelor ei să se-ntoarcă și pentru că-i era frig adăugă : „Ați fi cum nu se poate mai drăguț. Mă simt foarte jenată.“ Aerul se sfîșie pe neașteptate : între teatrul de păpuși și circ, la orizontul înfrumusețat, am zărit pe cerul întredeschis, ca un semn fabulos, pana albastră a guvernantei. Și

Gilberte alerga cît o țineau picioarele în direcția mea, scînteietoare și roșie sub boneta pătrată de blană, însuflețită de frig, de întîrziere și de pofta de joc ; înainte de-a ajunge pînă la mine, alunecă pe gheață și, fie ca să-și păstreze mai bine echilibrul, fie că găsea că e mai grațios, sau pentru că afecta ținuta unei patinatoare, înainta surîzînd cu brațele larg deschise, ca și cum ar fi vrut să mă cuprindă. „Bravo ! Bravo ! Foarte bine, aș spune ca dumneavoastră că e șic, că e îndrăzneț, dacă n-aș fi din alte vremi, de pe timpul vechiului regim“, exclamă bătrîna doamnă, luînd cuvîntul în numele grădinii tăcute ca să-i mulțumească Gilbertei că venise fără să se lase intimidată de timp. „Ești ca și mine, credincioasă oricum vechilor noastre Champs-Elysées ; sîntem două ființe îndrăznețe. Dacă ți-aș spune că zăpada asta, mă face să mă gîndesc la hermină vei rîde de mine !“ Și bătrîna doamnă începu să rîdă.

Cea dintîi din acele zile — cărora zăpada, imagine a puterilor care mă lipseau să o văd pe Gilberte, îi dădea tristețea unei zile de despărțire și pînă și înfățișarea unei zile de plecare pentru că schimba aspectul și aproape că împiedica întrebuintarea locului obișnuit al singurelor noastre întîlniri care se schimbaseră acum, căci era înfășurat de-a binelea în straturi de zăpadă — ziua aceea însemnă totuși un progres în dragostea mea, căci fu ca o primă durere pe care ea o împărtăși cu mine. Eram numai noi doi din ceata noastră, și singurătatea noastră era nu numai ca un început de intimitate, dar și din partea ei — ca și cum ar fi venit numai pentru mine pe asemenea timp — lucrul mi se părea atît de emoționant ca și cum ar fi renunțat la un matineu la care era invitată, ca să vină să se întîlnească cu mine la Champs Elysées ;

căpătam mai multă încredere în vitalitatea și în viitorul prieteniei noastre care stăruia vie în mijlocul toropelii, al singurătății și al ruinii lucrurilor înconjurătoare ; și în timp ce-mi strecura gogoloaie de zăpadă în ceafă, surideam cu înduioșare la ceea ce mi se părea în același timp o predilecție pe care mi-o arăta, tolerându-mă ca tovarăș de călătorie în acest ținut iernatic și nou, și un sof de credință pe care mi-o păstra în toiul nenorocirii. Prietenele ei soseau apoi una după alta, ca niște vrăbii șovăitoare, negre, pe zăpadă. Începeam jocul și cum această zi, care debutase atât de trist, trebuia să se sfârșească în veselie, apropiindu-mă, înainte de-a începe jocul, de prietena cu vocea retezată, pe care-o auzisem în cea dintâi zi pronunțînd numele Gilbertei, ea îmi spuse : „Nu, nu, se știe că preferi să fii în tabăra Gilbertei, vezi de altminteri că-ți face semn“. Ea mă chema într-adevăr, să vin pe peluza de zăpadă, în tabăra ei, pe care soarele, dîndu-i reflexe roz, uzura metalică a brocartelor vechi, o transformase într-un cîmp de postav aurit.

Ziua aceasta, de care mă temusem atât de mult, fu, dimpotrivă, una din singurele în care n-am fost prea nenorocit.

Căci deși singurul meu gînd era să nu fie zi fără să o văd pe Gilberte (astfel încît odată bunica, neîntorcîndu-se la ora prînzului, nu m-am putut împiedica să-mi spun numai decît că dacă ar fi călcat-o o trăsură nu voi mai putea să mă duc cîtva timp la Champs-Élysées ; nu mai iubești pe nimeni, de îndată ce iubești), totuși acele momente cînd eram cu ea și pe care le așteptasem cu atîta nerăbdare încă din ajun, pentru care tremurasem, căroră le-aș fi sacrificat totul, nu erau nicidecum elipe fericite ; și-mi dădeam bine seama de acest

lucru, căci erau singurele clipe din viața mea asupra cărora îmi concentram o atenție meticuloasă, dirză, și ea nu descoperea în ele nici un atom de plăcere.

Tot timpul cît eram departe de Gilberte, simteam nevoia să o văd, pentru că tot încercînd să-mi înfățișez fără încetare chipul ei, sfîrșeam prin a nu mai reuși, a nu mai ști exact cu ce corespundea dragostea mea. Apoi, ea nu-mi spusese încă niciodată că mă iubește. Dimpotrivă pretinsese adesea că avea prieteni pe care mi-i prefera, că eram un bun camarad cu care se juca bucuroasă, deși prea distrat, prea absent de la joc; în sfîrșit, îmi dăduse adesea semne aparente de răceală care mi-ar fi putut zdruncina credința că eram pentru ea o ființă deosebită de celelalte, dacă această credință și-ar fi tras obîrșia din dragostea Gilbertei pentru mine, și nu, așa cum se petreceau lucrurile într-adevăr, din dragostea mea pentru ea, ceea ce o făcea mult mai rezistentă, o făcea să atîrne de febul în care, dintr-o necesitate interioară, eram obligat să mă gîndesc la Gilberte. Dar eu însumi nu-i mărturisisem încă sentimentele pe care le încercam pentru ea. Firește, scriam neconținut pe toate paginile caietelor mele numele și adresa ei, dar la vederea acestor rînduri pe care le scriam fără ca ea să se gîndească totuși la mine, care o făceau să ocupe în jurul meu un atîta loc, fără ca prin aceasta să aibă un amestec mai mare în viața mea, mă simțeam descurajat pentru că ele nu-mi vorbeau de Gilberte care nici nu le va vedea, ci de propria mea dorință pe care parcă mi-o înfățișau ca ceva pur personal, ireal, plictisitor și neputincios. Eram grăbit să ne vedem, Gilberte și eu mine, ca să ne putem face mărturisirea reciprocă a dragostei noastre care, pînă atunci, ca să

spun așa, nici nu începuse. Fără îndoială, diferitele motive care mă făceau atât de nerăbdător să văd ar fi fost mai puțin imperioase pentru un om matur. Mai târziu, când ajungem iscusiți în cultivarea plăcerilor noastre, se-ntîmplă să ne mulțumim a ne gândi la o femeie așa cum mă gîndeam la Gilberte, fără să ne frămînte neliniștea de-a ști dacă această imagine corespunde realității, ne mulțumim a iubi fără să simțim nevoia de-a fi siguri că și ea ne iubește; se mai întîmplă să renunțăm la plăcerea de a-i mărturisi înclinarea pentru ea, ca să întreținem mai vie înclinarea ei pentru noi, imitînd pe acei grădinari japonezi care, vrînd să obțină o floare și mai frumoasă, îi sacrifică multe altele. Dar în epoca în care o iubeam pe Gilberte, mai credeam că Dragostea există într-adevăr în afară de noi; că, îngăduindu-ne cel mult să înlăturăm piedicile, își oferă fericirea într-o rînduială căreia nu ești liber să-i schimbi nimic; mi se părea că, dacă aș fi-substituit cu de la mine putere, gingășiei mărturisirii, stimularea indifferenței, nu m-aș fi lipsit numai de una din bucuriile la care visasem cel mai mult, ci mi-aș fi plăsmuit, după placul meu, o dragoste artificială și lipsită de valoare, fără nici o legătură cu cea adevărată, ale cărei căi tainice și preexistente aș fi renunțat să le urmez.

Dar cînd ajungeam la Champs-Élysées — unde, înainte de toate mă duceam ca să-mi pot confrunța dragostea, ca să o fac să sufere rectificările necesare cauzei sale vii, independente de mine — îndată ce eram în prezența acelei Gilberte Swann pe a cărei vedere mă bizuisem ca să-mi împrăpătez imaginile pe care memoria mea obosită nu le mai regăsea, a acelei Gilberte Swann cu care mă jucasem ieri, și pe care mă făcea să o salut și să

o recunosc un instinct orb, ca acela care ne pune în mers un picior în fața celui alt înaintea ca să fi avut timpul să ne gândim, totul se petrecea cît ai clipi, ca și cum ea și fetița care era obiectul visurilor mele ar fi fost două ființe diferite. De pildă, dacă purtam din ajun, în memorie, doi ochi de foc în obraji ei plini și strălucitori, figura Gilbertei îmi oferea acum stăruitor ceva de care tocmai nu-mi aminteam, o oarecare alungire ascuțită a nasului care, asociindu-se o clipă cu alte trăsături, lua însemnătatea acelor caractere care definesc în științele naturale o speță, și o preschimba într-o fetiță din genul acelor cu botișorul ascuțit. În timp ce mă pregăteam să profit de această clipă dorită ca să purced, în legătură cu imaginea Gilbertei pe care o pregătisem înainte de a veni și pe care nu o mai regăseam în mintea mea, la punerea la punct care mi-ar îngădui, în orele lungi cînd eram singur, să fiu sigur că-mi aduceam anume aminte de ea, că spoream puțin câte puțin tocmai dragostea pe care i-o purtam, ca o lucrare pe care o compui, ea îmi arunca o minge ; ca și filozoful idealist al cărui trup ține seama de lumea exterioară în a cărei realitate inteligența lui nu crede, același eu care mă făcuse să o salut înainte de-a o fi identificat se grăbea acum să mă facă să prind mingea pe care mi-o arunca (ca și cum ar fi fost o camaradă cu care venisem să mă joc, și nu un suflet înfrățit pe care venisem să-l întîlnesc), mă făcea să-i spun, din bună-cuviință, pînă în momentul în care pleca, sumedenie de cuvinte plăcute și lipsite de însemnătate, și mă împiedica astfel, sau să tac, în care timp aș fi putut, în sfîrșit, să pun iar mîna pe imaginea urgentă și rătăcită, sau să-i spun cuvintele care ar fi îngăduit dragostei noastre progresele hotărî-

toare pe care eram de fiecare dată nevoit să mă bizui numai pe după-amiaza următoare. Dragostea noastră făcea totuși unele progrese. Într-o zi mă dusesem cu Gilberte pînă la barca precupeței noastre care era deosebit de amabilă cu noi, — căci domnul Swann cumpăra de la ea turta dulce și consuma multă, din motive igienice, căci suferea de o eczemă etnică și de constipația profeților, — Gilberte îmi arăta rîzînd doi băieți care erau ca micul colorist și micul naturalist din cărțile de copii. Căci unul nu voia o acadea roșie, pentru că o prefera pe cea violetă, iar celălalt, cu lacrimi-le-n ochi, refuza o prună pe care bona lui voia să i-o cumpere, pentru că, spunea el cu o voce pasionată: „Îmi place mai mult cealaltă prună, pentru că are un vierme!“ Am cumpărat două bile de cinci centime. Am privit cu admirație bilele de agată, luminoase și captive într-un taler separat, care mi se păreau de preț pentru că erau surizătoare și blonde ca fetele, și pentru că costau cincizeci de centime bucata. Gilberte, căreia i se dădea mai mulți bani decît mie, mă întrebă pe care o găseam mai frumoasă. Aveau transparența și nuanța vieții. N-aș fi vrut să-i sacrific nici una. Mi-ar fi părut bine dacă le-ar fi putut cumpăra, dacă le-ar fi putut elibera pe toate. I-am arătat totuși una care era de culoarea ochilor ei. Gilberte o luă, căută raza ei aurie, o mîngîie, plăti prețul, apoi mi-o întinse spunîndu-mi: „Ia-o, e a dumitale, ți-o dau, păstrează-o ca amintire“.

Altă dată, preocupat mereu de dorința de-a o vedea pe Berma într-o piesă clasică, o întrebaseram dacă n-avea o broșură în care Bergotte vorbea de Racine, și care nu se mai găsea în comerț. Mă rugase să-i amintesc titlul exact, și seara îi adresasem o mică telegramă, scriind pe plic numele

Gilberte Swann pe care-l însemnasem de atâtea ori în caietele mele. A doua zi îmi aduse, într-un pachet legat cu panglică mov și sigilat cu ceară albă, broșura pe care pusese să o caute. „Vezi, e tocmai ceea ce mi-ai cerut“, spusese ea, scoțind din manșon telegrama pe care i-o trimisese. Dar din adresa acestei scrisori pneumatice — care ieri încă nu exista, nu era decât un bilet albastru pe care-l scrisesem și care, după ce un poștaş îl încredințase portarului Gilbertei, iar un servitor îl dusese pînă în odaia ei, devenise acest lucru fără preț, unul din plicuțele albastre pe care ea îl primise în ziua aceea — mi-a fost greu să recunosc liniile zadarnice și singuratice ale scrisului meu, sub cercurile imprimate de poștă, sub inscripțiile pe care un factor le adăugase cu creionul, semne de realizare efectivă, peceti lumii exterioare, cingători violete și simbolice ale vieții, care pentru întâia oară îmi împărtășeau, îmi mențineau, îmi restabileau, îmi bucurau visul.

Într-o zi îmi spuse: „Știi, poți să-mi spui Gilberte, în orice caz eu îți voi spune pe numele de botez. E prea incomod altminteri.“ Totuși, continuă încă un moment să-mi spună „dumneata“ și cum i-am atras atenția, surise și, alcătuiind, construind o frază ca acelea care în gramaticile străine n-au alt scop decât să te facă să întrebuițezi un cuvînt nou, o sfîrși cu prenumele meu. Aducîndu-mi aminte mai tirziu de ceea ce simțisem atunci, am deslușit impresia că fusesem ținut o clipă în gura ei, eu însumi, gol, fără nici una din modalitățile sociale care aparțineau, fie altor camarazi, fie părinților mei cînd ea îmi rostea numele de familie, și buzele ei — străduindu-se să articuleze oarecum ca tatăl ei cuvintele pe care voia să le pună în valoare — aveau aerul că mă despoaie, că mă dez-

bracă întocmai ca pe un fruct de pielea lui, din care înghiți numai carnea, în timp ce privirea ei, însoțită de un suris și adoptînd același grad nou de intimitate pe care-l luau cuvintele ei, mă atîngea astfel mai nemijlocit, mărturisindu-și conștiința, plăcerea, ba chiar și recunoștința.

Nu puteam însă aprecia în clipa aceea valoarea acestor plăceri noi. Ele nu erau date de fetița pe care o iubeam, eului meu care o iubea, ci de cealaltă, de aceea cu care mă jucam, celuiilalt eu care nu poseda nici amintirea adevăratei Gilberte, nici inima indispensabilă care singură ar fi putut cunoaște prețul unei fericiri, căci numai ea o dorise. Nu le mai gustam nici după ce mă întorceam acasă. Căci nevoia care mă făcea să nădăjduiesc zilnic că a doua zi voi avea priveliștea exactă, calmă, fericită a Gilbertei, că-mi va mărturisi în sfîrșit dragostea, explicîndu-mi din ce motive trebuise să mi-o ascundă pînă acum, această nevoie însăși mă silea să consider trecutul ca inexistent, să privesc mereu numai înainte, să nu consider în ele însele micile avantaje pe care mi le dăduse și ca și cum n-ar fi fost necesar să li se adauge altele, ci ca niște trepte noi pe care să pășesc, care-mi vor îngădui să fac încă un pas înainte și să ating în sfîrșit fericirea pe care încă n-o întîlnisem.

Dacă-mi dădea uneori asemenea semne de prietenie, în schimb îmi pricinuia și supărări, avînd aerul că nu-i face plăcere să mă vadă, și asta se întîmpla adesea, chiar în zilele în care mă buisem mai mult să-mi realizez nădejtile. Eram sigur că Gilberte va veni la Champs-Élysées și încercam o veselie care mi se părea numai anticiparea nelămurită a unei mari fericiri, cînd, — intrînd încă de dimineată în salon ca să o sărut pe mama gătită de plecare, cu turnul părului ei negru

pe de-a-ntregul clădit, și cu mâinile ei frumoase, albe și grăsulii mirosind încă a săpun, — aflasem, văzînd o coloană de praf înălțîndu-se deasupra pianului și auzînd o flașnetă cîntînd sub fereastră: „*En revenant de la revue*“, că iarna primea pînă seara vizita neașteptată și voioasă a unei zile de primăvară. În timp ce prînzeam, doamna din față, deschizînd fereastra, gonise cît ai clipi din ochi, de lingă scaunul meu. — vîrgînd dintr-un singur salt toată lărgimea sufrageriei noastre, — o rază care-și începuse tabietul și venise încă o dată să-l continue în clipa următoare. La colegiu, în ultima oră înaintea prînzului, soarele mă făcea să tinjese de nerăbdare și de plictiseală, risipind o sclipire aurită pînă la pupitrul meu, ca o invitație la serbarea la care nu puteam ajunge înainte de ora trei, pînă în clipa în care Françoise venea după mine la ieșire și cînd ne îndreptam spre Champs-Elysées, pe străzile decorate cu lumină, tișite de lume și în care balcoanele, cu pecetele rupte de soare și vapoase, filfîiau în fața caselor ca niște nori de aur. Dar din păcate, la Champs-Elysées n-am găsit-o pe Gilberte, care nu sosise încă. Nemîșcat pe peluza alimentată de un soare invizibil, care ici-colo făcea să scînteieze virful unui fir de iarbă, și pe care porumbeii care se jucau aveau aerul unor sculpturi antice pe care cazmaua grădinarului le adusese la suprafața unui sol august, stăteam cu ochii pironiți pe orizont, mă așteptam în fiecare clipă să văd ivindu-se chipul Gilbertei urmîndu-și guvernanta, în dosul statuii care pareă oferea binecuvîntării soarelui copilul scîldat în raze pe care-l ținea în brațe. Bătrîna cititoare a ziarului *Journal des Débats* sta în fotoliul ei, totdeauna în același loc, interpela un gardian căruia îi făcea un gest prietenos cu mîna, strigîndu-i :

„Ce timp frumos!“ Și cînd încasatoarea se apropia de ea ca să încaseze taxa fotoliului, ea se fân-dosea în chip și fel, punînd în crăpătura mînușii biletul de zece centime ca și cum ar fi fost un buchet, pentru care, din amabilitate pentru cel ce i-l oferise, căuta locul cel mai măgulitor cu puțință. După ce-l găsisese, făcea o evoluție circulară cu gîtul, își ridica gulerul de blană și, arătîndu-i bucata de hîrtie galbenă care-i trecea dincolo de încheietura mîinii, ațîntea asupra încasatoarei surisul ei frumos, cu care o femeie, arătîndu-și corsajul unui tinăr, îi spune : „Îți recunoști trandafirii?“

M-am dus cu Françoise în întîmpinarea Gilbertei pînă la Arcul de Triumf, nu ne-am întîlnit cu ea, și mă-ntorceam astfel spre peluză convins că nu va mai veni, cînd, în fața călușeilor, fetița cu vocea retezată se năpusti asupra-mi : „Repede, repede, Gilberte a sosit de un sfert de oră. Va pleca în curînd. Te așteptăm, pentru o partidă de v-ați ascunselea.“ În timp ce urcam *avenue des Champs-Elysées*, Gilberte venise prin *rue Boissy d'Anglas*, guvernanta profitînd de timpul frumos ca să facă niște cumpărături pentru ea ; și domnul Swann va veni să-și ia fata. Greșisem ; n-ar fi trebuit să mă îndepărtez de peluză ; căci nu se știa niciodată din ce parte va veni Gilberte, mai de vreme sau mai tîrziu, și această așteptare sfîrșea prin a-mi face mai emoționante nu numai întregul *Champs-Elysées* și toată durata după-amiezii, ca o nesfîrșită întindere de spațiu și de timp pe ale cărei fiecare punct și fiecare clipă era cu puțință să se ivească imaginea Gilbertei, dar chiar această imagine, căci simțeam că după ea se ascunde motivul pentru care mi se înfipsea în plină inimă, la ora patru în loc de ora două și jumătate, purtînd o pălărie în

locul beretei, în fața „Ambasadorilor“ și nu între cele două teatre de păpuși, ghiceam vreuna din ocupațiile în care n-o puteam urma pe Gilberte și care o sileau să iasă sau să rămână acasă, eram în contact cu taina vieții ei necunoscute. Tocmai acest mister mă tulbura când, alergînd la ordinul fetei cu vocea retezată ca să începem îndată partida de-a v-ați ascunselea, o zăream pe Gilberte, atît de vioaie și bruscă cu noi, făcînd o plecăciune doamnei cu *Débats* (care-i spunea : „Ce soare frumos, s-ar spune că e de foc“), vorbindu-i, cu un surîs sfios, cu un aer studiat ce-mi evoca fetița deosebită care trebuia să fie Gilberte la ea acasă, cu prietenii părinților ei, în vizită, în tot restul existenței sale care-mi scăpa. Dar numai domnul Swann, care venea ceva mai tîrziu să-și întîlnească fata, îmi oferea tocmai impresia acestei existențe. Căci el și doamna Swann, — pentru că fiica lor locuia la ei, pentru că studiile, jocurile, prietenii ei depindeau de dîșii, — conțineau pentru mine, ca și Gilberte, poate mai mult ca Gilberte, așa cum se cuvenea unor foruri atotputernice asupra-i din care și-ar fi tras izvorul, un necunoscut inaccesibil, un farmec dureros. Tot ce-i privea era din parte-mi obiectul unei preocupări atît de statornice, încît în zilele în care, ca aceasta de pildă, domnul Swann (pe care-l văzusem adesea, altă dată, fără să-mi fi trezit curiozitatea, cînd întreținea legături cu părinții mei), venea să o caute pe Gilberte la Champs-Élysées, după ce mi se potoliseră bătăile de inimă pe care le trezise în mine apariția pălăriei sale cenușii și a paltonului său cu pelerină, înfățișarea lui mă impresiona ca aceea a unui personaj istoric despre care am citit tocmai o serie de lucrări și ale cărui însușiri chiar cele mai neînsemnate, ne pasionează. Legăturile sale cu contele

de Paris, care mi se păreau indiferente cînd auzeam vorbindu-se de ele la Combray, căpătau acum în ochii mei niște proporții minunate, ca și cum nimeni altul n-ar fi cunoscut vreodată familia Orléans; ele îl făceau să se desprindă puternic de pe fondul vulgar al vizitatorilor de diferite clase care ticseau această alee din Champs-Élysées, și în mijlocul cărora admiram că consimțise să figureze fără să le solicite atenții speciale, pe care de altminteri nici unul nu se gîndea să i le manifeste, atît de adînc era acel incognito în care era învăluit.

Răspundea politicos salutarilor camarazilor Gilbertei, chiar salutului meu, deși era certat cu familia mea, dar fără să aibă aerul că mă cunoaște. (Asta-mi amintea că totuși mă văzuse adesea la țară, amintire pe care o păstrasem încă în umbră, căci de cînd o revăzusem pe Gilberte, Swann era pentru mine mai cu seamă tatăl ei, și nicidecum Swann de la Combray; cum ideile pe care le legam acum de numele lui erau deosebite de acelea în a căror rețea era cuprins altădată și pe care nu le mai foloseam niciodată cînd trebuia să mă gîndesc la el, el ajunsese un personaj nou: îl legam totuși printr-o linie artificială, secundară și transversală cu musafirul nostru de altădată; și cum nimic nu avea mai mare preț în ochii mei decît în măsura în care dragostea mea putea să profite de el, am regăsit cu o pornire de rușine și cu regretul de a nu-i putea șterge, anii în care, în ochii aceluiași Swann, care se afla în clipa aceasta în fața mea la Champs-Élysées și căruia, din fericire, poate Gilberte nu-i spusese cine sînt, mă făcusem de atîtea ori ridicol seara, trimițînd după mama ca să urce în odaia mea să-mi spună noapte-bună, în timp ce lua cafeaua cu el, cu tata și cu bunicii mei

la masa din grădină.) Îi spunea Gilbertei că-i îngăduie să facă o partidă, că poate aștepta un sfert de oră și, așezându-se, ca toată lumea, pe un scaun de fier, își plătea tichetul cu mîna pe care Philippe al VII-lea o reținuse de atîtea ori în a lui, în timp ce noi începeam să ne jucăm pe peluză, sperînd porumbeii — ale căror frumoase trupuri irizate au forma unei inimi și sînt ca liliacul în regnul păsărilor — care se refugiau ca într-un adăpost, unul pe vasul mare de piatră unde afundîndu-și ciocul părea a-i împlini menirea de a oferi din belșug fructele sau grăunțele de ciugulit, altul pe fruntea unei statui pe care parcă o încununa cu unul din acele obiecte de zmalț, a cărui polichromie schimbă în anumite opere antice monotonia pietrei, și cu un semn distinctiv care, cînd îl poartă zeița, îi atrage un epitet anumit și face din ea o divinitate nouă, după cum un alt prenume transformă o muritoare de rînd.

Într-una din acele zile cu soare care nu-mi realizase nădejdlile, n-am avut curajul să-i ascund Gilbertei decepția mea.

— Voiam tocmai să te-ntreb multe lucruri, i-am spus. Credeam că ziua aceasta va conta mult în prietenia noastră. Și de abia ai sosit, și ai să și pleci ! Încearcă să vii mîine de vreme, ca să pot să-ți vorbesc în sfîrșit.

Fața ei străluci și-mi răspunse săltînd de bucurie :

— Mîine, da, dar iată, prietene, că mîine nu voi veni, am un ceai, nu pot nici poimîine, căci mă duc la o prietenă ca să privesc de la fereastra ei sosirea regelui Théodose, va fi ceva minunat, apoi a doua zi mă duc la *Michel Strogoff*, și după asta vin Crăciunul și vacanța Anului Nou. Poate să mă duc în Sud. Ar fi grozav ! deși n-ar trebui să

pierd pomul de Crăciun ; în orice caz, dacă rămân la Paris, nu voi mai veni aici, căci trebuie să mă duc să fac vizite cu mama. Adio, iată că mă cheamă tata.

M-am întors cu Françoise pe străzile care erau încă pavoazate cu soare, ca în seara unei serbări care se sfîrșise. Nu-mi mai puteam ține picioarele.

— Nu e de mirare, spuse Françoise, nu e un timp de sezon, e prea cald. Din păcate ! Dumnezeu, pretutindeni sînt oameni bolnavi, parcă-ți vine să crezi că și acolo, sus, toate merg anapoda.

Îmi repetam, înăbușindu-mi plînsul, cuvintele prin care Gilberte exultase de bucurie că nu va mai veni mult timp la Champs-Élysées. Dar farmecul care, prin simpla lui funcționare, îmi copleșea mintea îndată ce mă gîndeam la ea, poziția deosebită, unică, — fie chiar supărătoare, — în care mă punea inevitabil în raport cu Gilberte, constrîngerea lăuntrică a unei cute mintale, începuseră să adauge, chiar acestui semn de indiferență, un ce romanțios, și printre lacrimile mele mijeau un suris care nu era decît schița ușoară a unui sărut. Și cînd veni ora poștei, mi-am spus în seara aceea ca în toate celelalte : „Voi primi o scrisoare de la Gilberte, îmi va spune, în sfîrșit, că n-a-necetat niciodată să mă iubească și-mi va explica motivul tainic pentru care a fost nevoită să-mi ascundă acest lucru pînă acum, simulînd că poate fi fericită fără să mă vadă, motivul pentru care a luat înfățișarea de simplă camaradă“.

În toate serile îmi plăcea să-mi imaginez această scrisoare, credeam că o citesc, și-i reciteam fiecare frază. Deodată mă opream înspăimîntat. Înțelegam că dacă ar trebui să primesc o scrisoare de la Gilberte, în nici un caz nu putea fi aceasta, căci eu o compusesem. Și de acum înainte, mă străduiam

să-mi îndepărtez gîndul de la cuvintele care mi-ar fi plăcut să mi le serie, de teamă că, enunţîndu-le, să nu le exclud tocmai pe acelea, — cele mai dragi, cele mai dorite, — din cîmpul realizărilor posibile. Chiar dacă, printr-o coincidenţă neverosimilă, Gilberte mi-ar fi adresat tocmai scrisoarea pe care-o născocisem, recunoscînd în ea opera mea, n-aş fi avut impresia că primesc ceva care nu vine de la mine, ceva real, nou, o fericire exterioară minţii mele, independentă de voinţa mea, dată într-adevăr din dragoste.

Pînă atunci, reciteam o pagină care, dacă nu mi-o scrisese Gilberte, cel puţin venea de la ea, aceea pagină din Bergotte asupra frumuseţii vechilor mituri din care s-a inspirat Racine şi pe care o păstram totdeauna, alături de bila de agată. Eram înduioşat de bunătatea prietenei mele care pusese să mi-o caute ; şi cum fiecare om trebuie să găsească motive pentru pasiunea lui, că să aibă fericirea să recunoască, în fiinţa pe care o iubeşte, calităţi pe care literatura sau conversaţia l-au învăţat că sînt din acele demne să trezească dragostea, ca să le asimileze prin imitaţie şi să facă din ele motive noi ale dragostei lui, chiar dacă aceste calităţi ar fi fost cele mai opuse acelor pe care această dragoste le-a căutat atît timp cît era spontană, — după cum Swann căutase altă dată caracterul estetic al frumuseţii Odettei, — eu care o iubisem de la-nceput pe Gilberte, încă de la Combray, din cauza necunoscutului vieţii sale în care aş fi vrut să mă năpustesc, să mă încarnez, renunţînd la viaţa mea care nu mai însemna nimic pentru mine, mă gîndeam acum ca la un nepreţuit avantaj, că Gilberte ar putea ajunge cîndva slujitoarea umilă, colaboratoarea comodă şi confortabilă a vieţii mele prea cunoscute, dispreţuite, aju-

tîndu-mă seara în lucrările mele, colăţionînd broşuri pentru mine. Acum, mai ales din cauza Gilbertei, îl iubeam pe Bergotte, acest bătrîn nesfîrşit de înţelept şi aproape divin, din pricina căruia o iubisem la început pe Gilberte, chiar înainte să o fi văzut. Priveam cu aceeaşi plăcere cu care privisem paginile pe care le scrisese despre Racine, hîrtia închisă cu sigilii mari de ceară albă şi legată cu un val de panglici mov în care ea mi le adusese. Sărutam bila de agată, — partea cea mai bună din inima prietenei mele, — care nu era uşuratică, ci credincioasă, şi care, deşi împodobită cu farmecul tainic al vieţii Gilbertei, rămînea pe lîngă mine, locuia în odaia mea, dormea în patul meu. Dar îmi dădeam seama că frumuseţea acestor pagini de Bergotte pe care eram fericit să le asociez cu ideea dragostei mele pentru Gilberte, ca şi cum i-ar fi dat un soi de consistenţă în momentele în care aceasta îmi apărea doar ca un neant, erau anterioare dragostei mele, că nu semănau cu ea, că elementele lor fuseseră statornicite de talent sau de legile mineralogiei înainte ca Gilberte să mă fi cunoscut, că nimic din ceea ce alcătua cartea sau pîatra n-ar fi luat altă înfăţişare dacă Gilberte nu m-ar fi iubit şi că, prin urmare, nimic nu mă-n-dreptăţea să citesc în ele un mesaj de fericire. Şi în timp ce dragostea mea, aşteptînd mereu de la ziua de mîine mărturisirea Gilbertei, anula, desfăcea în fiecare seară lucrul rău făcut în timpul zilei, în umbra eului meu o lucrătoare necunoscută nu lepăda firele smulse, şi fără să-i pese dacă-mi place şi dacă lucrează la fericirea mea, le potrivea într-o rînduială diferită pe care o dădea tuturor lucrărilor ei. Neinteresîndu-se îndeosebi de dragostea mea, neîncepînd prin a hotărî că eram iubit, ea culegea faptele Gilbertei care mi se păru-

seră neexplicabile și greșelile ei pe care le scu-
zasem. Atunci și unele și altele căpătau un înțeles.
Această rînduială nouă parcă voia să spună că,
văzînd că Gilberte, în loc să vină la Champs-Ely-
sées, se ducea la un matineu, făcea curse cu guver-
nanta ei și se pregătea să se lipsească de vacanța
Anului Nou, greșeam cînd gîndeam, cînd îmi spu-
neam : „Cît e de ușuratică sau de ascultătoare“.
Căci dacă m-ar fi iubit, ar fi încetat să fie ușu-
ratică sau ascultătoare și dacă ar fi fost obligată să
asculte, ar fi fost cuprinsă de aceeași deznădejde
care mă cuprindea în zilele în care n-o vedeam.
Această rînduială nouă mai spunea că trebuia to-
tuși să știu ce înseamnă să iubești, căci o iubeam
pe Gilberte ; mă făcea să deosebesc grija mea veș-
nică de-a mă ridica în ochii ei, din pricina căreia
încercam să o conving pe mama să cumpere Fran-
çoisei o manta de cauciuc și o pălărie cu pană al-
bastră sau, mai degrabă, să nu mă mai trimită
la Champs-Elysées cu această bonă care mă făcea
să roșesc (iar mama îmi răspundea că eram nedrept
cu Françoise, că era o femeie de ispravă și devo-
tată), și aceea nevoie unică de a o vedea pe Gil-
berte, din pricina căreia cu luni înainte n-aveam
altă preocupare decît să aflu în ce epocă va pleca
din Paris și unde se va duce, găsind că locul cel
mai agreabil e un loc de exil dacă ea n-avea să fie
acolo, și dorind să rămîn totdeauna la Paris, atît
timp cît aş putea să o văd la Champs-Elysées ;
și-mi arăta fără greutate că aceea grijă și aceea ne-
voie nu le voi găsi în faptele Gilbertei. Dimpotrivă,
ea își aprecia guvernanta, fără să se sinchisească
de ce credeam eu despre ea. Găsea că e firesc să
nu vină la Champs-Elysées dacă avea de făcut
cumpărături cu ea, că e plăcut să iasă cu mama
ei. Și chiar presupunînd că mi-ar fi îngăduit să mă

duc să petrec vacanța în același loc cu ea, cel puțin cînd era vorba de alegerea locului, se preocupa de dorința părinților ei, de atîtea și atîtea distracții despre care i se vorbise și nicidecum de faptul că era locul în care familia mea avea de gînd să mă trimită. Cînd spunea uneori că ține la mine mai puțin decît la unul din prietenii ei, mai puțin decît ținuse la mine în ajun, pentru că o făcusem să-și piardă partida dintr-o neglijență, îi ceream iertare, o întrebam ce trebuia să fac ca să începă să țină iarăși tot atît de mult la mine, și mai mult decît la alții : voiam să-mi spună că așa și era, o rugam stăruitor ca și cum ar fi putut să-și schimbe afecțiunea pentru mine după placul ei, după al meu, ca să-mi facă plăcere numai prin cuvintele pe care le-ar rosti, după cum m-aș fi purtat bine sau rău. Nu știam oare că sentimentul pe care mi-l inspira nu depindea nici de faptele ei, nici de voința mea ?

Această nouă rînduială schițată de lucrătoarea nevăzută spunea, în sfîrșit, că dacă putem dori ca acțiunile unei persoane care ne-au mîhnit pînă acum să nu fi fost sincere, în șirul lor e o limpezime împotriva căreia dorința noastră e neputincioasă și ei trebuie să ne adresăm, ca să știm care vor fi faptele de mîine.

Dragostea mea auzea aceste cuvinte noi ; ele o convingeau că ziua de mîine nu se va deosebi de celelalte ; că sentimentul Gilbertei pentru mine, prea vechi acum ca să se poată schimba, era indiferența ; că în prietenia mea cu Gilberte, numai eu iubeam. „Adevărat, răspundea dragostea mea, nu mai e nimic de făcut cu această prietenie, ea nu se va schimba“. Atunci îi ceream Gilbertei încă a doua zi (sau așteptînd o sărbătoare dacă vreuna cădea în curînd, o aniversare, poate Anul Nou, una din acele zile care nu sînt identice cu celelalte,

în care timpul reîncepe cu contribuții noi, respingînd moștenirea trecutului, neacceptînd legatul tristeților sale), să renunțe la vechea noastră prietenie și să pună temelul uneia noi.

Aveam totdeauna la îndemînă un plan al Parisului care mi se părea că cuprinde o comoară, pentru că puteai deosebi în el strada în care locuiau domnul și doamna Swann. Și din plăcere și dintr-un soi de credință cavaleriească, rosteam nitam-nisam numele acestei străzi, astfel încît tata, ne-fiind la curent ca mama sau bunica cu dragostea mea, mă întreba :

— Dar de ce vorbești tot timpul de această stradă, n-are nimic extraordinar. e foarte plăcută de locuit, pentru că e la doi pași de Bois, dar mai sînt încă alte zece în același caz.

Potriveam astfel lucrurile ca părinții mei să rostească cu orice ocazie numele lui Swann : firește, mi-l repetam mereu în minte : dar simțeam nevoia să-i aud sonoritatea desfătătoare și să fac să mi se cînte această muzică a cărei lectură mută nu mă îndestula. De altminteri, numele acesta de Swann pe care-l cunoșteam de atîta timp era pentru mine acum un nume nou, așa cum se întîmplă unor afazici cu unele cuvinte mai uzuale. Era totdeauna prezent în gîndul meu care, totuși, nu se putea obișnui cu el. Îl descompuneam, îl silabiseam, ortografia lui era pentru mine o surpriză. Și, în timp ce-mi era familiar, încetase să mi se pară nevinovat. Bucuria pe care o încercam auzindu-l o credeam atît de vinovată, încît aveam impresia că mi se ghicea gîndul și că se schimba conversația cînd încercam să aduc vorba de el. Mă năpusteam asupra subiectelor în legătură cu Gilberte, repetam

mereu aceleași cuvinte, și în zadar știam că erau numai cuvinte, — cuvinte rostite departe de ea, pe care nu le auzea, cuvinte fără rezultat care repetau ceea ce era, fără să poată schimba ceva, — totuși mi se părea că tot mînuind, răscolind astfel tot ce se învecina cu Gilberte, aș putea face să iasă din ele ceva norocos. Repetam părinților mei că Gilberte își iubea mult guvernanta, ca și cum această propoziție enunțată pentru a o suta oară avea să aibă în sfîrșit drept efect ca Gilberte să intre brusc să locuiască pe veci cu noi. Repetam elogiul bătrînei doamne care citea *Débats* (insinuasem părinților mei că era o ambasadoare sau poate chiar o principesă), și continuam să-i laud frumusețea, măreția, noblețea, pînă în ziua în care am spus că, după numele pe care-l rostise Gilberte, pesemne că o chema doamna Blatin.

— Oh ! îmi dau seama cine este, exclamă mama în timp ce simțeam că roșesc de rușine. Păzea ! Păzea ! cum ar fi spus bietul tău bunic. Și o găsești frumoasă ! Dar e oribilă și totdeauna a fost așa. E văduva unui aprod. Nu-ți aduci aminte de șiretlicurile la care recurgea cînd erai copil ca să o invit la lecția de gimnastică, cînd, fără să mă cunoască, voia să vină să-mi vorbească, sub cuvînt că erai „prea frumos pentru un băiat“ ? A avut totdeauna mania să cunoască lume și pesemne că e un fel de nebună cum am crezut totdeauna, dacă o cunoaște cu adevărat pe doamna Swann. Căci dacă descinde dintr-un mediu foarte comun, cel puțin nu știu să se fi spus vreodată ceva pe socoteala ei. Dar umbla totdeauna să-și facă relații. E oribilă, îngrozitor de vulgară și, pe lângă asta, o încurcă-lume.

Încercînd să semăn cu Swann, cînd eram la masă îmi petreceam tot timpul trăgîndu-mă de nas

și frecîndu-mi ochii, iar tata spunea : „Copilul ăsta e idiot, va ajunge îngrozitor“. Mai ales aș fi vrut să fiu chel ca Swann. Mi se părea o ființă atît de extraordinară, încît mă minunam că și persoanele pe care le frecventam îl cunoșteau și că era posibil la întîmplare, într-o bună zi, să te întîlnești cu el. Odată mama, în timp ce ne povestea, ca în fiecare seară, drumurile pe care le făcuse după-amiază, spunînd doar : „Fiindcă veni vorba, ghi-ciți pe cine am întîlnit la «Trois Quartiers», la secția umbrelor ? Pe Swann“, făcu să îmbobocească, în mijlocul povestirii ei, fără interes pentru mine, o floare tainică. Ce voluptate melancolică să aflu că, în această după-amiază, profilîndu-și în mulțime forma-i supranaturală, Swann se dusese să-și cumpere o umbrelă. În vîrtejul întîmplărilor mari și mici, tot atît de indiferente, aceasta trezea în mine acele vibrații deosebite de care dragostea mea pentru Gilberte era veșnic emoționată. Tata spunea că nimic nu mă interesează, pentru că n-ascultam cînd se vorbea de urmările politice pe care le putea avea vizita regelui Théodose, în acest moment musafirul Franței și aliatul ei, cum se prețindea. Dar în schimb ardeam de dorința să știu dacă Swann purta paltonul său cu pelerină !

— Și v-ați spus bună ziua ? am întrebato.

— Firește, răspunse mama care avea totdeauna aerul că se teme că, dacă ar fi mărturisit că sîntem certați cu Swann, lumea ar fi căutat să-i împace, ceea ce nu dorea, din cauza doamnei Swann, pe care nu voia s-o cunoască. El a venit să mă salute, eu nu-l vedeam.

— Atunci, nu sînteți certați ?

— Certați ? Dar de ce vrei să fim certați ? răspunse ea brusc, ca și cum aș fi atentat la ficțiunea

tunelor ei raporturi cu Swann și aș fi încercat să lucrez la o „apropiere“.

— Poate că e supărat că nu-l mai inviți...

— Nu ești obligat să inviți toată lumea; ce, eu mă invită? N-o cunosc pe soția lui.

— Dar el venea la Combray.

— Ei da! Venea la Combray, dar la Paris are altceva de făcut, și eu la fel. Te încredințez însă că nu aveam nicidecum aerul a două persoane cer-tate. Am stat puțin împreună, pînă i s-a adus pachetul. M-a întrebat de tine, mi-a spus că te joci cu fata lui, adăugă mama, și mă minunam că existam în mintea lui Swann, ceva mai mult, că existam într-o măsură destul de completă astfel încît, cînd tremuram de dragoste în fața lui Champs-Elysées, știa cine sînt, cine era inama mea, și putea uni, în jurul însușirii mele de camarad al fiicei sale, cîteva informații asupra bunicilor mei, a familiei lor, a locului unde trăiam, anumite particularități ale vieții noastre de altădată, poate chiar necunoscute mie. Dar mama parcă nu găsisese un farmec deosebit acestei secții de la „Trois Quartiers“ unde reprezentase pentru Swann, în clipa în care el o văzuse, o persoană definită cu care avea amintiri comune, care-i motivaseră pornirea de a se apropia de ea, gestul de a o saluta.

Nici ea, nici tata, de altminteri, parcă nu prea găseau o plăcere să vorbească despre bunicii lui Swann, de titlul de agent de schimb onorific, plăcere care să le întrecă pe celelalte. Imaginația mea izolase și consacrase în Parisul social o anumită familie, așa cum izolase în Parisul de piatră o anumită casă a cărei poartă o sculptase și ale cărei ferestre le făcuse prețioase. Dar aceste podoabe le vedeam numai eu. După cum tata și mama găseau casa în care locuia Swann asemenea celorlalte case

clădite în același timp în cartierul din Bois, familia lui Swann li se părea de asemenea de o seamă cu multe familii de agenți de schimb. Aveau despre ea o părere mai mult sau mai puțin favorabilă, în măsura în care participase la merite comune cu restul universului, și nu-i găseau nimic unic. Întilneau într-o măsură egală sau mai mare la alte familii ceea ce, dimpotrivă, apreciau la ea. De aceea, după ce găsiseră casa bine așezată, vorbeau de alta care era și mai bine situată, dar care n-avea nimic comun cu Gilberte, sau de niște financieri mai îndrăzneți decât bunicul lui Swann, și avuseseră o clipă aerul că sînt de aceeași părere cu mine datorită unei neînțelegeri care se risipi îndată. Părinții mei erau lipsiți de acel simț suplimentar și momentan cu care mă înzestraseră dragostea, ca să vadă în tot ceea ce o înconjura pe Gilberte o calitate necunoscută, asemănătoare în lumea emoțiilor cu ceea ce poate fi infraroșul în lumea culorilor.

În zilele în care Gilberte mă vestise că nu va veni la Champs-Élysées, încercam să fac unele plimbări care să mă apropie întrucîtva de ea. Uneori o luam pe Françoise în pelerinaj prin fața casei în care locuia Swann. O făceam să repete mereu ceea ce aflase, prin guvernantă, despre doamna Swann. „Se pare că are mare încredere în medalii. Nu pleacă niciodată la drum dacă a auzit ciuful, sau vreun soi de tic-tac de ceasornic în pereți, sau dacă a văzut o pisică la miezul nopții, sau dacă lemnul din mobilă a trosnit. Ah ! E o persoană foarte pioasă !” Eram atît de îndrăgostit de Gilberte, încît dacă întilneam în drum pe bătrînul lor *maitre d'hotel* plimbînd un cîine, emoția mă obliga să mă opresc, aținteam pe favoriții lui albi priviri pline de pasiune. Françoise îmi spunea :

— Ce e cu dumneata ?

Apoi ne urmam drumul pînă în fața porții, unde un portar care se deosebea de oricare altul și era pătruns pînă în galoanele livrei de același farmec dureros pe care-l resimțisem la numele Gilbertei avea aerul că știe că eram dintre acei căruia o nedemnităte originară îi va interzice pentru totdeauna să pătrundă în viața tainică pe care era însărcinat să o păzească și asupra căreia ferestrele de la mezanin păreau conștiente că au fost închise, semănînd mai degrabă în nobila desfășurare a perdelelor lor de muselină, cu oricare alte ferestre, decît cu privirile Gilbertei. Alteori ne duceam pe bulevarde și mă postam la intrarea acelei *rue Duphot* ; mi se spusese că Swann putea fi adesea văzut trecînd pe acolo, cînd se ducea la dentist ; și imaginația mea deosebea atît de mult pe tatăl Gilbertei de restul omenirii, prezența lui în mijlocul lumii reale aducea cu sine atît miraculos, încît chiar înainte de-a ajunge la Madeleine eram emoționat la gîndul de-a mă apropia de o stradă unde putea să se producă pe negîndite apariția supranaturală.

Dar de cele mai multe ori, — cînd nu urma să o văd pe Gilberte, — cum aflasem că doamna Swann se plimba aproape în fiecare zi pe aleea Salcîmilor în jurul Marelui Lac, și pe aleca Reginei Margareta, o conduceam pe Françoise spre Bois de Boulogne, care era pentru mine ca acele grădini zoologice unde vezi adunate floare diferite și peisaje opuse ; unde, după o colină se află o grotă, o livadă, niște stînci, un rîu, un șanț, o măgură, o baltă, dar unde știi că ele sînt acolo numai ca să ofere un mediu corespunzător sau un cadru pitoresc zbenguielii hipopotamului, a zebrelor, a crocodililor, a iepurilor de casă rusești, a ursului și a

bitlanului ; Bois-ul, de asemenea complex, întrunea universuri mici și închise, — unde unei ferme plantate cu copaci roșii, cu stejari din America, cu o exploatare agricolă din Virginia, îi urma un brădet pe marginea unui lac, sau un codru din care răsare deodată, numai în blana ei mlădioasă, cu ochi frumoși de animal, vreo vizitatoare grăbită, — era Grădina femeilor ; și — asemenea aleii Mirtilor din *Eneida*, — plantată pentru ele cu copaci de o singură esență, aleea Salcîmilor era frecventată de frumuseți celebre. După cum înățiimea unei stinci de unde ea se aruncă în apă înflăcărează din depărtare, de bucurie, pe copiii care știu că vor vedea o focă, cu mult înainte de-a ajunge în aleea Salcîmilor, parfumul lor, iradiind primprejur, făcea să se simtă de departe apropierea și ciudățenia unei puternice și molatice individualități vegetale ; apoi, cînd mă apropiam, zăream vîrfurile frunzișului lor gingaș și plătînd, de-o eleganță ușoară, de-o croială cochetă și de-o țesătură subțire, pe care sute de flori se prăvăliseră ca niște colonii înaripate și vibratile de paraziți prețioși ; în sfîrșit, pînă și numele lor feminin, trîndav și dulce, făcea să mi se bată inima, dar de o dorință mondenă, ca acele valsuri care nu ne mai trezesc decît numele frumoaselor invitate pe care lacheii le anunță la intrarea unui bal. Mi se spusese că voi vedea pe alee anumite elegane care, deși nu fuseseră toate luate în căsătorie, erau citate de obicei alături de doamna Swann, dar de cele mai multe ori sub porecla lor ; noul lor nume, cînd aveau vreunul, nu era decît un soi de incognito pe care cei ce voiau să vorbească de ele aveau grija să-l înlăture, ca să se facă înțeleși. Gîndindu-mă că Frumosul, — în domeniul eleganțelor femi-

nine, — era condus de legi oculte la a căror cunoaștere ele fuseseră inițiate și pe care aveau puterea să-l realizeze, primeam dinainte, ca o revelație, apariția toaletelor, a trăsurilor lor, a mii de amănunte în miezul cărora îmi așezam credința, ca un suflet interior care dădea coeziunea unei capodopere acestui ansamblu trecător și mișcător. Dar voiam să o văd pe doamna Swann și o așteptam să treacă, emoționat ca și cum ar fi fost vorba de Gilberte, ai cărei părinți, îmbibați ca tot ce o înconjura, de farmecul ei, trezeau în mine tot atita dragoste ca și ea, chiar o tulburare mai dureroasă (pentru că punctul lor de contact cu ea alcătuia acea parte internă a vieții ei care-mi era interzisă), și în sfârșit (căci am știut, în curînd, cum se va vedea, că nu le plăcea să mă joc cu ea), acel sentiment de venerație pe care-l închinăm totdeauna celor ce exercită nestingheriți puterea de a ne face răul.

În ordinea meritelor estetice și a valorilor mondene, acordam locul întii simplității, cînd o zăream pe doamna Swann pe jos, într-o poloneză de postav, cu o mică tocă împodobită cu o aripă de lofeor, cu un buchet de violete la corsaj, grăbită, străbătînd aleea Salcîmilor ca și cum ar fi fost doar drumul cel mai scurt ca să se întoarcă acasă, și răspunzînd, cu o clipire din ochi, domnilor în trăsură care, recunoscîndu-i de departe silueta, o salutau și-și spuneau că nimeni nu avea atita șic. Dar în locul simplității, puneam în rîndul întii fastul, cînd, după ce o silisem pe Françoise, care nu mai putea și spunea că picioarele „i se frîng“ să se plimbe încoace și încolo timp de o oră, o vedeam, în sfârșit, răsărînd din aleea care începea de la Porte-Dauphine, — imagine pentru mine a unui prestigiu regal, a unei sosiri suverane, cum

nici o regină autentică n-a putut să-mi dea mai târziu impresia, pentru că aveam despre puterea lor o noțiune mai puțin nelămurită și mai experimentală, — trecînd în goana celor doi sirepi, subțiri și cu gîtul întors, cum se văd în desenele lui Constantin Guys, avînd pe capră o namilă de vizitiu încotoșmănit în blănuri ca un cazac, lîngă un mic groom, care amintea de „tigrul răposatului Baudenord“, vedeam, — sau mai degrabă, simțeam întipăriridu-mi-se forma ei în inimă printr-o rană fățișă și istovitoare, — o trăsură incomparabilă, dinadins puțin mai înaltă și care strecura prin luxul ei de „ultimă modă“ aluzii la forme vechi, în fundul căreia odihnea nepăsătoare doamna Swann, cu părul ei acum blond cu o singură șuviță cenușie, cu o coroniță de flori, de cele mai multe ori violete, din care coborau văluri lungi, cu o umbrelă mov în mînă, cu un suris echivoc pe buze și în care vedeam numai bunăvoința maiestății, dar în care se vădea mai ales provocarea cocotei, înclinîndu-și capul cu gingășie în direcția celor ce o salutau. Acest suris spunea aievea unora : „Îmi aduc foarte bine aminte, a fost delicios !“ ; altora : „Ce plăcere mi-ăr fi făcut ! N-am avut noroc !“ și altora : „Dacă doriți... Voi urma încă o clipă și-rul de trăsuri și voi opri îndată ce va fi cu putință.“ Cînd treceau necunoscuți, în jurul buzelor ei se ivea un suris leneș, parcă destinat așteptării sau amintirii unui prieten, care spunea : „Ce frumoasă e !“ Și numai pentru anumiți bărbați avea un suris acru, silit, sfios și rece și care însemna : „Da, păcătosule, știu că ai o limbă de viperă, că nu poți să te abții să vorbești ! Ce, eu mă ocup de tine ?“ Coquelin trecea flecărind în mijlocul prietenilor care-l ascultau și făcea cu mîna unor persoane din trăsură, un larg salut teatral. Dar nu mă

gîndeam decît la doamna Swann și mă prefăceam că n-am văzut-o, căci știam că, ajungînd la locul Tirului de porumbei, va spune vizitiului să oprească dorînd să coboare aleea pe jos. Și cînd simțeam că am curajul să trec pe lîngă ea, o tîram pe Françoise în acea direcție. La un moment dat, o zăream într-adevăr pe doamna Swann pe aleea pietonilor venind spre noi, lăsînd să se aștearnă în urma ei trena lungă a rochiei mov, căci era îmbrăcată așa cum poporul își închipuie reginele, cu stofe și cu găтели bogate pe care celelalte femei nu le purtau, coborînd uneori privirea pe mînerul umbrelei, dînd prea puțină atenție persoanelor care treceau, ca și cînd n-ar fi urmărit decît să facă mișcare, fără să se gîndească că era văzută și că toate capetele erau întoarse spre ea. Uneori, totuși, cînd se întorcea să-și cheme ogarul, arunca imperceptibil o privire circulară în jurul ei.

Chiar cei ce n-o cunoșteau erau vestiți printr-un ce ciudat și excesiv, — sau poate printr-o radiație telepatică întocmai ca acelea pe care le dezlănțuiau ap'auzele în mulțimea neștiutoare, în momentele în care Berma era sublimă, — că trebuie să fie vreo persoană cunoscută. Se întrebau : „Cine e ?”, întrebau uneori pe vreun trecător, sau își făgăduiau să-și aducă aminte de toaletă ca de un punct de reper pentru prietenii mai informați care-i vor lămuri numaidecît. Alții, oprindu-se pe jumătate, spuneau :

— Știți cine e ? Doamna Swann ! Numele acesta nu-ți spune nimic ? Odette de Crécy ?

-- Odette de Crécy ? Îmi spuneam și eu, acești ochi triști... Știi însă că nu trebuie să fie prea tînră ! Îmi aduc aminte că m-am culcat cu ea în ziua cînd a demisionat Mac-Mahon.

— Cred că ai face bine să nu-i aduci aminte de acest amănunt. E acum doamna Swann, soția unui domn de la Jockey-Club, prieten al principelui de Walles. De altminteri, e încă superbă.

— Da, dar dacă ai fi cunoscut-o atunci, cât era de frumoasă ! Lăcuia într-o casă foarte ciudată, cu obiecte chinezești. Îmi aduc aminte cât ne supăra pe amîndoi zgomotul vînzătorilor de ziaie, și pînă la urmă m-a făcut să mă scol.

Fără să aud reflecțiile, percepeam în jurul ei murmurul nedeslușit al celebrității. Inima îmi bătea de nerăbdare cînd mă gîndeam că va mai trece încă o clipă înainte ca toți acești oameni, în mijlocul cărora observam dezolat că nu se află un bancher mulatru de care mă simțeam disprețuit, să fi văzut pe tînărul necunoscut căruia nu-i dădeau nici o atenție, salutînd (fără să o cunoască, la drept vorbind, dar mă credeam autorizat, pentru că părinții mei îi cunoșteau soțul, iar eu eram camaradul fetei ei), această femeie a cărei frumusețe, purtare rea și eleganță se bucurau de o reputație universală. Iar cînd ajungeam foarte aproape de doamna Swann, îi trăgeam un salut mare cu pălăria, atît de larg, atît de prelungit, că nu se putea împiedica să nu surîdă. Lumea rîdea. Dar ea nu mă văzuse niciodată cu Gilberte, nu-mi știa numele, eram pentru ea — ca și unul din paznicii pădurii, sau ca barcagiul, sau ca rațele de pe lac cărora le arunca pîine — unul din personajele secundare, familiare, anonime — tot atît de lipsite de caracter individual, ca o „utilitate“ în teatru — al plimbărilor ei la Bois. În unele zile în care n-o văzusem pe aleea Salcîmilor, mi se-ntîmpla s-o întîlnesc pe aleea Regina Margareta, unde se plimbă femeile care caută singurătatea sau au aerul că vor să fie singure ; dar nu rămînea mult

timp singură, în curînd o ajungea vreun prieten care purta pe cap un „tub“ cenușiu, pe care nu-l cunoșteam și care stătea mult de vorbă cu ea, în timp ce trăsurile lor îi urmau.

Am regăsit această complexitate a pădurii Boulogne care făcea din ea un loc artificial și o grădină, în înțelesul zoologic sau mitologic al cuvîntului, anul acesta pe cînd o străbăteam ca să ajung la Trianon, într-una din cele dintîi dimineți din acea lună noiembrie cînd, la Paris, în case, apropierea spectacolului toamnei care sfîrșește atît de repede fără să asîști la el, îți dă o nostalgie, o adevărată febră a frunzelor moarte care poate să te împiedice să dormi. În odaia mea închisă, ele se interpuneau de o lună, evocate de dorința să le văd, între gîndul meu și orice obiect spre care-mi îndreptam atenția, și se învîrteau ca acele pete galbene care, uneori, orice am privi, dansează în ochii noștri. Și în dimineața aceea, nemaiauzind ploaia căzînd ca în zilele precedente, văzînd cum timpul frumos surîde în colțurile perdelelor trase, ca în colțurile unei guri închise care lasă să-i scape taina fericirii, simțisem că aș putea să privesc aceste frunze galbene străbătute de lumină în suprema lor frumusețe : și nemaiputîndu-mă stăpîni de a mă duce să văd copacii, după cum, altă dată, cînd vîntul sufla prea tare în cămin nu mă puteam abține să nu merg la mare, ieșisem să mă duc la Trianon, trecînd prin Bois de Boulogne. Era ora și anotimpul în care pădurea parcă are înfățișarea cea mai felurită, nu numai pentru că e mai subîmpărțită, dar tocmai pentru că e alt-

¹ Joben.

minteri subîmpărțită. Chiar în părțile descoperite unde îmbrățișezi un spațiu mare, ici și colo, în fața maselor întunecate și îndepărtate ale copacilor care erau desfrunziți sau care mai păstrau frunze din timpul verii, un îndoit șir de castani portocalii, ca un tablou de abia început, părea că fusese singurul pictat de decoratorul care n-ar fi pus culoare pe rest, și-și așternea alea-i în plină lumină pentru plimbarea epizodică a personajelor care nu vor fi adăugate decît mai tîrziu.

Mai departe, acolo unde toate frunzele lor verzi acopereau copacii, unul singur, bondoc, cu virful retezat și îndărătnic, scutura în vînt o firavă coamă roșie. În altă parte, de asemenea, se manifesta prima trezire a celui mai al frunzelor, și cel al unui empelopsis minunat și surizător ca un mă-răcine roz de iarnă care era chiar în dimineata aceea în floare. Și pădurea avea înfățișarea provizorie și artificială a unei pepiniere sau a unui parc, în care, fie dintr-un interes botanic, fie în vederea vreunei serbări, se instalează printre copacii de soi comun care n-au fost încă dezrădăcinați, două sau trei specii prețioase cu frunzișuri fantastice și care parcă rezervă în jurul lor vidul, dau aer, fac lumină. Era astfel anotimpul în care Bois de Boulogne vădește cele mai multe esențe deosebite și alătură cît mai multe părți distincte într-o împreunare pestriță. Dar era și timpul. În locurile în care copacii își păstrau încă frunzele, parcă sufereau o alterare a materiei lor din punctul unde îi atingeau lumina soarelui, aproape orizontală dimineata, cum va redeveni ea peste cîteva ore, în clipa în care, în amurgul care mijeste se aprinde ca o lampă, proiectează în depărtare pe frunziș un reflex artificial și cald și face să pîlpîie frunzele cele mai înalte ale unui copac care rămîne candelabrul ne-

combustibil și-ntunecat al vârfului său aprins. Aici, lumina se-ngroșa ca niște cărămizi și cimenta grosolan ca o zidărie persană galbenă cu desene albastre frunzele castanelor de cer, acolo, dimpotrivă, le desprindea de el, spre care-și crispau degetele lor de aur. La jumătatea unui copac acoperit cu viță sălbatică, lumina altoia și făcea să îmbobocească un buchet imens parcă de flori roșii, poate o varietate de garoafe, care nu se puteau deosebi deslușit în strălucirea ei. Diferitele colțuri ale pădurii, mai înfundate vara în desișul și în monotonia verdeții, erau astfel degajate. Spații mai luminate lăsau să vadă intrarea aproape a tuturor, sau un frunziș somptuos o desemna ca un drapel. Armenonville, Pré Catelan, Madrid, Cîmpul de curse, malurile lacului, se deosebeau ca pe o hartă colorată. Din cînd în cînd răsărea vreo construcție nefolositoare, o peșteră artificială, o moară căreia copacii, dîndu-se în lături, îi făceau loc sau pe care o peluză o scotea la iveală, pe platforma ei moale. Se simțea că Bois de Boulogne nu era numai o pădure, că răspundea unei meniri străine de viața copacilor, exaltarea pe care o încercam nu se datora numai admirației pe care mi-o stîrnea toamna, ci și unei dorințe. Mare izvor de bucurie pe care sufletul îl resimte la început, fără să-i recunoască pricina, fără să înțeleagă că nimic din afară n-o motivează. Astfel priveam copacii cu o înduioșare nesatisfăcută care-i depășea și se-ndrepta fără voia mea asupra acestei capodopere a frumoaselor vizitatoare pe care le cuprindea în fiecare zi, timp de mai multe ore. Mă îndreptam spre aleea Salcîmilor. Străbăteam codrul în care lumina de dimineață, ce-i impunea secțiuni noi, curăța copacii, împreuna ramurile diferite și alcătuia buchete. Atrăgea cu dibăcie spre ea doi copaci ; ajutîndu-se de

foarfeca puternică a luminii și a umbrei, tăia din fiecare o jumătate din trunchi și din ramuri și, împletind între ele cele două jumătăți care rămăneau, făcea din ele fie un singur stilp de umbră pe care-l mărginea însorirea dimprejur, fie o singură fantomă de lumină căreia o rețea de umbră neagră îi înconjura conturul artificial și tremurător. Când o rază de soare aurea ramurile cele mai înalte, ele păreau că sînt udate cu o umezeală sclipitoare, că ies singure la iveală din atmosfera lichidă și de culoarea smaragdului în care tot codrul era cufundat ca în marc. Căci copacii continuau să-și trăiască viața lor proprie, și cînd nu mai aveau frunze, ea strălucea și mai puternic sub blana de catifea verde care le învelea trunchiurile sau în zmalțul alb al sferelor de vîsc semănate în vîrfurile plopilor, rotunde ca soarele și luna în Creația lui Michel-Angelo. Dar fiind obligați de atîția ani să trăiască printr-un soi de altoi împreună cu femeia, îmi evocau driada, frumoasa mondenă grăbită și colorată pe care o acopereau în trecere cu ramurile lor și o sileau să simtă ca ei puterea anotimpului; îmi aminteau timpul fericit al tinereții mele încrezătoare, cînd veneau cu lăcomie în locurile unde capodopere de eleganță feminină se vor realiza cîteva clipe prin frunzișul inconștient și complice. Dar frumusețea pe care te făceau s-o dorești brazii și salcîmii din Bois de Boulogne, mai tulburători în această privință decît castanii și liliacii de la Trianon pe care mă duceam să-i văd, nu era statornicită în afară de mine în amintirile unei epoci istorice, în opere de artă, într-un mic templu al amorului la picioarele căruia se adunau frunzele palmate de aur. Am ajuns pe malul lacului, m-am dus pînă la tirul de porumbei. Ideea de perfecțiune pe care o purtam în mine o îm-

prumutasem atunci înălțimii unei trăsuri, slăbi-
ciunii acelor sirepi furioși și ușori ca niște viespi,
cu ochii injectați de sânge ca acei cai cumpliți ai
lui Diomede și pe care, cuprins acum de dorința tot
atît de arzătoare ca aceea care mă îmbia cu mulți
ani înainte pe aceleași drumuri, de-a revedea ceea
ce iubisem, voiam să-i am din nou sub ochi în
clipa în care vlăjganul de vizitiu al doamnei Swann,
supravegheat de un groom mic ca pumnul și tot
atît de copilăros ca și sfîntul Gheorghe, încerca să
le stăpînească aripile de oțel care se zbăteau spe-
riate, palpitînd. Din păcate, acum vedeau numai
automobile conduse de mecanici mustăcioși, în-
soțiți de niște lachei. Voiam să cuprind cu ochii
trupului meu, ca să văd dacă erau tot atît de fer-
mecătoare cum le vedeau ochii memoriei mele, pă-
lărioarele atît de joase ale femeilor, încît păreau o
simplă cunună. Toate erau acum imense, acoperite
cu fructe și flori și felurite păsări. În locul rochiilor
frumoase în care doamna Swann avea aerul unei
regine, tunicile greco-saxone ridicau cu faldurile
statuetelor de Tanagra, și uneori în stilul Directo-
ratului, niște șifon „liberty“ presărat cu flori ca un
tapet. Domnii care ar fi putut să se plimbe cu
doamna Swann pe aleea Reginei Margareta, nu mai
purtau pălăria cenușie de altădată, nici măcar
alta. Ieșeau în capul gol. Nu mai aveam încredere
în aceste părți noi ale spectacolului, ca să le dau
consistență, unitate, existență; ele treceau risipite
în față-mi, la întîmplare, fără autenticitate, căci
nu cuprindeau în ele nici o frumusețe pe care ochii
mei ar fi putut încerca să o compună ca altă dată.
Erau femei oarecare, în a căror eleganță nu aveam
nici o încredere și ale căror toalete mi se păreau
fără importanță. Dar cînd o credință dispare, îi
supraviețuiește, — și din ce în ce mai viu, ca să

ascundă lipsa capacității pe care am pierdut-o, de-a conferi realitate lucrurilor noi, — un atașament fetișist pentru cele vechi pe care le în-suflețise, ca și cum divinul ar sălășlui în ea și nu în noi, și ca și cum neîncrederea noastră de astăzi ar avea o cauză contingentă, moartea Zeilor.

„Ce oroare !“ îmi spuneam : se poate susține că aceste automobile sînt elegante ca vechile echipaje ? Fără îndoială sînt prea bătrîn, — dar nu sînt făcut să trăiesc într-o lume în care femeile se împiedică în rochii care nu sînt nici măcar de stofă. Ce să mai caut sub acești copaci, dacă nu mai rămîne nimic din ceea ce se aduna sub aceste gingașe frunzișuri, stacojii, dacă vulgaritatea și nebunia au înlocuit desfătarea pe care o încadrau. Ce oroare ! Mă consolez, gîndindu-mă la femeile pe care le-am cunoscut, astăzi cînd nu mai există eleganță. Dar cei ce privesc aceste făpturi oribile sub pălăriile lor acoperite de-o colivie sau de-o grădină de zarzavat, cum ar putea simți farmecul de a o vedea pe doamna Swann cu o simplă căciulită mov sau cu o pălărioară împodobită numai cu un singur stîngenel drept. I-aș fi putut oare face să înțeleagă emoția pe care o încercam în diminețile de iarnă cînd o întilneam pe doamna Swann pe jos, în blană de lutru, cu o beretă cu două pene de potîrniche, dar în jurul căreia căldura artificială a apartamentului ei era evocată de buchetul de violete care se striveau de corsaj și a căror înflorire vie și albastră în fața unui cer cenușiu, a aerului înghețat, a copacilor cu ramurile pleșuve, avea același farmec de-a lua anotimpul și vremea numai drept cadru, de-a trăi într-o atmosferă umană. În atmosfera acestei femei, pe care florile care priveau prin fereastra închisă cum cădea zăpada o aveau în vasele și în jardinierele din salonul ei,

lingă focul aprins, în fața canapelei de mătase ? De altminteri, nu m-aș fi mulțumit ca toaletele să fi fost aceleași ca în anii aceia. Datorită solidarității care stăruie între diferitele părți ale unei amintiri și pe care memoria noastră le menține echilibrate într-un mănunchi din care nu ne este îngăduit să scoatem nici să refuzăm nimic, aș fi vrut să mă pot duce să sfârșesc ziua la una din aceste femei, în fața unei cești de ceai, într-un apartament cu pereții zugrăviți în culori închise, cum era încă acela al doamnei Swann (în anul care urmează aceluia în care se sfârșește prima parte a acestei povestiri), și unde vor luci focurile portocalii, arderea roșie, flacăra roz și albă a crizantemelor în amurgul de noiembrie în clipe ca acelea (cum se va vedea mai târziu) în care nu știusem să descopăr plăcerile pe care le doream. Dar acum, chiar dacă nu mă duceau la nimic, mi se pare că acele clipe avuseseră destul farmec în ele însele. Aș vrea să le regăsesc, așa cum mi le aminteam. Dar, din păcate, azi sînt numai apartamente Louis XVI, complet albe, zmălțuite cu hortensii albastre. De altminteri, lumea se întorcea la Paris foarte târziu. Doamna Swann mi-ar fi răspuns dintr-un castel, că nu se va înapoia decît în februarie, mult după ce va fi trecut timpul crizantemelor, dacă aș fi rugat-o să reconstituie pentru mine elementele acestei amintiri pe care-o simțeam legată de un timp îndepărtat, de un velleat spre care nu-mi era îngăduit să mă întorc, elementele acestei dorinți care ajunsese ea însăși inaccesibilă ca plăcerea pe care o urmărise odinioară zadarnic. Și ar fi trebuit de asemenea să fi fost aceleași femei, acelea a căror toaletă mă interesa, pentru că, pe timpul cînd credeam încă, imaginația mea le individualizase și le împodobise cu o legendă. Din păcate, am revăzut

cîteva pe aleea Salcîmilor, pe aleea Mirtilor — bătrîne, doar umbrele îngrozitoare a ceea ce fuseseră, rătăcind, căutînd cu deznădejde nu ştiu ce, în boschetele vergiliene. Dispăruseră de mult timp, şi stam încă să întreb în zadar cărările pustii. Soarele se ascunsese. Natura începea să domnească din nou peste pădurea din care dispăruse ideea că era Grădina elyseană a Femeii ; deasupra morii artificiale, cerul autentic era cenuşiu ; vîntul brăzda Marele Lac cu vălurele ca orice lac ; păsări mari străbăteau în grabă pădurea, ca o pădure, şi scoţînd ţipete ascuţite, se lăsau una după alta pe stejarii mari care, sub coroana lor druidică şi cu o majestate domestică, parcă proclamau golul neomenesc al pădurii ce primise altă destinaţie, şi mă ajutau să înţeleg mai bine contradicţia de a căuta în realitate tablourile memoriei, cărora le-ar lipsi totdeauna farmecul pe care-l conferă chiar memoria şi faptul de-a'nu fi percepute de simţuri. Realitatea pe care o recunoscusem nu mai exista. Era de ajuns ca doamna Swann să nu fi sosit în totul aceeaşi, în acelaşi moment, şi aleea era alta. Locurile pe care le-am cunoscut nu aparţin numai lumii spaţiului în care, pentru mai multă uşurinţă, le situăm. Ele nu erau decît o felie subţire în mijlocul impresiilor învecinate care alcătuiau viaţa noastră de atunci ; amintirea unei anumite imagini nu este decît regretul unei anumite clipe ; şi casele, drumurile, aleile sînt, din păcate, fugare ca şi anii.

C U P R I N S

SWANN

Vol. I

<i>Marcel Proust</i> — de Tudor Vianu	V
<i>Prefață</i>	XVII
<i>Tabel cronologic</i>	LXI
<i>Notă</i>	LXIX
Partea întâi. Combray	1
I	3
II	63

Vol. II

Partea a doua. O dragoste a lui Swann .	5
Partea a treia. Nume de locuri : Numele .	257

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

